

# TERMINO- LOGIJA

ISSN 1392-267X

22

TERMINOLOGY  
ТЕРМИНОЛОГИЯ

Lietuvių kalbos  
institutas  
Vilnius

Vyriausioji redaktorė  
Albina Auksoriūtė  
*Lietuvių kalbos institutas, humanitariniai mokslai*

Redaktorių kolegija:

Juris Baldunčiks

*Ventpilio aukštoji mokykla, filologijos mokslai*

Valentina Dagienė

*Vilniaus universiteto Matematikos ir informatikos institutas, fiziniai mokslai*

Ágota Fóris

*Karolio Gasparo universitetas, humanitariniai mokslai*

Sergiusz Grinev-Griniewicz

*Balstogės universitetas, humanitariniai mokslai*

Rita Miliūnaitė

*Lietuvių kalbos institutas, humanitariniai mokslai*

Algirdas Petras Stabinis

*Vilniaus universitetas, fiziniai mokslai*

Sergej Šelov

*Rusijos mokslų akademijos V. Vinogradovo rusų kalbos institutas, filologijos mokslai*

Alvydas Umbrasas

*Valstybinė lietuvių kalbos komisija, humanitariniai mokslai*

Rasuolė Vladarskienė

*Vilniaus Gedimino technikos universitetas, humanitariniai mokslai*

Palmira Zemlevičiūtė

*Lietuvių kalbos institutas, humanitariniai mokslai*

Sudarė

Albina Auksoriūtė

*Lietuvių kalbos institutas*

Straipsniai recenzuojami dviejų recenzentų.

L E I D Y B Ą R Ė M Ė

Lietuvos mokslo taryba

(sutarties Nr. LIT-7-49)



Lietuvos  
mokslo  
taryba

Lietuvių kalbos institutas  
Terminologijos centras  
P. Vileišio g. 5, LT-10308 Vilnius  
Tel./faksas +370 5 2347200  
E. paštas terminologai@lki.lt  
www.lki.lt

© Lietuvių kalbos institutas, 2015

# Turinys

TERMINOLOGIJA IR DABARTIS TERMINOLOGY AND THE PRESENT ТЕРМИНОЛОГИЯ И СОВРЕМЕННОСТЬ	
Georg Löckinger . . . . .	6
<i>Selected Topics in Terminology Work: Best Practices and Beyond</i>	
Klaus-Dirk Schmitz . . . . .	15
<i>Terms in Texts and the Challenge for Terminology Management</i>	
Ágota Fóris, Eszter B. Papp . . . . .	26
<i>Creating an English-Hungarian Termbase for Laser Physics The DictionELI</i>	
Asta Mitkevičienė . . . . .	39
<i>Kai kurie terminų sinonimijos aspektai</i>	
Albina Auksoriūtė . . . . .	61
<i>Naujieji dekoratyvinių augalų genčių vardai</i>	
Alvydas Umbrasas . . . . .	78
<i>Jūra biologijos nomenklatūroje</i>	
Rasuolė Vladarskienė . . . . .	98
<i>Skolintų ir lietuviškų ekonomikos terminų konkurencija</i>	
Robertas Stunžinas . . . . .	110
<i>Tvarumas, darnumas, tausumas ir kiti angl. sustainability atitikmenys Europos Sąjungos institucijų dokumentuose</i>	
Egidijus Zaikauskas . . . . .	127
<i>Vieno langelio sistema – Europos Sąjungos teisės aktų projektų lietuvių kalba terminų derinimo su Lietuvos Respublikos institucijomis priemonė</i>	
Jolanta Kovalevskaitė, Agnė Bielinskienė . . . . .	149
<i>Deskriptyviosios terminologijos tyrimų rezultatų panaudojimas terminologijos praktikoje</i>	

TERMINOLOGIJS ISTORIJA  
HISTORY OF TERMINOLOGY  
ИСТОРИЯ ТЕРМИНОЛОГИИ

Palmira Zemlevičiūtė . . . . . 170

*Simono Daukanto ir Lauryno Ivinskio lenkų–lietuvių kalbų žodynų  
lietuviškos terminologinės medicinos leksikos vedyba*

RECENZIJOS, APŽVALGOS, INFORMACIJA, BIBLIOGRAFIJA  
REVIEWS, SURVEYS, INFORMATIONS, BIBLIOGRAPHIES  
РЕЦЕНЗИИ, ОБЗОРЫ, ИНФОРМАЦИЯ, БИБЛИОГРАФИЯ

Asta Mitkevičienė. *1918–1940 metų lietuvių literatūros mokslo  
terminai: daktaro disertacija* (Solvita Labanauskienė) . . . . . 208

Markas Paura. *Sąvokos kompiuterių virusas semantinis laukas:  
daktaro disertacija* (Robertas Stunžinas). . . . . 211

*Tarptautinė jungtinė Lietuvių terminologijos forumo (LTF)  
ir Lietuvių kalbos instituto konferencija* Moksliniai,  
administraciniai ir edukaciniai terminologijos lygmenys  
(Vitalija Špokienė, Egidijus Zaikauskas) . . . . . 214

*Tarptautinė mokslinė konferencija* Letonika ir kultūrų migracija  
(Solvita Labanauskienė) . . . . . 223

*Naujausi lietuviški terminų žodynai*  
(Jolanta Gaivenytė-Butler). . . . . 228

*Valentinai Skujiniai atminti*  
(Stasys Keinys) . . . . . 232

Nurodymai autoriams . . . . . 236

Guidelines for Contributors . . . . . 237

Требования к авторам . . . . . 238

TERMINOLOGIJA  
IR DABARTIS

# Selected Topics in Terminology Work: Best Practices and Beyond

---

**GEORG LÖCKINGER**

*University of Applied Sciences Upper Austria*

**KEYWORDS:** terminology work, terminology management, designations, concept modelling, reference tools, language professionals, terminology training



## 1. INTRODUCTION

Terminology studies and terminology work are exciting fields of study and practice. Both centre around terminologies, which we define here as “structured set[s] of concepts and their designations <...> in a specific subject field” (Ahmad et al. ca. 2000; cf. DIN 2342:2011, 16). Thus, when working with terminologies, we are within a given domain of study or practice that may be easier or less easy to delineate. Activities dealing with terminologies are called terminology work, which we define as “work concerned with the identification, collection, processing, description, presentation and use of concepts and their designations” (cf. ÖNORM A 2704:2015, 6). In the two definitions, the characteristic related to concepts and their designations is of paramount importance: both concepts and designations are dealt with when people carry out various terminology work tasks.

The present article has a twofold aim: a) taking stock of three topics in terminology work, as practiced today, and b) presenting novel developments related to these topics that might drive the future of terminology work and terminology training. Thus, the three topics are discussed in a best practices/and beyond comparison. They have been chosen based on recent standardisation efforts for and research on terminology work: section 2 deals with designations as terminological units, section 3 is about concept modelling and section 4 discusses reference tools for translators. Section 5 contains some thoughts on possible implications for the training of terminology experts. We conclude and provide a brief outlook in section 6.


## 2. DESIGNATIONS AS TERMINOLOGICAL UNITS

### Best practices ...

According to standard literature on terminology work, the concept ‘designation’ may be defined as “representation of a concept ... by a sign which denotes it” (ISO 1087-1:2000, 6). Basically, we distinguish between three types of designations: term, appellation and symbol (cf. Felber 1984: 169; Felber, Budin 1989: 3ff.; ISO 1087-1:2000, 6; Pavel, Nolet 2001: 18f. and 107; ISO 704:2009, vii and 34; DIN 2342:2011, 10). Terms, such as “high-performance chromatography” or “@ sign”, designate general concepts and consist of words or word-like character strings (cf. ISO 1087-1:2000, 6). Appellations, such as “Tempo®” or “Nobel Peace Prize 2013”, are similar, but designate individual concepts. Finally, symbols such as  or <sup>1</sup>, “are an important aid to international communication because their visual representation of concepts functions independently of any given language” (ISO 704:2009, 41). They represent general or individual concepts (cf. ISO 704:2009, 34).

### ... and beyond

The above distinction between terms, appellations and symbols is useful in principle. Also, it is enriched by a description of various appellations in ISO 704:2009, 56ff. However, all in all we should have a concept system ‘designation’ that is more granular and more systematic than existing classifications. The recently published Austrian standard ÖNORM A 2704:2015 is an attempt to reach this objective: in cooperation with onomasticians and nomenclature experts, a comprehensive classification of designations, in particular of proper names and related designations, has been developed.

As a first example, let us have a look at the designation <sup>2</sup>. What is it according to the above division? An appellation because it refers to an individual concept related to a well-known information technology company? Or a symbol because parts of it are non-verbal? While terms may contain symbols (cf. ISO 1087-1:2000, 6), symbols have not yet been sufficiently defined and classified. Both in terminology studies and terminology work,

<sup>1</sup> Cliparts taken from <https://openclipart.org/detail/7608/statue-of-liberty> and <https://openclipart.org/detail/194680/map-of-africa-with-countries-in-cylindrical-equal-area-projection>, respectively.

<sup>2</sup> Taken from <http://www.hp.com/hpinfo/images/hplogo.jpg>.

we need a more detailed concept system ‘symbol’, not the least for easier data maintenance in terminological databases (data category selection, data import and export, etc.).

As a second example, let us reflect on the designation “978-3-7329-0053-4” (ISBN). Many terminology experts would not regard this character string as a designation at all. However, what is the fundamental difference between an ISBN and the corresponding book title, which we would consider an appellation, though? We need to broaden our interpretation of what constitutes a designation, since unconventional designations such as article numbers and identifiers used in e-commerce are gaining ground in many different fields (cf. Galinski, Giraldo Pérez 2012). A broader, yet more detailed classification of designations would also enable us to establish closer ties between software tools used in terminology management, product management, enterprise resource planning and the like. Hence, the degree of interoperability could be increased as well. To this end, experts in terminology, nomenclatures and name studies (onomastics) should cooperate more closely in the future. There are many common problems that will be easier to solve by means of common solutions.

### 3. CONCEPT MODELLING

#### Best practices ...

When terminology experts want to illustrate a concept system by graphical means, they usually do so by drawing a concept diagram, i.e. a “graphic representation of a concept system” (ISO 1087-1:2000, 4). The notation used in concept diagrams today has historical roots and is described in standard literature on terminology work, e.g. Wüster 1991; Suonuuti 1997; ISO 704:2009; Arntz, Picht, Schmitz 2014 (see fig. 1).

Figure 1. Concept diagram ‘alpine ski’ (derived from ISO 6289:2003, drawn according to ISO 704:2009)





The above notation, however, does not follow a detailed specification providing a formal syntax. Also, it is difficult to interpret for computer applications: mostly, such concept diagrams come in the form of binary files that do not contain any semantics in addition to the pictorial information itself.

### ... and beyond

There are IT modelling languages, such as the Unified Modeling Language (cf. ISO/IEC 19505:2012), that lend themselves to use for terminological purposes. Thus, there have been standardisation efforts in the past years to offer alternative forms of graphical representations. For instance, a recent ISO standard on terminology work deals with concept models, i.e. “concept diagram[s] <...> formed by means of a formal language” (ISO 24156-1:2014, 1). More precisely, the use of the Unified Modeling Language notation is proposed (see fig. 2).

Figure 2. Concept model ‘alpine ski’ (derived from ISO 6289:2003, drawn according to ISO 24156-1:2014)



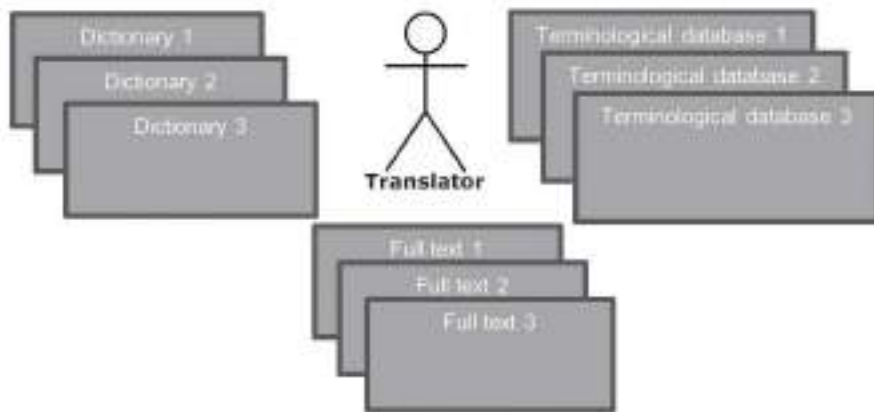
The main benefit of the above notation is that it follows a detailed (and freely available) specification providing a formal syntax. Also, it can be interpreted automatically by dedicated UML modelling tools. Furthermore, a semi-automatic conversion from UML concept models to terminological definitions and vice versa might be possible in the future (cf. Löckinger, Kockaert, Budin 2015: 78ff.). These are strong arguments for using formalised means instead of (or at least in addition to) conventional notations only. For innovative methods of representing terminologies in graphical form, a closer cooperation between terminology experts and data modelling experts is essential.

#### 4. REFERENCE TOOLS FOR TRANSLATORS

##### **Best practices ...**

Language professionals need various types of domain-specific information to accomplish their complex tasks. Translators, defined as “language professional[s] who <...> render[s] written source language content into target language content in written form” (ISO 13611:2014, clauses 2.5.1 and 2.5.2), are no exception to this rule. At present, however, most reference tools do not fulfil their needs: relevant information is often scattered over different media (printed vs. online) and appears in various computer applications such as Internet browsers, terminology management systems, translation memory systems and local electronic dictionaries. This situation can be illustrated as follows (see fig. 3).

**Figure 3. Translators and their reference tools today**



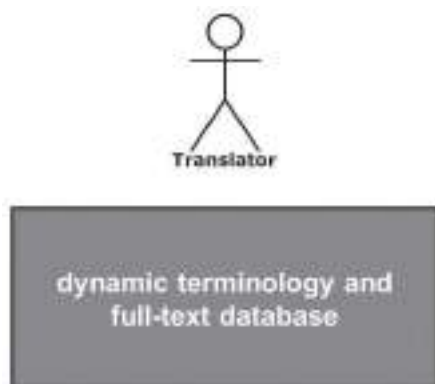
Some of the language resources available to translators may in fact be very sophisticated reference tools in electronic form. However, these resources are usually kept within individual information containers all of which have their individual user interfaces as well.

##### **... and beyond**

Recent research on the information needs of translators (Löckinger 2014 and Löckinger forthcoming) has demonstrated that an intelligent combination of tailor-made resources in “dynamic terminology and full-text database[s]” (Löckinger 2014: 316) is considered desirable by the language

professionals in question. Thus, innovative reference tools for translators should be integrated language resources as depicted below (see fig. 4; cf. also Bowker 2011 and Allard 2012).

Figure 4. Translators and their reference tools in the future



While there are many software tools that combine both translation memories and terminological databases, hardly any of them include text corpora as a third pillar. It is to be hoped that more language technology vendors will consider adding relevant text corpus management features to their software tools in the future. This would help translators to cover their information needs faster and in a more comfortable manner.<sup>3</sup>

## 5. IMPLICATIONS FOR TERMINOLOGY TRAINING

From the best practices/and beyond comparison above, we can draw a few conclusions specific to terminology training. With regard to **designations as terminological units**, terminology trainers both at universities and in other contexts should raise students' awareness of non-traditional designation types, since product classifications, e-commerce systems and the like are becoming more and more common. Closely related to that, the interdisciplinary nature of terminologies should be emphasised: many academic disciplines and fields of practice (name studies, nomenclatures, classification, etc.) deal with terminologies, albeit from different perspectives.

<sup>3</sup> Machine translation is not included here, since the focus is on language resources created by humans rather than on language technologies enabling automated processes.

As to **concept modelling**, the role of graphical representations of concept fields and concept systems should be given more emphasis. Concept diagrams and concept models hold a great learning potential compared to the underlying traditional ‘terms and definitions’ texts (ease of comprehension due to a clear visibility of concept relations, etc.). Also, software tools for concept modelling should be part and parcel of terminology trainings when it comes to visualising terminologies.

Concerning **reference tools for translators**, the main need is in-depth training in language technology-related matters. Having received well-founded training in this area, translators will be in a position to better assess what software features are realistic and feasible today and where well-established and innovative features converge. Secondly, translators should be encouraged to communicate their (information) needs more often and more clearly to language technology vendors. Thirdly, integrated language resources such as those mentioned above should be built and/or used in translator training.

## 6. CONCLUSION AND OUTLOOK

Today, terminology work is carried out professionally in many fields and organisations. It is based on a state-of-the-art body of knowledge recorded in textbooks, specialist journals, national and international standards, etc. The main goal of this article was to identify and discuss three essential topics in terminology work: designations as terminological units, concept modelling, and reference tools for translators. To do so, we have described current “best practices” and presented novel solutions (“and beyond”) based on recent standardisation efforts and research.

In the future, the terminology expert community should continue to promote and refine the professional profile of terminology work and terminology experts. Also, the interaction between terminology studies and terminology work should be deepened, for instance via empirical research and relevant industry projects whose results may feed back into research in terminology studies. Finally, we should establish or foster cooperation with related fields in order to learn from each other, for mutual benefit and in a common interest.

## REFERENCES

- Ahmad K., Bonthrone R., Engel G., Fotopoulou A., Fry D., Galinski C., Humbley J., Kalfon N., Rogers M., Roulin C., Schmalenbach K., Tanke E. (eds.). Ca. 2000: *Pointer Final Report*, section „What is Terminology“. Available online at <http://www.computing.surrey.ac.uk/ai/pointer/report/contents.html>.
- Allard M. 2012: *Managing Terminology for Translation Using Translation Environment Tools: Towards a Definition of Best Practices*. Doctoral thesis, University of Ottawa. Available online at <http://www.ruor.uottawa.ca/handle/10393/22837>.
- Arntz R., Picht H., Schmitz K.-D. 2014: *Einführung in die Terminologiearbeit*. 7. Aufl., Hildesheim: Olms.
- Bowker L. 2011: Off the Record and On the Fly. Examining the Impact of Corpora on Terminographic Practice in the Context of Translation. – *Corpus-Based Translation Studies. Research and Applications*. Kruger A., Wallmach K., Munday J. (eds.), London: Continuum, 211–236.
- DIN 2342:2011 *Begriffe der Terminologielehre*.
- Felber H. 1984: *Terminology Manual*, Paris: Unesco/Infoterm. Available online at <http://unesdoc.unesco.org/images/0006/000620/062033eb.pdf>.
- Felber H., Budin G. 1989: *Terminologie in Theorie und Praxis*, Tübingen: Narr.
- Galinski C., Giraldo Pérez B. S. 2012: Content interoperability as a prerequisite for re-using and re-purposing items of structured content as learning objects in eLearning – Seen under a standardisation perspective. – *Terminologija* 19, 6–32. Available online at [http://www.lki.lt/LKI\\_Lt/index.php?option=com\\_content&view=article&id=841&Itemid=38](http://www.lki.lt/LKI_Lt/index.php?option=com_content&view=article&id=841&Itemid=38).
- ISO 704:2009 *Terminology work – Principles and Methods*.
- ISO 1087-1:2000 *Terminology work – Vocabulary*. – Part 1. *Theory and application*.
- ISO 6289:2003 *Skis – Vocabulary*.
- ISO 13611: 2014 *Interpreting – Guidelines for community interpreting*.
- ISO 24156-1:2014 *Graphic notations for concept modelling in terminology work and its relationship with UML*. – Part 1. *Guidelines for using UML notation in terminology work*.
- ISO/IEC 19505-1:2012 *Information technology – Object Management Group Unified Modeling Language (OMG UML)*. – Part 1. *Infrastructure*. Available online at <http://www.omg.org/spec/UML/2.0/>.
- ISO/IEC 19505-2:2012 *Information technology – Object Management Group Unified Modeling Language (OMG UML)*. – Part 2. *Superstructure*. Available online at <http://www.omg.org/spec/UML/2.0/>.
- Löckinger G. 2014: *Übersetzungsorientierte Fachwörterbücher. Entwicklung und Erprobung eines innovativen Modells*, Berlin: Frank & Timme. Available online at <http://research.fh-ooe.at/en/publication/4233>.
- Löckinger G. forthcoming. Developing and Testing Novel Reference Tools for Translators. – *Localisation Focus*. The International Journal of Localisation.
- Löckinger G., Kockaert H. J., Budin G. 2015: *Intensional definitions*. – *Handbook of Terminology* 1, Kockaert H., Steurs F. (eds.), Amsterdam: Benjamins, 60–81.
- ÖNORM A 2704:2015 *Terminologiearbeit – Grundsätze und Methoden*.
- Pavel S., Nolet D. 2001: *Handbook of Terminology*. Minister of Public Works and Government Services Canada. Available online at <http://publications.gc.ca/pub?id=9.689804&sl=0>.
- Suonuuti H. 1997: *Guide to Terminology*, Helsinki: Tekniikan Sanastokeskus.
- Wüster E. 1991: *Einführung in die allgemeine Terminologielehre und terminologische Lexikographie*. 3. Aufl., Bonn: Romanistischer Verlag.

## TERMINOLOGIJO DARBO PASIRINKTOS TEMOS: GEROCI PRAKTIKA IR ATEITIS

Šiandien terminologijos darbas profesionaliai dirbamas daugelyje sričių ir organizacijų. Jis remiasi naujausiomis žiniomis, užfiksuotomis vadovėliuose, specializuotuose žurnaluose, nacionaliniuose bei tarptautiniuose standartuose ir kt. Pagrindinis šio straipsnio tikslas – išskirti ir aptarti tris svarbias terminologijos darbo temas: žymiklius kaip terminologinius vienetus, sąvokų modeliavimą ir informacijos priemonės vertėjams.

Kalbant apie **žymiklius kaip terminologinius vienetus** teigiama, kad dabartinė sąvokos „žymiklis“ sistema nėra tokia detali ir sistemiška, kokia turėtų būti. Ypač reikalinga išsamesnė tikrinių vardu ir į vardus panašių žymiklių klasifikacija, turint omenyje

augančią jų svarbą el. prekybos sistemose ir panašiais taikymo atvejais. Kalbant apie **sąvokų modeliavimą** atkreipiamas dėmesys į grafinio sąvokų laukų ir sąvokų sistemų vaizdavimo svarbą ryšiams tarp sąvokų parodyti. Tradicinė ženklų sistema turi keletą trūkumų (pavyzdžiui, nėra pagrindinės specifikacijos su formalia sintakse, sunku pritaikyti kompiuteriams), todėl pristatoma alternatyvi sąvokų modelių ženklų sistema, paremta Vieninga modeliavimo kalba (UML). **Informacinės priemonės vertėjams** yra trečia šiame straipsnyje nagrinėjama tema. Vertėjams, kaip ir kitiems kalbos specialistams, reikia įvairios tam tikros srities informacijos, padedančios atlikti sudėtingas užduotis, tačiau šiuo metu dauguma informacinių priemonių negali patenkinti jų poreikių. Remiantis naujais tyrimais, apimančiais empirinius tyrimus, „dinaminė terminologija ir visatekstės duomenų bazės“ siūlomos kaip informacinės priemonės vertėjams vietoj fragmentiško kalbos išteklių, kurie dažniausiai naudojami šiandien.

Aptariamas galimas šių trijų temų įtraukimas į terminologijos mokymą. Terminologijos ekspertams siūloma daugiau dėmesio skirti gretimoms sritims, tokioms kaip vardų tyrimai ar nomenklatūros. Tai padėtų rasti bendrus sprendimus bendrų problemų, susijusių su terminologijos tyrimais ir darbu.

Gauta 2015-06-26

Georg Löckinger

University of Applied Sciences Upper Austria

Stelzhamerstrasse 23

4600 Wels/Austria

E-Mail: georg.loeckinger@fh-wels.at

# Terms in Texts and the Challenge for Terminology Management

---

**KLAUS-DIRK SCHMITZ**

*Cologne University of Applied Sciences*

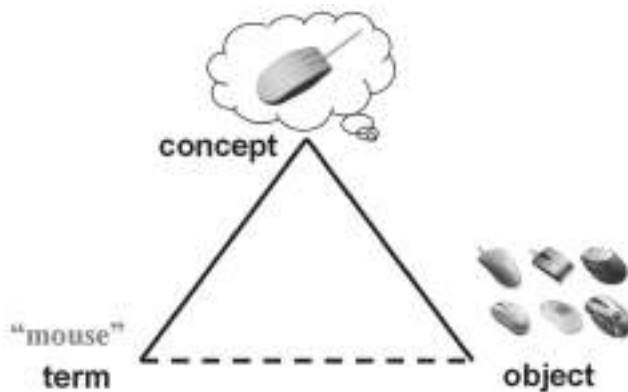
**KEYWORDS:** terminology management, term extraction, concept orientation, term autonomy, terminological entry, synonymy, ambiguity

## 1. BASIC THEORETICAL FOUNDATIONS

Terminology is defined as the “set of designations belonging to one special language” (ISO 1087–1:2000). This international definition refers more to the representation part of special language communication and ignores the conceptual view behind the designations. A more comprehensive definition is given in the German terminology standard DIN 2342:2011 where “terminology is the set or inventory of concepts and their representations in a specific subject field”. This definition not only includes the concept as an important aspect of terminology; it also shows a broader view to the concept representation side of terminology by not limiting it to terms or other language-related designations and by including symbols, icons, gestures or any other multimedia representations.

In order to explain the relation between concept and term, terminology theorists and researchers adapted the so-called “semiotic triangle” introduced by the American linguists C. K. Ogden and I. A. Richards (Ogden, Richards 1923: 11) to explain the relationship between concepts and terms (Figure 1). The triangle has undergone a long history of modifications and interpretations, and has also been attacked from several quarters as an over-simplification or misrepresentation of the complex relationships that exist between concepts and terms. Despite the criticisms that have been leveled against the triangle, its simplicity makes it an excellent tool for illustrating concept-term relationships to people who are just beginning to identify terms in texts and to create terminological data entries to document them. Other and more complex models are described in Arntz, Picht, Schmitz (2014: 41 ff.).

Figure 1. Terminological triangle (based on Ogden, Richards 1923)



Concepts are “cognitive representatives” (“gedankliche Vertreter” (Ferber, Budin 1989: 69)) for objects, that arise out of the fact that humans recognize the common characteristics that exist in a majority of individual objects of the same type, and then store these characteristics and use them to impose order on the world of objects, in order to achieve mutual understanding when they communicate with other people. ISO 1087–1:2000 defines a concept as a “unit of knowledge created by a unique combination of characteristics” and DIN 2342:2011 describes a concept again more explicitly as a “unit of thinking made up of characteristics that are derived by categorizing objects having a number of identical properties.”

Both standards state in a note that concepts are not necessarily bound to specific languages, but the cultural, social and technical background of the human beings who generate the concepts and the environments in which the concepts are used affect the way they manifest themselves in any given situation. Regional differences within a language community (e.g. Germany and Austria) may lead to different conceptual orientations for the same term, whereas one cultural community where different languages are spoken (e.g. Switzerland) may allocate the identical concept represented by several terms in different languages.

Since concepts are mental or cognitive representations, we need definitions to explain and describe concepts. In most cases, definitions refer to other concepts (e.g. the superordinate concept) and mention specific characteristics that are unique and typical for the concept to be defined. On the basis of definitions and concept characteristics, it is possible to relate



concepts to each other and to construct terminological concept systems, taxonomies, ontologies, or other knowledge organization systems (SKOS). These concept systems represent the knowledge of a domain or sub-domain in a systematic way.

The term is defined in ISO 1087–1:2000 as a “verbal designation of a general concept in a specific subject field” or in DIN 2342:2011 as a “designation of a defined concept in a special language by a linguistic expression.” The term serves as the representation of the concept and we can write it down, say it out loud and use it for communication. We use the word “designation” as a superordinate concept when we talk about terms because there are also other ways to represent concepts, e.g. ones that aren’t necessarily made up of words, such as symbols, formulas, pictograms, gestures, etc.

Some terms consist of more than one word. These terms are called multi-word terms or compounds, e.g. “printer with single-sheet feed.” The way words combine to form terms varies from language to language. When dealing with terms, the linguistic side of terminology work comes into the game.

We have seen that the term is the verbal representation of the concept. In special or technical language, it is highly desirable that this relationship be unambiguous, even without contextual reference, which means that one term should be assigned to one concept, creating a condition called univocality. When this condition prevails, the meaning of terms is completely clear, even if the term appears without any explanatory context. Of course, this ideal situation is difficult to achieve or enforce. Two problems involving term–concept assignment recur frequently, even in technical and scientific texts:

**Synonymy** exists if two or more terms in a given language represent the same concept. Thus a synonym is a term used to designate the same concept as another term. Even though synonymy can compromise communication between experts, it occurs quite frequently in practice. This can happen especially in subject fields where many objects and concepts are still undergoing development. In these kinds of dynamic fields, competing terms are used in parallel until unambiguous terms are gradually established, either through a natural selection process or by conscious standardization. Even when people are quite aware of these problems, variants can remain in use for long periods of time, based on such factors

as natural regional variation or, quite intentionally, company or product-specific efforts to use terminological differences as one means of positioning a product in the market.

**Homonymy** involves the opposite situation from synonymy: here a term or several terms that have the same external form refer to several concepts<sup>1</sup>. ISO 1087:2000 defines homonymy as a relation between designations and concepts in a given language in which one designation represents two or more unrelated concepts. Homonyms pose huge problems for technical communication. As a consequence, experts are constantly striving to avoid homonyms in technical subject fields. Nevertheless, when new concepts evolve, people like to form new terms for them by combining familiar existing terms or by adopting established terms from general language (e.g. mouse for a computer input device) or from other related subject fields (e.g. virus from medicine for malware).

## 2. CONCEPT-ORIENTED TERMINOLOGY MANAGEMENT

The results of any kind of terminological work have to be stored today in terminological databases (term bases) or terminology management systems. Although the access to and the retrieval of the content of the term bases will happen in most cases via the (search) term, the organizational principle of this terminological knowledge resource has to be the concept.

This is the basic difference between a lexicographical entry in a dictionary or lexicon and a terminological entry in a term base or terminology management system. While figure 2 shows the fundamental structure of a dictionary entry (e.g. Wiktionary) where the word (term) is the basis for organizing the linguistic information, figure 2 shows the structure of a prescriptive terminological entry in a term base (e.g. Wikipedia) with the main focus on the concept.

Figure 3 also demonstrates the prescriptive approach of terminology management implemented by standardizing organizations and companies to establish a consistent and unambiguous corporate language; only one term for each concept is the preferred term and other terms for the same concept are admitted or deprecated.

<sup>1</sup> The difference between homonymy and polysemy will not be discussed here; it is irrelevant for computerized terminology management and therefore for this paper.

Figure 2. Structure of a lexicographical entry

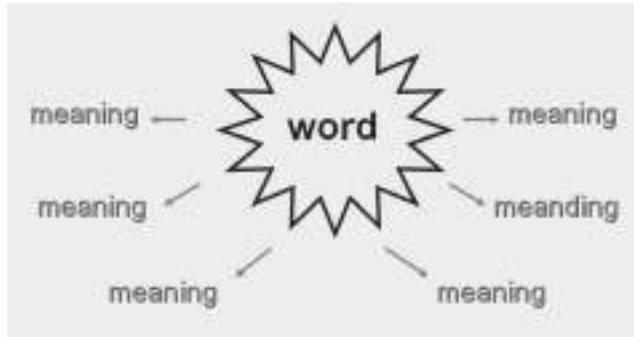
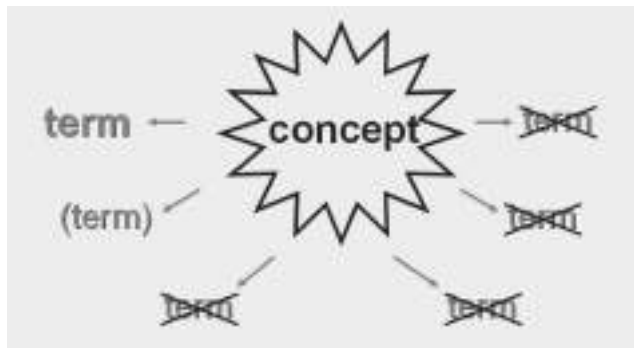


Figure 3. Structure of a (prescriptive) terminological entry



As defined in ISO 1087-1:2000 and reflected in the terminological meta model in ISO 16642:2003, a terminological entry has to contain all terminological data related to one concept. Therefore, terminological data modeling has to reflect the principle of **concept orientation** (see figure 3), thus allowing for the maintenance not only of all concept-related information but also of all terms in all languages with all term-related information within one terminological entry. Terminological entries designed according to the principle of term orientation (see figure 2), which we very often find in bilingual glossaries or dictionaries, are not appropriate for meticulous terminology management and will lead very soon to inconsistent terminology collections that are not very useful, especially if multilingual terminology management is required. If LSP lexicographical products – especially in printed form – have to be created, a term-oriented alphabetical view can be generated from a concept-oriented

terminological data base, since only the conceptual organization can guarantee an adequate collection, processing, revision and preparation of the domain-specific terms.

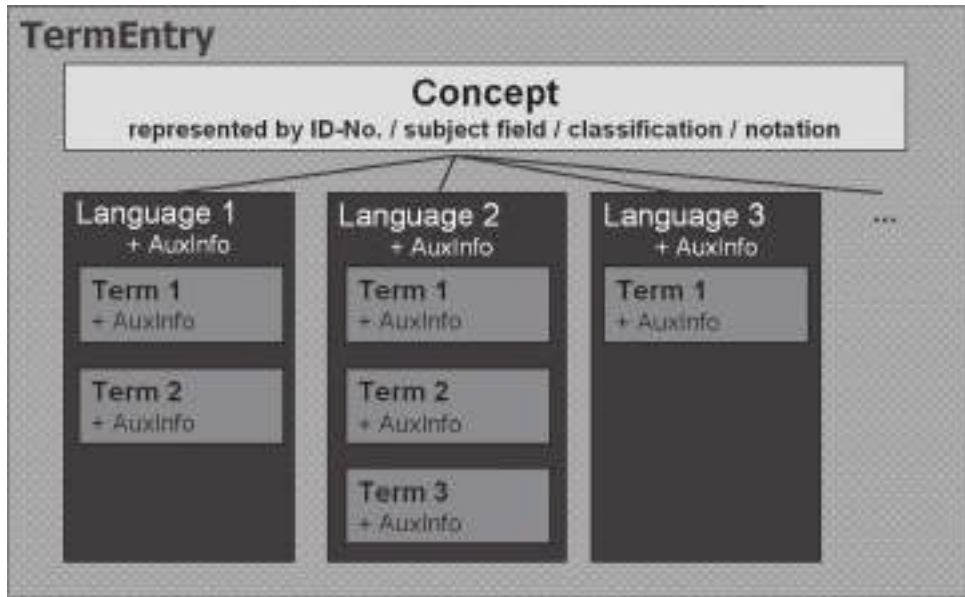
In addition – not in opposition – to concept orientation, the second important principle of terminological management is **term autonomy**. Term autonomy guarantees that all terms including synonyms, abbreviated forms and spelling variants can be documented with all necessary term-related data categories such as grammar, style, geographical restriction or context. This approach can be realized by designing the data model in a way that allows the user to create an unlimited number of term sections or term blocks containing individual terms and all additional data categories describing the term and its use.

Term autonomy is represented in the terminological meta model (ISO 16642:2003) by the fact that each term section is only allowed to have exactly one term. Several terms in one language for the same concept (synonymous designations) will be organized by using several term sections each containing exactly one term and additional data categories documenting this term. In application scenarios where the terminology management system plays the role of the terminological knowledge base for a number of applications and programs, term autonomy is really essential; e.g. a quality control program that checks the correct use of terms in texts, has to have access to the term base where preferred, admitted and deprecated terms are stored in the same terminological entry (see figure 3), but in different term sections.

The principles of concept orientation and term autonomy are reflected in the model of a terminological entry shown in figure 4. Terminology management programs designed according to this model are able to give a warning when the user tries to enter information related to only one concept into different terminological entries (see Schmitz 2011: 242 f.).

Concept orientation and term autonomy are prerequisites for domain- or company-specific terminological data collections (see also Schmitz, Straub 2010: 38 ff.). Synonymous terms such as *USB stick*, *USB memory stick*, *USB flash drive*, *USB memory key*, *memory stick*, *pendrive*, *thumbdrive*, or only *key* as a short form, are stored in one terminological entry with only one English definition and concept relations to other concept entries; each term can be documented with attributes specifying that e.g. *USB flash drive* is the preferred term for documentation and *USB key* for product labelling, and all other terms shall not be used within any docu-

Figure 4. Model of the terminological entry reflecting concept orientation and term autonomy



ments of this company. Because of the concept orientation, any user consulting the term base searching for e.g. *pendrive* will find the concept entry (with the definition), will see that *pendrive* is not the recommended term, and will find the preferred term *USB flash drive*.

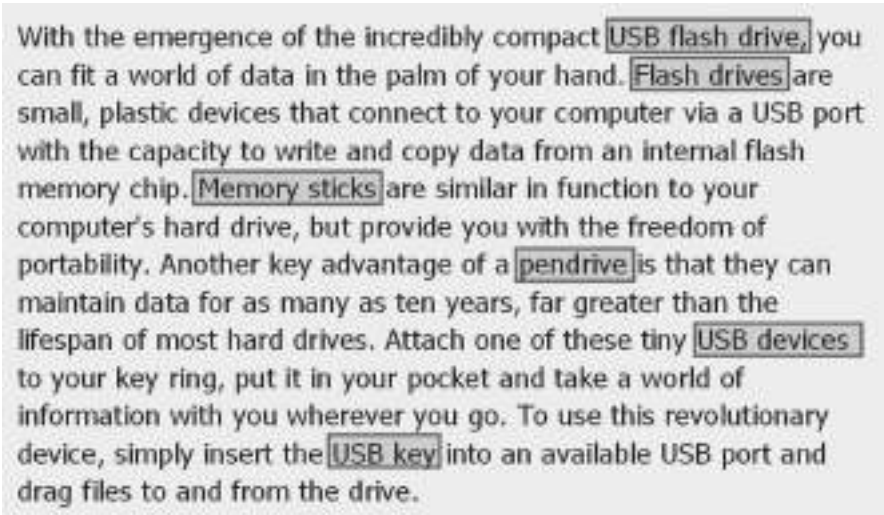
On the other hand, searching for *key* will result in several hits in the same database, because the term *key* is a designation for several concepts (homonym or polysemous word, e.g. *key* as part of the keyboard) and therefore stored in several entries with different definitions and concept relations.

### 3. TERMS IN TEXTS

Although terms in terminology management systems are organized in concept-oriented entries, they are used in technical documents as elements of the linguistic surface of the text. Depending on the morphological and syntactical features of a given language, terms appear in inflected form indicating e.g. plural, genitive, or past tense. The connection from a term in a document to the corresponding concept can only be established by the reader comprehending the message of the text and grasping the meaning behind the term.

In special or technical communication, it is highly recommended to use only one term for a single concept (no synonyms) and to use only terms that are not ambiguous and do not represent two or more concepts (no homonyms). But this is not always easy to achieve and the world is full of documents that do not meet the requirements of a consistent and univocal usage of terminology. Figure 5 shows a sample document with 6 terms, some of them are multi-word terms, that (may) represent the same concept. For understanding the message of the text, the reader has to cope with the question, if all terms represent the same concept or have different meanings. Some non-experts in the domain the document deals with may be confused, embarrassed, or even overstrained.

Figure 5. Sample document with terms that may represent the same concept



With the emergence of the incredibly compact **USB flash drive**, you can fit a world of data in the palm of your hand. **Flash drives** are small, plastic devices that connect to your computer via a USB port with the capacity to write and copy data from an internal flash memory chip. **Memory sticks** are similar in function to your computer's hard drive, but provide you with the freedom of portability. Another key advantage of a **pendrive** is that they can maintain data for as many as ten years, far greater than the lifespan of most hard drives. Attach one of these tiny **USB devices** to your key ring, put it in your pocket and take a world of information with you wherever you go. To use this revolutionary device, simply insert the **USB key** into an available USB port and drag files to and from the drive.

But not only human readers of technical documents will have problems to deal with texts containing synonymous and homonymous terms. Computer-assisted text processing tools will have similar or even more problems.

In many organizational environments and application scenarios of terminology work, the extraction of terminology from existing textual material is recommended. Typical scenarios are the preparatory terminology work for large translation projects with several translators, before the translation starts and each translator has to do (probably the same) ad-hoc terminology work, and the initial feeding of a new term base with com-

pany or subject specific terminology in order to identify the basic necessary set of concepts and terms.

Terminology extraction comprises tasks for extracting terminological information, mainly terms itself, from textual material. Textual material can be a set of monolingual documents, a pair of parallel texts either produced in both languages, a source language text together with its translation, or a text corpus with a structured and systematically collected set of sentences.

Human term extraction by domain experts or experienced terminologists is the most time consuming and expensive method, but probably leads to the best results. Computer-assisted term extraction programs can handle texts in (almost) all languages if they use only statistical methods. If their term identification algorithm is based on linguistic methods, the results of term extraction will be much better, especially for multi-word terms and phrases, but (commercial) linguistic-based term extraction tools are only available for “major” languages such as English, French, German, Spanish and few others.

Term extraction tools offer common functionalities known from concordance programs (e.g. WordSmith): they identify the words of a textual document, create word frequency statistics, display a KWIC index (Key Word In Context), and display the results sorted in alphabetic order or by frequency. Since words appear in texts in inflected forms, linguistic-based term extraction tools can reduce the text form of a word to its basic canonical form; this is needed for real word statistics and reliable term candidate lists, but requires linguistic knowledge about the morphology of the respective language.

Since terminology is always related to domain-specific language, term extraction tools should be able to filter out and ignore function words (e.g. articles, conjunctions, prepositions etc.) as well as general language words; for this feature, most of the tools use so-called stop word lists that are language dependent and can be complemented by the user. But sometimes it is not so easy to decide if a word is a general language word or a special language term.

Although term extraction tools may be very helpful in specific application scenarios, the following issues have to be taken into account:

- The result of a term extraction process is a list of term candidates; this list must be checked and “cleaned” by a terminologist.

- Term extraction tools provide just a list of terms (sometimes with context examples) and no other terminological information; it can be seen as a to-do-list for the terminologist who has to enrich the terminological entries with all other necessary information and who has to intellectually check and combine e.g. synonyms (different term candidates) to concept-oriented entries.
- Many term extraction tools have problems to exactly identify multi-word terms, noun phrases, or verbal phrases, especially if they are part of elliptical constructions or composed of discontinuous elements.
- The more linguistic knowledge is integrated into term extraction programs, the better are the results, especially for identifying inflected word forms and reducing them to the canonical form, but the applicability is limited to only “major” languages.

Although term extraction is an important linguistic-based working procedure for terminology management, the results are only useful if the concept-oriented and ontological aspect of terminology is taken into consideration. Extracted terms have to be allocated intellectually to the respective concepts, and synonyms, spelling variants and abbreviated forms as well as homonyms have to be identified and ordered adequately into concept-oriented terminological entries in term bases.

## 5. CONCLUSION

Terminology work and terminology management has to deal with concepts and terms. For terminology tasks such as term creation and term extraction, LSP linguistics provide appropriate means to coin, select and identify terms, but for any kind of terminology management it is extremely important not to lose track of the concept part of terminology. Not only terminological concept systems but also all types of term bases and terminological data collections – seen as knowledge organization systems – have to follow a concept-oriented data modelling and working procedure approach. This approach is the necessary basis to guarantee that the (linguistic) knowledge of a subject field or a company is not accidentally scattered by linguistic features of the terms, but organized and managed by the ontological part of the concepts and the relations between concepts.



## BIBLIOGRAPHY

- Arntz R., Picht H., Schmitz K.-D. 2014: *Einführung in die Terminologearbeit. 7.*, vollständig überarbeitete und aktualisierte Auflage, Hildesheim: Georg Olms Verlag.
- DIN 2342: 2011 *Begriffe der Terminologielehre*, Berlin: Beuth.
- Felber H., Budin G. 1989: *Terminologie in Theorie und Praxis*, Tübingen: Narr.
- ISO 1087-1:2000 *Terminology work – Vocabulary – Part 1. Theory and application*, Geneva: ISO.
- ISO 16642:2003 *Computer applications in terminology – Terminological markup framework*, Geneva: ISO.
- Ogden C. K., Richards I. A. 1923: *The Meaning of Meaning: A Study of the Influence of Language upon Thought and of the Science of Symbolism*, London: Kegan, Paul, Trench, Trubner.
- Schmitz K.-D. 2011: Managing Terms in Terminology Management. – *Magyar Terminológia = Journal of Hungarian Terminology* 4/2, 238-245.
- Schmitz K.-D., Straub D. 2010: *Successful Terminology Management in Companies – Practical tips and guidelines*. Stuttgart: TC and more. (Updated German issue will be available in 2015.)

## TERMINAI TEKSTUOSE IR IŠŠŪKIS TERMINIJOS TVARKYBAI

Mokslinėse publikacijose, nacionaliniuose ir tarptautiniuose standartuose aiškinama, kad terminologijos teorija ir terminijos tvarkyba nagrinėja sąvokas ir terminus. Sąvokos apibrėžiamos kaip žinių ar mąstymo vienetai ar apskritai kaip mintyse esantys vaizdiniai, kuriuos galima apibūdinti apibrėžtimis. Geriausia, kai apibrėžtys siejasi su kitomis sąvokomis ir įvardija būdingas apibrėžiamos sąvokos ypatybes. Remiantis apibrėžtimis ir sąvokų ypatybėmis, galima sąvokas susieti ir sudaryti jų sistemas, atspindinčias tam tikros srities ar posričio žinias. Iš sąvokų yra sudėliota bet kuri žinių organizavimo sistema – tezaurus, ontologija, taksonomija, terminologinė sąvokų sistema ar tiesiog terminologinių duomenų bazė.

Profesinėje komunikacijoje sąvokoms įvardyti vartojami nusistovėję terminai. Žinoma, techniniuose tekstuose jie atsiranda nepakeistu ir nuo nieko nepriklausančiu būdu, jų formą lemia morfologiniai tam tikros kalbos bruožai, jie pateikiami tam tikrame (socio)lingvistiniame kontekste, į kurį būtina atsižvelgti imantis bet kokios terminologinės veiklos. Terminijos tvarkybai yra labai svarbu neišleisti iš akių terminijos sąvokinės pusės. Ne tik terminologinės sąvokų sistemos, bet ir visi terminų bazių bei terminologinių duomenų rinkinių tipai, laikomi žinių organizavimo sistemomis, turi remtis į sąvokos vietą orientuotu duomenų modeliavimu ir darbo tvarka. Terminų, įskaitant rašybos variantus, sutrumpintas formas ir sinonimus, teisingas priskyrimas atitinkamoms sąvokoms, ypač automatiškai išrenkant terminus, yra sunkus terminijos tvarkybos uždavinys, kurį išspręsti gali padėti specialistai ar terminologai. Tik laikantis į sąvoką orientuoto požiūrio galima užtikrinti, kad tam tikros srities ar įmonės kalbinės žinios būtų struktūrinamos ir tvarkomos, remiantis sąvokomis ir jų ryšiais, o ne tik siek tiek papildomos lingvistiniais terminų bruožais.

Gauta 2015-08-03

Klaus-Dirk Schmitz

Cologne University of Applied Sciences

Institute of Translation and Multilingual Communication

Ubierring 48, 50678 Cologne, Germany

E-mail klaus.schmitz@fh-koeln.de

# Creating an English-Hungarian Termbase for Laser Physics<sup>1</sup> The DictionELI

---

**ÁGOTA FÓRIS**

*Károli Gáspár University TERMIK*

---

**ESZTER B. PAPP**

*Károli Gáspár University TERMIK and LEG Zrt.*

**KEYWORDS:** DictionELI, terminological dictionary, field specific terminology policy, laser physics, English-Hungarian terminology dictionary for laser physics

## 1. INTRODUCTION

The paper aims to introduce a Hungarian cooperative project that had the aim of collecting English and Hungarian terminology for laser physics, and making it publicly available in a terminological database and a terminological dictionary. The collection and publication of English and Hungarian terminology for laser physics can be considered an objective in Hungarian terminology policy of laser physics. (On terminology policies see *Guidelines for Terminology Policies*, 2005; on Hungarian terminology policy, see Fóris, Sermann 2010; Fóris 2011; Fóris, Papp 2011.) Work on laser terminology is best carried out through the cooperation of field experts and linguists, more precisely with the collaboration of laser physicists and terminologists, which is appropriate to coordinate the process and publish the results.

Preparation for this pilot project began in the autumn of 2013, the project itself was launched in December 2013, and finished in April 2015. In our practice this was the first terminology project where we had the opportunity to carry out every step from start to finish according to international terminology recommendations. The aim was to collect, harmonize and publish English and Hungarian terminology for laser physics.

<sup>1</sup> Written as part of TÁMOP-4.1.1.C-12/1/KONV-2012-0005 project titled “Ágazati felkészítés a hazai ELI projekttel összefüggő képzési és K+F feladatokra”, and also funded by the Bolyai János research grant awarded by the Hungarian Academy of Sciences.

The making of DictionELI, the terminology database on laser physics, is equally important for the development of Hungarian language for specific purposes, and for the quality and quality assurance of English to Hungarian translations. The mother tongue is a means of not only communication and identity, but also of learning. However, a community can only exercise its right to the use of the mother tongue if certain conditions are given. One of these conditions is the existence of precise, accurate and validated terminology in the given language. Terminology needs to be collected, and if it is not or only partly available, it needs to be created. A human resource condition of the collection and/or creation of terminology is the close cooperation of linguists and field experts. As for the material requirements, we need to mention an established institutional background, the availability of tools, and significant financial resources due to the time consuming nature of the process. All this effort is only fruitful however, if the terminology thus built is made publicly available, meaning the checked and validated data is published in open access databases and/or (free) online terminological dictionaries (cf. Galinski, Weissinger 2010; ISO 860:2007). The collection, creation, harmonization and publication of mother tongue terminology is the joint duty of field experts and linguists.

In the paper we present the preparation for the project, its objectives, the methods of building the terminology database and some examples from the dictionary (DictionELI).

## 2. BACKGROUND, PARTICIPANTS AND SOURCES OF THE PROJECT

### 2.1. History of Hungarian terminology for laser physics

The Hungarian terminology of laser physics, the development thereof, and as a specific example the introduction of the term *lézer* (EN 'laser'), to name the new type of light source built in 1960, into the Hungarian terminological system, was discussed by Fóris (2005: 47–56, 68–90), based on an interview with the physicist László Kozma. The first laser was built in 1960 and soon after it gained not only scientific significance, but also became a generally used tool (in medicine, in the industry, in commerce etc.). Hungarian laser research began just two years after the first US and Russian publications on the details of the first laser, and in the very same

decade research and development projects were launched to prepare application at the University of Szeged and at the KFKI of Budapest.<sup>2</sup>

The dissemination of research findings was done in English and Russian, while laboratory work, teaching, creating acceptance for the new scientific field and preparations for application were done in Hungarian. This made it necessary to develop the Hungarian terminology for laser physics.

The working committees of the Hungarian Academy of Sciences and the member organizations of the Federation of Technical and Scientific Societies provided professional forum and publication opportunities that made it possible to present scientific findings and introduce and discuss suggestions regarding terminology. The development of the standard on lasers by the Standards Authority offered terminology works a framework. Representatives of the relevant institutions took part in the drafting of the standard, which also contained terminological definitions. Therefore, not only the terms fixed in the standard, but also all terms of the domain were created through a professional consensus, based on the opinions of representatives of the leading institutions at the fields of research, development and application, and internationally renowned experts in science and application.

For example, they agreed to adapt the term written in English as *laser* and write it in a way that reflects its Hungarian pronunciation, namely *lézer*. The main reason behind this was that *lézer* became a term that was generally used in international scientific literature, was incorporated into many languages, and therefore can be considered an international expression. It also met most of the criteria for Hungarian terms.

From this term a large number of other terms were created observing the rules of the Hungarian language, in a way that they did not invent completely new expressions, but combined the new term with existing words and endings, etc. This way a large number of compounds were formed, e.g.: new genus terms such as *nitrogénlézer* (nitrogen laser),  *folyadék lézer* (liquid laser), *CO<sub>2</sub> lézer* (CO<sub>2</sub> laser); *lézerkés* (laser knife), *lézernyomtató* (laser printer); *lézerterápia* (laser therapy), *lézeres anyagmegmunkálás* (laser material processing) etc.

<sup>2</sup> “The dictionary is dedicated to the memory of László Kozma and István Ketskemény professors, who started laser research in Szeged.” (DictionELI, frontpage, Figure 1.)

## 2.2. The “Superlaser” Project

The idea and possibility to compile the database of laser terminology arose with a European project, the ELI (Extreme Light Infrastructure), which is a large-scale European project. The project was launched in 2008, and requires the cooperation of a large number of research and academic institutions from 13 EU Member States. The final aim of the ELI Project is the construction of state-of-the-art laser facilities, which will be used for research and application purposes. One location at which the ultrashort, high energy laser is being built is Szeged, Hungary:

“The Extreme Light Infrastructure (ELI) project is an integral part of the European plan to build the next generation of large research facilities identified and selected by the European Strategy Forum on Research Infrastructures (ESFRI). Extreme light infrastructure will be the first infrastructure in the world to enable the investigation of the interaction between light and matter with the highest intensity, in the so-called ultra-relativistic range. It will open a doorway into new territories within physics as well as establishing such new technical developments as relativistic microelectronics and small laser particle accelerators. ELI will have a considerable impact on numerous fields of materials sciences, medicine and environment protection.” (www.eli-hu.hu)

Since the first laser was built in 1960, Hungarian laser physicists have been working in the forefront of research and development, and this is why Hungary was selected as one of the locations for the international laser project (Extreme Light Infrastructure (ELI): www.eli-hu.hu). Szeged in the south of Hungary will host the attosecond research centre of ELI:

“The main objective of ELI Attosecond Light Pulse Source (ELI-ALPS) is establishing a unique attosecond facility which provides light sources between THz ( $10^{12}$  Hz) and X-ray ( $10^{18}$ - $10^{19}$  Hz) frequency range for developers and users in the form of ultrashort pulses with high repetition rate. Experimental projects demanding ultrahigh intensity light, like laser particle acceleration or laser generated X-ray radiation will be mainly carried out at the Beamline Facility in Prague, Czech Republic, while the photoinduced nuclear experiments will be performed at the research institute to be built in Magurele, next to Bucharest, Romania.” (www.eli-hu.hu)

The location of the fourth research centre devoted to non-linear quantum electrodynamics and laboratory astrophysics has not been decided yet.

## 2.3. The terminology subproject

The terminology development of laser physics was carried out as part of the ELI laser project hosted by the University of Szeged, more precisely

as one task of the Támop-4.1.1.C-12/1/KONV-2012-0005 project (see <http://www.u-szeged.hu/tamop411c0005-index>). The aim of the terminology subproject was to compile a terminology database and an online terminological dictionary (DictionELI, <http://dictioneli.stepp.hu>) at the field of lasers, more precisely high energy, atto- and femtosecond pulse lasers. DictionELI contains a part of the data we collected in the database, but not all.

Cooperating partners were the Physics Department at the University of Szeged as the field experts and the Terminology Research Group at the Károli Gáspár University (KRE TERMIK) as the linguists. Six terminologists took part in the project: Ágota Fóris (KRE TERMIK), Eszter Papp (LEG Zrt. & KRE TERMIK), Eszter Sermann (SZTE & KRE TERMIK), Andrea Faludi (LEG Zrt. & KRE TERMIK), Eszter Nagy (MSZT & KRE TERMIK), Adrienn Petrányi (KRE TERMIK). Field expert reviewers were: Gábor Almási (PTE, Pécs), Miklós Erdélyi, Zoltán Horváth, Attila Kovács and Péter Makra (SZTE, Szeged), Miklós Klebniczki (KEFO, Budapest), Attila Barócsi and Pál Maák (BMGE, Budapest), Aladár Czitrovsky and Miklós Veres (SZFKI, Wigner FK, Budapest). The idea originated from Károly Osvay (SZTE, Szeged), who helped us through the project with regular advice as well. Péter Maróti (SZTE, Szeged) was the project manager, and Ferenc Havasi (SZTE, Szeged) was in charge of programming the database.

As the international project's working language is English, participants wrote all the documents prepared during research and development in English, but the documentation also had to be submitted in Hungarian. These English documents and their Hungarian translation – about laser physics, related to the ELI project – served as the basis for term extraction. The processed English and Hungarian texts contained approximately 130 000 tokens. We also extracted terms from five English and Hungarian doctoral thesis summary books. As a result we identified 5200 terminological units, and their corresponding English and Hungarian terms, along with context and other relevant information, were included in the dictionary.

Processing the texts and manually extracting terms, and several rounds of expert review was a time consuming process and therefore the project took one and a half years.

### 3. THE MAKING OF TERMINOLOGY DICTIONARY OF LASER PHYSICS (DictionELI)

#### 3.1. Corpus and working methods

The aim of the terminology subproject was to compile a terminology database and an online terminological dictionary (DictionELI) in the field of lasers, more precisely high energy, atto- and femtosecond pulse lasers.

The first step was to set the principles and methodology of building a terminology database. Another initial thing to do was to implement the methods of terminology to the field of the terminology of laser physics, and to optimize applied terminology methods and make them more effective.

The bilingual (English and Hungarian) texts that were written in connection with the ELI project were handed over to terminologists in an electronic format; these texts made up the research corpus, and the bilingual term extraction was carried out from them. The manually extracted data were stored in an Excel table. This process had the following steps:

1. extracting source term candidate (indicating the source),
2. selecting the definition (if found in the text),
3. extracting target term candidate(s) (indicating the source),
4. when having several target language alternatives, checking in reference works (and with laser physicists),
5. checking and harmonizing spelling,
6. review by field experts (laser physicists).

Future terminology standardization will be significantly helped if computer assisted translation (CAT) tools are also available, which could incorporate former translations in their translation memory, and the Excel table could be easily converted to a terminology database. Such a translation memory and termbase could help minimize translation costs and reduce errors, and a consistent and harmonized terminology use enhances the coherence of the created text.

The most important objectives of building the terminology database were:

- defining necessary data fields,
- filling up the database with the collected data,
- making the database available for translations (as it can be incorporated into a CAT tool).

The database is never considered finished, it is continuously expanded with new translations.

### 3.2. A few examples for the laser terminology database

In the following section we are going to illustrate the data fields of the Excel table containing the laser terminology through a few examples (see Table 1): the English source term (EN term) / its part of speech (part of speech) / what it is an abbreviation of (abbreviation of) / context of the English term (EN context) / the Hungarian term (HU term) / Hungarian synonyms (HU synonym) / the category of the Hungarian term (HU category) / source of the Hungarian term (HU source) / context of the Hungarian term (HU context) / other information (other).

On the user surface of the DictionELI not all above information is visible.

Take an example of the English verb *absorb*, and its Hungarian equivalent *elnyel*. We indicated both the English and the Hungarian context in the table, its category is “jóváhagyva”, meaning ‘approved’, and you can also see the source (which is important to note because it makes it trackable and easy to check).

The English abbreviation *AFA-LIFT* stands for “absorbing film assisted laser induced forward transfer”, in Hungarian the English abbreviation is used: *AFA-LIFT*.

The English noun *amplified spontaneous emission* means in Hungarian *erősített spontán emisszió*. We indicated the context, the category, sources and abbreviation (ASE) here as well.

The English noun *chirped mirror* appeared to have two Hungarian equivalents in two different source texts: *fázismoduláló tükkör* and *csörpölt tükkör*. The first Hungarian term reflects the function of the mirror, while the second one includes the Hungarian pronunciation of the English word “chirped”.

The English term *clean room* appeared in our source texts in three different spelling variants *clean room*, *clean-room*, *cleanroom*, and we found two Hungarian equivalents: *tisztatér* and *sterilszoba* (see Table 1).

We recorded terms having different spelling or having several Hungarian equivalents as separate entries (as they are homographs), and we leave it to the experts to decide whether they refer to different or the same concepts.



Table 1. Examples for the laser physics terminology database

EN term	part of speech	abbreviation of	EN context	HU term	HU synonym	HU category	HU source	HU context	other
absorb	verb		Multiple passes of the pump light through the thin disk are realized by appropriate pump optics in order to absorb most (typically > 90%) of the pump radiation.	elnyel		jóváhagyva	4_le_3.doc	A pumpa megfelelő optikája segítségével eléri, hogy a pumpáló fény többször is áthaladjon a korongon és a pumpáló sugárzás nagy része (jellemzően több mint 90%-a) elnyelődjön.	
AFA-LIFT	abbreviation	absorbing film assisted laser induced forward transfer	In the Institute of Physics USZ a new laser-based method for controlled transfer of biological samples is developed, namely the absorbing film assisted laser induced forward transfer (AFA-LIFT).	AFA-LIFT	elnyelő filmmel segített, lézérrel indukált, előre irányuló átvitel	lektorált	ELI 84_2014 - 02_6_6_J.Bohus	Az USZ Fizikai Intézetében a biológiai minták szabályozott átvitelének új, lézeralapú módszerét, nevezetesen az elnyelő filmmel segített, lézérrel indukált, előre irányuló átvitelt (AFA-LIFT) fejlesztik ki.	

EN term	part of speech	abbreviation of	EN context	HU term	HU synonym	HU category	HU source	HU context	other
amplified spontaneous emission	noun		The limitation due to the amplification process in laser amplification media is caused by spontaneous emission occurring at the beginning of the amplifier chain that is then amplified along its length and is commonly referred to as amplified spontaneous emission (ASE).	erősített spontán emisszió		jóváhagyva	4_le_1.doc	A lézer erősítő közegében lejátszódó erősítési folyamat miatti korlátozást az erősítő lánc kezdetén jelentkező spontán emisszió okozza, amely aztán felerősödik annak hossza mentén, és amelyet általában erősített spontán emisszióknak (ASE) neveznek.	ASE
chirped mirror	noun		Pulse intensity considering additional dispersion introduced using bulk glass or chirped mirrors to pre-stretch the pulse duration on the first grating around 1-ps, which limits nonlinear effects and damage to optics.	fázis-moduláló tükrök		jóváhagyva	3_SYLOS_01_le61	Impulzusintenzitás, figyelembe véve az impulzushossznak az első rácson történő, – a nemlineáris hatásokat és az optika károsodását csökkentő – kb. 1 pikoszekundumos előnyújtásához szükséges tömbi üveg vagy fázismoduláló tükrök által keltett többletszórását.	
chirped mirror	noun		The pulse can be stretched by material and compressed by chirped mirrors.	csőrpölt tükrök		jóváhagyva	4_le_1.doc	A lézerimpulzus megnyújtható anyag segítségével, és újra-összenyomható csőrpölt tükrökkel.	

EN term	part of speech	abbreviation of	EN context	HU term	HU synonym	HU category	HU source	HU context	other
clean room	noun		The procedure requires an appropriate technology and equipment, such as a clean room, an interferometer and various handling devices for the disks.	tisztatér		jóvá-hagyva	4_le_3.doc	Az eljáráshoz megfelelő technológiára és felszereltségre van szükség, például egy tisztatérre, egy interferométerre és különböző fogóeszközökre a korongokhoz.	
clean-room	noun		In order to be independent of external deliverers and to have the highest degree of flexibility during experimental campaigns, access to a clean-room area equipped with at least micro machining with and without fs-lasers, UV- (and possibly electron-) lithography, and spin coating systems is required.	steril-szoba		jóvá-hagyva	ELI 84_2014 - 03.6_11_ER_IB_ER	Ahhoz, hogy a külső beszállítóktól függetlenek legyünk és a lehető legnagyobb flexibilitással rendelkezünk a kísérletek során, elengedhetetlen egy hozzáférhető sterilizációs szoba, amelynek legalább a következő berendezéseket kell tartalmaznia: femtoszekundumos lézerrel és anélkül működő mikromegettmunkáló, UV- (és lehetőleg elektron-) litográfia, valamint forgótárcsás rétegforgató (spin coating) rendszer.	
cleanroom	noun		The laser should be in a class ISO 7 cleanroom, the spatial filters can operate with their own dry vacuum pumps.	tisztatér		jóvá-hagyva	4_le_4.doc	A lézert ISO 7 osztályú tisztatérben kell elhelyezni, a térszűrők a saját olajmentes vákuumszivattyúikkal üzemelhetnek.	

Figure 1. DictionELI, frontpage



#### 4. CONCLUSIONS

We consider the making of DictionELI a significant achievement for several reasons. 1) This is the first terminology project in our practice that has provided us the opportunity to carry out every step from start to finish according to the international terminology recommendations. Experts – laser physicists – provided us with all required texts, allowed us to convince them of the correctness and necessity of the working methods, and carried out the review and validation quickly and precisely. Cooperation between linguists and physicists was an example to follow. 2) At the time of publication the online terminology database contained over 5000 entries, and it can be further expanded. It is an open access database, which means it is freely accessible from anywhere in the world. This makes it possible for physicists and university or doctoral students to use and check unified Hungarian terms. Therefore DictionELI can also be considered an achievement in Hungarian terminology policy of laser physics. 3) When doing specialized translation, the existence of a

terminology database is a prerequisite of the quality control of translations. By creating DictionELI and making it publicly available, translators and translator agencies have access to the English and Hungarian terminology of high energy pulse lasers, and as a result creating terminologically sound, coherent texts becomes easier, quicker and cheaper, which reduces translation costs and helps avoid translation errors.

We are planning to keep expanding the dictionary in the English–Hungarian language pair, as the building of the laser facility and the actual research carried out will bring about a large number of written texts, which can serve as basis for further term extraction.

We also hope that this dictionary could be a starting point for laser terminology dictionaries in other language pairs, and eventually a multi-lingual (e.g. English, Hungarian, Czech, French, Romanian, maybe Lithuanian, etc.) laser terminology dictionary.

#### SOURCES

- DictionELI – <http://dictioneli.stepp.hu> [available from 1st June 2015].  
Extreme Light Infrastructure (ELI) – [www.eli-hu.hu](http://www.eli-hu.hu) [accessed May 2015].  
*Guidelines for Terminology Policies. Formulating and implementing terminology policy in language communities*, Paris: UNESCO, 2005 – <http://unesdoc.unesco.org/images/0014/001407/140765e.pdf> [accessed May 2015].  
ISO 860:2007 *Terminology work – Harmonization of concepts and terms*.  
TÁMOP project – <http://www.u-szeged.hu/tamop411c0005-index> [accessed May 2015].

#### REFERENCES

- Fóris Á. 2005: *Hat terminológia lecke* [Six Lectures on Terminology.], Pécs: Lexikográfia Kiadó.  
Fóris Á. 2011: A magyar terminológia-politika elvei, a gyakorlat és az elmélet viszonya [The principles of Hungarian terminology policy, the relation of theory and practice.] – Hires-László K., Karmacs Z., Márku A. (eds.). *Nyelvi mítoszok, ideológiák, nyelvpolitika és nyelvi emberi jogok Közép-Európában elméletben és gyakorlatban. A 16. Élőnyelvi Konferencia előadásai*, Budapest–Beregszász: Tinta Könyvkiadó – II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola Hodinka Antal Intézete, 421–428.  
Fóris Á., B. Papp E. 2011: A terminológiai szabványosítás és harmonizáció a nyelvi jogok érvényesítésének szolgálatában. [Terminology standardization and harmonization serving the vindication of linguistic rights.] – Hires-László K., Karmacs Z., Márku A. (eds.). *Nyelvi mítoszok, ideológiák, nyelvpolitika és nyelvi emberi jogok Közép-Európában elméletben és gyakorlatban. A 16. Élőnyelvi Konferencia előadásai*, Budapest–Beregszász: Tinta Könyvkiadó – II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola Hodinka Antal Intézete, 429–433.  
Fóris Á., Sermann E. 2010: A terminológiai szabványosítás és a terminológiai harmonizáció. – *Magyar Terminológia* 3/1, 41–54.  
Galinski Ch., Weissinger R. 2010: Terminológiai szabványosítás és fordítási szabványok. – *Magyar Terminológia* 3/1, 8–20. [Translated by Eszter B. Papp: Galinski Ch., Weissinger R. 2008: Terminology standardization and translation standards. – XVIIIth FIT World Congress / XVIIIe Congrès mondial de la FIT / Dai-shiba-jie Shijie Fanyi Dahui. *Translation and Cultural Diversity / Traduction et diversité culturelle / Fanyi yu duoyuan-wenhua*. Proceedings / Actes / Lunwenji, Shanghai: Foreign Languages Press (CD-ROM). 11.]

## ANGLŲ–VENGRŲ KALBŲ LAZERIŲ FIZIKOS TERMINŲ BAZĖS DictionELI KŪRIMAS

Straipsnyje aprašomas terminologijos darbas renkant vengrišką lazerių fizikos terminiją ir pristatoma duomenų bazė DictionELI (<http://dictioneli.stepp.hu>), kurioje skelbiama sukaupta informacija. Lazerių terminijos rinkimas ir skelbimas gali būti laikomas Vengrijos lazerių fizikos terminologijos politikos tikslu. Šis darbas yra bendromasis projektas, kurį įgyvendinant kalbininkai ir srities specialistai turėjo galimybę bendradarbiauti derindami vienos iš fizikos sričių – didelės energijos, ato- ir femtosekundinių impulsinių lazerių – terminiją. Šis taikomasis tyrimas gali būti naudojamas kaip atskirų sričių terminijos tyrimo ir plėtros Vengrijoje modelis.

Gauta 2015-06-15

Ágota Fóris

Károli Gáspár University TERMIK

1146 Budapest, Dózsa György út 25–27. (Hungary)

E-mail: [foris.agota@gmail.com](mailto:foris.agota@gmail.com)

Eszter B. Papp

Károli Gáspár University TERMIK and LEG Zrt.

1146 Budapest, Dózsa György út 25–27. (Hungary)

E-mail: [eszter.papp@gmail.com](mailto:eszter.papp@gmail.com)

# Kai kurie terminų sinonimijos aspektai

**ASTA MITKEVIČIENĖ**

*Lietuvių kalbos institutas*

**ESMINIAI ŽODŽIAI:** sinoniminiai terminai, terminų sinonimija, leksiniai sinonimai, gramatiniai sinonimai, aspektiniai sinonimai, motyvacinis požymis, sinoniminių terminų atpažinimas, hiperonimai, hiponimai

**T**erminų sinonimijos klausimas terminologijoje yra ypač aktualus, jis svarbus tiek jos teorijai, tiek terminų tvarkybai. Lietuvių terminologijoje sinoniminiai terminai ir terminų sinonimija tirti ne kartą. Yra aptartos sinonimų priežastys ir terminų sinonimijos vertinimas (Keinys 2005 [1974], 1980; Kaulakienė 1994; Gaivenis 2002 ir kt.), darybiniai sinonimai terminologijoje (Keinys 2005 [1966]), nagrinėta lietuviškų ir tarptautinių terminų sinonimija terminografijoje (Klimavičius 1975), apžvelgta sinonimijos specifika terminologijoje (Zemlevičiūtė 2001) ir kt. Taip pat įvairiais atžvilgiais (daugiausia kilmės, sandaros, normiškumo) tirta atskirų sričių terminų sinonimija: sinoniminiai melioracijos (Keinys 2005 [1974]), kompiuterijos (Auksoriūtė 1997; Kaulakienė 2000; Šilobritaitė 2010), fizikos ir technikos (Kaulakienė 1994; Gaivenytė 2000), fonetikos (Kazlauskaitė 2000), medicinos (Zemlevičiūtė 2001), teisės (Umbrasas 2004), filosofijos (Mikelionienė 2004), statybos (Stunžinas 2005, 2010), architektūros (Kitkauskienė 2005), religijos (Rimkutė 2007), matematikos (Šilobritaitė 2007), elektrostatikos (Stankevičienė 2012) terminai, sinoniminiai augalų vardai (Labanauskienė 2014), taip pat sinonimija latvių kalbos terminų žodynuose (Kvašytė 2000) ir kt. Apskritai neretai ir kituose straipsniuose, kuriuose nagrinėjama kurios nors srities ar kurio nors šaltinio terminija, plačiau ar siauriau aptariama ir terminų sinonimija<sup>1</sup>.

<sup>1</sup> Kai kuriuose darbuose terminologai skirtingus to paties užsienio kalbos termino atitikmenis, dalis kurių yra sinonimai, vadina neterminologizuotu žodžiu *skirtybės* (žr. Umbrasas 2004, 2010; Šilobritaitė 2010).

Šiame straipsnyje trumpai apžvelgiamos sinoniminių terminų sampratos ir terminų sinonimijos ribos, aptariami sisteminių sinoniminių terminų tipai, skiriami pagal terminų struktūrą, kalbos lygmenis ir terminų šaknį, taip pat apžvelgiami kai kurie sinonimų atpažinimo tekste sunkumai. Čia nesiekama aprėpti visų terminų sinonimijos aspektų, analizuojami kai kurie šio semantinio santykio dalykai, kurie lietuvių terminologijoje mažiau tyrinėti ar visai netyrinėti. Teiginiai šiame straipsnyje iliustruojami humanitarinių mokslų (kalbotyros, literatūros mokslo, muzikologijos, dailės, architektūros, estetikos ir kt.) terminų pavyzdžiais<sup>2</sup>.

Sinonimai normiškumo atžvilgiu šiame straipsnyje neaptariami, nors terminų sinonimija būna ir norminimo priežastis, ir padarinys. Daroma prielaida, kad nevertinant sinoniminių terminų pagal tai, kuris geresnis, galbūt galėtų atsiskleisti kiek kitoks nei įprasta terminų sinonimijos vaizdas.

#### SINONIMŲ SUPRATIMAS IR SINONIMIJOS APIMTIS TERMINOLOGIJOJE

Sinonimai terminologijoje suprantami nevienodai. Vieni sinonimais laiko tik tos pačios reikšmės terminus, kiti ir panašios reikšmės terminus. Atitinkamai yra skiriami sinonimai ir kvazisinonimai<sup>3</sup>, absoliutieji ir daliniai sinonimai.

Keblus sinonimų ir variantų santykis. Pasak Ritos Miliūnaitės, „svarbiausias sinonimų požymis – skirtingą raišką turinčių kalbos vienetų reikšminis bendrumas – bemaž neskiria jų nuo plačiai suprantamų variantų“ (Miliūnaitė 2009: 181). Terminu *variantai* terminologijoje vadinami įvairūs dalykai: ir nedidelės terminų skirtybės (pavyzdžiui, rašybos), ir, pavyzdžiui, bendrašakniai sinonimai, ilgosios ir trumposios terminų formos (plačiau apie terminų variantų sampratą žr. Mitkevičienė 2004). Terminų sinonimija terminologijoje aiškinama kaip varijavimas (Татаринов 2006: 173), variantai laikomi sinonimijos dalimi arba sinonimai ir variantai aptariami kaip nesusiję vienetai.

Pagrindinius sinonimų požymius – 1) ta pati (ar labai artima) reikšmė, 2) skirtinga raiška – terminologijoje turi ne tik terminai. Ta pati mokslo

<sup>2</sup> Į humanitarinių mokslų žodynus dedama šių mokslų tekstuose vartojamų kitų sričių terminų (pavyzdžiui, dailės žodyne galima rasti poligrafijos terminų). Nuo tokių terminų straipsnyje taip pat neatsiribojama, nes griežtų ribų tarp atskirų mokslų terminų nėra.

<sup>3</sup> Kvazisinonimų intensijos yra beveik tapačios ir jie gali vienas kitą pakeisti kai kuriuose kontekstuose (ISO 704: 25).



sąvoka gali būti įvardijama ne tik dviem ar daugiau terminų, bet ir terminu bei jo apibrėžtimi, nusakymu, aiškinimu, kitos kalbos atitikmeniu, santrumpa ir pan. Terminologijoje kartais netgi skiriama definicinė sinonimija. Taip vadinamas termino ir jo apibrėžties santykis (žr. Головин, Кобрин 1987: 57–58, plg. Nissilä, Nuopponen 2011: 254). Kai kuriuose terminologijos darbuose kalbama apie tarpkalbinę sinonimiją – sinonimais laikomi tą pačią sąvoką įvardijantys skirtingų kalbų kalbos vienetai (Gers-tenkorn 1993: 29–30), kuriuos lietuvių terminologijoje įprasta laikyti atitikmenimis. Marija Teresa Kabrė mini tokius labai plačiai suvokiamos, įvairius kalbos ir ne tik kalbos vienetus apimančios sinonimijos atvejus: 1) designato ir jo apibrėžties santykis, 2) designato ir tos pačios sąvokos iliustracijos santykis, 3) atitikmenų skirtingose kalbose santykis, 4) skirtingiems funkciniais stiliams priklausančių designatų santykis, 5) alternatyvių tos pačios kalbos designatų santykis (Cabré 1999: 109–110). Visa tai rodo, kad sinonimija gali būti labai plačiai suvokiama.

#### SINONIMINIŲ TERMINŲ TIPAI

**Struktūros (sandaros) atžvilgiu** sinoniminių terminų eilutes sudaro: 1) vienažodžiai, 2) sudėtiniai arba 3) skirtingą dėmenų skaičių turintys terminai (vienažodžiai ir sudėtiniai, dvižodžiai ir trižodžiai terminai ir kt.). Pavyzdžiui:

1) *fleronas, kryžaziedis* „į viršų smailėjanti kryžmai sudėtų stilizuotų lapų ar žiedų pavidalo dekoratyvinė architektūros detalė“ (ArchŽ);

*konektyvai, interfiksai, tarpdėliai* „morfemų jungiamieji elementai“ (LKE);  
*memuarai, atsiminimai* „kūrinys, pasakojantis apie įvykius, kurių dalyviu arba liudininku buvo pats autorius“ (LEM);

*obertonas, virštonis* „bet kuri sudėtinio tono dedamoji dalis (dalinis tonas), kurios dažnis didesnis už pagrindinio tono dažnį“ (MuzE III);

*palatalizacija, minkštinimas* „priebalsių tarimas, papildomai pakeliant liežuvio vidurį“ (LKE);

*pertvara, atitvara* „pynučių tvorelė ar grotelės bažnyčios (altoriui, Nukryžiuotajam) ar kambario daliai atskirti nuo likusios erdvės“ (ArchŽ);

*plektras, brauktukas, mediatorius* „plokštelė (arba žiedas) su smailėjančiu iškyšuliu, kuria užgaunamos kai kurių gnaibomųjų chordofonų (kanklių, citros, mandolinos) stygos“ (MuzE III);

*priešpilis, papilys* „įtvirtinta gyvenvietė prie pilies. Joje gyveno kariai, amatininkai, pirkliai, žemdirbiai“ (DailŽ);

*pumpuras, krabas* „gotikinėje architektūroje dekoratyvinė stilizuotų lapų ar gėlių skulptūrinė forma kolonų kapiteliams ir bazėms, archivol-tams, bokštams, frontonams, pinaklių briaunoms papuošti, o vimper-goms – ir sustiprinti“ (ArchŽ);

*refrenas, priedainis* „eilėraščio metroritminis vienetas, tiksliai arba apytiks-liai pasikartojantis strofos pabaigoje arba po kiekvienos strofos“ (LiterŽ II);

*skaičiavimai, skaičiai* „eiluoti improvizaciniai tekstai, kuriami skaičiuo-jant ir parenkant besirimuojančius su skaičiais žodžius <...>“ (LEM);

2) *darybos potipis, darybos modelis* „formalus ar semantinis darybos tipo variantas, atsiradęs dėl darybos tipo bent vieno požymio riboto (neprieš-taraujančio tipo tapatybei) įvairavimo“ (LKE);

*gyvūninis motyvas, zoomorfinis motyvas* „realaus ar fantastinio gyvūno (arba jo dalies) atvaizdas (pvz., grifonas). Nuo seniausių laikų paplitęs architektūros ir dailės kūrinuose, amatų dirbiniuose“ (DailŽ);

*hierarchiniai ryšiai ir hierarchiniai santykiai* (Jakaitienė 2010: 114, 124);

*lygiagrečiosios tonacijos, paralelinės tonacijos* „dvi mažorinės ir minorinės krypties tonacijos, turinčios bendrą garsaeilį“ (MuzE II);

*perpendikuliarusis stilius, statmeniškasis stilius* „vėlyvoji anglų gotika, susiformavusi XIV a., klestėjusi XVI a. ir pasiekusi XVII a.; ilgiausiai (net 300 metų) gyvavęs stilius“ (ArchŽ);

*tarininis pažyminy, predikatinis pažyminy* „sakinio dalis, turinti dvily-pius prijungiamuosius ryšius: su tariniu ir drauge su veiksmiu ar papildiniu“ (LKE);

3) *alkajinės eilės, alkajikas* „antikinės eilės, kurių metrinę sandarą išrado eolų poetas Alkajas (apie 600 m. pr. Kr.). Alkajinės eilės priklauso eolinėms eilėms“ (LiterŽ II);

*aplinkos menas, kitaip environmentas arba invaironmentas* „daugianarės erdvinės kompozicijos, kurias, skirtingai negu instaliacijas, žiūrovui siū-loma suvokti esant viduje“ (EstE);

*inesyvas, vidaus esamasis vietininkas* „viena iš keturių postpozicinių lie-tuvių kalbos vietininko (lokatyvo formų), išlikusi ir plačiai vartojama ben-drinėje kalboje vietai ir laikui reikšti“ (LKE);

*kryžiškieji pastatai, kryžminio plano pastatai* „kryžiaus plano krikščionių šventovės“ (DailŽ);

*plokščiaspaudė, plokščioji spauda* „spaudos būdas, taikomas grafikoje ir poligrafijoje. Spausdinamieji elementai ir tarpai yra vienoje plokštumoje“ (DailŽ).

Taigi terminologijai, kaip ir lingvistinei stilistikai (žr. Župerka 2012), aktuali daugiau nei vieno kalbos lygmens vienetų sinonimija. **Pagal kalbos lygmenis** sinoniminiai terminai būtų leksiniai sinonimai (vienažodžiai sinoniminiai terminai, t. y. žodžiai) ir sintaksiniai sinonimai (sudėtiniai sinoniminiai terminai, t. y. žodžių junginiai) (žr. leksinių ir sintaksinių sinonimų apibrėžtis KalbŽ). Lietuvių kalbotyroje paprastai skiriami sisteminiai leksiniai sinonimai ir gramatiniai sinonimai, pastarieji skirstomi į morfologinius ir sintaksinius sinonimus (Pikčilingis 1969: 10; Župerka 1983: 29–30, 2012: 30–31; KalbŽ; LKE). Skiriama, nors ir ne visų minima ir ne visų vienodai traktuojama, dar viena sinonimų rūšis – darybiniai sinonimai (Keinys 2005 [1966]: 258; Pikčilingis 1969: 45, 2010: 569–570; Župerka 1983: 29–30, 2012: 30–31; Vaskelienė 2000, 2013; TermŽ 60; Jakaitienė 2010: 125–126; Vaskelienė, Kučinskienė 2012 ir kt.), kuriuos Juozas Pikčilingis dar vadina leksiniais-morfologiniais sinonimais, „nes jie yra tarsi tarpinis leksinių ir morfologinių sinonimų tipas“ (Pikčilingis 1969: 45)<sup>4</sup>.

Pagal lietuvių kalbotyroje skiriamus sinonimų tipus vienažodžiai sinoniminiai terminai būna leksiniai arba darybiniai sinonimai. Darybinius sinonimus galima laikyti atskiru sinonimų tipu arba leksinių sinonimų potipiu (Vaskelienė 2013: 208). Leksiniai sinonimai yra, pavyzdžiui, *atlan-ka*, *atverstinis* „dviejų gretimų knygos puslapių atspaudai“ (DailŽ), *juodnimas*, *nielas* „metalo dirbinių puošybos technika. Metale (dažn. sidabre) raižomas piešinys, kurio grioveliai pripildomi sidabro, vario, alavo ir borakso sulfidų masės, primenančios juodos ar granato spalvos emalį“ (DailŽ), o darybiniai, pavyzdžiui, – *atminimai*, *atmintys* „vienas iš albuminės poezijos pavadinimų, lyrikos forma, artima tautosakai, bet fiksuojama raštu (stereotipiniai motyvai, klišiniai simboliai ir t. t.); dažnai dedikacinio pobūdžio, nesudėtingos formos, nekomplikuoto eiliavimo, jausmingi trumpi eilėraščiai ar strofos, kuriais siekiama išreikšti palankumą adresatui“ (LLE), *šventykla*, *šventovė* „pastatas, skirtas dievybei garbinti, religinėms apeigoms atlikti“ (ArchŽ) ir kt.

Tipiškas ir terminologijai itin svarbus leksinės terminų sinonimijos atvejis – tarptautinių ir lietuviškų terminų sinonimija<sup>5</sup>, pavyzdžiui, *asmenvardis*, *antroponimas* „tikrinis asmens vardas: *Vytautas*, *Žymantienė*,

<sup>4</sup> Darybinių sinonimų sampratas apžvelgė Jolanta Vaskelienė (2000: 5–10).

<sup>5</sup> Daug tokios sinonimijos pavyzdžių galima rasti elektroniniame žodyne *Skolinti terminai ir jų atitikmenys*, prieiga per internetą: <http://sta.lki.lt/>.

*Vaižgantas*“ (KalbŽ), *būdvardėjimas*, *adjektyvacija* „pažyminiais einančių žodžių artėjimas prie būdvardžių klasės ir virtimas būdvardžiais“ (LKE), *hemistichas*, *puseilis* „eilutės dalis iki medianos arba po jos“ (LiterŽ II) ir kt. Tokia sinonimija terminologijoje yra pateisinama. Leksinių sinonimų eilutes terminijoje taip pat sudaro tarptautinis terminas ir hibridas, pavyzdžiui, *penkiakolonė*, *pentastilas* „graikų šventykla su penkiomis kolonomis fasade“ (ArchŽ), tarptautinis terminas ir netarptautinis skolinys, pavyzdžiui, *strofa*, *posmas* „1. eiliuotos kalbos metroritminių vienetų – eilučių – derinys, kuriame išryškėja tiek ritmo principas (metras), tiek visa kalbos metriškumo hierarchija ir kuris pasižymi intonaciniu vieningumu ir užbaigtumu“ (LiterŽ II), du lietuviški ir vienas tarptautinis terminai, pavyzdžiui, *abécélé*, *alfabetas*, *raidynas* „visos rašto raidės, išdėstytos tam tikra tvarka“ (KalbŽ), ir kitokios kilmės terminai (sinoniminių terminų kilmės dalykai šiame straipsnyje plačiau negvildenami).

Sinonimų eilutes gali sudaryti leksiniai ir darybiniai sinonimai (vienažodžiai terminai) kartu, pavyzdžiui, *apibrėžtis*, *apibrėžimas*, *definicija* „išsamus žodyninis apibūdinimas, atspindintis termininės reikšmės branduolio semas ir nusakantis sąvokos turinį, kuriuo tam tikru abstrakcijos lygmeniu atskleidžiami esminiai požymiai, skiriantys ją nuo gretimų sąvokų“ (TermŽ). Kai į sinonimų eilutę įeina skirtingos kilmės terminai – tarptautinis terminas (skolinys) ir tarptautinės kilmės šaknį turintis hibridas (pasidarytas jau lietuvių kalboje), apie darybinę sinonimiją kalbėti, rodos, nėra labai tikslu, nors tokie terminai ir atitinka darybinių sinonimų požymius<sup>6</sup>, jei tarptautinis terminas laikomas vediniu, plg. sinonimų eilutes *germanizmas*, *germanybė* (ir *vokietybė*) „žodis ar posakis, paskolintas iš germanų kalbų“ (KalbŽ), *avanscena*, *priešscenis* „scenos dalis prieš uždangą“ (DailŽ) ir kt. Terminologijoje gana patogu ir, greičiausiai, tiksliau darybinius sinonimus priskirti prie leksinių sinonimų<sup>7</sup>. Daryba yra tokių sinonimų šaltinis, tačiau kaip žodžiai jie priklauso leksikos lygmeniui.

Sudėtingiau su sudėtiniais terminais. Lingvistiškai analizuojant sudėtinius sinoniminius terminus, reikia atsižvelgti tiek į pagrindinio termino dėmens, tiek į šalutinio dėmens santykį su atitinkamais jo sinonimo dėmenimis,

<sup>6</sup> Darybiniai sinonimai – „tokią pat darybinę reikšmę, tapačią arba panašią leksinę reikšmę ir skirtingus darybos formantus turintys bendrašakniai dariniai“ (Vaskelienė 2013: 207).

<sup>7</sup> Žvelgiant į terminus norminimo atžvilgiu, darybinė sinonimija, pasak Stasio Keinio, daugeliu atvejų „yra lengvai išvengiama ir laikytina terminologijos nenusistovėjimo padaru“ (Keinys 2005 [1974]: 261).

tiesiogiai į viso sudėtinio termino santykį su jo sinonimu. Sudėtiniai terminai yra žodžių junginiai, vadinasi, priklauso kitam kalbos lygmeniui nei vienažodžiai terminai. Lietuvių kalbotyroje sintaksiniais sinonimais paprastai laikomos vienodos (ar beveik vienodos) leksinės sudėties, bet skirtingos gramatinės sandaros sintaksinės konstrukcijos, turinčios artimą arba panašią reikšmę (Pikčilingis 1969: 49; Župerka 1983: 54–55, 2012: 47; Valiulytė 1998: 9). Vienoda leksinė sudėtis suvokiama kaip tos pačios ar tos pačios šaknies savarankiškos leksemos (Valiulytė 1998: 12). Tokie sinonimai terminologijoje sudaro vieną iš sudėtinių sinoniminių terminų rūšių. Būdingas sudėtinių sinoniminių terminų raiškos tipas – sudėtiniai sinoniminiai terminai, kurių šalutiniai dėmenys yra išreikšti daiktavardžio kilmininku ir priesagos *-inis* būdvardžiu. Pranas Kniūkšta (1976: 123, 124) tokios raiškos sinonimus vadina mišriaisiais, plačiau – gramatiniais. Kazimieras Župerka (1983: 57–58, 2012: 50) juos aptaria prie sintaksinių – žodžių junginių – sinonimų. Keli tokių terminų pavyzdžiai: *antoniminė pora* ir *antonimų pora* (Ermanytė 2008: 15), *pakraščių tarmės*, *pakraštinės tarmės* (žr. Kardelis 2014 ir ten nurodytus šaltinius), *ritminis vienetas*, *ritmo vienetas* „pasikartojanti kurio nors proceso atkarpa“ (LiterŽ II)<sup>8</sup>, *sinoniminis santykis* ir *sinonimijos santykis* (Jakaitienė 2010: 121, 122), *dažninis žodynas*, *dažnumų žodynas* „vienos kurios kalbos žodynas, kuriame žodžiai išdėstomi pagal vartojimo dažnumą įvairiuose tekstuose“ (LKE) (plg. *dažnumų žodynas*, *dažnuminis žodynas* (KalbŽ)) ir kt.<sup>9</sup>

Kai kuriuose lietuvių terminologijos darbuose ne tik vienažodžiai sinoniminiai terminai, bet ir sudėtinių sinoniminių terminų sinoniminiai dėmenys skirstomi į leksinius ir darybinius sinonimus (pavyzdžiui, žr. Stunžinas 2005; Šilobraitė 2007 ir kt.)<sup>10</sup>. Pagrindiniais sudėtinių terminų dėmenimis dažnai (kartais ir šalutiniais dėmenimis) eina vienažodžiai terminai, kurie gali turėti leksinių sinonimų, įskaitant darybinius (pavyzdžiui, *kalbotyra – lingvistika* → *taikomoji kalbotyra – taikomoji lingvistika*,

<sup>8</sup> Ne visos terminų apibrėžtys šaltiniuose yra tikslios, tačiau nuo apibrėžčių vertinimo šiame straipsnyje atsisiribojama.

<sup>9</sup> Tokie sinonimai į žodynus dedami ribotai, nes laikomi terminijos nenusistovėjimo požymiu, bet jų galima rasti moksliniuose tekstuose (arba tame pačiame, arba vienas sinonimas iš vieno, o kitas iš kito teksto).

<sup>10</sup> Reginos Kvašytės *Mokomajame terminologijos žodynyje* terminologijos termino *sinonimas* apibrėžtis yra tokia: „vienas iš poros ar kelių leksinių vienetų – vientisinis terminas ar bet kuris sudėtinio termino dėmuo, turintis bendrą semą“ (TermŽ, čia ir toliau retinta mano. – A. M.). Galima suprasti, kad patys sudėtiniai terminai nėra sinonimai. Sinoniminių dėmenų gali turėti ir sudėtiniai terminai, kurie patys tarpusavyje nėra sinonimai, pavyzdžiui, kalbotyros terminai *atgalinis darinys* ir *retrogradinė daryba* (pavyzdžiai iš Keinys 1999: 113).

*tradicinė kalbotyra – tradicinė lingvistika* (KalbŽ), *apibrėžtis – apibrėžimas – definicija* → *ekstensinė apibrėžtis, ekstensinis apibrėžimas, ekstensinė definicija; neigiamoji apibrėžtis, neigiamasis apibrėžimas, neigiamoji definicija* (TermŽ)), tad tokie su vienažodžiais sinonimais sudaryti sudėtiniai sinoniminiai terminai taip pat galėtų būti laikomi leksiniais (ar darybiniais) sinonimais. Tokios sinonimijos nelemia sintaksinis ryšys. Kai sudėtinių sinoniminių terminų šalutiniais dėmenimis eina sinoniminiai būdvardžiai ar būdvardiškieji žodžiai, sintaksinio ryšio žymėjimas sutampa – derinama abiem atvejais, pavyzdžiui, *daugiasluoksnis stiklas, sluoksniuotasis stiklas* „dviejų ar keleto sluoksnių stiklas“ (DailŽ), *sietinis (arba susijęs) kamienas* „toks kamienas, kuris skiriasi nuo savarankiško (laisvo) tuo, kad vienas pats žodžio (ir kaitybos) kamieno nesudaro ir visada eina (kaip pirminis kamienas) kartu su priesaga, priešdėliu ar kitu kamienu“ (Urbutis 2009: 144) ir kt. Dalį tokių sinoniminių bendrašaknių būdvardžių, pavyzdžiui, priesagos *-inis* ir priesagos *-iškas* būdvardžius, P. Kniūkšta laiko darybiniais arba plačiau – gramatiniais sinonimais (Kniūkšta 1976: 123, plg. Vaskelienė, Kučinskienė 2012: 155–156). J. Pikčilingis (1969: 50) sinonimiškai vartojamą atributinį būdvardį ir dalyvį priskiria prie sintaksinių sinonimų, nors atrodytų, kad tokių sinonimų skirtumai veikia morfolginiai nei sintaksiniai. Jis pats morfolginių ir sintaksinių sinonimų skyrimą motyvuotai laiko tik požiūrio klausimu: „ar gramatinius sinonimus vadinome morfolginiais, ar sintaksiniais, tai daugeliu atveju priklauso nuo to, kieno akimis – morfologo ar sintaksininko – į juos žiūrime“ (Pikčilingis 1969: 50).

Skirtingos gramatinės sandaros sudėtiniai sinoniminiai terminai gali turėti nebendrašaknių sinoniminių dėmenų, pavyzdžiui: *diferenciniai požymiai, skiriamieji požymiai* „kalbinės ypatybės, kuriomis tam tikros klasės elementai skiriasi vieni nuo kitų“ (LKE), *kaitybos kamienas, fleksinis kamienas* „kaitomų žodžių kamiengalis, nuo kurio formos priklauso jų kaitybos tipas“ (LKE; plg. vienažodžius sinonimus *kaityba, fleksija*), *kalbos politika, lingvistinė politika* „valstybinių, politinių, visuomeninių institucijų taikomų priemonių sistema kalbai ir jos vartojimui reguliuoti“ (KalbŽ) ir kt. Sudėtiniai sinoniminiai terminai gali neturėti nė vieno sutampančio dėmens, todėl tokius terminus siejanti sinonimija taip pat yra ne vieno tipo, pavyzdžiui: *deskriptyvinė lingvistika, aprašomoji kalbotyra* „amerikiečių struktūrinės kalbotyros kryptis (žymiausias atstovas Leonardas Blumfeldas (Leonard Bloomfield)), distribucijos analizės metodu siekusi visapusiškai aprašyti kalbos

formaliuosius elementus pagal jos vidinę struktūrą“ (FonolŽ) (šie terminai turi ir daugiau sinonimų: *deskriptyvinė kalbotyra*, *deskriptyvizmas*, *aprašomoji kalbotyra* (KalbŽ)), *literatūros sąjūdis* „organizuota rašytojų grupė (jos narius sieja bendri estetiniai, ideologiniai principai“ (LEM) ir *literatūrinis judėjimas* (*Audra ir veržimasis* straipsnyje, LEM) ir kt.

Lietuvių kalbotyroje įprasta kalbėti apie vieno kalbos lygmens sinonimus<sup>11</sup>, išskyrus keletą išimčių, pavyzdžiui, dūrinius ar vedinius ir jiems sinonimiškus žodžių junginius. Terminologijoje, kaip minėta, susiduriama su vienazodžio ir sudėtinio termino, dvižodžio ir trižodžio termino ir pan. sinonimija. Tradiciškai tokie sinoniminiai terminai vadinami trumpaisiais ir ilgaisiais terminų variantais (žr. Keinys 1980: 101, 103). Kita vertus, pastebėta, kad ir leksinių sinonimų tyrinėtojai kalba apie žodžio ir žodžių junginio sinonimiją, pavyzdžiui, Evalda Jakaitienė leksikologijos vadovėlyje pateikia sudėtinius *banerio* sinonimus *kaičioji reklama*, *reklaminis skydelis*, *reklaminė juosta*, *reklaminė užsklanda* (Jakaitienė 2010: 124). Šitie pavyzdžiai taip pat yra terminai.

Tokius skirtingos sandaros terminus kaip *viduriniai amžiai* – *viduramžiai* „visuomenės raidos periodas, einantis po senovės. Apima I-pį nuo Romos imperijos žlugimo (476) iki 15 a. pab.–16 a. pradžios“ (VLE XXV), *sociolingvistika* – *socialinė lingvistika* „kalbotyros šaka, tirianti kalbos ir visuomenės santykius, kalbos funkcionavimo priklausomybę nuo visuomenės gyvenimo sąlygų, kalbos ir kultūros ryšius, bilingvizmo problemas“ (LKE) ir kt. galima laikyti mišriaisiais sinonimais. J. Pikčilingis (1969: 73) tokios raiškos žodžius ir žodžių junginius vadina morfologiniais–sintaksiniais, arba mišriaisiais, sinonimais (pagal jį sinoniminis santykis sieja morfologinę formą ir sintaksinę konstrukciją ar junginį). K. Župerka (2012: 40) vedinius arba dūrinius ir jiems artimos arba tapачios reikšmės žodžių junginius aptaria kartu su darybiniais sinonimais, bet vadina platesnės reikšmės terminu – *konkurentai*. Tokios formos terminai terminologijoje priskiriami prie sintaksinių sinonimų (žr. TermŽ 61) arba, pavyzdžiui, laikomi variantais, o ne sinonimais (žr. Kaulakienė 1994: 52).

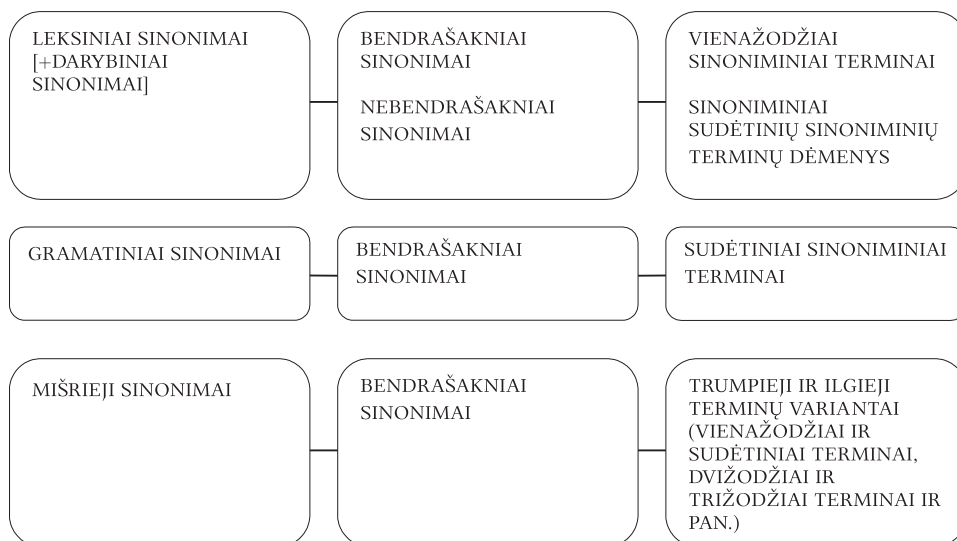
Kaip matyti iš apžvalgos, terminų sinonimija yra labai įvairios prigimties, į vieną sinonimų eilutę (ypač į ilgesnę) įeina ar gali įeiti įvairių rūšių sinonimai (plg. terminą *deskriptyvinė lingvistika* ir jo sinonimus). Siekiant

<sup>11</sup> *Lietuvių kalbos enciklopedijoje* termino sinonimija apibrėžtis yra tokia: „lygiareikšmiškumo santykis tarp dviejų ar daugiau to paties lygmens kalbos vienetų“ (LKE 488).

išvengti kartojimosi ir susisteminti sinonimų aprašus, paranku sinoniminius terminus skirstyti **šaknies atžvilgiu** – į bendrašaknius ir nebendrašaknius sinonimus<sup>12</sup>.

Sinonimų tipai, skiriami pagal kalbos lygmenis, terminų šaknį ir terminų struktūrą, parodyti schemoje (remiamasi lietuvių kalbotyros tradicija). Iš jos matyti, kad paprasčiausias – dvinaris – sinoniminių terminų skirtumas yra šaknies atžvilgiu. Bendrašakniai sinonimai ir nebendrašakniai sinonimai yra reikšminga opozicija terminologijoje. Kai terminai nebendrašakniai, dažniausiai jie ar jų sinoniminiai dėmenys yra skirtingos kilmės arba skiriasi tokių terminų motyvacinis požymis<sup>13</sup>. Bendrašaknių gramatinių sinonimų sinoniminių dėmenų kilmė tokios raiškos sinonimų opozicijoje yra nereikšmingas dalykas.

### Sinonimų tipai pagal kalbos lygmenis, terminų šaknį ir terminų struktūrą



<sup>12</sup> Nebendrašakniais sinonimais galėtų būti laikomi tokie sudėtiniai sinoniminiai terminai, kurie turi bent po vieną nebendrašaknį dėmenį. Sinoniminių terminų skirstymo pagal šaknį patogumą pabrėžė Alvydas Umbrasas (2004: 101, 2010: 171).

<sup>13</sup> Pasak Aloyzo Gudavičiaus, „naujas žodis arba nauja reikšmė kalboje turi atramą, yra motyvuotas, o tai reiškia, kad pavadindami naują dalyką arba antrą kartą pavadindami seną dalyką kartu pasakome, kodėl jį taip pavadiname, pabrėždami vieną ar kitą pavadinamojo dalyko savybę ar aspektą. Žodžiu išreikštas pavadiniimo pagrindas, motyvacija sudaro jo vidinę formą“ (Gudavičius 2007: 147). Termino vidinė forma (sudėtinio termino atveju – jį sudarančių dėmenų reikšminė struktūra) susieja loginę ir lingvistinę termino puses (Никитина 1987: 46).



Pateikta schema neapima visų terminų sinonimijos atvejų pagal lyginamus tris kriterijus (kalbos lygmuo, šaknis, struktūra), plg. jau aptartą terminą *deskriptyvinė lingvistika* ir jo sinonimus. Lyginant nebendrašaknius sinonimus, nėra sunku išskirti terminus, kurių motyvacinis požymis nėra toks pat, pvz.: *aktualioji sakinio skaida, funkcinė sakinio perspektyva* „sakinio skaidymas ir nagrinėjimas atsižvelgiant į skirtingą jo dalių informacijos krūvį“ (LKE), *antrinės spalvos, išvestinės spalvos, tarpinės spalvos* „chromatinės spalvos, gaunamos lygiomis dalimis maišant pagrindines spalvas“ (DailŽ), *aukso pjūvis, geometrinė proporcija* „antikos pitagoriečių nustatyta proporcija, kuria aiškinama pasaulio tvarka ir meno kūrinų grožis“ (EstE) (plg. *aukso pjūvis, dieviškoji proporcija* (DailŽ)), *miško stiklas, žaliasis stiklas* „1. stiklo rūšis: žalsvos spalvos stiklas, gamintas primityviose, dažn. pamiškėse įrengtose stiklo dirbtuvėse į stiklo masę maišant vietinę žaliavą – medžio pelenus (potašą)“ (DailŽ), *pamatinis kamienas, darybos kamienas* „bendrasis darybos opozicijos narių (darinio ir pamatinio žodžio) kamienas“ (LKE), *prancūziškasis parkas, barokiškasis parkas* „parkas, susiformavęs Prancūzijoje XVII a. itališkojo parko principus pritaikius lygiam, plokščiam kraštovaizdžiui“ (DailŽ), *sudėtinis terminas, daugiažodis terminas* „terminas, susidedantis iš dviejų ar daugiau žodžių, kuriuo įvardijama dažniausiai tam tikros srities rūšinė sąvoka“ (TermŽ) ir kt.<sup>14</sup> Sinoniminiais dėmenimis einančių žodžių leksinės reikšmės nėra tos pačios ar artimos, todėl minėtus ir į juos panašius terminus ar jų dėmenis netikslu laikyti leksiniais sinonimais. Tokie sinonimai terminologijoje vadinami aspektiniais sinonimais (denotacinių sinonimų potipis), priskiriami prie sąlyginių sinonimų (žr. Гринев 1993: 112) arba laikomi kvazisinonimais (GTT). Aspektinius sinonimus gretinti ar tirti pagal kilmę, kaip kitus nebendrašaknius sinonimus, yra neprasminga. Tačiau tokius sinoniminius terminus palyginus pagal juos sudarančių žodžių bendrus semantinius komponentus galbūt galėtų išryškėti terminologijai aktualių dalykų.

Taip pat į schemą pagal visus tris kriterijus nepatenka tokie skirtingos sandaros sinonimai kaip *atvirkštinė žodžių tvarka, inversija* „žodžių tvarka, skirtinga nuo kalboje vyraujančių žodžių tvarkos polinkių“ (LKE), *atliepiamieji žodžiai, koreliatai* „apibendrintos reikšmės įvardžiai beirieveiksmai, vartojami prijungiamojo sakinio dėmenų ryšiams sustiprinti ir paryškinti“ (LKE), *baltieji pigmentai, baltalai* „dažųjų medžiagų grupė. Nuo

<sup>14</sup> Jonas Klimavičius teigia, kad terminų žodynuose taip pat esama tokių sinonimų porų, kurių vienas narys yra terminas, o kitas neterminas, pavyzdžiui, *magnio sulfatas – karčioji druska* (Klimavičius 1975: 100).

seniausių laikų vartoti įv. mineralinės kilmės Δ: kreida, balti moliai, gipsas“ (DailŽ), *darybos reikšmė, darinio struktūrinė reikšmė* „tai reikšmė, einanti iš žodžio darybos formos, t. y. iš darinio struktūrinių sandų (darybos pamato ir formanto) bei jų santykio“ (LKE), *jugendas, jugendo stilius* „Vokietijoje susiformavęs art nouveau variantas“ (DailŽ), *opartas, optinis menas* „XX a. 7 d-mečio abstrakčiosios dailės kryptis, pagrįsta regėjimo fiziologija ir psichologija, gilumos, judėjimo, pulsavimo, mirgėjimo optinių iliuzijų kūrimu“ (DailŽ), *tarmių panašėjimas ir nykimas, tarmių niveliacija* „tarmes skiriančių ypatybių mažėjimas, nykimas“ (LKE) ir kt. Vieni jų yra vadinamieji tarptautinių terminų atitikmenys, pvz.: *atvirkštinė žodžių tvarka, inversija; atliepiamieji žodžiai, koreliatai*, iš dalies ir *tarmių panašėjimas ir nykimas, tarmių niveliacija*. Sudėtinį terminą *optinis menas* taip pat iš dalies galima būtų laikyti lietuvišku (tiksliau lietuviškesniu) vienažodžio termino *opartas* atitikmeniu. Kitaip nei anksčiau aptarti dūriniai ir sudėtiniai terminai (*viduramžiai* ir *viduriniai amžiai*), šie terminai yra nebendrašakniai (plg. *-artas* ir *menas*). Terminai *baltieji pigmentai* ir *baltalai* gana artimi lietuvių kalbotyroje skiriamiesiems sinoniminiais bendrašakniamis dariniams ir žodžių junginiams, o vienažodis terminas yra transformuotas, eliptinis sudėtinio termino atžvilgiu (plg. Gaivenis 2014: 505–506)<sup>15</sup>. Tokie terminai terminologijoje taip pat vadinami ilgaisiais ir trumpaisiais terminų variantais (Keinys 2005 [1974]: 255–256, 1980: 101). Terminas *jugendas* ir atributinis vardo kilmininko junginys (sudėtinis terminas) *jugendo stilius* primena kontekstinius sinonimus (terminus, kurie yra sinonimai tik kontekste), pagrindinis sudėtinio termino dėmuo yra vienažodžio termino hiperonimas. Aišku, dėl pagrindinio dėmens *stilius* pastarasis terminas formos atžvilgiu atrodo aiškesnis, tačiau tas dėmuo kartu yra ir perteklinis<sup>16</sup>. Sinonimai *darybos reikšmė, darinio struktūrinė reikšmė* ir jų šalutiniai dėmenys nėra nei leksiniai, nei gramatiniai sinonimai. Sąvoka įvardyta skirtingu pamatu.

Taigi terminologijoje yra praplėstas lietuvių kalbotyroje įprastas sinonimų kriterijus, pagal kurį sinonimai yra to paties kalbos lygmens vienetai.

<sup>15</sup> Vincas Urbutis, aptardamas žodžių darybos ir sintaksės santykį, teigė, kad „žodžių daryba, darybiškai santykiaujančių žodžių šeimos sudaro bazę (sykiu su kaityba), leidžiančią vienas sintaksines konstrukcijas nesunkiai transformuoti (perdirbti, pertvarkyti) į kitas, į kitoniškos sandaros pasakymus“ (Urbutis 2009: 51).

<sup>16</sup> Pasak Kazimiero Gaivenio, „patekęs į svetimą aplinką, į kitą stilių, terminas kartais pasidaro nepakankamai aiškus, gauna papildomų paaiškinamųjų žodžių ir yra pailginamas“ (Gaivenis 2014: 122). Vis dėlto nėra kriterijų, pagal kuriuos būtų galima nustatyti, kada tam tikras žodžių junginys yra terminas, o kada kažkoks termino ir paaiškinamojo žodžio junginys.

## SINONIMINIŲ TERMINŲ ATPAŽINIMO TEKSTE PROBLEMOS

Kai kurie tyrėjai mano, kad terminai yra terminai, kai jie vartojami tam tikruose kontekstuose (Dubuc, Lauriston 1997: 84; Pearson 1998: 36). Terminai kontekste yra tiriami *in vivo* (Dubuc, Lauriston 1997: 80). Kartais net teigiama, kad analizuotini tik diskurso terminai (Temmerman 2000: 224)<sup>17</sup>.

Konteksto reikalavimai, anot Valentinos Skujinios, sukelia tam tikrų termino formos ar kitokio pobūdžio pakitimų, dėl kurių atsiranda įvairių termino vartosenos variantų (Skujinia 1983: 19). J. Klimavičius, rašydamas apie tarptautinių ir lietuviškų terminų sinonimiją terminografijoje, pabrėžia, kad „tokios sinonimijos vartojimas mokslo tekstuose turi savo specifiką. Tekstuose daugiau pasitaiko iš kalbos sistemos jau išstumtų skolinių, dar tik prigyjančių naujadarų, apskritai, daugiau įvairovės, svyravimų ir kitimų dinamikos. Tik iš tekstų galima nustatyti statistinę ir stilistinę tarptautinių ir lietuviškųjų terminų diferenciaciją“ (Klimavičius 1975: 93).

Pasak V. Skujinios, „nors fiksacijos sferoje ir būna pateikta sinonimų, tačiau tame pat kontekste varijuoti išraišką įvairiais termino sinonimais ir dubletais čia nepageidautina, nes iš to gali kilti nesusipratimų dėl turinio“ (Skujinia 1983: 25)<sup>18</sup>. Tačiau šis reikalavimas ar pageidavimas taikomas tik sisteminiams sinonimams, nes „mokslo tekstuose, kuriuose leidžiama dažnai kartoti tą patį terminą, vis dėlto galima ir net pageidautina varijuoti išraišką vadinaisiais kontekstiniais sinonimais“ (ten pat; dar žr. Skujina 1993: 54).

Taigi, moksliniuose tekstuose kontekstiniai sinonimai galimi ir vartojami. Kaip juos atskirti nuo sisteminių sinonimų?<sup>19</sup> Terminų negalima atskirti nuo jų apibrėžčių (Gaivenis 2002: 14), bet apibrėžtys tekste gali būti implicitinės. Nustatant sinoniminius terminus tekstuose ir bandant juos atskirti nuo kontekstinių sinonimų, susiduriama su įvairiomis sinonimų atpažinimo ir atrankos problemomis. Siekimas praktiškai atskirti kontekstinius ir sisteminius sinonimus gali būti nemenkas iššūkis terminologams, terminografams ar net dalyko specialistams, ypač jei siekiama nustatyti sinoniminius terminus nedabartiniuose tekstuose. Dalyko specia-

<sup>17</sup> Juanas C. Sageris pabrėžia, kad terminologijoje būtina daryti skirtumą tarp originaliųjų ir verstinių tekstų, nes pastaruosiuose gali būti tiek autentiškų vertimo kalbos terminų, tiek tiesiog vertimo atitikmenų (Sager 1990: 142).

<sup>18</sup> Tai, kad reikalavimas vengti monotonijos tekste yra netaikomas terminams, pabrėžiama stilistikoje (Župerka 2012: 36). Sisteminiai sinoniminiai terminai tekste neturi estetiškos paskirties, kitaip nei nespecialiosios leksikos sinonimai.

<sup>19</sup> Kai kuriuose sinoniminių terminų tyrimuose (pavyzdžiui, Rimkutė 2007) kontekstiniai sinonimai neatibojami nuo sisteminių sinonimų.

listams gali trūkti lingvistinio pasirengimo, o kalbininkams – detalių da-lyko (jei tai ne kalbotyra) žinių (žr. Sager 1990: 213).

Galima išskirti kelias pagrindines sisteminių sinoniminių terminų atpa-žinimo problemas, apie jas kiek plačiau.

Būdingas nespécialiosios kalbos sinonimų semantinis skirtumas yra reikš-  
mės platumas – **vieno žodžio reikšmė platesnė, o kito siauresnė** (Župerka 1983: 31, 2012: 32)<sup>20</sup>, tačiau terminologijoje tokie semantiniai skirtumai dažnai veda prie skirtingų terminų, o ne prie sinonimų. Pavyz-  
džiui, *Sinonimų žodyne* (2002) žodžio *daina* sinonimas yra *giesmė*<sup>21</sup>, tačiau literatūros moksle terminai *daina* ir *giesmė* nėra sinonimai, plg.: *daina* „vokalinės muzikos žanras, jungiantis poetinį tekstą ir melodiją. Skiriamos liaudies ir autorinės (poetų ir kompozitorių sukurtos) dainos. Liaudies dainos yra dainuojamosios poezijos kūriniai, perduodami gyvu žodžiu iš kartos į kartą“ (LLE), *giesmė* „1. konfesinio pobūdžio eiliuotas kūrinys, bažnytinės liturgijos dalis, vienas iš bažnytinės literatūros žanrų“; „2. ei-liuotas epinis kūrinys, poema arba jos dalis“ (LLE).

Dar keletas pavyzdžių:

žodžiai	terminai
<i>atspalvis</i> 1. („nežymi spalvos skirtybė“: <i>Melsvo atspalvio skarelė</i> ) – <i>niuansas, tonas, priespalvis</i> ret. (SŽ)	<i>atspalvis, pustonis</i> – „nedidelis skirtumas tarp panašių spalvų, perėjimas iš vieno spalvos tono į kitą, tos pačios spalvos tonų gradacija“ (DailŽ); <i>tonas</i> – „1. chromatinė spalvos kokybė, jos atspalvis, api-būdinamas lyginant su pagrindine spektro spalva (pvz., rausvas, smaragdinis, žydras, rudas Δ). Taip vadinamas ir paveiksle vyraujantis atspalvis, kompozicijos koloritui suteikiantis vientisumo (pvz., sidabrinis, auksinis, šiltas, šaltas kūrinio Δ). 2. Kartais Δ vadinamas spalvos šviesis (pvz., šviesus, tamsus, pilkšvas Δ)“ (DailŽ);
<i>naujadaras</i> („naujai sudarytas žodis“) – <i>neologizmas, naujažodis</i> knyg. (SŽ)	<i>neologizmas, naujažodis</i> – „naujas kalbos žodis, atsiradęs morfologinės žodžių darybos būdu ( <i>ansamblietis, mėnu-leigis, priešoperacinis, -ė, puolus, -i</i> ), darant santrumpas ( <i>autokelias, pramprekyba, telelaida</i> ), skolinantis leksemas iš kitų kalbų ( <i>kosmonautas, lavsanas, mazeris, telerepor-tažas</i> ) ir pan. <...>“ (KalbŽ); <i>naujadaras</i> – „savo kalbos priemonėmis naujai padary-tas žodis“; plg. <i>neologizmas</i> (KalbŽ);

<sup>20</sup> Nespécialiojoje leksikoje dominantės ir sinonimų eilutės narių santykiai primena hierarchinius santykius (Jakaitienė 2010: 124).

<sup>21</sup> Žodžiai *daina* ir *giesmė* yra daliniai sinonimai, plg. *giesmė* (ppr. iškilminga: *Bažnytinė g.*) (SŽ).

žodžiai	terminai
<p><i>padavimas</i> („liaudies pasakojimas apie nepaprastus įvykius ar asmenis“: <i>Vilniaus įkūrimo padavimai</i>) – <i>sakmė</i> („pasakojimas apie pasaulio ir gamtos reiškinių kilmę“: <i>Etiologinės sakmės</i>) ir <i>saka</i> ret., <i>legenda</i> (ppr. religinio pobūdžio), <i>mitas</i> („pasakojimas apie nepaprastus didvyrius, antgamtines būtybes“: <i>Heraklio mitai</i>) (SŽ)</p>	<p><i>padavimas</i> „pasakojamosios tautosakos žanras, kurio kūriniuose meniniais vaizdais aiškinama gamtos ir istorijos paminklų kilmė, pasakojama apie praeities įvykius, siejamus su ypatingomis vietomis arba su mitinių protėvių bei istorinių asmenybių veikla“ (LLE); <i>legenda</i> „2. Lit-ros žanras. Epinis fantastinis rel. ar mit. siužeto pasakojimas apie konkrečią vietą, asmenį, dievus, šventuosius. &lt;...&gt; Artima sakmės ir padavimo žanrams“ (VLE XI); <i>sakmė</i> „pasakojamosios tautosakos rūšis, kurios kūriniuose ryški nuostata vaizduoti tikroviškus praeities įvykius. Δ skirstomos į etiologinių sakmių, mitologinių sakmių, padavimų, legendų bei pasakojimų žanrus“ (LLE); <i>mitas</i> „kolektyvinis pasakojimas apie pasaulio dievų, žmogaus, gamtinių reiškinių, gyvybės ir mirties kilmę, atspindintis pirmąją tikrovės sampratą“ (VLE XV).</p>

Vadinasi, bendrieji sinonimų ar kiti nespécialiosios leksikos žodynai, net jei į juos yra įdėti rūpimi žodžiai, ne visada gali padėti nustatyti sinoniminius terminus, o, kita vertus, tekste siauresnės reikšmės terminą gali atstoti platesnės reikšmės terminas.

Taigi viena iš tekstinės terminų vartosenos ypatybių – **platesnės reikšmės termino vartojimas vietoj siauresnės reikšmės termino**. Kaip antai, vietoj termino *metaforinė reikšmė* tekste vartojamas jo hiperonimas *perkeltinė reikšmė*, pvz.: „metaforinio perkėlimo būdu, remiantis veiksmo sukeliama įspūdžio panašumu, susidarė dar viena šio veiksmazodžio [išsižioti. – A. M.] perkeltinė reikšmė „suskilti, suplyšti, sutrūkti“ (Jakaitienė 2010: 91), terminą *vedinys* tekste atstoja jo hiperonimas *darinys*, pvz.: „Tai jau grupinės darybos reikšmės nusakymas, kuris tinka nebe vienam dariniui, o visiems priesagos *-idė* vediniams“ (Urbutis 2009: 189).

Viktoras A. Tatarinovas hiperonimo vartojimą vietoj hiponimo vadina hiponiminiu variavimu, laiko stilistine priemone (Татаринов 2006: 142). Terminologijos literatūroje teigiama, kad specialiojoje kalboje paprastai pasirenkamas artimiausias hiperonimas (Sager 1990: 215, remiasi Hope 1984).

Kalbamo tipo kontekstinę sinonimiją ne visada lengva atskirti nuo sisteminės sinonimijos, ypač jei dalyko terminai nėra nusistovėję, susisteminti ir kt. Pastebimesnis yra eliptinis (leksinis) trumpinimas – vienažodžio

ar sudėtinio termino vartojimas vietoj daugiau dėmenų turinčio sudėtinio termino, su kuriuo yra susijęs hierarchiniais santykiais<sup>22</sup>, pavyzdžiui, vietoj *liaudinė specialioji leksika* rašoma *specialioji leksika*: „Mūsų liaudinė specialioji leksika daugiausia susijusi su žemdirbyste ir amatais. <...> Antra vertus, įvairių mokslo šakų specialistams, dirbantiems savo srities terminų tvarkybos darbą, dažnai trūksta tikslesnės informacijos apie lietuvišką specialiąją leksiką“ (Gaivenis 2002: 51–52), vietoj *terminų vertimas* – tiesiog *vertimas*: „Daug įvairių sričių specialistų dažnai iškreiptai suvokia ir pačių terminų vertimą. Vertimas neretai suvokiamas kaip terminų sandaros ar motyvacijos kopijavimas“ (Gaivenis 2002: 85). Toks reiškinys dar vadinamas tekstine sinonimija (Гринев 1993: 112).

Esama sudėtingesnių ir ne tokių aiškių terminų vartosenos atvejų, pavyzdžiui, vietoj termino *prancūzų feministinė kritika* vartojamas *prancūziškasis feminizmas*: „Labiausiai įsigalėjęs yra feministinės kritikos skirstymas į dvi pagrindines kryptis – *anglų-amerikiečių ir prancūzų*. <...> Kitaip nei ankstyvoji amerikietiškoji kritika, prancūziškasis feminizmas buvo atvirai teorinis, pamatinių idėjų pasiėmęs iš poststruktūralistų darbų“ (XXLT 2006: 175). Ar šiuos terminus, kaip ir terminus *feministinė kritika* ir *feminizmas*, sieja sinoniminis, ar hierarchinis santykis?

Koks sudėtinų kalbotyros terminų *bendrinis žodis* ir *bendrinis pavadinimas* santykis? Terminai *žodis* ir *pavadinimas* nėra sinonimai, tačiau *bendriniai žodžiai* ir *bendriniai pavadinimai* *Lietuvių kalbos enciklopedijoje* yra pateikti kaip sinonimai (jų tarptautinis sinonimas *apeliatyvai*).

Kita vertus, tas pats terminas gali turėti ne vieną reikšmę, iš kurių viena gali būti platesnė ir apimti kitą. Pavyzdžiui, muzikos enciklopedijoje pateiktos dvi termino *tonas* reikšmės: „1. Kitaip *toninis garsas*. 2. Toninio garso sudėtinė dalis (dalinis tonas: pagrindinis tonas, harmonika, obertonas)“ (MuzE III). Vadinasi, tekste terminus *tonas* ir *toninis garsas* gali sieti arba sinoniminis, arba visumos ir dalies (partoniminis) santykis. Abiem atvejais tai būtų sisteminiai, o ne kontekstiniai santykiai.

Tekstuose esama **perifrazių**. Tai aprašomieji terminų nusakymai (apie perifrazes žr. Pikčilingis 1975: 231–233, 2010: 151–156; Župerka 1983: 35–36, 2012: 36; KalbŽ; LKE), kuriuos nuo sisteminių sinonimų tiksliai atskirti ne visada įmanoma. Perifrazėmis mokslinėje, mokslo populiarinamojoje literatūroje aiškinami skaitytojui ne visada aiškūs ir suprantami

<sup>22</sup> Plačiau žr. Gaivenis 2002: 43, 2014: 28–29, 196.

terminai, loginės perifrazės yra daugelio žodžių aiškinimai žodynuose (Pikčilingis 1975: 231). Pasak V. Skujinios, aprašomuosius pasakymus, kaip kontekstinius sinonimus, tekste galima vartoti vietoj įprastų terminų (Skujinia 1983: 26).

Pavyzdžiui, *eufonijos* perifrazė yra *kalbos garsų darna* (LKE), *kalbos skambesio darna* (LiterŽ II), *antonimų* perifrazė – *priešingos reikšmės žodžiai* (KalbŽ; LKE) ir kt. Kai kurios perifrazės gali būti suvokiamos ir kaip terminai. Pavyzdžiui, Angelė Kaulakienė (2009: 131), nagrinėdama lietuvių fizikos terminijos raidą, mini vienažodžių terminų ir aprašomųjų pavadinimų, kuriais buvo įvardijamos atitinkamos mokslo sritys, sinonimiją. Dabartinėje mokslo kalboje tai atitiktų termino *terminologija* ir perifrazės *terminų mokslas*, termino *morfologija* ir perifrazės *žodžio formų mokslas* santykis (plg. *terminologija* „terminų mokslas“ (KalbŽ), *morfologija* „tai žodžio formų mokslas, apimantis tiek formų darybą, tiek kaitybą“ (Palionis 1999: 37)), kurių sisteminiiais sinonimais greičiausiai niekas nelaiko, nors tam tikru terminijos raidos laikotarpiu jie galėjo būti suvokiami kaip sisteminiai sinonimai. Vis dėlto grynai sisteminiai sinonimai iki šiol yra *literatūrologija* ir *literatūros mokslas* (plg. *literatūrologija*, *literatūros mokslas* „mokslas, tiriantis grož. lit-ros kūrinis, rašytojų kūrybą, lit-ros ist. procesą, jo sąlygas ir dėsningumus, lit. gyvenimo reiškinius, lit-ros funkcionavimą visuomenėje“ (VLE XIII)). Taigi perifrazės moksliniuose tekstuose gali būti ir kontekstiniai terminų sinonimai, ir sisteminiai sinonimai, ir minimalios apibrėžtys.

Terminais gali būti įvardijama ar galbūt įvardijama ta pati sąvoka (tai ne visada aišku iš tekstų), bet jų **motyvacinis požymis skiriasi**, pavyzdžiui, *kalbos figūra*, *stiliaus figūra* ir *retorinė figūra*. Kai tokie sinonimai pateikiami žodynuose kaip antraštiniai terminai, dėl jų sinonimiškumo, matyt, neabejojama.

Tekstuose konkuruoja **ilgosios ir trumposios terminų formos**. Pavyzdžiui, į *Kalbotyros terminų žodyną* ir *Lietuvių kalbos enciklopediją* įdėtas terminas *giminė* („daiktavardžio, būdvardžio, skaitvardžio, įvardžio, dalyvio morfologinė kategorija, skiriama pagal žodžių derinimą, išreikštą galūnėmis“ (LKE)). Jono Palionio vadovėlyje *Kalbos mokslo pradmenys* vienas poskyris pavadintas *giminės kategorija*. Toliau tekste vartojama *gramatinė giminės kategorija*, *giminės kategorija*, *giminė*, plg.: „Gramatinė giminės kategorija paprastai turi vienokius ar kitokius formos rodiklius, kitaip

sakant, ją galima atskirti iš formos. <...> Tose kalbose, kuriose giminės kategorija reiškiami tarnybiniais žodžiais, neretai pasitaiko ir mišrios šios kategorijos raiškos atvejų, t. y. kai giminės rodikliu eina tarnybinis žodis (dažniausiai artikkelis) drauge su supletyvine šaknimi arba tarnybinis žodis drauge su afiksu“ (Palionis 1999: 132–133). Kalbotyros terminijoje jų reikšmės yra tos pačios. Ar tie terminai yra sisteminiai sinonimai, ar tik kontekstiniai?<sup>23</sup>

E. Jakaitienė leksikologijos vadovėlyje vartoja vienažodžius terminus *sinonimija*, *sinonimiškumas* ir sudėtinius terminus *sinoniminiai santykiai*, *sinoniminiai ryšiai*: „Atskleisti jų skirtumus, nustatyti sinonimų reikšmės artimumo kriterijus sunku todėl, kad sinonimijos problemos glaudžiais ryšiais susijusios su visų sisteminių santykių problematika, sinoniminiai santykiai kryžiuojasi su visais kitais ankstesniame skyriuje minėtais žodžių santykiais, kurių ribas suvokti gana sunku. <...> Kai kurių kalbų tyrinėtojų darbuose jis laikomas net svarbiausiu sinonimiškumo kriterijumi <...>. Ypač dažnai sinoniminiai ryšiai susiklosto tarp atskirų žodžių ir pastoviųjų junginių“ (Jakaitienė 2010: 120–123). Vienažodžiai ir atitinkami sudėtiniai terminai artimi aspektiniams sinonimams, kontekstiniams sinonimams, priklauso skirtingoms klasifikacijoms.

Dalis išvardytų tekstinės terminų vartosenos atvejų gali būti vadinama terminų varijavimu plačiąja prasme, terminų vartosenos varijavimu (apie variantus ir jų sampratą išsamiai žr. Miliūnaitė 2009). Paranku terminologijoje vartoti K. Župerkos į lietuvių kalbotyrą įvestą „konkurento“ sąvoką, kuri apimtų ir siaurai suprantamus variantus, ir sisteminius sinonimus, ir kitus tekste konkuruojančius terminologinius kalbos vienetus.

## IŠVADOS

1. Sinonimų samprata terminologijoje yra nevienoda. Sinonimija kartais suvokiama labai plačiai, apimami ne tik tą pačią sąvoką įvardijantys skirtingi vienos kalbos terminai, bet ir terminas ir jo apibrėžtis, terminas ir jo atitikmenys kitose kalbose ir kt.

2. Terminologijoje sinonimija nėra tik vieno kalbos lygmens reiškinys. Tradicinis lietuvių kalbotyroje sinonimų skirstymas į leksinius ir gramatinius sinonimus apima ne visus terminų sinonimijos tipus.

<sup>23</sup> Taip pat galima svarstyti, ar vienodas jų terminiškumas.



3. Svarbi ir paranki opozicija terminologijoje – bendrašakniai ir nebendrašakniai sinonimai. Ypatingos sinonimų grupės terminologijoje – aspektiniai sinonimai, taip pat ilgieji ir trumpieji terminų variantai.

4. Sinoniminių terminų tipo nustatymas yra svarbus sinonimų tyrimo etapas. Pavyzdžiui, neatrodo prasminga pagal kilmę gretinti gramatinius, taip pat kitus bendrašaknius sinonimus ar aspektinius sinonimus.

5. Moksliniuose tekstuose esama įvairių kontekstinių terminų sinonimų – platesnės reikšmės terminų, vartojamų vietoj siauresnės reikšmės terminų, perifrazių, ilgųjų ir trumpųjų terminų formų ir kt. Į tokius tekstinės terminų vartosenos ypatumus būtina atsižvelgti atrenkant sinoniminius terminus tiek tradiciniais metodais, tiek automatinėmis priemonėmis.

6. Tiriant terminų sinonimiją lingvistiniais metodais, svarbu apibrėžti, kas laikoma sinonimu, o kas kitokiu termino konkurentu. Būtina atiboti sisteminius ir kontekstinius sinonimus, tačiau tam reikia gerai išmanyti tiriamos srities terminų sistemą.

#### LITERATŪRA IR ŠALTINIAI<sup>24</sup>

- ArchŽ – Kitkauskienė L., Kitkauskas N. *Anglų–lietuvių kalbų aiškinamasis architektūros žodynas*, Vilnius: Technika, 2004.
- Auksoriūtė A. 1997: Kai kurie sinonimijos atvejai naujausiuose kompiuterijos terminų žodynuose. – *Terminologija ir dabartis*. Mokslo darbai, Kaunas: Technologija, 15–19.
- Cabré M. T. 1999: *Terminology. Theory, Methods and Applications*, Amsterdam / Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.
- DailŽ – *Dailės žodynas*. Ats. red. J. Mulevičiūtė, Vilnius: VDA leidykla, 1999.
- Dubuc R., Lauriston A. 1997: Terms and Contexts. – *Handbook of Terminology Management 1. Basic Aspects of Terminology Management*. Compiled by S. E. Wright, G. Budin, Amsterdam / Philadelphia: John Benjamins Publishing Company, 80–87.
- Ermanytė I. 2008: *Antonimija ir antonimai*, Vilnius: Lietuvių kalbos institutas.
- EstE – *Estetikos enciklopedija*. Sud. J. Mureika, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos centras, 2010.
- FonolŽ – Bakšienė R. *Fonologijos terminai*. Žodynelis ir mokomosios užduotys, Vilnius: Edukologija, 2011.
- Gaivenis K. 2002: *Lietuvių terminologija: teorijos ir tvarkybos metmenys*, Vilnius: Lietuvių kalbos instituto leidykla.
- Gaivenis K. 2014: *Rinktiniai raštai*. Sud. J. Gaivenytė-Butler, Vilnius: Lietuvių kalbos institutas.
- Gaivenytė J. 2000: Sudėtinių fizikos terminų sinonimijos atvejai terminų žodynuose. – *Kalbos kultūra* 73, 62–67.
- Gerstenkorn A. 1993: Synonymy and Homonymy. – *TKE'93: Terminology and Knowledge Engineering*. Ed. Klaus-Dirk Schmitz, Frankfurt / M.: Indeks Verlag, 24–33.
- GTT – de Bessé B., Nkwenti-Azeh B., Sager J. C. *Glossary of Terms Used in Terminology*. – *Terminology* 4(1), 1997, 117–156. Prieiga per internetą: <https://benjamins.com/#catalog/journals/term.4.1.08bes/fulltext>.
- Gudavičius A. 2007: *Gretinamoji semantika*, Šiauliai: Šiaulių universiteto leidykla.
- ISO 704:2000(E) *Terminology work – Principles and methods*.
- Jakaitienė E. 2010: *Leksikologija*, Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.
- KalbŽ – Gaivenis K., Keinys St. *Kalbotyros terminų žodynas*, Kaunas: Šviesa, 1990.

<sup>24</sup> Nemažai leidinių naudoti ir kaip straipsnio šaltiniai, ir kaip teorinė literatūra.

- Kardelis V. 2014: Lietuvių kalbos salos: probleminiai aspektai. – *Lietuvių kalba* 8. Prieiga per internetą: <http://www.lietuviukalba.lt/index.php/lietuviu-kalba/issue/view/121>.
- Kaulakienė A. 1994: Fizikos ir technikos terminų sinonimijos vertinimas. – *Lietuvių kalbotyros klausimai* 31. *Kalbos normalizacijos klausimai*, 51–55.
- Kaulakienė A. 2000: Kompiuterijos terminijos sinonimija: yda ar būtinybė. – *Terminologija* 6, 23–28.
- Kaulakienė A. 2009: *Lietuvių fizikos terminijos raida*, Vilnius: Technika.
- Kazlauskaitė G. 2000: Lietuviškų ir tarptautinių fonetikos terminų sinonimija. – *Terminologija* 7, 25–31.
- Keinys St. 1980: *Terminologijos abėcėlė*, Vilnius: Mokslas.
- Keinys St. 1999: *Bendrinės lietuvių kalbos žodžių daryba*, Šiauliai: Šiaulių universiteto leidykla.
- Keinys St. 2005: *Dabartinė lietuvių terminologija*, Vilnius: Lietuvių kalbos instituto leidykla.
- Kitkauskienė L. 2005: Architektūros terminų sinonimija. – *Lietuvių katalikų mokslo akademijos suvažiavimo darbai* 19, 211–219.
- Klimavičius J. 1975: Tarptautinių ir lietuviškų terminų sinonimija terminografijoje. – *Lietuvių kalbotyros klausimai* 16. *Lietuvių terminologija*, 91–123.
- Kniūkšta P. 1976: *Priesagos –inis būdvardžiai. Daryba, reikšmės, gramatiniai sinonimai*, Vilnius: Mokslas.
- Kvašytė R. 2000: Sinonimai latvių kalbos terminų žodynuose. – *Terminologija* 7, 76–87.
- Labanaušienė S. 2014: Mykolo Miežinio *Lietuviszkai-latviszkai-lenkiszskai-rusiszko žodyno* lietuviški ir latviški sinoniminiai bei variantiniai augalų vardai. – *Terminologija* 21, 143–159.
- LEM – *Literatūros enciklopedija mokyklai*. Sud. L. Mačianskaitė, D. Mitaitė, D. Pociūtė-Abukevičienė, D. Satkauskytė, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2011.
- LiterŽ II – *Literatūros terminų žodynas 2. Eilėdara*. Sud. J. Girdzijauskas, Vilnius: Baltos lankos, 1998.
- LKE – *Lietuvių kalbos enciklopedija*. Sud. K. Morkūnas, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 2008.
- LLE – *Lietuvių literatūros enciklopedija*. Red. V. Kubilius, V. Rakauskas, V. Vanagas, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2001.
- Mikelionienė J. 2004: Dabartinės lietuvių filosofijos sinonimų ir darybos priemonių įvairovė. – *Terminologijos istorijos ir dabarties problemos*. Ats. red. St. Keinys, Vilnius: Lietuvių kalbos instituto leidykla, 271–275.
- Miliūnaitė R. 2009: *Dabartinės lietuvių kalbos vartosenos variantai*, Vilnius: Lietuvių kalbos institutas.
- Mitkevičienė A. 2004: V. Dubo visuotinės literatūros vadovėlio terminų variantai. – *Terminologija* 11, 119–144.
- MuzE II – *Muzikos enciklopedija* 2, Vilnius: Lietuvos muzikos akademija, Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 2003.
- MuzE III – *Muzikos enciklopedija* 3, Vilnius: Lietuvos muzikos ir teatro akademija, Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 2007.
- Nissilä N., Nuopponen A. 2011: Polysemy of Synonymy - Concept Analysis of the Concept of Synonymy. – *The 18th European Symposium on Language for Special Purposes: Proceedings*. Ed. L. Alekseeva, Perm: Perm State University, 249–261.
- Palionis J. 1999: *Kalbos mokslo pradmenys*, Vilnius: Jandrija.
- Pearson J. 1998: *Terms in Context*, Amsterdam / Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.
- Pikčilingis J. 1969: *Leksinė ir gramatinė sinonimika*, Kaunas: Šviesa.
- Pikčilingis J. 1975: *Lietuvių kalbos stilistika 2*, Vilnius: Mokslas.
- Pikčilingis J. 2010: *Stilistikos darbų rinktinė*. Sud. R. Koženiauskienė, A. Pečeliūnienė, M. Tverijonas, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos centras.
- Rimkutė A. 2007: Kai kurie sinoniminių religijos terminų vartosenos atvejai katekizmuose (XVI a. ir XIX a. galas–XX a. pradžia). – *Terminologija* 14, 135–145.
- Sager J. C. 1990: *A Practical Course in Terminology Processing*, Amsterdam / Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.
- Skolinti terminai ir jų atitikmenys*. Vyr. red. A. Auksoriūtė, Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 2014. – <http://sta.lki.lt/>.
- Skujina V. 1993: Some Aspects of the Specific Character of the Semantic Level in Terminology. – *TKE'93: Terminology and Knowledge Engineering*. Ed. Klaus-Dirk Schmitz, Frankfurt / M.: Indeks Verlag, 50–55.
- Skujinia V. 1983: Terminas kontekste. – *Kalbos kultūra* 44, 19–26.
- Stankevičienė S. 2012: Variantinė ir sinoniminė lietuvių ir vokiečių kalbų elektrostatikos terminų raiška. – *Kalbų studijos* 21, 21–27.

- Stunžinas R. 2005: Statybos terminijos sinonimija. – *Terminologija* 12, 7–26.
- Stunžinas R. 2010: Gyvenamojo namo ir pagrindinių jo dalių liaudies terminijos sinonimija. – *Terminologija* 17, 130–142.
- SŽ – Lyberis A. *Sinonimų žodynas*, Vilnius: Lietuvių kalbos instituto leidykla, 2002.
- Šilobraitaitė D. 2007: Vienažodžių matematikos terminų sinonimija matematikos vadovėliuose. – *Terminologija* 14, 146–158.
- Šilobraitaitė D. 2010: Informatikos ir kompiuterių įrangos žodynėlių terminijos skirtybės. – *Terminologija* 17, 68–78.
- Temmerman R. 2000: *Towards New Ways of Terminology Description: the Sociocognitive Approach*, Amsterdam / Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.
- TermŽ – Kvašytė R. *Mokomasis terminologijos žodynelis*, Šiauliai: Šiaulių universiteto leidykla, 2005.
- Umbrasas A. 2002: Lietuvos Respublikoje (1918–1940) veikusio *Baudžiamojo statuto* vertimų teisės terminijos skirtybės. – *Terminologija* 9, 78–94.
- Umbrasas A. 2004: Bendrašakniai dvižodžių teisės terminų sinonimai ir variantai 1918–1940 m. Lietuvos kodeksuose. – *Terminologija* 11, 100–118.
- Umbrasas A. 2010: *Lietuvių teisės terminija 1918–1940 metais. Pagrindinių kodeksų terminai*, Vilnius: Lietuvių kalbos institutas.
- Urbutis V. 2009: *Žodžių darybos teorija*, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas.
- Valiulytė E. 1998: *Dabartinės lietuvių kalbos sintaksiniai sinonimai. Vietos, laiko ir priežasties raiška*, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas.
- Vaskelienė J. 2000: *Darybiniai sinonimai*, Šiauliai: K. J. Vasiliausko įm.
- Vaskelienė J. 2013: Darybinių sinonimų, darybinių variantų ir paronimų panašumai bei skirtumai. – *Žmogus ir žodis. Didaktinė lingvistika* 15(1), 206–214.
- Vaskelienė J., Kučinskienė R. 2012: Dabartinės lietuvių kalbos būdvardžių darybiniai sinonimai. – *Žmogus ir žodis. Didaktinė lingvistika* 14(1), 153–161.
- VLE XI – *Visuotinė lietuvių enciklopedija* 11, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 2007.
- VLE XIII – *Visuotinė lietuvių enciklopedija* 13, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 2008.
- VLE XV – *Visuotinė lietuvių enciklopedija* 15, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 2009.
- VLE XXV – *Visuotinė lietuvių enciklopedija* 25, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos centras, 2014.
- Zemlevičiūtė P. 2001: Sinoniminiai „Medicinos enciklopedijos“ terminai. – *Terminologija* 8, 34–49.
- Župerka K. 1983: *Lietuvių kalbos stilistika*, Vilnius: Mokslas.
- Župerka K. 2012: *Stilistika*. III patais. ir pap. leid., Šiauliai: VšĮ Šiaulių universiteto leidykla.
- XXLT 2006: *XX amžiaus literatūros teorijos*. Sud. A. Jurgutienė, Vilnius: VPU leidykla.
- Головин Б. Н., Кобрин Р. Ю. 1987: *Лингвистические основы учения о терминах*, Москва: Высшая Школа.
- Гринев С. В. 1993: *Введение в терминоведение*, Москва: Московский лицей.
- Никитина С. Е. 1987: *Семантический анализ языка науки. На материале лингвистики*, Москва: Наука.
- Татаринов В. А. 2006: *Общее терминоведение. Энциклопедический словарь*, Москва: Московский лицей.

## SOME ASPECTS OF SYNONYMY OF TERMS

The article deals with a significant terminology problem – synonymy of terms. It discusses some aspects of synonymy of terms, which have gained little or no attention in Lithuanian terminology. Statements are based on and illustrated with terms of humanities (linguistics, literary science, musicology, art, architecture, aesthetics etc.).

In the first section conception of synonyms and the limits of synonymy in terminology are briefly surveyed.

The second section deals with the types of synonymous terms by three criteria: structure of terms, level of language, root of terms. The traditional approach of the Lithuanian linguistics on synonymy is followed and some specific types of synonymous terms are identified.

The third section discusses problems of identification of synonymous terms in texts, mainly caused by contextual synonymy.

The following conclusions are drawn:

1) The conception of synonymy in terminology differs. Synonymy sometimes is viewed very broadly, it includes not only different terms of one language naming the same concept, but also the term and its definition, the term and its equivalents in other language etc.

2) Synonymy in terminology is not the phenomenon of only one level of language. Division of synonyms into lexical (in linguistics: *asmenvardis* and *antroponimas* “personal name”) and grammatical synonyms (in versification: *ritminis vienetas* and *ritmo vienetas* “rhythmic unit”), which is traditional to Lithuanian linguistics, does not cover all types of synonymy of terms.

3) An important and convenient opposition in terminology is co-rooted vs. not co-rooted synonyms. Specific types of synonymous terms – aspectual synonyms as well as a term and its reduced or expanded form.

4) Identification of the type of synonymous terms is a significant stage of investigation into synonymy. For example, it seems not relevant to compare grammatical synonyms according to their origin, as well as other co-rooted or aspectual synonyms.

5) There are various contextual synonyms in scientific texts: terms with broader meaning are used instead of terms with narrower meaning, periphrases in place of terms, terms and their reduced or expanded forms etc. Peculiarities of the usage of terms in texts should be regarded when synonymous terms are extracted by both traditional and automatized tools.

6) When terms are investigated applying linguistic methods, it is important to define what is considered a synonym and what is thought of as a kind of rival term. Systemic and contextual synonyms should be delimited, but for that purpose, it is essential to know very well the term system of domain investigated.

Gauta 2015-06-22

Asta Mitkevičienė  
Lietuvių kalbos institutas  
P. Vileišio g. 5, LT-10308 Vilnius  
E. paštas [asta@lki.lt](mailto:asta@lki.lt)

# Naujieji dekoratyvinių augalų genčių vardai

**ALBINA AUKSORIŪTĖ**

*Lietuvių kalbos institutas*

**ESMINIAI ŽODŽIAI:** dekoratyvinio augalo genties vardas, naujadaras, priesagų vediniai, galūnių vediniai, dūriniai, skoliniai

## ĮVADAS

Lietuviški botanikos terminai ir nomenklatūriniai pavadinimai pradėti kurti, terminografiškai tvarkyti ir klasifikuoti anksčiausiai iš visų kitų mokslo sričių. Pirmųjų lietuviškų rankraštinių botanikos terminų ir augalų vardų žodynų autorius žemaitis Jurgis Ambraziejus Pabrėža (1771–1849) ir laikytinas sistemingo šios srities terminijos tvarkymo pradininku. 1821 m. J. A. Pabrėža parašė dvikalbį lotynų–žemaičių kalbų botanikos žodyną *Dictionarium Botanicum Latino Samogiticum*, kuriame pateikė 860 augalų vardų, 1834 m. – 505 puslapių dvikalbį abėcėlinį lietuvių–lotynų kalbų augalų morfologijos terminų sąrašą *Sryje Balsenyyny*. Patį svarbiausią savo mokslo darbą *Tayslós augumyynis*<sup>1</sup>, kuriame išsamiai aprašyta visa Žemaitijos flora, J. A. Pabrėža baigė rašyti 1843 m. Rankraštį sudaro dvi dalys, pirmoje nurodoma literatūra, aptariama augalų sandara, pateikiami ir paaiškinami augalų morfologijos terminai. Antroje 980 puslapių dalyje duodama augalų sistematika, joje aprašoma 643 žiedinių augalų ir 150 sporiinių augalų ir grybų genčių. J. A. Pabrėža šiame darbe, be lietuviškų ir lotyniškų, dar pateikia latviškų, vokiškų ir lenkiškų augalų vardų. 1900 m. Amerikoje buvo išspausdinta dalis šio J. A. Pabrėžos rankraščio, pavadinto *Botanika arba Taislius auguminis*.

Minėtinas kito žemaičio Lauryno Ivinskio (1810–1881) rankraštis – dviejų dalių mokslinis veikalas *Prigimtūmėnė, turentė sawieje dalijkus žemies, žoliun ir giwunun su parodimu anun wartojimo* (toliau – *Prigimtūmenė*),

<sup>1</sup> Dėl rankraščio pavadinimo užrašymo klaidos žr. Subačius 1996: 106. Šio J. A. Pabrėžos rankraščio perraša pradėta skelbti 2009-aisiais (Jurgis Ambraziejus Pabrėža. *Taislius auguminis, I–223*. Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 2009), 2014 m. Rita Šepetytė paskelbė didžiąją rankraščio dalį – 224–776 p. (Jurgis Ambraziejus Pabrėža. *Taislius auguminis, 224–776*, Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 2014).

parašytas apie 1870 metus. Pirmoje dalyje *Žemėmina* aprašyti įvairūs mineralogijos dalykai, o antra dalis *Žolėmina* – tai jo sudarytas sisteminis grybų ir augalų vardynas, kuriame pateikta 218 šeimų ir per 2520 genčių lietuviškų pavadinimų. L. Ivinskis greta lietuviškų vardų duoda atitikmenų lotynų, labai dažnai lenkų ir kai kada vokiečių kalbomis<sup>2</sup>.

Pirmas Lietuvoje spausdintas terminų žodynas – Povilo Matulionio augalų vardynas *Žolynas. Dalys II. Lietuvos augalų žodynas ir augalų taisyklės*, 1906 m. išspausdintas Vilniuje. *Žolyne* yra apie 3000 lietuviškų Lietuvoje augančių augalų vardų, dauguma jų surinkta iš spausdintų ir rankraštinų šaltinių, kurių sąrašą P. Matulionis įdėjo pratarmėje. Tiek prie lietuviškų augalų genčių, tiek prie rūšių vardų dažniausiai yra šaltinių autorių santrumpa. Pirmoje *Žolyno* dalyje yra dvi rodyklės: *Rodikle sulyg lotiniško abecyno* ir *Rodikle sulyg lietuviško abecyno*, pirmoje dalyje – augalų lotyniškų vardų ir jų atitikmenų lietuvių, rusų ir lenkų kalbomis, o antroje – augalų lietuviškų vardų ir jų atitikmenų lotynų kalba. Antra *Žolyno* dalis pavadinta *Augalų taisyklės sulyg istoriškai-gamtiškosios tvarkos*, kurioje duodama žodyne aprašomų augalų sistema.

Geriausiu iki 1940 metų išleistu terminų žodynu laikomas *Lietuviškas botanikos žodynas* (1938 m., 598 p.), kurį sudarė Botanikos žodyno komisija, vadovaujama doc. Liudo Vailionio, o jį redagavo dr. Jonas Dagys. Žodyne pateikta apie 3300 terminų lotynų, lietuvių, vokiečių, rusų, lenkų ir latvių kalbomis su lietuviškais gyvosios kalbos ir raštų sinonimais ir variantais, duodamas lietuvių–lotynų kalbų vardynas, lotyniškų būdvardinių rūšių vardų žodynėlis.

1959 m. pasirodė pirmasis didžiausio botanikų darbo *Lietuvos TSR flora* (toliau – *Lietuvos flora*) tomas, o paskutinis šešiatomio veikalo tomas išleistas 1980 m. Šešiuose šio darbo tomuose aprašytos 129 šeimos, 724 gentys ir 2153 rūšys. Kiekviena *Lietuvos floroje* aprašyta rūšis turi lotynišką, lietuvišką ir rusišką pavadinimą, prie pagrindinio rūšies pavadinimo pateikiama ir sinonimų. Rengiant minėtą šešiatomį nuveiktas didžiulis terminologinis darbas, sunorminti į šį leidinį įtraukti augalų vardai.

Augalų vardų norminimo ir tvarkybos darbas toliau tęstas ir išspausdinus *Lietuvos florą*. 1998 m. pasirodė *Botanikos vardų žodynas* su Botanikos žodyno komisijos apsvarstytais augalų vardais.

<sup>2</sup> Apie šį L. Ivinskio rankraštį plačiau žr. Auksoriūtė 1998: 102–110; Auksoriūtė 2004: 127–149; Auksoriūtė A. 2008: 132–141.

Nuo 2002 m. Valstybinės lietuvių kalbos komisijos (toliau – VLKK) Terminologijos pakomisė kartu su botanikais<sup>3</sup> svarsto dėl lotyniškos sistematikos pokyčių lietuviškų augalų vardų pasikeitimus ir suteikia lietuviškus vardus augalams, kurie lietuviškų vardų dar neturėjo, dažniausiai tai tik dabar į Lietuvą atvežami augalai. VLKK parengė ir išleido devynias Terminologijos pakomisėje apsvaistytų augalų sąrašų knygeles (plačiau žr. <http://www.vlkk.lt/aktualiausias-temos/terminija/kalbos-komisijos-terminijos-leidiniai>), be to, leidžia rekomendacijas, kuriose skelbia naujausius apsvaistytų augalų vardų sąrašus (žr. <http://www.vlkk.lt/aktualiausias-temos/terminija/apie-skyriu-terminija>), dauguma jų įdėta ir į Lietuvos Respublikos terminų banką.

Pirmoji VLKK rekomendacija „Dėl dekoratyvinių augalų lietuviškų pavadinimų“ paskelbta 2012 m. gruodžio mėn. 20 d., septintoji jos dalis – 2014 m. spalio mėn. 9 d.

Apie trečdalis Žemėje augančių induočių augalų rūšių yra dekoratyviniai: puošia mūsų aplinką, namus, buitį. Daug tokių augalų rūšių savaime auga arba yra auginamos Lietuvoje. Ypač jų pagausėjo atsivėrus sienoms, labiau bendradarbiaujant su užsienio, ypač Vakarų Europos šalimis. Į mūsų šalį plūstelėjo anksčiau mažai žinotų augalų rūšių (Kiselienė, Grigienė, Grigas 2007:6).

Nagrinėjimo objektas – 417 naujų augalų genčių vardų, pateiktų VLKK rekomendacijoje „Dėl dekoratyvinių augalų lietuviškų pavadinimų“. Straipsnio tikslas – sinchroniškai terminologijos ir žodžių darybos atžvilgiu išnagrinėti naujus dekoratyvinių augalų genčių vardus, nustatyti jų kūrimo ir naujadarų darybos būdus, palyginti dabartinių augalų genčių vardų ir *Lietuvos floros* augalų genčių vardų darybos būdus.

1985 m. terminologas Kazimieras Gaivenis *Lietuvių kalbotyros klausimuose*<sup>4</sup> išspausdino straipsnį „Lietuvos augalų genčių ir rūšių pavadinimai“;

<sup>3</sup> Straipsnyje nagrinėjamus augalų vardus apsvaistė Valstybinės lietuvių kalbos komisijos Terminologijos pakomisė: dr. Zigmantas Gudžinskas (sąrašų rengėjas ir daugelio naujadarų autorius), dr. Valerijus Rašomavičius (Gamtos tyrimų centro Botanikos institutas), prof. habil. dr. Jonas Remigijus Naujalis (Vilniaus universiteto Gamtos mokslų fakultetas), dr. Živilė Lazdauskaitė (Gamtos tyrimų centro Botanikos institutas), dr. Albina Auksoriūtė, doc. dr. Stasys Keinys, Solvita Labanauskienė, dr. Palmira Zemlevičiūtė (Lietuvių kalbos institutas), Audra Ivanauskienė, Gita Kazlauskaitė, Aušra Marcinkevičienė, dr. Alvydas Umbrasas (Valstybinės lietuvių kalbos komisijos sekretoriatas). Dėkoju A. Marcinkevičienei už pagalbą renkant medžiagą ir dr. Z. Gudžinskui už dalykinę pastabas, kurios buvo naudingos, rengiant šį straipsnį.

<sup>4</sup> Gaivenis K. Lietuvos augalų genčių ir rūšių pavadinimai. – *Lietuvių kalbotyros klausimai* 24. *Mokslų kultūros ir terminologijos problemos*, 1985, 165–178.

kuriame gana išsamiai išnagrinėjo *Lietuvos floroje* pateiktus augalų genčių ir rūšių lietuviškus vardus. Lyginant dekoratyvinių augalų genčių ir *Lietuvos floros* augalų genčių vardų darybos būdus remtasi minėtu K. Gaivenio straipsniu, perspausdintu jo raštų rinktinėje (žr. Gaivenis 2014: 363–376).

Galima išskirti keletą nagrinėjamų augalų genčių vardų kūrimo šaltinių – tai naujadarai, kurti vartojant darybos priemones, iš lotynų kalbos pasiskolinti augalų vardai, į vartoseną įtraukti kai kurie L. Ivinskio, J. A. Pabrėžos ir kitų autorių individualios darybos augalų vardai bei terminologizuoti tarmių žodžiai.

#### NAUJADARAI

Didžiausią dekoratyvinių augalų genčių vardų grupę – daugiau kaip pusę (58 %) visų naujųjų vardų – sudaro naujadarai (242 vardai): priesagų, galūnių ir priešdėlių vediniai ir dūriniai.

**Priesagų vediniai.** Šio darybos būdo naujadarų rasta daugiausia – 71 % visų naujadarų (172 vardai). Produktyviausia naujadarų priesaga *-en-*, jos vediniai sudaro vieną trečdalį visų priesagų vedinių. Šis augalų vardų darybos būdas yra įprastas ir gausiausias ir *Lietuvos floroje*, kaip rašoma K. Gaivenio straipsnyje: „Vedinių būryje priesaginių terminų daugiausia. Šio darybos būdo terminai gausumu toli pralenkia galūnių ir priešdėlių vedinius. Pavyzdžiui, vien tik priesagos su *-en-* vedinių yra daugiau negu galūnių ir priešdėlių vedinių kartu paėmus“ (Gaivenis 2014: 367). Nagrinėjamų dekoratyvinių augalų genčių naujadarų su priesaga *-en-* taip pat sudaryta daugiau (58 vediniai) nei galūnių ir priešdėlių vedinių kartu paėmus (40 vedinių).

Augalų genčių vardų naujadarų yra su dviem aptariamomis priesagos variantais: *-enis* ir *-enė*, daugiausia *-en-* priesagos vedinių sudaryta iš daiktavardžių, pvz.<sup>5</sup>: 1) *-enis*: *Araujia – kapšėnis* (: kapšas), *Bolusanthus – ietėnis* (: ietis), *Canistrum – rykėnis* (: rykas), *Cercocarpus – nagėnis* (: nagas), *Chilopsis – terkšlėnis* (: terkšlė), *Corynocarpus – bukstėnis* (: bukstis „neąšrus kuolas ar bet koks bukas daiktas“ LKŽe), *Davidia – skepetėnis* (: skepeta), *Helminthostachys – kirmėnis* (: kirmis), *Meliosma – nektarėnis* (: nektaras), *Moraea – povėnis* (: povas), *Strongylodon – iltėnis* (: iltis); 2) *-enė*:

<sup>5</sup> Pateikiant pavyzdžius pirmiausia duodamas lotyniškas augalo genties vardas, po brūkšnio rašomas lietuviškas genties vardas, o skliaustuose aiškinama lietuviško vardo daryba – po dvitaškio nurodomas pamatinis žodis.



*Alonsoa* – *kaukėnė* (: *kaukė*), *Centratherum* – *daubėnė* (: *dauba*), *Chiliotrichum* – *šarmėnė* (: *šarma*), *Corytoplectus* – *žlėjėnė* (: *žlėja* „apytamsa“ LKŽė), *Desfontainia* – *rukėnė* (: *rukis* „kas susiraukšlėjęs, surukęs“ LKŽė), *Dichorisanandra* – *riaukėnė* (: *riaukė* „plyšys, griovys“ LKŽė), *Forestiera* – *prosmėnė* (: *prosmė* „laukymė“ LKŽė), *Gibasis* – *šydėnė* (: *šydas*), *Hemigraphis* – *vėlėnė* (: *vėlė*), *Ozothamnus* – *krislėnė* (: *krislas*), *Pholistoma* – *žiotėnė* (: *žiotys*), *Proboscidea* – *straublėnė* (: *straublys*), *Reevesia* – *purkėnė* (: *purka*), *Scaevola* – *skeptrėnė* (: *skeptras*), *Serruria* – *martėnė* (: *marti*), *Zenobia* – *ūkėnė* (: *ūkas*). Paminėtų augalų vardų pamatiniai žodžiai pasirinkti dėl įvairių būdingų augalo ypatybių – dėl augalo spalvos, formos, lapų, žiedų panašumo, augimo vietos, augalo panaudojimo ar kitų ypatybių. Kai kurių naujadarų pamatiniais žodžiais pasirinkti augalų vardai, kurie yra susiję su pavadinamais augalais – priklauso tai pačiai šeimai ar yra atskilę nuo tos šeimos ar genties augalo, pvz.: 1) *-enis*: *Brachyglottis* – *žilėnis* (: *žilė*), *Goniolimon* – *kermėkėnis* (: *kermėkas*), *Heteranthera* – *andrėnis* (: *andras*), *Hunnemannia* – *vaiklėnis* (: *vaiklas*), *Montiopsis* – *menuvėnis* (: *menuva*), *Nectaroscordum* – *česnakėnis* (: *česnakas*), *Pentaglottis* – *godėnis* (: *godas*), *Trachystemon* – *agurklėnis* (: *agurklė*); 2) *-enė*: *Aglanonema* – *žingėnė* (: *žingis*), *Daboecia* – *viržėnė* (: *viržis*), *Keteleeria* – *cūgėnė* (: *cūga*), *Rotala* – *šindrėnė* (: *šindra*), *Trachymene* – *morkėnė* (: *morka*). Gerokai mažiau priesagos *-en-* vedinių sudaryta iš būdvardžių, pvz.: 1) *-enis*: *Aeschynanthus* – *aiškėnis* (: *aiškus*), *Aichryson* – *putlėnis* (: *putlus*), *Crinodendron* – *stirlėnis* (: *stirlas* „augalotas, stambus“ LKŽė), *Cyrtosperma* – *kreivėnis* (: *kreivas*), *Halesia* – *skambėnis* (: *skambus*), *Pachyphytum* – *storėnis* (: *storas*), *Sarcococca* – *brizgėnis* (: *brizgus*); 2) *-enė*: *Aptenia* – *traškėnė* (: *traškus*), *Peltandra* – *pliauškėnė* (: *pliauškus*). Iš veiksmažodžių sudaryti tik keli vediniai: 1) *-enis*: *Chlidanthus* – *gruožėnis* (: *gruožuoti* „glamonėti“ LKŽė), *Colysis* – *uržėnis* (: *uržti*, *uržė* „gremžti paviršių“ LKŽė), *Leucophyllum* – *balzgėnis* (: *balzgyti*, *balzginoti*); 2) *-enė*: *Cassinia* – *turlėnė* (: *turlyti*, *turlijo* „drumsti, teršti“ LKŽė), *Dyckia* – *skruobėnė* (: *skruobti* „kasti, ruopti“ LKŽė).

Dekoratyvinių augalų genčių vardų naujadarų antra pagal produktyvumą yra priesaga *-ūn-*, su trimis jos variantais (*-ūnas*, *-ūnė*, *-ūnis*) sudaryta šiek tiek mažiau nei pusė aptartų *-en-* priesagos vedinių. Didžioji dauguma aptariamų priesagos vedinių išvesta iš daiktavardžių, pvz.: 1) *-ūnas*: *Acrostichum* – *odūnas* (: *oda*), *Campyloneurum* – *diržūnas* (: *diržas*), *Leitneria* – *kamštūnas* (: *kamštis*), *Microsorium* – *pleiskūnas* (: *pleiskis* „dulkinė“ LKŽė), *Nidularium* – *lizdūnas* (: *lizdas*), *Sporobolus* – *drėbūnas* (: *drėbis* „kas didelis

išaugęs“ LKŽe), *Stylophorum* – *ugniūnas* (: ugnis); 2) –*ūnė*: *Centrosema* – *vištūnė* (: višta), *Licuala* – *klostūnė* (: klostė), *Pachyphragma* – *čiužūnė* (: čiužė „kas čiuža“ LKŽe), *Pachystachys* – *žvakūnė* (: žvakė); 3) –*ūnis*: *Anemia* – *vėjūnis* (: vėjas), *Argyranthemum* – *sidabrūnis* (: sidabras), *Oxydendrum* – *rūgštūnis* (: rūgštis), *Stokesia* – *dangūnis* (: dangus). Keleto ir aptariamoms priesagos vedinių pamatiniais žodžiais yra paimti augalų vardai: 1) –*ūnas*: *Anisodonte* – *dedešvūnas* (: dedešva), *Chasmanthium* – *diršūnas* (: diršė), *Lithocarpus* – *ąžuolūnas* (: ąžuolas), *Symphyotrichum* – *astrūnas* (: astra); 2) –*ūnė*: *Phyllodoce* – *viržūnė* (: viržis), *Rhaphiolepis* – *obelūnė* (: obelis). Vedinių iš būdvardžių ir veiksmažodžių tėra tik vienas kitas: *Brunsvigia* – *meilūnas* (: meilus), *Tripsacum* – *kentrūnas* (: kentrus „kantrus“ LKŽe), *Xerochrysum* – *šlamūnas* (: šlamėti, šlamėjo), *Muehlenbeckia* – *draikūnė* (: draikus).

Kitos priesagos, su kuriomis sudaryti naujadarai, ne tokios produktyvios kaip anksčiau aptartosios, jų vedinius galima apžvelgti grupelėmis. Rasta po kelis priesagų –*utis*, –*utė* ir –*aitis*, –*aitė* vedinius, o priesagų –*uotis*, –*uotė*, –*otis*, –*otė*, –*tis*, –*tė*, –*ytis*, –*ėtis*, –*tas* tik po vieną kitą:

–*utis*, –*utė*: iš daiktavardžių: *Frithia* – *kuokūtis* (: kuoka), *Lyonothamnus* – *plienūtis* (: plienas), *Microlepis* – *žvynūtis* (: žvynas); iš augalų vardų: *Pieris* – *bereinūtis* (: bereinis), *Lessertia* – *pūslūtis* (: pūslis), *Rhodohypoxis* – *troškūtė* (: troškė); iš būdvardžio – *Dicranostigma* – *dviragūtė* (: dviragis) ir veiksmažodžio – *Leycesteria* – *svirūtis* (: svirti, sviro);

–*aitis*, –*aitė*: iš augalų vardų: *Malvaviscus* – *dedešvaitis* (: dedešva), *Nothoscordum* – *česnakaitis* (: česnakas), *Scadoxus* – *raudminaitis* (: raudminas), *Sphagneticola* – *legėstaitis* (: legėstas), *Myrteola* – *mirtaitė* (: mirta); tik vienas iš kitos reikšmės daiktavardžio – *Dracunculus* – *slibinaitis* (: slibinas);

–*otis*, –*otė*: iš daiktavardžių: *Andropogon* – *barzdūtis* (: barzda), *Cryptogramma* – *raštūtis* (: raštas), *Glandularia* – *liaukūtis* (: liauka), *Spodiopogon* – *šarmotė* (: šarma);

–*uotis*, –*uotė*: iš daiktavardžių: *Acalypha* – *variuotis* (: varis), *Hoheria* – *nėrinuiotė* (: nėrinys), *Holmskioldia* – *kakluotė* (: kaklas);

–*ytis*: iš augalų vardų: *Niphidium* – *šertvytis* (: šertvė), *Thryptomene* – *žiorỹtis* (: žioris);

–*tas*, –*tis*, –*tė*: iš veiksmažodžių: *Calicotome* – *lėpštas* (: lėpšti, lėpšo „glebti, tižti“ LKŽe), *Spathodea* – *žvel̃tis* (: žvelti, žvelė „degti“ LKŽe), *Jamesbrittenia* – *žvel̃gtė* (: žvelgti, žvelgė);

-*étis*: iš augalo vardo: *Hemiptelea* – *vinkšnētis* (: vinkšna).

Kitai grupei skirtini negausūs priesagų *-élis*, *-ėlė*, *-uolė*, *-ilis*, *-ilė*, *-lis*, *-lė*, *-ulis* vediniai. Priesagų *-élis*, *-ėlė* vedinių pamatiniais žodžiais paimti augalų vardai, o kitų vedinių pamatiniai žodžiai daugiausia yra daiktavardžiai, tik vieno kito pasitaiko būdvardžiai ar veiksmažodžiai.

*-ėlė*, *-élis*: *Hacquetia* – *girūnėlė* (: girūnė), *Heteranthemis* – *raimenėlė* (: raimenė), *Nuttallanthus* – *žioveinėlis* (: žioveinis), *Sidalcea* – *rožūnėlė* (: rožūnė), *Thompsonella* – *storlapėlė* (: storlapis);

*-uolė*: *Beaumontia* – *dūduolė* (: dūda), *Hudsonia* – *viržuolė* (: viržis), *Iso toma* – *lyguolė* (: lygus), *Koelreuteria* – *svambuolė* (: svambus „sunkus, svarus“ LKŽe), *Pitcairnia* – *stypuolė* (: stypas);

*-ilis*, *-ilė*: *Odontonema* – *dantilis* (: dantis), *Orthrosanthus* – *dalgilis* (: dalgis), *Diascia* – *ragilė* (: ragas), *Toxicoscordion* – *žvaigždilė* (: žvaigždė);

*-lis*, *-lė*: *Conophytum* – *kūglis* (: kūgis), *Menziesia* – *uoglis* (: uoga), *Vit-tadinia* – *pūklis* (: pūkas), *Coprosma* – *dvoklė* (: dvokti, dvokė);

*-ulis*: *Myoporum* – *raumenulis* (: raumenas, raumenė), *Therorhodium* – *žemūlis* (: žemas).

Vediniai su priesagomis *-vis*, *-vė*, *-uvis*, *-uvė* taip pat daugiausia išvesti iš daiktavardžių:

*-vis*, *-vė*: *Clianthus* – *papūgvis* (: papūga), *Filicium* – *pařtvis* (: partis „varpenis“ LKŽe), *Scolioopus* – *raitvis* (: raitytis, raitėsi), *Stachytarpheta* – *žaltvis* (: žaltys), *Anticlea* – *priešvė* (: prieš), *Dierama* – *rykštė* (: rykštė), *Nipponantheum* – *skaistvė* (: skaistus), *Xanthisma* – *snaudvė* (: snaudė);

*-uvis*, *-uvė*: *Chimonanthus* – *žiemūvis* (: žiema), *Veltheimia* – *gražūvis* (: gražus), *Asphodeline* – *plėnūvė* (: plėnis).

Į vieną grupelę galima įtraukti priesagų *-uonis*, *-uonė*, *-onė*, *-nis*, *-nė*, *-ainė*, *-inys* vedinius:

*-uonis*, *-uonė*: *Chamelaucium* – *žėruōnis* (: žėrėti, žėrėjo), *Lampranthus* – *blizguōnis* (: blizgėti, blizgėjo), *Tricyrtis* – *kreivuōnis* (: kreivas), *Sanchezia* – *gysluōnė* (: gysla);

*-onė*: *Bruckenthalia* – *viržonė* (: viržis), *Dictyosperma* – *vėtrōnė* (: vėtra), *Malephora* – *ledonė* (: ledas);

*-nis*, *-nė*: *Mazus* – *žiōpnis* (: žiopas „plyšys“ LKŽe), *Disporum* – *dūlsnė* (: dulšoti, dulsojo „stovėti, sėdėti susilenkus“ LKŽe);

*-ainė*: *Ismene* – *vorainė* (: voras);

*-inys*: *Stenocarpus* – *ratinỹs* (: ratas).

Priesagų *-ras*, *-uras*, *-étras*, *-ūtras* vedinių pamatiniai žodžiai yra daiktavardžiai ir veiksmazodžiai:

*-ras*: *Alyogyne – smil̄tras* (: smiltė), *Firmiana – skētras* (: skėtis), *Frerea – pūdras* (: pūti, pūdė);

*-uras*: *Capnoides – liņguras* (: linguoti, lingavo);

*-étras*: *Chrysocephalum – šlamētras* (: šlamėti, šlamėjo);

*-ūtras*: *Adenium – tinūtras* (: tinti, tino), *Stigmaphyllon – vėjūtras* (: vėjas).

Dar su keliomis priesagomis išvesta po tris, du ar net po vieną vedinį:

*-mis*: *Oxyria – rūgšt̄mis* (: rūgštis), *Couroupita – sviēdmis* (: sviesti, sviėdė), *Cupaniopsis – trēkmis* (: trėkti „teršti, tepti, purvinti“ LKŽe);

*-ojas*: *Afgekia – ražojas* (: ražas), *Bellium – saulójas* (: saulė);

*-ikė*: *Glottiphyllum – liež̄ikė* (: liežti, liežė);

*-oklė*: *Pistia – plūdōklė* (: plūdė);

*-mė*: *Pellionia – gulsmē* (: guli, gulėjo);

*-minas*: *Boenninghausenia – rūt̄minas* (: rūta);

*-va*: *Pachystegia – graižvā* (: graižas);

*-ižis*: *Cyananthus – mēližis* (: mėlė).

Kaip matyti iš pateiktų genčių vardų, priesagų vediniams sudaryti panaudota nemažai priesagų, tačiau produktyviausiomis galima laikyti priesagas *-enis*, *-enė* ir *-ūnas*, *-ūnė*. K. Gaivenis nustatė, kad *Lietuvos floros* gentims pavadinti, be *-en-* priesagos, naudota daugiau produktyvių priesagų: „Priesagos su *-ūn-*, *-ut-* ir *-uol-* beveik vienodai produktyvios: su jomis sudaryta po keliolika augalų genčių pavadinimų <...>“ (Gaivenis 2014: 368).

**Galūnių vediniai.** Naujoms augalų gentims pavadinti galūnių vedinių pateikta nedaug, šio darybos būdo naujadarai sudaro tik 15,7 % visų naujadarų. Daugiausia vedinių sudaryta su galūnėmis *-is* ir *-ė*. Galūnės *-is* vedinių dažniausi pamatiniai žodžiai yra daiktavardžiai:

*-is*: *Aeonium – rām̄dis* (: ramda „kapis“ LKŽe), *Bituminaria – dēvois* (: derva), *Delairea – klevēdris* (: klevedra „suiręs, sulūžęs daiktas, kledaras“ LKŽe), *Dombeya – tumūlis* (: tumulas), *Embothrium – žaiždris* (: žaizdras), *Fremontodendron – gaūsois* (: gausva), *Homalocladium – dir̄žis* (: diržas), *Leucospermum – gaīsmis* (: gaismė „džiaugsmas“ LKŽe), *Loropetalum – sekētis* (: seketa „saulutė“ LKŽe), *Margyricarpus – gum̄bris* (: gumbras), *Melianthus – medalūtis* (: medalutė), *Nautilocalyx – kriaūklis* (: kriauklė), *Schotia – kraūmis* (: kraumas „sultingas stiebas“ LKŽe), *Tylecodon – grūoblis* (: gruooblė „nelygumas, surambėjimas“ LKŽe). Tik kelių aptariamų ga-

lūnės vedinių darybos pamatas yra veiksmoždziai: *Beaucarnea* – *nūkaris* (: nukarti, nukaro), *Brownea* – *žiōris* (: žiorėti, žiorėjo), *Comarostaphylis* – *telžis* (: telžti, telžė), *Gibbaeum* – *pañsis* (: pamsoti, pamsojo „stovėti, riog-soti“ LKŽe), *Kohleria* – *plāzdis* (: plazdėti, plazdėjo).

Dažniausiai vedinių, išvestų su galūne *-é*, darybos pamatas yra daikta-vardžiai:

*-é*: *Bismarckia* – *dañgė* (: dangus), *Choisya* – *skiřbė* (: skirbas „tarpas, plyšys“ LKŽe), *Cyanastrum* – *gìlnė* (: gilna „strazdas“ LKŽe), *Fortunearia* – *laimikė* (: laimikas), *Galphimia* – *purkšlė* (: purkšlis „mažas krūmas, krū-mokšlis“ LKŽe), *Chamaebatia* – *póvingė* (: povingis); būdvardžiai: *Delo-sperma* – *mùdrė* (: mudrus „guvus, žvalus“ LKŽe), *Didymochlaena* – *meñnė* (: mernas „drėgnas ir minkštas“ LKŽe), *Habranthus* – *grākštė* (: grakštus), *Neoregelia* – *dróvė* (: drovus), *Stictocardia* – *viñgrė* (: vingrus); ir veiksm-oždziai: *Codonanthe* – *urkė* (: urkti, urkė), *Harrimanella* – *tįsė* (: tįsoti, tį-sojo), *Talbotia* – *triaūkšė* (: triaukšėti, triaukšėjo).

Tik po kelis vardus išvesta su *-a*, *-ys* ir *-as* galūnėmis:

*-a*: *Faucaria* – *nausà* (: nausytis, nausėsi „lėtai, sutingus raivyti“ LKŽe), *Smithatris* – *krygždà* (: krygždė);

*-ys*: *Aglaomorpha* – *rangỹs* (: rangė „iš kaspinių surangytas moterų galvos papuošalas“ LKŽe), *Lophospermum* – *skiauterỹs* (: skiauterė);

*-as*: *Alloxylon* – *grúožas* (: gruožuoti, gruožavo „glamonėti“ LKŽe).

**Priešdėlių vediniai.** Priešdėlių vedyba yra mažiausiai produktyvus nagrinėjamų naujadarų darybos būdas – sudaryti tik du vediniai:

*po-*: *Eriochloa* – *póašarė* (: ašara);

*pro-*: *Libocedrus* – *prókedris* (: kedras).

Šio darybos būdo vedinių mažiausiai rasta ir *Lietuvos floroje* (žr. Gaivenis 2014: 371).

**Dūriniai.** Sudurtinių dekoratyvinių augalų genčių vardų sudaryta kiek mažiau nei galūnių vedinių, jie sudaro 12,4 % visų naujadarų. *Lietuvos floroje* sudurtiniai genčių pavadinimai gausumu (apie 33 % visų darinių) nusileidžia tik priesagų vediniams. Jų tarpe yra senų liaudinių pavadinimų, naujadarų – nedaug (Gaivenis 2014: 365). Taigi, kuriant aptariamus nau-jadarus ryški ta pati tendencija – daryti mažiau dūrinių.

Dūrinius galima suskirstyti pagal antrąjį sandą. Keletas dūrinių sudary-ta su antruoju sandu *-palmė*: *Acoelorrhapha* – *pjūklāpalmė* (: pjūklas + pal-mė), *Allagoptera* – *kúokpalmė* (: kuoka + palmė), *Hedyscepe* – *skėřpalmė* (: skėtis + palmė), *Hyophorbe* – *ropėpalmė* (: ropė + palmė), *Pritchardia* –

*ketérpalmė* (: ketera + palmė), *Rhapidophyllum* – *ežiāpalmė* (: ežys + palmė), *Rhopalostylis* – *gumbāpalmė* (: gumbas + palmė), *Thrinax* – *stógpalmė* (: stogas + palmė), *Veitchia* – *rumbāpalmė* (: rumbas + palmė). Visi pateikti dūriniai yra sudaryti iš dviejų daiktavardžių, rasta tik po vieną dūrinį, kurių pirmasis sandas yra veiksmazodis ir būdvardis: *Nannorrhops* – *svìrpalmė* (: svirti + palmė), *Ptychosperma* – *laibāpalmė* (: laibas + palmė).

Kiek mažesnė grupelė dūrinių sudaryta su antruoju sandu *-papartis*: *Dennstaedtia* – *šākpapartis* (: šaka + papartis), *Doryopteris* – *žvaizdpapartis* (: žvaizdė + papartis), *Rumohra* – *ódpapartis* (: oda + papartis), *Stenochlaena* – *ūksmépapartis* (: ūksmė + papartis), *Thelypteris* – *pelkiāpapartis* (: pelkė + papartis). Visi šie sudurtiniai vardai sudaryti iš dviejų daiktavardžių.

Minėtini du dūriniai, kurių antrasis sandas *-žiedis*, *-žiedė*: *Hymenocallis* – *vóržiedis* (: voras + žiedas), *Pedilanthus* – *pédžiedė* (: pėda + žiedas). Kitų dūrinių sandai nesikartoja: *Archontophoenix* – *dýgfinikis* (: dygus + finikas), *Austromyrtus* – *piētirtė* (: pietūs + mirta), *Erinacea* – *ežiāžirnis* (: ežys + žirnis), *Leucoglossum* – *vilkrāmunis* (: vilkas + ramunė), *Paxistima* – *šilžiurkštis* (: šilas + žiurkštas „krūmokšnis, puskrūmis“ LKŽe), *Pseudofumaria* – *paūkštrūtė* (: paukštis + rūta), *Pseudogynoxys* – *liepsnāžilė* (: liepsna + žilė), *Uniola* – *jūravižė* (: jūra + aviža), *Zapoteca* – *lipniāpupė* (: lipnus + pupa). Pateiktųjų dūrinių antrieji sandai yra augalų vardai, o pirmieji – daugiausia taip pat yra daiktavardžiai. Kaip nustatė K. Gaivenis, *Lietuvos floroje* vartojama palyginti daug augalų genčių sudurtinių „daiktavardis + daiktavardis“ tipo pavadinimų, kurių antrasis sandas yra kurio nors augalo pavadinimas (žr. Gaivenis 2014: 366).

Sudaryti dar trys dūriniai su skirtingais sandais: *Halimodendron* – *druskākrūmis* (: druska + krūmas), *Osteospermum* – *kaulāsėklis* (: kaulas + sėkla), *Styphnolobium* – *svìrmedis* (: svirti + medis). Reikėtų pastebėti, kad *Lietuvos floroje* yra pateikta nemažai sudurtinių genčių vardų, kurių antrasis sandas *-medis* (žr. Gaivenis 2014: 365).

#### L. IVINSKIO RAŠTŲ IR KITŲ ŠALTINIŲ AUGALŲ VARDAI

VLKK Terminologijos pakomisėje svarstant naujus dekoratyvinių augalų genčių vardus, patvirtinti ne tik naujadarai, bet ir iš rankraščių, *Lietuviško botanikos žodyno* paimti jau anksčiau įvairių autorių sukurti augalų vardai. Daugiausia augalų genčių vardų paimta iš L. Ivinskio raštų – 77 vardai, kurie sudaro 18,5 % visų nagrinėjamų dekoratyvinių augalų genčių var-

dų. Didžioji dauguma šių vardų yra iš L. Ivinskio *Prigimtūmenės*. Augalų vardai iš šio L. Ivinskio rankraščio nėra patekę į joki spausdintą šaltinį, neįtraukti nei į *Lietuvišką botanikos žodyną*, nei į *Lietuvių kalbos žodyną*, nes šis rankraštis nebuvo išspausdintas ir iki XX a. septintojo dešimtmečio pradžios buvo nežinomas Lietuvos mokslininkams (plačiau žr. Jankevičius, Jankevičienė 1962; Auksoriūtė 1998). Panagrinėjus L. Ivinskio rankraštį pastebėta, kad kai kurie dabar į Lietuvą atvežami augalai *Prigimtūmenėje* jau buvo pavadinti, tad Terminologijos pakomisėje nuspręsta nekurti naujo augalo vardo ir naują augalų gentį pavadinti L. Ivinskio sukurtu vardu (apie atgaivintus L. Ivinskio vardus jau rašyta, plačiau žr. Auksoriūtė 2008).

Darybos atžvilgiu patvirtintus L. Ivinskio augalų vardus galima suskirstyti į aiškios darybos darinius ir neaiškios darybos augalų vardus, kurių negalima atsekti nei pamatinio žodžio, nei darybos formanto.

**Aiškios darybos augalų vardai.** Daugumos L. Ivinskio vardų darybą galima atsekti: *Abelia* – *vytmenys* (: vytis + -menys), *Acokanthera* – *liñkšas* (: linkti, linko + -šas), *Aletris* – *širmõnis* (: širmas + -onis), *Allamanda* – *liepstys* (: liepti, liepo + -stys), *Amsonia* – *dirktas* (: dirkti, dirko + -tas), *Anigozanthos* – *ožūnis* (: ožys + -ūnis), *Belamcanda* – *iešmēnis* (: iešmas + -enis), *Canella* – *ringõtis* (: ringoti, ringojo + -otis), *Cantua* – *gairūvas* (: gairus + -uvas), *Cheilanthes* – *skerstēnis* (: skersti, skerstas + -enis), *Chorizema* – *prómētis* (: pro- + mēta), *Citharexylum* – *smuikainis* (: smuikas + -ainis), *Clethra* – *alksnõtis* (: alksnis + -otis), *Conospermum* – *iñšas* (: imti, ima + -šas), *Costus* – *žiodvis* (: žiodyti, žiodė + -vis), *Cussonia* – *klėvõtris* (: klevas + -otris), *Cynometra* – *papiēnis* (: pa- + pienas), *Dianella* – *mēlūnis* (: mėlenas, mėlynas + -ūnis), *Enkianthus* – *siētminas* (: sieti, siejo + -minas), *Hakea* – *vairókštis* (: vairė „įnagis suduoti, rimbas“ LKŽe + -okštis), *Heliconia* – *bangminys* (: banga + -minys), *Hippocrepis* – *skāburas* (: skabas „apskabytas stiebas, stambas“ LKŽe + -uras), *Kalmia* – *grēšvis* (: grėsti, grėse + -vis), *Metrosideros* – *mirùtė* (: mira + -utė), *Mimusops* – *mēklaĩnis* (: mēklas „akylas, atsargus“ LKŽe + -ainis), *Myrsine* – *miegūnis* (: miegas + -ūnis), *Nartheceium* – *pliēnumas* (: plienas + -umas), *Pachira* – *raĩvė* (: raivas „raibas“ LKŽe + -ė), *Terminalia* – *viršūklis* (: viršus + -ūklis), *Uvularia* – *uogminys* (: uoga + -minys). Kaip matyti iš pateiktų vardų, daugiausia tai priesagų vediniai, o didžioji dalis jų pamatinių žodžių yra daiktavardžiai.



Reikėtų atskirai paminėti keletą augalų vardų, kurie buvo suteikti kitoms gentims pavadinti, nes tos gentys, kurias *Prigimtūmenėje* buvo įvardijęs L. Ivinskis, jau turi lietuviškus vardus:

*Abeliophyllum* – *báltoas* (: baltas + -vas, plg. *Epipactis* Pr 141<sup>6</sup>), *Calyptrocalyx* – *sulpētras* (: sulpėti, sulpėjo „pamažu sulpti, čiulpti“ LKŽe + -ėtras, plg. *Areca* Pr 128), *Cephalanthus* – *galvóžis* (: galva + -ožis, plg. *Cephalaria* Pr 252), *Chiastophyllum* – *saitmà* (: saitis „raištis kam pririšti, surišti“ LKŽe + -ma, plg. *Cassia* Pr 211), *Chlorogalum* – *žalvoinis* (: žalvas „žalsvas“ LKŽe + -inis, plg. *Chlora* Pr 236), *Etlingera* – *daūbras* (: dauba + -ras, plg. *Epimedium* Pr 164), *Harpephyllum* – *lelūnis* (: lelėti, lelėjo + -ūnis, plg. *Hacquetia* Pr 191), *Macfadyena* – *apsukmỹs* (: apsukti, apsuko + -mys, plg. *Helicteris* Pr 169), *Phymatosorus* – *kojūminis* (: koja + -ūminis, plg. *Polypodium* Pr 114).

Keli L. Ivinskio vardai paimti iš *Lietuviškame botanikos žodyne* pateikiamų sinonimų: *Coleostephus* – *raimėnė* (: raimas „raibas“ LKŽe + -enė, plg. *Ánthemis* LBŽ 24), *Dietes* – *kalaveinis* (: kalavijis + -einis, plg. *Iris* LBŽ 179), *Graptopetalum* – *riebūnis* (: riebus + -ūnis, plg. *Sédum* LBŽ 318), *Heteromeles* – *dobūnis* (: doba „prigimtis, būdas, paprotys“ LKŽe + -ūnis, plg. *Anthýllis Vulnerária* LBŽ 25), *Ionopsidium* – *mažūmenė* (: mažas + -ūmenė, plg. *Drába* LBŽ 124), *Ipomopsis* – *šermėnė* (: šermuo + -enė, plg. *Polemónium caerúleum* LBŽ 268).

**Neaiškios darybos augalų vardai.** Dalies L. Ivinskio augalų vardų, paimtų iš *Prigimtūmenės*, daryba neaiški, kai kurių gal ir būtų galima įžvelgti darybos formantą, tačiau sunku nustatyti pamatinį žodį: *Aphyllanthes* – *núolaisis*, *Cabomba* – *labūstras*, *Cladrastis* – *pōsnis*, *Comptonia* – *úgras*, *Cornutia* – *sal̄ksnas*, *Corynabutilon* – *surklaīnis*, *Cotyledon* – *duřšvoas*, *Crateva* – *viřštas*, *Dirca* – *saīluvas*, *Elaeodendron* – *sūmbras*, *Escallonia* – *smeīlė*, *Exacum* – *sūblas*, *Gaura* – *pr̄iesruois*, *Glaucium* – *vaīklas*, *Kirengeshoma* – *pósainis*, *Onosma* – *liesmuō*, *Pernettya* – *spūglas*, *Petrea* – *kolūnis*, *Plumeria* – *jōstras*, *Pontederia* – *skiaustmēnė*, *Sesuvium* – *spiņgras*, *Swainsona* – *vīntlumas*, *Tibouchina* – *eīkras*, *Umbilicus* – *eīkras*, *Vriesea* – *medvėnė*. Keli neaiškios darybos L. Ivinskio augalų vardai paimti iš *Lietuviško botanikos žodyno*: *Correa* – *šviētras*, *Houstonia* – *parūnė*, *Kleinhovia* – *gr̄īnuvas*, *Lagarosiphon* – *vandrūnēlis*, *Machaeranthera* – *gēltvidis*, *Pachysandra* – *miētveinė*, *Stewartia* – *sēglinis*.

<sup>6</sup> Nurodomas lotyniškas augalo, kurį buvo pavadinęs L. Ivinskis, vardas ir *Prigimtūmenės* puslapis.



**Kitų autorių sukurti augalų vardai.** Be L. Ivinskio sukurtų, naujoms dekoratyvinių augalų gentims pavadinti iš *Lietuviško botanikos žodyno* paimti penki J. A. Pabrėžos augalų vardai: *Berberidopsis – rūgšterškis* (plg. *Berberis* LBŽ 47–48), *Cavendishia – sraūzdė* (plg. *Achilléa Millefólium* LBŽ 5–6), *Coronilla – tetiřvė* (plg. *Coronilla vária* LBŽ 104), *Tasmannia – vŷngeža* (plg. *Oenánthe aquática* LBŽ 237), *Tristellateia – tvilkė* (plg. *Chrysánthemum Parthénium* LBŽ 87–88); du P. Matulionio: *Distylium – purkólis* (plg. *Állium Schoenóprasum* LBŽ 15), *Onoclea – kemenà* (plg. *Hýpnium cupressifórme* LBŽ 175); du Juozo Fedaravičiaus: *Layia – marūnà* (plg. *Matricária* LBŽ 214), *Moltkia – gyvãtgalois* (plg. *Échium vulgáre* LBŽ 127); ir vienas Ambraziejaus Pranciškaus Kašarauskio – *Podranea – smùklis* (plg. *Spargánium* LBŽ 327).

**Terminologizuoti tarmių žodžiai.** Kuriant naujuosius augalų genčių vardus pasinaudota dar vienu terminų kūrimo šaltiniu – terminologizuoti keli tarmių žodžiai, paimti iš *Lietuvių kalbos žodyno*: *Antigonon – kibuřkštis* („kibirkštis“ LKŽe), *Bejaria – žiuřkštas* („smulkus žabas“ LKŽe), *Bolbitis – búolis* (buolis „beragis, baužis“ LKŽe), *Carmichaelia – pliaustrà* („plaukiojantis ledo gabalas“ LKŽe), *Francoa – nuotakuólė* („jaunamartė, nuotaka“ LKŽe), *Pentapetes – drežėnė* (dreženė, dreženos „skutai“ LKŽe), *Stylomecon – guōnė* (guonė „salamandra“ LKŽe).

Minėtini dar trys augalų genčių vardai, paimti iš *Lietuvių kalbos žodyno*: *Poitea – žuřlė* („pelėvirkštis“ LKŽe), *Pseudocydonia – gařlis* („alijošinis aštrys“ LKŽe), *Perovskia – mélesas* („dažinė mėlžolė“ LKŽe).

## SKOLINIAI

Skolintų dekoratyvinių augalų genčių vardų nėra labai daug – 76, jie sudaro 18,2 % visų naujųjų vardų. Visi naujieji skoliniai yra pasiskolinti iš lotynų kalbos, t. y. perimti iš lotyniškos nomenklatūros ir morfonologiškai sulietuvinti augalų vardai, pvz.: *Agarista – agaristà*, *Agonis – agònis*, *Albuca – albukà*, *Alpingera – alpìngera*, *Amydrium – amìdris*, *Angelonia – angelònija*, *Aristotelia – aristòtelija*, *Asystasia – azistàzija*, *Baileya – bailéja*, *Briggsia – brìgsija*, *Butia – bùcija*, *Calpurnia – kalpùrnija*, *Camoensia – kamènsija*, *Canarina – kanarinà*, *Catopsis – katòpsis*, *Celmisia – celmìzija*, *Davallia – davàlija*, *Dryandra – driándra*, *Drymonia – drimònija*, *Drynaria – drinàrija*, *Fenestraria – fenestràrija*, *Forsteronia – forsterònija*, *Gordonia – gordònija*, *Griselinia – grizelìnija*, *Hazardia – hazárdija*, *Hibbertia – hibèrcija*, *Kennedia – kenèdija*, *Kitaibela – kitaibèlė*, *Lamarckia – lamárkija*, *Lonas – lónas*, *Lophanthera – lofanterà*, *Luma – lumà*, *Melinis – melìnis*, *Molineria –*

*molinèrija, Mutisia – mutìzija, Olearia – oleārija, Orbea – orbéja, Pandorea – pandoréja, Phillyrea – filiréja, Phymosia – fimòzija, Picconia – pikònija, Quesnelia – kvesnèlija, Randia – rāndija, Rhodoleia – rodoléja, Rivina – rivinà, Romulea – romuléja, Sapium – sāpis, Saritaea – saritéja, Strobilanthes – strobilāntè, Tectaria – tektārija, Telopea – telopéja, Tipuana – tipuanà, Ursinia – ursinija, Villadia – vilādija, Wigandia – vigāndija.*

Terminologijos pakomisėje paprastai tvirtinti jau literatūroje vartoti ar lengvai lietuviškai ištariami lotyniški skoliniai. Panašus skolinių kiekis pateiktas ir *Lietuvos floroje*, kaip rašė K. Gaivenis, „tarptautinių terminų augalų gentims pavadinti vartojama palyginti nedaug – apie 16,7 %“ (Gaivenis 2014: 364).

## IŠVADOS

1. VLKK rekomendacijoje „Dėl dekoratyvinių augalų lietuviškų pavadinimų“ pateiktų naujų dekoratyvinių augalų genčių vardų kūrimo šaltiniai yra naujadarų kūrimas, L. Ivinskio ir kitų autorių duoti augalų vardai, terminologizuota tarminė leksika ir augalų vardų skolinimasis iš lotynų kalbos.

2. Naujadarų daryba yra pats produktyviausias dekoratyvinių augalų genčių vardų kūrimo būdas – naujadarai sudaro 58 % visų naujųjų vardų. Sudarant naujadarus pasitelkti visi lietuvių kalbos darybos būdai: priesagų, galūnių ir priešdėlių vedyba ir dūryba. Didžioji dauguma naujadarų išvesta iš daiktavardžių, o kai kurių priesagų vedinių pamatiniais žodžiais pasirinkti augalų vardai, tokie vediniai sudaro beveik 23 % visų priesagų vedinių.

3. Priesagų vedyba yra gausiausias darybos būdas – priesagų vediniai sudaro 71 % visų naujadarų. Produktyviausia naujadarų priesaga *-enis*, *-enė*, su ja sudaryta 33,7 % visų priesagų vedinių. Antra pagal produktyvumą priesaga *-ūnas*, *-ūnė*, *-ūnis*, jos vedinių yra mažiau nei pusė priesagos *-enis*, *-enė* vedinių. Kitos priesagos (31 priesaga) ne tokios produktyvios sudarant priesaginius augalų genčių vardus.

4. Galūnių vediniai sudaro 15,7 % visų naujadarų, daugiausia vedinių sudaryta su galūnėmis *-is* ir *-ė*. Su priešdėliais (*po-* ir *pro-*) išvesti tik du vediniai, tai mažiausiai produktyvus naujadarų darybos būdas. Sudurtiniai augalų genčių vardai gausumu nusileidžia galūnių vediniams, jie sudaro 12,4 % visų naujadarų. Populiariausi dūrinių antrieji sandai *-palmė* ir *-papartis*, daugumos kitų dūrinių antrasis sandas taip pat yra kurio nors augalo vardas.

5. L. Ivinskio ir kitų autorių (J. A. Pabrėžos, P. Matulionio, J. Fedaravičiaus) raštų augalų vardai – produktyvus naujų dekoratyvinių augalų genčių kūrimo šaltinis. Iš L. Ivinskio *Prigimtūmenės* ir *Lietuviško botanikos žodyno* perimti minėtų autorių sukurti vardai sudaro apie 21 % visų naujų vardų. Daugiausia perimta L. Ivinskio augalų vardų (18,5 %), šiek tiek mažiau nei pusės šių augalų vardų daryba neaiški.

6. Tarminės leksikos terminologizavimas yra mažiausiai produktyvus aptariamų augalų genčių vardų kūrimo būdas, rasti tik 7 terminologizuoti tarmių žodžiai. Skolinti augalų vardai sudaro tik per 18 % visų naujų vardų, tai morfonologiškai sulietuvinti lotyniški augalų genčių vardai.

7. Lyginant dekoratyvinių augalų genčių naujadarus su *Lietuvos floros* augalų genčių vardais galima pastebėti, kad naujadarai kuriami pasitelkiant tuos pačius darybos būdus kaip ir *Lietuvos floroje*: produktyviausias naujadarų darybos būdas – priesagų vedyba, gausiausia išvesta vedinių su priesaga *-enis*, *-enė*, mažiausiai sudaryta priešdėlių vedinių, tik aptariamų dekoratyvinių augalų genčių vardų naujadarų antras pagal produktyvumą darybos būdas yra galūnių vedyba, o *Lietuvos floroje* – dūryba, tačiau pastebėtina, kad dauguma *Lietuvos floroje* pateiktų dūrinių yra seni liaudiniai pavadinimai, o naujadarų taip pat pateikta nedaug.

8. Palyginus kitas naujų vardų grupes, matyti, kad pasiskolintų lotyniškų dekoratyvinių augalų genčių vardų skaičius panašus kaip ir *Lietuvos floroje*, tik terminologizuotos tarmių leksikos labai nedaug. Norminant augalų vardus *Lietuvos floroje* terminologizuota didžioji dauguma liaudinių augalų vardų, tad šis augalų vardų kūrimo būdas praktiškai jau yra išnaudotas. Naujų dekoratyvinių augalų genčių vardų besiskirianti tendencija – gausus perimtų iš L. Ivinskio raštų augalų vardų skaičius.

#### ŠALTINIAI

- Rekomendacija „Dėl dekoratyvinių augalų lietuviškų pavadinimų (A–B)“: – [http://www3.lrs.lt/pls/inter2/dokpaieska.showdoc\\_l?p\\_id=441095&p\\_query=&p\\_tr2=2](http://www3.lrs.lt/pls/inter2/dokpaieska.showdoc_l?p_id=441095&p_query=&p_tr2=2).
- Rekomendacija „Dėl dekoratyvinių augalų lietuviškų pavadinimų (C–F)“: – [http://www3.lrs.lt/pls/inter2/dokpaieska.showdoc\\_l?p\\_id=445724&p\\_query=&p\\_tr2=2](http://www3.lrs.lt/pls/inter2/dokpaieska.showdoc_l?p_id=445724&p_query=&p_tr2=2).
- Rekomendacija „Dėl dekoratyvinių augalų lietuviškų pavadinimų (G–K)“: – [http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc\\_l?p\\_id=448273&p\\_query=&p\\_tr2=2](http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=448273&p_query=&p_tr2=2).
- Rekomendacija „Dėl dekoratyvinių augalų lietuviškų pavadinimų (L–N)“: – [http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc\\_l?p\\_id=458463&p\\_tr2=2](http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=458463&p_tr2=2).
- Rekomendacija „Dėl dekoratyvinių augalų lietuviškų pavadinimų (O–P)“: – [http://www3.lrs.lt/pls/inter2/dokpaieska.showdoc\\_l?p\\_id=462796&p\\_tr2=2](http://www3.lrs.lt/pls/inter2/dokpaieska.showdoc_l?p_id=462796&p_tr2=2).
- Rekomendacija „Dėl dekoratyvinių augalų lietuviškų pavadinimų (R–S)“: – [http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc\\_l?p\\_id=473945&p\\_tr2=2](http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=473945&p_tr2=2).
- Rekomendacija „Dėl dekoratyvinių augalų lietuviškų pavadinimų (Š–Ž)“: – [http://www3.lrs.lt/pls/inter2/dokpaieska.showdoc\\_l?p\\_id=484837&p\\_tr2=2](http://www3.lrs.lt/pls/inter2/dokpaieska.showdoc_l?p_id=484837&p_tr2=2).

## LITERATŪRA IR PAPILDOMI ŠALTINIAI

- Auksoriūtė A. 1998: Lauryno Ivinskio rankraščiai Krokuvoje. – *Terminologija* 5, 102–110.
- Auksoriūtė A. 2004: Neaiškios darybos L. Ivinskio *Prigimtūmenės* naujažodžiai. – *Terminologijos istorijos ir dabarties problemos*, 127–149.
- Auksoriūtė A. 2008: Keletas atgaivintų Lauryno Ivinskio augalų vardų. – *Terminologija* 15, 132–141.
- Gaivenis K. (1985) 2014: Lietuvos augalų genčių ir rūšių pavadinimai. – *Rinktiniai raštai*, Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 363–376.
- Jankevičius K., Jankevičienė R. 1962: Kai kurie nauji duomenys apie L. Ivinskio darbus lietuviškos botanikos terminijos srityje. – *Botanikos klausimai* 2, 151–163.
- Kisielienė D., Grigienė I., Grigas A. 2007: *Dekoratyvinių augalų vardynas*, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas.
- LBŽ – *Lietuviškas botanikos žodynas*, Kaunas, 1938.
- LKŽe – *Lietuvių kalbos žodynas (I–XX, 1941–2002)*, elektroninis variantas, Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 2005. – www.lkz.lt.
- Pr – *Prigimtūmenė (Prigimtūmėnė, turentė sawieje dalijkus žemies, žoliun ir giwunun su parodimu anun wartojimo)*, rankraštis saugomas Lenkijos mokslų akademijos bibliotekoje Krokuvoje, 1 d. katalogo nr. 1801, 2 d. katalogo nr. 2824.
- Subačius G. 1996: Jurgio Ambraziejaus Pabrėžos žemaičių kalba. – *Lietuvių Atgimimo istorijos studijos* 8. *Asmuo: tarp tautos ir valstybės*, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla, 11–113.

## NEW NAMES OF GENERA OF DECORATIVE PLANTS

Since 2002 the Terminology sub-commission of the State Commission of the Lithuanian Language (further – SCLL) together with botanists have been discussing changes in Lithuanian names of plants which appear due to changes in Latin taxonomy and giving Lithuanian names to plants which were brought to Lithuania in recent years and which previously did not have Lithuanian names. At the end of 2014 SCLL announced the recommendation *Dėl dekoratyvinių augalų lietuviškų pavadinimų* (In regard to Lithuanian names of decorative plants) comprising standardized Lithuanian names of genera and species of decorative plants.

This paper deals with 417 new names of plant genera, presented in the above mentioned recommendation of SCLL. New names are synchronically researched from the point of view of terminology and word-formation; ways of creation and derivation of Lithuanian neologisms are established; and ways of derivation of the current names of plant genera and names of genera taken from *Lietuvos flora* (Lithuanian flora) are compared.

The sources for the new names of genera of decorative plants included in the SCLL recommendation *Dėl dekoratyvinių augalų lietuviškų pavadinimų* are creation of Lithuanian neologisms, names created by Laurynas Ivinskis and other authors, terminologized names from dialects and borrowing of names from Latin.

Formation of Lithuanian neologisms is the most productive way of naming the genera of decorative plants – such neologisms comprise 58 % of all new names. Neologisms are made using all ways of word-formation in the Lithuanian language: prefixation, suffixation, derivation using inflexional endings and compounding. Suffixation is the most common – suffixal derivatives comprise 71 % of all Lithuanian neologisms. The most productive suffix is *-enis*, *-enė* – it is present in 33.7 % of all suffixal derivatives.

Derivatives created using inflexional endings comprise 15.7 % of all Lithuanian neologisms. Among them the endings *-is* and *-ė* are the most common. There are only two cases of prefixation (with prefixes *po-* and *pro-*). Compounds were slightly less frequent than inflexional ending derivatives; they comprise 12.4 % of all neologisms. The most common second components of compounds are *-palmė* (palm) and *-papartis* (fern), the majority of other compounds also have a name of a plant as the second component.

Plant names from writings of L. Ivinskis and other authors (J. A. Pabrėža, P. Matulionis, J. Fedaravičius) is another productive source for the creation of new names of plant genera. Ivinskis' names taken mainly from *Prigimtūmenė* (Nature) and names of other authors taken from *Lietuviškas botanikos žodynas* (Lithuanian dictionary of botany) comprise about 21 % of all Lithuanian neologisms. The majority of adopted names are names from Ivinskis' writings (18.5 %); less than a half of these names are new names created by Ivinskis, the way of their formation is not clear.

Terminologization of dialect words is the least productive way of the creation of researched names, only 7 terminologized words from dialects were found. Borrowed names of plants comprise only 18 % of all new names; they are morphologically Lithuanized Latin names of plant genera.

The comparison of Lithuanian neologisms with the names of plant genera from *Lietuvos flora* shows that names in both groups were created using the same ways of word-formation: the most productive way is suffixation, the largest number of derivatives have suffixes *-enis*, *-enė*; the least productive way is prefixation; the second most productive way of word-formation for the new names of plant genera from the SCLL recommendation is the derivation using inflexional endings and in *Lietuvos flora* it is compounding. The majority of compounds from *Lietuvos flora* are old folk names and the number of Lithuanian neologisms is small.

The research of other groups of new names shows that the number of borrowed Latin names for decorative plants is similar to the number of borrowings in *Lietuvos flora*, but the number of terminologized words from dialects is a lot smaller. The characteristic feature of the new names of genera of decorative plants is a large number of names adopted from Ivinskis' writings.

Gauta 2015-07-31

Albina Auksoriūtė  
Lietuvių kalbos institutas  
P. Vileišio g. 5, LT-10308 Vilnius  
E. paštas [albinaa@lki.lt](mailto:albinaa@lki.lt)

# Jūra biologijos nomenklatūroje

ALVYDAS UMBRASAS

*Lietuvių kalbos institutas*

**ESMINIAI ŽODŽIAI:** biologijos nomenklatūra, taksonų pavadinimai, žuvų pavadinimai, metafora, sistemiškumas, klaida

Straipsnyje nagrinėjami lietuviški biologijos nomenklatūriniai pavadinimai, siejami su žodžiu *jūra*. Daugiausia dėmesio skiriama žuvų<sup>1</sup> vardams (nes tiriamu aspektu jų daugiausia), bet kalbama ir apie žinduolių, paukščių, kitų gyvūnų ir augalų vardus. Medžiaga rinkta iš Lietuvos Respublikos terminų banke (LRTB) skelbiamo Juozo Virbicko sudaryto *Žuvų pavadinimų žodyno* (ŽPŽ 2005) ir kitų gyvūnų, taip pat augalų pavadinimų žodynų<sup>2</sup>. Siekiama parodyti pavadinimų įvairovę ir jų sudarymo modelius, atkreipti dėmesį į nesistemiškumo ir kitus trūkumus. Imtis straipsnio paskatino su kolegomis kilusi diskusija dėl žodžių *jūrų* ir *jūrinis* vartojimo nomenklatūriniuose pavadinimuose. Pradėjus tuo domėtis paaiškėjo, kad žodynuose esama gausios ir įdomios medžiagos.

Skirtingai nei lietuviška botanikos nomenklatūra, kuri turi gana senas tvarkymo tradicijas ir struktūriškai gana gerai atitinka mokslinius (lotyniškus ar dažniausiai sulotynintus) pavadinimus, sudaromus pagal *Tarptautinio dumblių, grybų ir augalų nomenklatūros kodekso*<sup>3</sup> (ICN) reikalavimus, lietuviška zoologijos nomenklatūra buvo tvarkoma kitaip ir struktūriškai *Tarptautinio zoologijos nomenklatūros kodekso* (ICZN) reikalavimų dažnai neatitinka. Suprantama, tie reikalavimai galioja tik moksliniams lotyniš-

<sup>1</sup> Už patarimus kai kurių žuvų vardų klausimais dėkoju Gamtos tyrimų centro mokslininkui dr. Gintautui Vaitoniui.

<sup>2</sup> Žr. literatūros ir šaltinių sąrašą. Pateikiant pavyzdžius sakiniuose šaltinis kartais nurodomas prieš pavyzdžių grupę arba dažniausiai po jos. Jei kur kalbant apie žuvis šaltinis nenurodomas (kad nereikėtų dažnai kartoti), turima omenyje ŽPŽ 2005. Kai kurie straipsnyje greta lietuviškų pavadinimų nurodomi iš šaltinių paimti lotyniški pavadinimai gali būti pasenę, jau pakeisti, bet lietuviškų vardų tyrimo kontekste tai nesvarbu.

<sup>3</sup> Anksčiau buvo vadinamas *Tarptautiniu botanikos nomenklatūros kodeksu*, bet 2011 m. Melburne vykusiaje botanikų kongrese pavadinimas buvo pakeistas.

kiems pavadinimams, bet kartu yra ir svarbus orientyras norminant lietuvišką nomenklatūrą. Išskyrus negausias tradicijų nulemtas išimtis, lietuviška botanikos nomenklatūra buvo ir tebėra tvarkoma laikantis principo, kad kiekviena gentis turėtų savitą vienanarį pavadinimą, o rūšių skirtybės parodomos pridėdant vieną pažymimąjį žodį, t. y. sudaromi dvinariai vardai (Gudžinskas, Rašomavičius 2004: 3, 4). Tiek lotyniški, tiek lietuviški aukštesnių už gentį botanikos taksonų pavadinimai taip pat yra vienanariai, sudaromi pasitelkiant sutartines priesagas, sandus (Kutorga 1997: 23–25, 55, dar žr. Gaivenis 1973: 23). Panašiais principais grindžiama ir lotyniška zoologijos nomenklatūra, tačiau sudarant jos lietuviškus atitikmenis griežtos sistemos nesilaikoma – ne tik rūšys, bet ir gentys ar aukštesni taksonai gana dažnai įvardijami du ar net daugiau dėmenų turinčiais vardais, rūšių pavadinimus sudarančių dėmenų skaičius taip pat įvairuoja, be to, tas pats genties vardas su skirtingais dėmenimis vartojamas skirtingoms gentims įvardyti. Tokia nesistemiška sistema botanikų akimis atrodo nepažangi (Gudžinskas, Rašomavičius 2004: 4), tačiau zoologijoje ji jau įgavusi tradiciją ir yra sunkiai pakeičiama<sup>4</sup>.

#### NOMENKLATŪRINIAI PAVADINIMAI SU DĖMENIU *JŪRINIS*

Jau nusistovėjęs polinkis tiek augalų, tiek gyvūnų paplitimo vietas nomenklatūroje parodyti dėmenimis su priesaga *-inis*, darant vedinius iš įvairių vietas, geografinius objektus reiškiančių bendrinių ir tikrinių žodžių (pvz.: *andinis*, *atlantinis*, *aukštikalninis*, *azijinis*, *bolivinis*, *džiunglinis*, *egiptinis*, *japoninis*, *pelkinis*, *pievinis*, *santominis*, *urovinis*). Pagal šį modelį, pavyzdžiui, anksčiau vartoti pavadinimai *kalnų kielė*, *kalnų pušis* pakeisti į *kalninė kielė* (lot. *Motacilla cinerea*), *kalninė pušis* (lot. *Pinus montana*). Kazimieras Gaivenis anksčiau yra rašęs, kad toks keitimas dažnai nėra reikalingas (Gaivenis 1973: 24), tačiau šis įvardijimo principas nomenklatūroje įsigalėjo, nors pasidaromi vediniai bendrinei kalbai kartais būna nebūdingi. Žinoma, nomenklatūroje pasitaiko pavadinimų, kuriuose vieta parodoma

<sup>4</sup> Valstybinės lietuvių kalbos komisijos Terminologijos pakomisėje per pastaruosius keletą metų svarstant zoologijos vardyną nemažai diskutuota dėl sistemiškesnio zoologijos nomenklatūros tvarkymo, ypač įvardijant anksčiau lietuviškai neįvardytas gentis ir rūšis, tačiau esminių pokyčių nėra – tradicijas keisti sunku, be to, sistemiskumo siekimui labai trukdo lotyniškos nomenklatūros kaitaliojimas, nulemtas dažno rūšių kilnojimo iš vieno genčių į kitas, todėl turėti stabilų vienanarį genties įvardijimą darosi sudėtinga, zoologų linkstama bent kai kurių genčių lietuviškai apskritai neįvardyti. Tiesa, yra neįprastų nuomonių, kad moksliniai taksonų pavadinimai yra ne lotyniški, o tarptautiniai, bendri visoms kalboms, todėl juos reikėtų prilyginti lietuvių kalboje funkcionuojantiems tarptautiniams žodžiams ir lietuviškų atitikmenų apskritai nekurti (Gliwa 2011: 119), bet tai padėm kardinalu.

kitaip (pvz.: *Balchašo priekalnių ūsuotė* (lot. *Schizothorax argentatus*), *kalnų upokšnių nėgė* (lot. *Ichthyomyzon greelyi*), *karštųjų versmių lėlžuvė* (lot. *Cyprinodon macularius*), *priekrančių pelona* (lot. *Pellona harroweri*), *ryžių laukų unгурys* (lot. *Fluta alba*) (ŽPŽ 2005)), bet jie palyginti reti ir dabar jau laikytini netipiniais. Remiantis vyraujančiu modeliu sąsaja su jūra nomenklatūriniuose pavadinimuose išreiškiama dėmeniu *jūrinis*. Kaip matyti iš ŽPŽ 2005, žuvų nomenklatūros sistemoje šis žodis pasitelkiamas įvardijant skirtingų rangų taksonus: šeimas (a), gentis (b), rūšis (c), pvz.:

a) *atogrąžinės jūrinės lydekos* (lot. *Steindachneriidae*), *jūriniai karosai* (lot. *Sparidae*), *jūriniai karšiai* (lot. *Bramidae*), *jūriniai šamai* (lot. *Ariidae*), *jūriniai šapalai* (lot. *Kyphosidae*), *jūriniai unгурiai* (lot. *Congridae*);

b) *amerikiniai jūriniai vijūnai* (lot. *Phytichthys*), *baltieji jūriniai šamai* (lot. *Sciadeichthys*), *buriniai jūriniai pūgžliai* (lot. *Taenianotus*), *gaidiniai jūriniai ešeriai* (lot. *Neosebastes*), *ilgapelekės jūrinės skorpenos* (lot. *Lioscorpius*), *jūrinės dyglės* (lot. *Spinachia*), *jūrinės katžuvės* (lot. *Anadoras*), *jūrinės kvapės* (lot. *Yerutius*), *jūrinės lydekos* (lot. *Merluccius*), *jūrinės nėgės* (lot. *Petromyzon*), *jūrinės plekšnės* (lot. *Pleuronectes*), *jūriniai ešerėliai* (lot. *Sebastiscus*), *jūriniai ešeriukai* (lot. *Psammoperca*), *jūriniai karšiai* (lot. *Brama*), *jūriniai unгурiai* (lot. *Congrina*), *pratisieji jūriniai sterkai* (lot. *Lateolabrax*), *rytinės jūrinės stintelės* (lot. *Allosmerus*), *rusvadančiai jūriniai karosai* (lot. *Crenidens*);

c) *afrikinė jūrinė lydeka* (lot. *Merluccius capensis*), *australinė jūrinė stintenė* (lot. *Aplochiton marinus*), *baltadryžis jūrinis ešerėlis* (lot. *Sebastiscus albofasciatus*), *burinis jūrinis pūgžlys* (lot. *Taenianotus triacanthus*), *gyvatinis jūrinis grundalas* (lot. *Gobius cobitis*), *jūrinė plekšnė* (lot. *Pleuronectes platessa*), *jūrinis sterkas* (lot. *Stizostedion marinum*), *jūrinis šamas dyglys* (lot. *Bagre marinus*), *kaspinuotinis jūrinis unгурys* (lot. *Gnathophis habenatus*), *marmurinis jūrinis karpiš* (lot. *Dactylosargus arctidens*), *mažoji jūrinė smėlžuvė* (lot. *Callionymus rissoi*), *melsvasis jūrinis karosas* (lot. *Pachymetopon aeneum*), *raudonasis dygusis jūrinis karšis* (lot. *Taractes rubescens*), *rytinė jūrinė stintelė* (lot. *Allosmerus elongatus*), *šviesioji jūrinė kvapė* (lot. *Yerutius apricus*), *ungurinė jūrinė*<sup>5</sup>

<sup>5</sup> Valstybinės lietuvių kalbos komisijos Terminologijos pakomisė 2013 m. kartu su zoologais ši pavadinimą pakeitė į *ungurinė gyvavedė vėgėlė* (paskelbta *Komercinių žuvų rūšių pavadinimų sąrašė* (KŽPRS)). Beje, *Visuotinėje lietuvių enciklopedijoje* (VLE IX 2006) lot. *Zoarces viviparus* pavadinta *jūrine vėgele*, nors ŽPŽ 2005 – *paprastoji gyvavedė vėgėlė*, kituose šaltiniuose, be sinonimo *jūrinė vėgėlė*, dar vadinta tiesiog *gyvavede vėgele* arba *gyvagimde vėgele* (Repečka, Bukelskis, Kesminas 1998: 74; Virbickas 2000: 99).



*vėgėlė* (lot. *Zoarcetes anguillaris*), *violetinis jūrinis vījūnas* (lot. *Cebedichthys violaceus*), *žalsvadryžis jūrinis ešerys* (lot. *Sebastes elongatus*).

Su dėmeniu *jūrinis* ŽPŽ 2005 iš viso įvardyti 144 taksonai. Matyti, kad pavadinimai dažnai sudaromi iš bendrinėje kalboje žinomų vienažodžių žuvų pavadinimų. Nors lietuviški šeimos ir genties pavadinimai kartais sutampa, pavyzdžiui, *jūriniai karšiai* (lot. *Bramidae* ir *Brama*), *jūriniai unguriai* (lot. *Congridae* ir *Congrina*) (lotyniškoje nomenklatūroje tai neįmanoma, iš esmės nėra patogu ir lietuviškoje nomenklatūroje, bet kartais galbūt pritrūksta raiškos priemonių), to paties rango taksonų pavadinimai sutapti niekaip negali, todėl *paprastųjų jūrinių ešerių* (lot. *Sebastes*) ir *didžiųjų jūrinių ešerių* (lot. *Stereolepis*) gentyse atsidūręs *didysis jūrinis ešerys* (lot. *Sebastes marinus* ir *Stereolepis gigas*) yra ŽPŽ 2005 nomenklatūros sudarymo klaida. Analogiška klaida yra ir *japoninis jūrinis ungurys* (lot. *Conger japonicus* ir *Japonoconger sivicolus*), kurį galima rasti *paprastųjų jūrinių unguurių* (lot. *Conger*) ir *japoninių jūrinių unguurių* (lot. *Japonoconger*) gentyse. Dideliame duomenų masyve tokių klaidų paprastai atsiranda per neapsižiūrėjimą, o viena iš atsiradimo priežasčių – tų pačių pagrindinių dėmenų vartojimas skirtingoms gentims įvardyti. Tokių sutapimo klaidų ŽPŽ 2005 yra ir daugiau (žr. toliau straipsnyje).

Su jūra siejamos ne tik žuvis. Pirmiausia galima būtų minėti paukščius. PPŽ 2009 skiriamos *jūrinių erelių* (lot. *Haliaeetus*) ir *jūrinių kregždžių* (lot. *Fregetta*) gentys, yra keliolika su dėmeniu *jūrinis* sudarytų rūšių pavadinimų, pvz.: *afrikinis jūrinis erelis* (lot. *Cuncuma vocifer*), *baltapilvė jūrinė kregždė* (lot. *Fregetta grallaria*), *jūrinis bėgikas* (lot. *Arquatella maritima*), *jūrinis kirlikas* (lot. *Charadrius hiaticula*), *jūrinis sėjikas* (lot. *Pluvialis squatarola*). Su šiuo dėmeniu taip pat yra sudarytas žinduolio pavadinimas – *jūrinės ūdros* (lot. *Enhydra*) (gentyje tik *jūrinė ūdra* (lot. *Enhydra lutris*)) (ŽinPŽ 2002), taip pat yra ir kitų gyvūnų pavadinimų, pvz.: nariuotakojų (lot. *Arthropoda*) tipo bestuburių gyvūnų būrys *jūriniai vorai* (lot. *Pantopoda*), vėžlių pobūris *jūriniai vėžliai* (lot. *Chelonioidea*), gyvačių (lot. *Ophidia*) pobūrio roplių šeima *jūrinės gyvatės* (lot. *Hydrophiidae*), iguaninių (lot. *Iguanidae*) šeimos driežas *jūrinė iguana* (lot. *Amblyrhynchus cristatus*) (VLE IX 2006). Vienas kitas pavadinimas yra ir botanikos nomenklatūroje – prie jūrų (mangrovėse) augantis medis *jūrinė avicėnija* (lot. *Avicennia marina*), žoliniai augalai *jūrinė rupija* (lot. *Ruppia maritima*), *jūrinis andras* (lot. *Zostera marina*) (BVŽ 1998).

## NOMENKLATŪRINIAI PAVADINIMAI SU DĖMENIU JŪRŲ

Nors galima buvo tikėtis, kad pavadinant žuvis ryšys su jūra dažniausiai parodomas dėmeniu *jūrinis*, ŽPŽ 2005 pavadinimų su žodžiu *jūrų* yra vos ne tris kartus daugiau – net 409 taksonų pavadinimai. Pavadinimų daug<sup>6</sup>, tačiau jų pagrindiniais dėmenimis einančių žodžių įvairovė nėra labai didelė. Aiškiausiai semantiškai išsiskiria grupė pavadinimų, sudarytų pasitelkiant ne žuvų, o kitų gyvūnų pavadinimus. Tai metaforiniai pavadinimai, į kuriuos įeina žinduolių (a), paukščių (b), varliagyvių (c), vabzdžių (d) vardai, pvz. (gentys):

a) *jūrų buivolai* (lot. *Taurulus*), *jūrų pelytės* (lot. *Neosynchiropus*), *jūrų šunlapės* (lot. *Percis*), *kastuvagalviai jūrų*<sup>7</sup> *šikšnosparniai* (lot. *Halieutichthys*), *mureniniai jūrų šuneliai* (lot. *Halimuraenoides*), *norveginės jūrų laputės* (lot. *Leptagonus*), *pirštuotieji jūrų arkliukai* (lot. *Dunckerocampus*), *rykliai jūrų lapės* (lot. *Alopias*), *sąžalyniniai jūrų šunyčiai* (lot. *Cristiceps*);

b) *jūrų čiurliai* (lot. *Hirundichthys*), *jūrų gaideliai* (lot. *Alectrias*), *jūrų žvirbliai* (lot. *Prognichthys*), *storalūpės jūrų kregždės* (lot. *Cheilopriion*), *trumpapekės jūrų antelės* (lot. *Diplecogaster*);

c) *jūrų rupūžės* (lot. *Cyclopterus*);

d) *jūrų drugeliai* (lot. *Chaetodon*), *jūrų vapsvos* (lot. *Ocosia*).

Analogiškai įvardijamos ir rūšys, jų vardai nuo genčių vardų kartais skiriasi tik skaičiumi (zoologijoje įprasta, kad gentys įvardijamos daugi-skaita, rūšys – vienaskaita), dažniausiai pridedama daugiau dėmenų, pvz.:

a) *atlantinis jūrų kiškis* (lot. *Eumicrotremus spinosus*), *Darvino jūrų šikšnosparnis* (lot. *Ogcocephalus darwini*), *gelsvasis jūrų arkliukas* (lot. *Hippocampus kuda*), *ilgauodegė jūrų pelytė* (lot. *Spinicapitichthys draconis*), *japoninė jūrų šunlapė* (lot. *Percis japonicus*), *jūrų buivolais* (lot. *Taurulus bubalis*), *jūrų šikšnosparnė* (lot. *Platax pinnatus*), *koralinis jūrų triušis* (lot. *Siganus corallinus*), *pelaginė jūrų lapė*<sup>8</sup> (lot. *Alopias*

<sup>6</sup> Visame straipsnyje stengiamasi kuo mažesniu pavyzdžių skaičiumi parodyti kuo didesnę įvairovę. Paprastai pateikiamas tik vienas su kuriuo nors dėmeniu sudarytas tam tikro modelio pavyzdys, nors nomenklatūroje dažniausiai būna nuo kelių iki keliolikos ar net keliasdešimties analogiškų pavyzdžių (tie patys dėmenys pasikartoja sudarant tiek rūšių, tiek genčių ar aukštesnių taksonų pavadinimus).

<sup>7</sup> Rūšiniame pavadinime pakeista žodžių tvarka, matyt, yra apsirikimas – *Puerto Riko jūrų kastuvagalvis šikšnosparnis* (lot. *Halieutichthys smithii*). Beje, vietovardis kituose šaltiniuose keičiamas būdvardžiu, plg. paukščių vardus *puertorikinė amazonė*, *puertorikinis apuokėlis* (PPŽ 2009).

<sup>8</sup> Ši rūšis yra gentyje, pavadintoje *rykliai jūrų lapės* (lot. *Alopias*). Pastarasis pavadinimas išsiskiria tuo, kad metafora yra priedėlio pozicijoje. Gali būti ir priešingas atvejis, kai priedėlis dedamas prie metaforinio pavadinimo – *jūrų arkliukai skarmaliai* (lot. *Phyllopteryx*).

*pelagicus*), *sidabrinis žvynuotasis jūrų šunytis* (lot. *Blennioclinus stella*), *šiaurinė durklasnukė jūrų laputė* (lot. *Aganopsis vulsa*);

b) *grakščioji jūrų antelė* (lot. *Gastrocyathus gracilis*), *jūrų povas* (lot. *Symphodus tinca*), *jūrų žvirblis* (lot. *Prognichthys brevipinnis*), *paprastoji jūrų blezdinga* (lot. *Hirundichthys affinis*), *skaliarinė jūrų kregždė* (lot. *Shuettea scalaripinnis*), *veidrodinis jūrų čiurlys* (lot. *Hirundichthys speculiger*), *žaliapilois jūrų gaidelis* (lot. *Alectrias benjamini*);

c) *jūrų rupūžė*<sup>9</sup> (lot. *Cyclopterus lumpus*);

d) *jūrų vapsva* (lot. *Ocosia vespa*), *keturakis jūrų drugelis* (lot. *Chaetodon capistratus*).

Metaforinė reikšmė lėmė, kad šiuo atveju pasirinktas dėmuo *jūrų*<sup>10</sup>, o ne *jūrinis*, nes su nomenklatūroje sistemišku pastaruoju dėmeniu reikšmė būtų tiesioginė (kalbėtume apie žinduolius, paukščius ir pan.). Kaip matyti, dalis žuvims pavadinti pasitelktų gyvūnų vardų yra su deminutyvinėmis priesagomis, kartais net su skirtingomis (*lapė, laputė; šuneliai, šunyčiai*). Vadinasi, laikoma, kad tokia priesaga metaforinio ryšio su gyvūnu nenu-tolina, nepaslepia (priešingu atveju įprastai būtų pasitelkiamas dėmuo *jūrinis*). Tiesa, iš anksčiau žinomas ir dabar tebevertojamas su ropliais<sup>11</sup> sietinas žuvies pavadinimas *jūrų drakonas* (lot. *Trachinus draco*) (LTE V 1979; VLE IX 2006) ŽPŽ 2005 buvo pakeistas į *didžioji jūrinė drakoniukė* (lot. *Trachinus draco*) (gentis – tiesiog *drakoniukės* (lot. *Trachinus*)). Šiuo atveju, tikėtina, manyta, kad priesagos pridėjimas ir giminės pakeitimas pavadinimą keičia iš esmės, todėl nebėra poreikio rašyti *jūrų*. Tai logiška. Vis dėlto su rūšies pavadinimu *jūrų šikšnosparnė* (lot. *Platax pinnatus*) pasielgta kitaip – *kastuvžuvinių* (lot. *Ephippididae*) šeimos gentis pavadinta tiesiog *šikšnosparnės* (lot. *Platax*) (plg. rūšis *melsvoji šikšnosparnė* (lot. *Platax orbicularis*)). Dar atkreiptinas dėmesys, kad ki-toje šeimoje, pavadintoje *šikšnosparninės* (lot. *Ogcocephalidae*), yra kele-tas genčių, kurių pavadinime yra junginys *jūrų šikšnosparniai*, pavyzdžiui,

<sup>9</sup> Šios žuvies pavadinimas siejamas ne tik su varliagyviu, bet ir su paukščiu, ji dar vadinama *jūrų gegužė* (VLE IX 2006). Senesniuose šaltiniuose pirmenybė teikiama pavadinimui *ciegorius*, bet nurodomi ir metaforiniai sinonimai, tarp jų dar yra ir *jūrų kiškis* (Virbickas 2000: 116).

<sup>10</sup> Gyvūno metafora grindžiamų žuvų pavadinimų yra ir su kitokiu kilmininku, pvz.: *dumblių pelė*s (lot. *Fucomimus*), *vandens ožkos* (lot. *Pelecus*), *raštuotieji vandens ožiai* (lot. *Pachychilon*) (ŽPŽ 2005). O štai su dėmeniu *vandeninis* vartojami tiesioginės reikšmės pavadinimai, pvz.: *paprastasis vandeninis strazdas* (lot. *Cinclus cinclus*) (PPŽ 2009), *vandeninė stirna* (lot. *Hydropotes inermis*), *vandeninis triušis* (lot. *Sylvilagus aquaticus*) (ŽinPŽ 2002).

<sup>11</sup> Plg. *drakonai* (lot. *Draco*), *agaminių* (lot. *Agamidae*) šeimos driežų gentis (VLE V 2004).

*paprastieji jūrų šikšnosparniai* (lot. *Ogcocephalus*). Jei manyta, kad giminės skirtumas *šikšnosparnis* – *šikšnosparnė* žuvų nomenklatūroje yra pakankamas (apskritai tokių mažai besiskiriančių pavadinimų geriau vengti, ypač vienoje sistemoje<sup>12</sup>), tada pagal sistemą galima buvo rinktis pavadinimą *jūrinė šikšnosparnė*.

Rūšių pavadinimai dažniausiai siejami su genčių pavadinimais, bet yra ir skirtumų, pavyzdžiui, *paprastoji jūrų blezdinga* (lot. *Hirundichthys affinis*) yra *jūrų čiurlių* (lot. *Hirundichthys*) gentyje (kitos rūšys joje yra su žodžiu *čiurlys*), *jūrų povas* (lot. *Symphodus tinca*) yra *žaliažuvių* (lot. *Symphodus*) gentyje (daugiau taksonų su žodžiu *povas* neįvardyta). Jei paisysime pavadinimų sudarymo logikos, kiek keistokai atrodo, kai *taškuotoji jūrų lapė* (lot. *Lo vulpinus*) atsiduria *taškuotųjų triušiažuvių* (lot. *Lo*) gentyje. Kuriant pavadinimus tokio loginio metaforų nederėjimo, ypač jei jis nėra nulemtas tradicijos, geriau būtų vengti. Beje, žodis *triušiažuvės* būtų tikęs aukštesniam už gentį rangui įvardyti, o vietoj *paprastosios triušiažuvės* (lot. *Siganus*) galėjo būti *jūrų triušiai* (šio junginio dabar nėra nė viename genties pavadinime), nes gentyje yra *auksadryžis jūrų triušis* (lot. *Siganus rivulatus*) ir pan. Dar įdomu tai, kad *dygiųjų apvaliapelekių* (lot. *Eumicrotremus*) gentyje yra rūšys *apvalusis jūrų kiškis* (lot. *Eumicrotremus orbis*), *atlantinis jūrų kiškis* (lot. *Eumicrotremus spinosus*), nors žuvų genties *jūrų kiškiai* nėra. To priežastis aiški – pavadinimas jau užimtas, *jūrų kiškis* (lot. *Erignathus barbatus*) yra ruonis, vienintelis *jūrų kiškių* (lot. *Erignathus*) gentyje (ŽinPŽ 2002). Turint tai omenyje, apskritai abejotina, kam reikėjo junginį *jūrų kiškis* dėti į žuvų nomenklatūrą (išeitis galėjo būti deminutyvas *jūrų kiškėlis* ar pan.).

Jei žiūrėtume į tą patį pagrindinį žodį turinčių žuvų taksonų pavadinimų sistemą, galima pamatyti nesistemiškumo apraiškų. Daugiašakėje sistemoje to išvengti sunku, bet, kur įmanoma, dermės siekti reikėtų. Gentis, kurioje yra rūšis *Hektoro jūrų antelė* (lot. *Gastroscyphus hectoris*), pavadinta *Brigso vandenu antelės* (lot. *Gastroscyphus*). Dėmuo *vandenu*

<sup>12</sup> Nelabai patogu, kai tik gimine besiskiria ir skirtingų klasių gyvūnai, pavyzdžiui, *pasišiaušėlės* (lot. *Parachaetodon*) yra žuvis (ŽPŽ 2005), o *pasišiaušėliai* (lot. *Tricholestes*) – paukščiai (PPŽ 2009). Darant priedėlinius žuvų pavadinimus sistemos susiplaka, plg. *ešeriai pasišiaušėliai* (lot. *Ectreposebastes*), bet *pasišiaušėliai grenadieriai* (lot. *Trachonurus*) (ŽPŽ 2005). Pastarojo žuvies pavadinimo pagrindinis dėmuo jau yra *pasišiaušėlis*, čia turėjo būti *grenadieriai pasišiaušėliai*. Dar galima paminėti, kad, pavyzdžiui, *atlantinė didžioji plėšikė* (lot. *Magnisudis atlantica*) yra žuvis (ŽPŽ 2005), o *didysis plėšikas* (lot. *Catharacta skua*) – paukštis (PPŽ 2009). Priedėlinių žuvų pavadinimų giminė, žinoma, derinama – *kietūsiai dyglys plėšikas* (lot. *Osteogeniosus militaris*).

greta *jūrų* įmanomas (ypač jei žuvis gyvena ne tik jūrose; tiesa, vartose-noje įprasčiau *vandens*, plg. *vandens ožkos* (lot. *Pelecus*), *vandens kirveliai* (lot. *Carnegiella*)), nors čia skirtumas lyg nėra pagrįstas. Kita toje pačioje *priesiurbinių* (lot. *Gobiesocidae*) šeimoje esanti gentis pavadinta *dryžosios Brigso antelės* (lot. *Gastrocymba*). Čia jau nėra nei *jūrų*, nei *vandenų*, nors gentyje yra rūšis *keturdryžė jūrų antelė* (lot. *Gastrocymba quadri-radiata*). Toje pačioje šeimoje yra ir gentys *pelkinės antelės* (lot. *Arabes*), *vandenyninės antelės* (lot. *Diplocrepis*). Atsižvelgiant į gretimus pavadinimus galima siūlyti *pelkių antelės* (jei jos iš tiesų gyvena pelkėse), *vandenynų antelės*<sup>13</sup>. O štai *raguotinių* (lot. *Balistidae*) šeimos genties pavadinimą *vandenynų raguotės* (lot. *Canthidermis*) pagal sistemą kaip tik tiktų keisti į *vandenyninės raguotės* (tada atitinkamai derintina ir *vandenynų raštuotoji raguotė* (lot. *Nelusetta ayraudi*)). *Adatžuvinų* (lot. *Syngnathidae*) šeimoje greta *dygiųjų jūrų arkliukų* (lot. *Solegnathus*) nelabai pagrįstai atrodo *adatžuviniai arkliukai* (lot. *Syngnathoides*) – čia tiktų *adatžuviniai jūrų arkliukai*. *Jūrų lapučių* (lot. *Agonidae*) šeimoje nedera *čilinės laputės* (lot. *Aganopsis*), turėtų būti *čilinės jūrų laputės*. Nors yra *jūrų drugeliai* (lot. *Chaetodon*), logiška ir semantiškai pagrįsta teikti *gėlavandeniai drugeliai* (lot. *Pantodon*), tačiau *ilgasnapių jūrų drugelių* (lot. *Forcipiger*) gentyje nedera *paprastasis ilgažiotis drugelis* (lot. *Forcipiger longirostris*), galėtų būti, pavyzdžiui, *ilgažiotis jūrų drugelis*.

Darant žuvų pavadinimus iš kitų gyvūnų vardų ŽPŽ 2005 neišvengta sutapimų – dvi gentys pavadintos *jūrų kregždės* (lot. *Chromis* ir *Mono-dactylus*). Pirmoji yra *vienuolžuvinų* (lot. *Pomacentridae*) šeimoje, antroji – *kregždžiažuvinų* (lot. *Monodactylidae*) šeimoje. Nomenklatūros kūrėjai taip pat neatkreipė dėmesio, kad *ilgažiomenis jūrų arkliukas* (lot. *Acentronura gracillissimus* ir *Hippocampus ramulosus*) įtrauktas į dvi gentis, pri-skirtas atitinkamai ir prie *ilgažiomenių jūrų arkliukų* (lot. *Acentronura*), ir prie *paprastųjų jūrų arkliukų* (lot. *Hippocampus*).

Žuvų įvardijimas pagal kitus gyvūnus yra vaizdingos nomenklatūros darymo pavyzdys. Pasak K. Gaivenio, terminologijoje vaizdingumo dažniausiai nevengiama ten, kur skiriamoji (distinktyvinė) terminų funkcija yra svarbesnė už pavadinamąją (nominatyvinę) funkciją. Ekspresyvūs terminai dažnai kuriami sistematikos terminijoje, nes čia, norint atskirti vieną augalų ar

<sup>13</sup> Būdvardžiai labiau orientuoja į paukščius, plg. *pelkinės vištelės* (lot. *Gallinula*), *vandeniniai strazdai* (lot. *Cinclus*) (PPŽ 2009).

gyvūnų rūšį nuo kitos, dažnai griebiamasi vaizdingo lyginimo (Gaivenis 1991: 29). Įdomumo dėlei dar galima paminėti, kad kai kurių žuvų vardai siejami iš karto su dviem gyvūnais, panašumo požymiai rodomi dar ir šalutiniu dėmeniu, pvz.: *aligatorinės jūrų laputės* (lot. *Anoplagonus*), *ežinė jūrų antelė* (lot. *Diademichthys lineatus*), *kirmėlinis jūrų triušis* (lot. *Siganus vermiculatus*), *rykliagalvė jūrų antelė* (lot. *Eckloniaichthys scylliorhinoceps*), *zebrinis jūrų drugelis* (lot. *Discochaetodon octofasciatus*). Tokių vardų vaizdingumas, išraiškingumas ypač ryškus.

Atskirą grupę sudaro metaforiniai žuvų pavadinimai su dėmeniu *jūrų*, kurių pagrindiniu dėmeniu eina įvairius daiktus reiškiantys žodžiai. Genčių (a) ir rūšių (b) pavadinimų pavyzdžiai:

a) *jūrų adatos* (lot. *Syngnathus*), *jūrų dildės* (lot. *Thamnaconus*), *jūrų dygliai* (lot. *Hemiarus*), *jūrų galqstuvai* (lot. *Pervagor*), *jūrų ylos* (lot. *Nerophis*), *jūrų kastuvėliai* (lot. *Halieutopsis*), *jūrų liežuvėliai* (lot. *Dicologlossa*), *jūrų rutulėliai* (lot. *Sphoeroides*), *jūrų skiauterės* (lot. *Crenicichla*), *kairiaakiai jūrų liežuviai* (lot. *Symphurus*), *trikupriai jūrų kirvukai* (lot. *Argyropelecus*);

b) *barzdėtasis jūrų liežuvis* (lot. *Monochirus hispidus*), *dėmėtasis jūrų rutulėlis* (lot. *Sphoeroides maculatus*), *indinis jūrų kastuvėlis* (lot. *Halieutopsis microps*), *juodgalvis jūrų galqstuvas* (lot. *Pervagor melanocephalus*), *paprastasis jūrų liežuvėlis* (lot. *Dicologlossa cuneata*), *paprastoji jūrų yla* (lot. *Nerophis ophidion*), *Paraibo jūrų skiauterė* (lot. *Crenicichla dorsocellata*), *plonažiomenė jūrų adata* (lot. *Syngnathus tenuirostris*), *skaidrusis jūrų kirvukas* (lot. *Sternoptyx diaphana*), *smėlinė jūrų dildė* (lot. *Thamnaconus arenaceus*).

Metaforiškumas šiuo atveju taip pat lėmė, kad pavadinimai sudaryti ne su dėmeniu *jūrinis*<sup>14</sup>. Tiesa, sutapimų ir čia neišvengta – *dešiniaakių jūrų liežuvių* (lot. *Scolecidae*) šeimoje dvi gentys pavadintos *trumpapelekiai jūrų liežuviai* (lot. *Brachirus* ir *Microchirus*), o rūšis *senegalinis jūrų liežuvis* (lot. *Cynoglossus senegalensis* ir *Solea senegalensis*) pateko į dvi gentis – *kreivažiočių jūrų liežuvių* (lot. *Cynoglossus*) ir *paprastųjų jūrų liežuvių* (lot. *Solea*), kurios yra atitinkamai *kairiaakių jūrų liežuvių* (lot. *Cynoglossidae*) ir jau minėtoje *dešiniaakių jūrų liežuvių* šeimose. Beje, ŽPŽ 2005 yra ir moteriškosios giminės pavadinimas *liežuvės* (lot. *Parexglossum*),

<sup>14</sup> Jei, pavyzdžiui, greta *jūrų adatos* dar pasidaromas pavadinimas *adatžuvė*, jau nėra reikalo rašyti *jūrų*, vietoj *kibiauodėgės jūrų adatžuvės* (lot. *Amphelikturus*) sistemškai visiškai tinka *kibiauodėgės jūrinė adatžuvės* ir atitinkamai rūšies pavadinime (plg. *mažoji jūrinė smėlžuvė* (lot. *Callionymus rissoi*)).



*Lauros liežu vė* (lot. *Parexglossum laurae*). Kaip matyti, esant moteriškai jai giminei dėmuo *jūrų* jau nedėtas. Įdomu tai, kad žodžiu *liežu vė* taip pat dar vadinama *gegužraibinių* (lot. *Orchidaceae*) šeimos augalų gentis (lot. *Odontoglossum*) (LRTB). Jeigu žuvis gyvena ne jūrose ar ne tik jūrose, suprantama, kodėl *dešiniaakių jūrų liežuvių* šeimoje atsirado genties pavadinimas be žodžio *jūrų* – *gėlavandeniai liežuviai* (lot. *Achiropsis*). Galbūt dėl tos pačios priežasties rašoma *mažieji liežuviai* (lot. *Parachirus*), *poviniai liežuviai* (lot. *Pardachirus*), nors *netikrųjų raguotųjų liežuvių* (lot. *Pseudaesopia*) genties rūšis – *japoninis jūrų liežuvis* (lot. *Pseudaesopia japonica*). Patys ichtiologai galėtų pasakyti, ar tikrai pagrįstai praleidžiama *jūrų*, kalbiškai tai įmanoma (šios metaforos skiriasi nuo gyvūnų metaforų, prie kurių sando *jūrų* nebuvimas gali klaidinti bendrame gyvūnų pavadinimų kontekste). *Trumpapelekių jūrų liežuvių* (lot. *Microchirus*) genties rūšys pavadintos *ispaninis trumpapelekis liežuvis* (lot. *Microchirus azevia*) ir *keturakis trumpapelekis liežuvis* (lot. *Microchirus ocellatus*) galbūt vengiant keturžodžių pavadinimų, bet čia gali tikti pavadinimai *ispaninis jūrų liežuvis*, *keturakis jūrų liežuvis*.

Dar vienos panašios metaforinių žuvų pavadinimų su žodžiu *jūrų* grupės bruožas – pagrindiniais dėmenimis pasirinkti asmenis, būtybes reiškiantys žodžiai<sup>15</sup>. Šiek tiek genčių (a) ir rūšių (b) pavadinimų pavyzdžių:

a) *gražieji jūrų velniai*<sup>16</sup> (lot. *Haplophryne*), *jūrų chirurgai* (lot. *Acanthurus*), *jūrų junkeriai* (lot. *Coris*), *jūrų kapitonai* (lot. *Pseudotolithus*), *jūrų kareiviai* (lot. *Myripristis*), *jūrų piemenėliai* (lot. *Nomeus*), *jūrų raiteliai* (lot. *Ophiosciodon*), *karališkieji jūrų angelai* (lot. *Pygoplites*), *plikieji jūrų klounai* (lot. *Nudiantennarius*);

b) *dėmėtasis jūrų raitelis* (lot. *Ophiosciodon punctatissimus*), *dygliažiaunis jūrų kardinalas* (lot. *Plectrypops retrospinus*), *havajinis jūrų chirurga* (lot. *Acanthurus sandvicensis*), *išsprogtakis jūrų velnias* (lot. *Cerattias uranoscopus*), *juodauodegis jūrų kapitonas* (lot. *Pseudotolithus epi-percus*), *juodkupris jūrų kareivis* (lot. *Myripristis kuntee*), *jūrų piemenėlis* (lot. *Nomeus gronovii*), *margasnukis jūrų klounas* (lot. *Amphiprion akallopisus*), *smaragdinis jūrų angelas* (lot. *Pomacanthus chrysurus*).

<sup>15</sup> Rastas netipinis pavadinimas, kuriame asmenį reiškiantis žodis pavartotas tik priedėlio pozicijoje – *skraidulė jūrėivė* (lot. *Prognichthys sealei*). Daugiau pavadinimų su šiuo žodžiu nėra.

<sup>16</sup> *Velnias* yra ir žinduolių nomenklatūroje, plg. *sterblinis velnias* (lot. *Sarcophilus harrisi*) (ŽinPŽ 2002), o *angelais* pavadinta paukščių gentis (lot. *Heliomaster*) (PPŽ 2009). *Paprastasis angelas* (lot. *Heliomaster constantii*) yra paukščių rūšis, o *paprastieji jūrų angelai* (lot. *Pomacanthus*) – žuvų gentis.

Neapsižiūrėta, kad *jūrų klounais* pavadintos dvi gentys (lot. *Amphiprion* ir *Antennatus*). Viena jų yra *klounžuvių* (lot. *Antennariidae*), kita – *vienuolžuvinių* (lot. *Pomacentridae*) šeimoje. Ypač atkreiptinas dėmesys į pavadinimus su žodžiu *kareivis*. ŽPŽ 2005 yra nemažai vienodai pavadinimų rūšių: *didžiažvynis jūrų kareivis* (lot. *Myripristis berndti* ir *Sargocentron macrosquamis*), *gelminis jūrų kareivis* (lot. *Ostichthys kaianus* ir *Sargocentron bullisi*), *japoninis jūrų kareivis* (lot. *Ostichthys japonicus* ir *Sargocentron ittodai*), *raudonasis jūrų kareivis* (lot. *Sargocentron rubrum* ir *Sargocentron tiere*), *tamsusis jūrų kareivis* (lot. *Myripristis adustus* ir *Sargocentron spiniferum*), *violetinis jūrų kareivis* (lot. *Myripristis violaceus* ir *Sargocentron violaceum*). Kaip matyti, kartojami *jūrų kareivių* (lot. *Myripristis*), *šiuurkščiujų jūrų kareivių* (lot. *Ostichthys*) ir *paprastųjų jūrų kareivių* (lot. *Sargocentron*) gentyse esančių rūšių pavadinimai, pastarojoje gentyje net ir toje pačioje yra sutapimas. Tokių dalykų nomenklatūros sistemoje neturėtų būti. Beje, *kareivis* pavartojamas ir priedėlio pozicijoje – yra gentis *karosai kareiviai* (lot. *Argyrops*). Dar įdomu tai, kad viena *skiauterėtųjų grenadierių* (lot. *Coelorhynchus*) genties rūšis pavadinta su moteriškąja gimine – *pusžiotė kareivė* (lot. *Coelorhynchus coelorhynchus*). Kaip matyti, šiuo atveju dėmuo *jūrų* nededamas.

Minėti dvižodžiai junginiai su žodžiu *jūrų* funkcionuoja kaip neskaidomi pavadinimai, prie kurių prireikus dedami papildomi pažyminiai. Prie šios sistemos ŽPŽ 2005 nepritampa *atogražų*<sup>17</sup> *jūrų kirvukas* (lot. *Argyropelecus lychnus*), *rytinių jūrų kirvukas* (lot. *Argyropelecus sladeni*), nes čia pažyminys jungiamas prie *jūrų*, o ne prie viso pamatinio dvižodžio junginio (tiesa, pirmą pavyzdį galima interpretuoti dvejopai: ne tik *atogražų jūrų* + *kirvukas*, bet ir *atogražų* + *jūrų kirvukas*). Nors junginiai kalbos logikai neprieštarauja ir yra įmanomi, pagal sistemą tinkamesni pavadinimai *atogražinis jūrų kirvukas*, *rytinis jūrų kirvukas* (plg. *atogražinis jūrinis karšis* (lot. *Brama orcini*), *pietinis jūrų rutulėlis* (lot. *Sphoeroides spengleri*)). Kitu aspektu pagal sistemą reikia vienodinti pavadinimą *rytinės jūrų vėgėlės* (lot. *Neozoarces*). Kaip matyti, čia ne metaforinis pavadinimas, todėl sistemiškai tinka *rytinės jūrinės vėgėlės*.

ŽPŽ 2005 yra per 30 taksonų pavadinimų, kurių pagrindinis žodis *kardinalas*<sup>18</sup>, pvz.: *apvaliagalvis kardinalas* (lot. *Sphaeramia orbicularis*),

<sup>17</sup> Klaida, turi būti *atogražų*.

<sup>18</sup> Suklysta rašant rūšių vardus *didžiadančiai kardinalai* (lot. *Cheilodipterus macrodon*), *penkiadryžiai kardinalai* (lot. *Cheilodipterus quinquelineata*). Turėtų būti vienaskaita.



*baltasis kardinolas* (lot. *Epigonus denticulatus*), *karibinis žvaigždėtasis kardinolas* (lot. *Astrapogon alutus*), *skaidrieji kardinolai* (lot. *Pseudamiops*) ir pan. Tarp jų išsiskiria tik *dygliažiaunis jūrų kardinolas* (lot. *Plectrypops retrospinus*) – pavadinimas padarytas greičiausiai derinant su tos pačios genties rūšimi *dygliagalvis jūrų kareivis* (lot. *Plectrypops lima*). Įdomu tai, kad su žodžiu *kardinolas* vadinami ir paukščiai – PPŽ 2009 taip pat yra per 30 taksonų pavadinimų, pvz.: *didžiasnapis startinis kardinolas* (lot. *Cyanoloxia glaucoerulea*, *Passerina glaucoerulea*), *papūginis kardinolas* (lot. *Cardinalis sinuatus*, *Pyrrhuloxia sinuatus*). Kai kurie pavadinimai panašūs, pavyzdžiui, *gelsvapilvis kardinolas* (lot. *Apogon apogonides*) yra žuvis, o *geltonpilvis didžiasnapis kardinolas* (lot. *Caryothraustes canadensis*), *geltonasis kardinolas* (lot. *Gubernatrix cristata*) – paukščiai. Šeimos pavadinotos skirtingos giminės žodžiais: žuvis – *kardinolinės* (lot. *Apogonidae*), paukščiai – *kardinoliniai* (lot. *Cardinalidae*). To paties gimininio žodžio vartojimą skirtingiems gyvūnams įvardyti galima būtų pateisinti nebent vartojimo tradicija, bet, jei jos nėra, kuriant naujus pavadinimus tokių sutapčių geriau išvengti. Dabar turime padėtį, kai *paprastasis kardinolas* yra ir žuvis (lot. *Tanichthys albonubes*), ir paukštis (lot. *Cardinalis cardinalis*). Galėtų būti bent jau vienas *paprastasis*, kitas *tikrasis* ar pan.

Metaforinių pavadinimų su dėmeniu *jūrų* yra ne tik žuvų, bet ir žinduolių nomenklatūroje, pvz.: *jūrų drambliai* (lot. *Mirounga*), *jūrų karvės* (lot. *Hydrodamalis*), *jūrų kiaulės* (lot. *Phocoena*), *jūrų<sup>19</sup> kiaulytės* (lot. *Cavia*), *jūrų kiškiai* (lot. *Erignathus*), *jūrų leopardai* (lot. *Hydrurga*), *jūrų liūtai* (lot. *Eumetopias*), *pietiniai jūrų lokiai* (lot. *Arctcephalus*) (ŽinPŽ 2002). Kaip matyti, kuriant pavadinimus pasitelkti kitų gyvūnų pavadinimai. Dar minėtinas dygiaodžių (lot. *Echinodermata*) tipo bestuburių gyvūnų klasės pavadinimas *jūrų ežiai* (lot. *Echinoidea*), ūsakojų vėžiagyvių (lot. *Cirripedia*) būrio bestuburių gyvūnų antšeimio pavadinimas *jūrų antytės* (lot. *Lepadomorpha*) (rūšis – *jūrų antytė* (*Lepas anatifera*)) (VLE IX 2006). Yra ir ne gyvūnų metaforų: jau minėtų dygiaodžių tipo bestuburių gyvūnų klasė *jūrų žvaigždės* (lot. *Asteroidea*), koralinių polipų (lot. *Anthozoa*) klasės bestuburių gyvūnų būrys *jūrų*

<sup>19</sup> Tiesioginio ryšio su jūra šie Pietų Amerikos graužikai neturi. Manoma, kad kai buvo atvežti į Europą, jų pavadinimas čia susietas su kiaulėmis (plg. vok. *Meerschweinchen*, rus. *морские свинки*) dėl vizualaus panašumo ir skleidžiamų garsų, o *jūrų* todėl, kad atvežtos iš užjūrio. Daugelyje kalbų pavadinime nurodoma, kad ši *kiaulytė* yra iš Indijos (plg. port. *porquinho da Índia*, pranc. *cochon d'Inde*), nes, kaip žinoma, Amerika painiota su Indija (plačiau žr. Михайлов 2000: 7–9).

*plunksnos* (lot. *Pennatularia*), stiebelinių dygiaodžių (lot. *Pelmatozoa*) potipio bestuburių gyvūnų klasė *jūrų lelijos*, dar vadinama *krinoidėjais* (lot. *Crinoidea*) (VLE IX 2006). Tokia pačia metaforų kūrimo logika grindžiami ir dygiaodžių gyvūnų taksonų pavadinimai *jūrų pūslės* (lot. *Cystoidea*), *jūrų pumpurai* (lot. *Blastoidea*), *jūrų agurkai*, dažniau vadinami *holoturijomis* (lot. *Holothurioidea*) (Kabailienė, Radzevičius 2011: 331, 332, 339). Kai kuriuose senesniuose šaltiniuose galima rasti gyvūnų taksonus, pavadintus *jūrinės lelijos*, *jūrinės pūslės*, *jūrinės samanos*, *jūrinės žvaigždės*, *jūriniai ežiai* (GFGTŽ 1956), bet dabar taip nevertinama, kartais galėtų klaidinti, pavyzdžiui, *jūrinės lelijos* labiau orientuotų į augalo pavadinimą. Vietoj minėtų *jūrinių samanų* vartojama *samangyviai* (lot. *Bryozoa*) (Kabailienė, Radzevičius 2011: 301). Anksčiau dygiaodžiams vadinti vartota ir kitokių dūrinių, pavyzdžiui, greičiausiai Jurgio Elisono naujadarai yra *jūražvaigždė*, *jūraėžis* (Gaivenis 1997: 78–79).

*Ekologijos terminų aiškinamajame žodyne* (ETAŽ 2008) pateiktas gyvačių šeimos pavadinimas *jūrų gyvatės* (lot. *Hydrophiidae*) keistinas pagal sistemą į *jūrinės gyvatės* (taip ir yra VLE IX 2006), nes čia taksonomiškai apibūdinamos pačios gyvatės. Kas kita yra terminai *jūrų žuvis* „žuvis, gyvenančios vandenyne ir jūrose“, *jūrų paukščiai* „paukščiai, gyvenantys jūrų, vandenyne pakraščiuose, jų salose ir mintantys žuvimis, kai kuriais bestuburiais gyvūnais“, *jūrų žinduoliai* „jūros aplinkoje (sausumoje ir vandenyje) gyvenantys žinduoliai: bedančiai, dantytieji banginiai, ruoniai, jūrinės ūdros“ ir pan. (ETAŽ 2008). Čia ne taksonų pavadinimai, įvardijamos termininės sąvokos, todėl kilmininkas *jūrų* jokių keblumų nekelia, yra įprastas ir tinkamas.

## NOMENKLATŪRINIAI PAVADINIMAI SU DĖMENIU JŪROS

Gyvūnų nomenklatūroje kilmininkas *jūros* įprastai vartojamas tada, kai pavadinimai siejami su konkrečiomis jūromis. Su šiuo žodžiu ŽPŽ 2005 iš viso įvardyti 57 taksonai, pvz.: *Baltijos jūros plekšnė* (lot. *Pleuronectes platessa baltica*), *Baltosios jūros menkė* (lot. *Gadus morhua marisalbi*), *Baltosios jūros silkė* (lot. *Clupea pallasii marisalbi*), *Beringo jūros likodonas* (lot. *Lycenchelys sarsi*), *Beringo jūros vilkžuvė* (lot. *Anarhichas orientalis*), *Juodosios jūros barzdėtė* (lot. *Mullus barbatus ponticus*), *Juodosios jūros kilkė* (lot. *Clupeonella cultriventris*), *Juodosios jūros plekšnė* (lot. *Platichthys flesus luscus*), *Juodosios jūros stauridė* (lot. *Trachurus mediterraneus ponticus*), *Juodosios jūros šlakis* (lot. *Salmo trutta labrax*),

*Raudonosios jūros barzdote* (lot. *Parupeneus forsskali*), *Raudonosios jūros sargas*<sup>20</sup> (lot. *Diplodus noct*), *Viduržemio jūros argentina* (lot. *Nansenia oblita*), *Viduržemio jūros jaučiasnukė raja* (lot. *Rhinoptera marginata*), *Viduržemio jūros kiauniaryklis* (lot. *Mustelus punctulatus*), *Viduržemio jūros kiškiagalvis dygliapilvis* (lot. *Lagocephalus spadiceus*), *Viduržemio jūros lydziažiomenis ungurys* (lot. *Cynoponticus ferox*), *Viduržemio jūros menkutė* (lot. *Trisopterus capelanus*), *Viduržemio jūros pjūklapilvis berik-sas* (lot. *Hoplostethus mediterraneus*), *Viduržemio jūros plėšikė* (lot. *Paralepis speciosa*).

Keblumų kyla tada, tai konkrečią jūrą norima nurodyti pavadinime, kurio pagrindą sudaro anksčiau minėti metaforiniai pavadinimai, pavyzdžiui, *jūrų klounas*, *jūrų liežuvis*, *jūrų rutulėlis*. ŽPŽ 2005 nuspręsta rašyti *Adrijos jūros liežuvis* (lot. *Solea impar*), *Raudonosios jūros liežuvis* (lot. *Cynoglossus sinusarabici*), *Viduržemio jūros rutulėlis* (lot. *Spherooides cutaneus*). Susidūrus žodžiams *jūros* ir *jūrų*, pasirinktas logiškas sprendimas rašyti tik *jūros*. Tiesa, iš kai kurių jūrų pavadinimų (bet ne visi pavadinimai tam parankūs) galima pasidaryti nomenklatūroje įprastus būdvardžius su priesaga *-inis*. Jeigu yra *adrijinis eršketas* (lot. *Acipenser naccarii*), tai galima buvo pasidaryti pavadinimą *adrijinis jūrų liežuvis*. Dar plg. *beringinė drakoniukė* (lot. *Bathymaster signatus*). Kaip tik taip žodyne padarytas pavadinimas *sargasinis jūrų klounas* (lot. *Historio histrio*), bet kažkodėl paliktas nederantis<sup>21</sup> genties pavadinimas *Sargasų jūros klounai* (lot. *Historio*). Jeigu į pavadinimą greta pamatinio metaforinio junginio įtraukiamas ne jūros pavadinimas, o kitoks kilmininku rašytinas vietovardis ar asmens pavardė, tada nėra jokių kliūčių rašyti *jūrų*, todėl vietoj *Pietų Afrikos jūros liežuvis* (lot. *Heteromycteris capensis*), *Kleino jūros liežuvis* (lot. *Solea kleinii*) pagal susijusių pavadinimų sistemą turėtų būti

<sup>20</sup> Tai nėra lietuviškas žodis *sargas* „kas sergi“; plg. *baltasis sargas* (lot. *Diplodus sargus*, rus. белый сарг, белый саргус).

<sup>21</sup> Panašių raiškos skirtybių ŽPŽ 2005 yra ir daugiau, plg. *seišelinis grundalas* (lot. *Stenogobius dracula*), bet *Seišelių jūrų kareivis* (lot. *Sargocentron seychellense*), *kaliforninis jūrų klounas* (lot. *Antennatus strigatus*), bet *Kalifornijos jūrų liežuvis* (lot. *Parophrys vetulus*). Kai kurie, ypač retesni, vietovardžiai ŽPŽ 2005 rašomi tik kilmininku, pvz., *Kapo kreivažiotis jūrų liežuvis* (lot. *Cynoglossus capensis*), *Natalio jūrų liežuvis* (lot. *Cynoglossus acaudatus*), nors kitose sistemose, pavyzdžiui, pavadinant paukščius ar žinduolius, pasidaroma atitinkamų būdvardžių, pvz.: *kapinė kielė* (lot. *Motacilla capensis*), *natalinis dirvinis strazdas* (lot. *Zoothera guttata*) (PPŽ 2009); *kapinė urvinė voverė* (lot. *Xerus inauris*), *natalinis raukšlėtalūpis šikšnosparnis* (lot. *Mormopterus acetabulosus*) (ŽinPŽ 2002). Net ir iš nekaitomų vietovardžių kitur linkstama pasidaryti būdvardžių, plg. *Peru ančiuis* (lot. *Engraulis ringens*) (ŽPŽ 2005), bet *peruinė žuvėdra* (lot. *Sterna lorata*) (PPŽ 2009).

*Pietų Afrikos jūrų liežuvis, Kleino jūrų liežuvis* (plg. *Pietų Afrikos jūrų kregždė* (lot. *Monodactylus falciformis*), *Polio jūrų kirvukas* (lot. *Polyipnus polli*)). Prie trūkumų dar galima paminėti ir taksonų įvardijimo sutapimus, kurių neišvengta ir šioje vardų grupėje. *Perpelių* (lot. *Alosa*) gentyje dvi rūšys pavadintos *Juodosios jūros perpelė* (lot. *Alosa pontica* ir *Alosa maeotica*), o rūšies pavadinimas *Viduržemio jūros botas* (lot. *Bothus podas* ir *Arnoglossus kessleri*) pateko tiek į *paprastųjų botų* (lot. *Bothus*), tiek į *kairiaakių plekšninių botų* (lot. *Arnoglossus*) gentis.

Ne žuvų, o kitų gyvūnų nomenklatūros sistemoje taksonų vardai su *jūros* yra reti, pvz.: *Raudonosios jūros klifinė kregždė* (lot. *Petrochelidon perdita*) (PPŽ 2009), *Viduržemio jūros ruonis vienuolis* (lot. *Monachus monachus*) (ŽinPŽ 2002). Tokių augalų pavadinimų, regis, nėra. Pavyzdžiui, *jūros kopūstai* „valgomi rudadumblių gniužulai“ (VLE IX 2006) nėra taksono pavadinimas, tai daugiau tradicinis prekybinis įvairių laminarijų ir kitų rudadumblių pavadinimas. Jame *jūros* vartojama panašiai kaip junginyje *jūros druska* „druskų mišinys, gaunamas išgarinus jūros vandenį“ (ETAŽ 2008).

#### SUDURTINIAI NOMENKLATŪRINIAI PAVADINIMAI

Viena iš galimybių, norint taksonų pavadinimuose parodyti ryšį su jūra, yra dūrinių su žodžiu *jūra* darymas. Tyrimui sukaupta medžiaga rodo, kad tokie dūriniai nėra gausūs (ŽPŽ 2005 su jais įvardyta per 70 taksonų). ŽPŽ 2005 yra rūšių ir aukštesnių taksonų pavadinimų su dūriniais *jūrėšeris, jūrkaršis*, pvz.: *prastieji jūrėšeriai* (lot. *Malakichthys*), *vienadėmis jūrėšeris* (lot. *Odontanthias*); *nykštukiniai jūrkaršiai* (lot. *Parascolopsis*), *rausvasis siūlauodegis jūrkaršis* (lot. *Nemipterus japonicus*). Tokie dūriniai iš esmės atstoja junginius su *jūrinis*. Tiesa, reikia turėti omenyje, kad ŽPŽ 2005 yra nemažai genčių ir rūšių, kurių pavadinimuose su tais pačiais dėmenimis vartojamas būdvardis, pvz.: *paprastieji jūriniai ešeriai* (lot. *Sebastes*), *gaidinis jūrinis ešeris* (lot. *Neosebastes entaxis*); *jūriniai karšiai* (lot. *Brama*), *japoninis vėduoklinis jūrinis karšis* (lot. *Pteraclis aesticola*). Formaliai žiūrint su dūriniu gaunamas kitas pavadinimas, tai įmanoma, nors vis dėlto nėra labai patogu ir distinktyvu, juoba kad kalboje tokios raiškos atmainos gali būti suvokiamos kaip sinoniminės. Kai kurie dūriniai su sandu *jūr-* taip pat gali koreliuoti su junginiais, pasidarytais su žodžiu *jūrų*, plg. *jūrų gaideliai* (lot. *Alectrias*) ir *sparna-*

*pelekiai jūrgaidžiai* (lot. *Pterygotrigla*), *jūrgaidžiai satyrai* (lot. *Satyrichthys*). Įdomumo dėlei galima paminėti ir porą žuvų pavadinimų, į kuriuos įtraukti skirtingų gyvūnų vardai: *drugelinis jūrgaidis* (lot. *Paratrigla papilio*), *krokodilinis jūrgaidis* (lot. *Gargariscus prionocephalus*). Tiesa, pavadinimu *melsvoapelekis jūrgaidis* ŽPŽ 2005 įvardijamos skirtingų genčių rūšys – lot. *Currupiscis volucer* ir *Chelidonichthys kumu*. Sprendžiant iš kai kurių šaltinių (Jennings 1998), lotyniški vardai yra sinonimai, todėl žodyne apskritai nereikėjo šio taksono teikti du kartus.

Iš su sandu *jūr-* padaryto dūrinio nomenklatūros sistemoje gali būti pasidaromas ir šalutinis dėmuo, pvz., *jūrgaidinės plernės* (lot. *Ereunias*). Čia paminėtinas ir žuvų genties pavadinimas *jūržolių drugeliai* (lot. *Hemitaurichthys*). Jau anksčiau aptarta, kad sistemoje yra *jūrų drugeliai*, bet, kadangi šiuo atveju jūra nurodoma kitu sandu, *jūrų* praleidžiama, nors tos genties rūšis – *dumblinis jūrų drugelis* (lot. *Hemitaurichthys zoster*). Raiška išsiskiria genties pavadinimas *ledjūrio polakai* (lot. *Pollachius*). Čia *jūra* yra antrasis dūrinio sandas. Daugiau tokių dūrinių ŽPŽ 2005 nėra. Anksčiau teiktas pavadinimas *ledjūrio menkė* (lot. *Pollachius virens*) (Repečka, Bukelskis, Kesminas 1998: 56; Virbickas 2000: 89), bet ŽPŽ 2005 jis buvo pakeistas į *amerikinis polakas*, nors prekybos reikmėms tebevartojamas sinonimas *ledjūrio menkė* (žr. KŽPRS).

Aptariamo modelio dūriniai įeina ne tik į žuvų, bet ir į kitų gyvūnų pavadinimus. PPŽ 2009 yra genties vardas *jūršarkės* (lot. *Haematopus*), tarp rūšių – *eurazinė jūršarkė* (lot. *Haematopus ostralegus*), dar vadinama tiesiog *jūršarke*. Ji vadinta ir *jūrine šarka* (vardas minimas DLKŽ<sub>7</sub> 2012 *šarkos* straipsnyje). Tai kaip tik įrodo dūrinio ir junginio raiškos sinonimiškumą, ypač ne specialiojoje vartosenoje. DLKŽ<sub>7</sub> 2012 yra ir dūrinys *jūrkranklis* (lot. *Phalacrocorax carbo*), bet dabar tai tik sinonimas, nomenklatūroje teikiama *didysis kormoranas* (PPŽ 2009). Iš DLKŽ<sub>7</sub> 2012 galima paminėti augalo pavadinimą *jūrasmiltė* (lot. *Honkenya*<sup>22</sup>). Augalų nomenklatūroje dar yra vienas kitas vardas, rodantis ryšį su jūra (nes paprastai auga prie jūrų ar pan.), pvz.: *jūravižė* (lot. *Uniola*) (LRTB), *jūrsvogūnis*<sup>23</sup> (lot. *Drimia*, *Urginea*) (DAV 2007).

<sup>22</sup> Turėtų būti *Honkenya* (žr. ITIS).

<sup>23</sup> Ne nomenklatūroje gali būti ir *jūros svogūnai* „*Urginea maritima* svogūnėlių sultingi lapai“ (MTŽ 1980), kaip jau minėti *jūros kopūstai*.

## IŠVADOS

1. Biologijos taksonų pavadinimuose įprasta gyvūnų ir augalų paplitimo vietas parodyti būdvardžiais su priesaga *-inis*, darant vedinius iš įvairių vietas, geografinius objektus reiškiančių bendrinių ir tikrinių žodžių. Gyvūno ar augalo ryšys su jūra (gyvena jūroje, auga greta jūros ar pan.) pagal vyraujančius biologijos nomenklatūros kūrimo polinkius pavadinimuose dažnai parodomas žodžiu *jūrinis* (pvz.: *jūrinės plekšnės* (lot. *Pleuronectes*), *jūriniai ereliai* (lot. *Haliaeetus*), *jūrinės gyvatės* (lot. *Hydrophiidae*), *jūrinis andras* (lot. *Zostera marina*)).

2. Yra nemažai jūrose gyvenančių žuvų, žinduolių, bestuburių gyvūnų pavadinimų, padarytų pasitelkiant sausumos gyvūnų vardus. Kad tokie metaforiniai pavadinimai skirtųsi nuo metaforos pagrindą sudarančių gyvūnų pavadinimų, vartojamas dėmuo *jūrų* – taigi *jūrų kregždės* (lot. *Chromis* ir *Monodactylus*) yra žuvis, o *jūrinės kregždės* (lot. *Fregetta*) – paukščiai, *jūrų kiškis* (lot. *Erignathus barbatus*) yra ruonis, o *vandeninis triušis* (lot. *Sylvilagus aquaticus*) – tiesiog prie vandens gyvenantis triušis. Vandenyje plaukiojantys *jūrų buivolai* (lot. *Taurulus*) ir *jūrų drugeliai* (lot. *Chaetodon*) biologiskai neturi nieko bendro su pievose besiganančiais buivolais ir skraidančiais drugeliais. Jūrų gyvūnų pavadinimuose *jūrų* rašoma ir tada, kai metaforos pagrindą sudaro daiktų ar kitų objektų (pvz.: *jūrų galastuvai* (lot. *Pervagor*), *jūrų skiauterės* (lot. *Crenicichla*), *jūrų žvaigždės* (lot. *Asteroidea*)), asmenų ar būtybių (pvz.: *jūrų angelai* (lot. *Pomacanthidae*), *jūrų piemenėliai* (lot. *Nomeus*), *jūrų raiteliai* (lot. *Ophiosciodon*)), augalų ar jų dalių (pvz.: *jūrų lelijos* (lot. *Crinoidea*), *jūrų pumpurai* (lot. *Blastoidea*)) pavadinimai. Net ir su deminutyvais metaforiškumas ryškus, todėl rašoma *jūrų pelytės* (lot. *Neosynchiropus*), *jūrų gaideliai* (lot. *Alectrias*), tačiau *jūrų* rašyti nelinkstama, jeigu pakeičiama giminė, pvz.: *didžioji jūrinė drakoniukė* (lot. *Trachinus draco*) (anksčiau vadinta *jūrų drakonas*), *pusžiotė kareivė* (lot. *Coelorhynchus coelorhynchus*) (plg. *ilgažiomenis jūrų kareivis* (lot. *Ostichthys archiepiscopus*)). Metaforiniai vandens gyvūnų pavadinimai gali būti ir kitokios raiškos, pvz.: *jūržolių drugeliai* (lot. *Hemitaurichthys*), *vandens ožkos* (lot. *Pelecus*).

3. Kai biologijos nomenklatūriniam pavadinime prireikia nurodyti konkrečią jūrą, daromas junginys su žodžiu *jūros*. Dažniausiai taip įvardijamos žuvis, pvz.: *Baltijos jūros plekšnė* (lot. *Pleuronectes platessa baltica*), *Juodosios jūros šlakis* (lot. *Salmo trutta labrax*). Kitų gyvūnų vardų rasta

tik pora: *Raudonosios jūros klifinė kregždė* (lot. *Petrochelidon perditā*), *Vi-duržemio jūros ruonis vienuolis* (lot. *Monachus monachus*).

4. Dėmens *jūrinis* ar *jūrų* pasirinkimo išvengiama darant pavadinimus su dūriniais (sandas *jūr-*). Paprastai daromi žuvų taksonų pavadinimai, pvz.: *iškirptapelekiai jūrkaršiai* (lot. *Odontoglyphis*), *japoniniai jūrėšeriai* (lot. *Odontanthias*), *stambiažvoyniai jūrgaidžiai* (lot. *Lepidotrigla*). Yra ir paukščių gentis *jūršarkės* (lot. *Haematopus*). Atitinkamais junginiais (plg. *jūrinis karšis* ir *jūrkaršis*) nomenklatūroje prireikus įvardijami skirtingi taksonai, tačiau platesnėje vartosenoje tai nėra patogu. Botanikoje norint ryšį su jūra parodyti genties pavadinime tik dūrinys teįmanomas, nes dvižodžių pavadinimų vengiama, teikiama, pvz.: *jūravižė* (lot. *Uniola*), *jūrsvogūnis* (lot. *Drimia*).

5. *Žuvų pavadinimų žodyne* (ŽPŽ 2005) kai kurių panašių taksonų pavadinimuose dėmenys *jūrinis*, *jūrų*, *jūros* nepagrįstai varijuoja arba kartais nerašomas nė vienas iš šių dėmenų, nors pagal gretimų pavadinimų sistemą toks dėmuo atrodo reikalingas. Esama ir kitokios nesistemiškos raiškos. Pasitaiko vienodai pavadintų skirtingų taksonų (genčių, rūšių). Viena iš sutapčių priežasčių – tų pačių pagrindinių žodžių vartojimas skirtingoms gentims ir rūšims įvardyti. Kadangi ilgą laiką rengto žodyno apimtis didelė, o sandara sisteminė, sudarytoji ir recenzentams buvo nelengva sužiūrėti skirtingose vietose esančius pavadinimus. Dalis nevienodumų galėjo atsirasti taisant žodyną pagal terminologų pastabas – vienur pataisyta, kitur nepataisyta arba pataisyta taip, kaip žodyne jau buvo pavartota. Ateityje tvarkant žuvų pavadinimus trūkumus reikia pašalinti.

#### LITERATŪRA IR ŠALTINIAI

- BVŽ 1998: *Botanikos vardu žodynas*. Sudarė R. Jankevičienė, Vilnius: Botanikos institutas.
- DAV 2007: Kisieliene D., Grigienė I., Grigas A. *Dekoratyviųjų augalų vardynas: lietuvių, lotynų, anglų, vokiečių, lenkų ir rusų kalbomis*, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas.
- DLKŽ<sub>7</sub> 2012: *Dabartinės lietuvių kalbos žodynas. 7-asis patais. ir papild. leid.* Vyr. red. St. Keinys, Vilnius: Lietuvių kalbos institutas.
- ETAŽ 2008: *Ekologijos terminų aiškinamasis žodynas: lietuvių–anglų–vokiečių–rusų kalbomis*. Parengė A. Paulauskas, K. Jankevičius, R. Liužinas, V. Raškauskas, P. Zajančkauskas, Vilnius: Grunto valymo technologijos.
- Gaivenis K. 1973: Terminijos ugdymo vingiai. – *Kalbos kultūra* 25, 19–27.
- Gaivenis K. 1991: Lietuviškų terminų vaizdingumo klausimu. – *Lietuvių kalbotyros klausimai* 29. *Lietuvių leksikos ir terminologijos problemos*, 26–31.
- Gaivenis K. 1997: J. Elisono zoologijos sistematikos terminija. – *Jurgis Elisonas. 1889–1946*. Straipsnių rinkinys. Sudarė A. Jakimavičius, Vilnius: Baltic ECO, 75–79.
- GFGTŽ 1956: Gudelis V. *Geologijos ir fizinės geografijos terminų žodynas*, Vilnius: Valstybinė politinės ir mokslinės literatūros leidykla.



- Gliwa B. 2011: Dėl laumžirgių pavadinimų. – *Naujos ir retos Lietuvos vabzdžių rūšys* 23, 115–119.
- Gudžinskas Z., Rašomavičius V. 2004: Kelis lietuviškus pavadinimus turinčių augalų genčių nomenklatūra ir jos norminimo principai. – *Botanica Lithuanica* 6, 3–18.
- ICN – *International Code of Nomenclature for algae, fungi, and plants (Melbourne Code) adopted by the Eighteenth International Botanical Congress Melbourne, Australia, July 2011.* – <http://www.iapt-taxon.org/nomen/main.php>.
- ICZN – *International Code of Zoological Nomenclature.* Fourth Edition adopted by the International Union of Biological Sciences, London: International Trust for Zoological Nomenclature, 1999. – <http://iczn.org/iczn/index.jsp>.
- ITIS – *Integrated Taxonomic Information System.* – <http://www.itis.gov>.
- Jennings G. 1998: *The Sea and Freshwater Fishes of Australia & New Guinea 2. North-East, North, North-West Australia and New Guinea*, London: Calypso Publications.
- Kabailienė M., Radzevičius S. 2011: *Paleontologija.* Mokymo priemonė, Vilnius: Vilniaus universitetas.
- Kutorga E. 1997: *Botanikos ir mikologijos nomenklatūra*, Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.
- KŽPRS – Lietuvos Respublikos žemės ūkio ministro 2013 m. gruodžio 10 d. įsakymas Nr. 3D-826 „Dėl žemės ūkio ministro 2008 m. sausio 15 d. įsakymo Nr. 3D-22 „Dėl Komercinių žuvų rūšių pavadinimų sąrašo patvirtinimo“ pakeitimo“ (Žin., 2013, Nr. 128-6541).
- LRTB – Lietuvos Respublikos terminų bankas. – <http://terminai.vlkk.lt>.
- LTE V 1979: *Lietuviškoji tarybinė enciklopedija* 5. Vyr. red. J. Zinkus, Vilnius: Mokslas.
- MTŽ 1980: Astrauskas V., Biziulevičius S., Pavilionis S., Vaitilavičius S., Vileišis A. *Medicinos terminų žodynas*, Vilnius: Mokslas.
- PPŽ 2009: *Paukščių pavadinimų žodynas: lotynų, lietuvių, anglų, vokiečių, prancūzų ir rusų kalbomis.* Sudarė M. Žalakevičius, I. Žalakevičienė, Vilnius: Vilniaus universiteto Ekologijos institutas.
- Repečka R., Bukelskis E., Kesminas V. 1998: *Lietuvos žuvis 2. Baltijos jūros žuvis*, Vilnius: Dexma.
- Virbickas J. 2000: *Lietuvos žuvis*, Vilnius: Trys žvaigždutės.
- VLE V 2004: *Visuotinė lietuvių enciklopedija* 5. Vyr. red. A. Račis, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas.
- VLE IX 2006: *Visuotinė lietuvių enciklopedija* 9. Vyr. red. A. Račis, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas.
- ŽinPŽ 2002: *Žinduolių pavadinimų žodynas: lotynų, lietuvių, anglų, prancūzų, rusų, vokiečių kalbomis.* Rengė P. Bluzma (ats. red.), R. Mažeikytė, E. Mickevičius, J. Prūsaitė, K. Baranauskas, R. Baleišis, Vilnius: Ekologijos instituto leidykla.
- ŽPŽ 2005: *Žuvų pavadinimų žodynas.* Sudarė J. Virbickas, Vilnius: Vilniaus universiteto Ekologijos instituto leidykla.
- Михайлов В. А. 2000: *Морская свинка: животные в нашем доме*, Москва: ЮНБЕС.

## JŪRA IN BIOLOGICAL NOMENCLATURE

The paper deals with Lithuanian names in biological nomenclature related with the word *jūra* (sea). It pays most attention to names of fish (due to the large number of such names containing this word), but also the names of mammals, birds, other animals and plants are researched. An attempt is made to show the variety of names and patterns of their creation and to draw attention to the lack of systematicity and other faults.

There is a settled trend in Lithuanian nomenclature to indicate the habitats of both animals and plants using components with the suffix *-inis* derived from various words meaning places and geographical features. On the basis of this model the connection of an animal or a plant with the sea (lives in the sea or grows near the sea) is, according to the prevailing trends of the creation of biological nomenclature, most frequently indicated by the word *jūrinis*. Quite a few names of fishes, mammals or invertebrates which live in the sea have been created using names of animals living on the



land. In order to separate such metaphorical names of taxa from the names of the animals which are taken as the basis of the metaphor, the component *jūrų* is used. Thus *jūrų kregždės* are fishes and *jūrinės kregždės* are birds. When a specific sea needs to be indicated in the biological nomenclature, a word combination with the component *jūros* is created. In some names the components *jūrinis* or *jūrų* are replaced by compounds with the component *jūr-*.

The research shows that the components *jūrinis*, *jūrų* and *jūros* in the names of some similar taxa presented in *Žuvų pavadinimų žodynas* (Dictionary of the names of fish) (Vilnius, 2005) by J. Virbickas vary unnecessarily. Sometimes none of these components is presented even if it seems necessary when compared with the system of contiguous names. Other cases of lack of systematicity have also been noticed. There are some different taxa (species, genera) named the same. The dictionary is large, it is arranged systematically and its preparation took a long time therefore its compilers and reviewers had difficulties in ordering names presented in different places. Future ordering of the names of fish should include some corrections.

Gauta 2015-08-31

Alvydas Umbrasas  
Lietuvių kalbos institutas  
P. Vileišio g. 5, LT-10308 Vilnius  
E. paštas alvydas@lki.lt

# Skolintų ir lietuviškų ekonomikos terminų konkurencija

RASUOLĖ VLADARSKIENĖ

*Vilniaus Gedimino technikos universitetas*

ESMINIAI ŽODŽIAI: konkurencija, terminų sinonimija, variantiškumas, ekonomikos terminai

**D**abartinės lietuvių kalbos žodyne teikiama gana plati žodžio *konkurencija* reikšmė – „varžymasis dėl pirmavimo“. *Tarptautinių žodžių žodyne* skiriamos trys reikšmės, nurodoma, kad viena iš jų būdinga ekonomikos sričiai: „1 varžymasis, rungtyniavimas kurioje nors srityje norint pasiekti tą patį tikslą 2 sąveika tarp dviejų ir daugiau rūšių, populiacijų arba organizmų, kuriems reikia to paties maisto, teritorijos ar lytinio partnerio 3 ek. rinkos situacija, kai yra pakankamai daug pirkėjų ir pardavėjų, galima laisvai įeiti į rinką ir išeiti iš jos“ (TŽŽ 2013). Taigi *konkurencija* yra įvairiose srityse plačiai paplitęs reiškinys. Kalboje, kaip ir ekonomikoje ar kitose srityse (pvz., gyvojoje gamtoje), gali susidaryti konkurenciniai santykiai.

Straipsnio tikslas – išsiaiškinti sąvokų *konkurencija* (*konkurentas*), *sinonimija* (*sinonimas*), *variantiškumas* (*variantas*) sampratą ir jų tarpusavio santykius, panagrinėti skolintų ir lietuviškų ekonomikos terminų konkurencijos ypatumus.

## KONKURENCIJOS, SINONIMIJOS, VARIANTIŠKUMO SAMPRATA

Konkurencija kalboje vyksta nuolat, nes būtent ja paremta kalbos raida, tačiau lietuvių kalbotyroje teorinis kalbos priemonių konkurencijos pamatas pradėtas grįsti palyginti neseniai. Pirmasis nuosekliai šį principą, vertindamas sinchroniškai, stilistinei lingvistikai pritaikė ir teoriškai įprasmino Kazimieras Župerka savo habilitaciniame darbe *Kalbos priemonių konkurencija kaip lietuvių kalbos stilistikos objektas* (1995), remdamasis čekų stilistikos tyrėjų, ypač Milano Jelíneko, darbais. Iki to laiko konkurencija buvo aptariama tik diachroninėje plotmėje. Taigi skiriami du požiūriai į kalbos priemonių konkurenciją:

1) diachroninis – konkurencija suvokiama kaip dinamiškas reiškinys, kai vartosenoje įsigali vienas variantas, iš jos išstūmęs kitą, kartais ir nenorminį variantą;

2) sinchroninis – kai šnekos akto metu tenka rinktis vieną iš kelių tą pačią (ar panašią) reikšmę turinčių kalbos priemonių (Župerka 1995: 10).

K. Župerkos nuomone, kalbos priemonių konkurencijos idėja išsirutuliojo iš sinonimų sąvokos, nes tas pats daiktas ar veiksmas gali būti įvardytas ne vienu žodžiu. Sinonimija sudaro kalbos priemonių konkurencijos centrą (Župerka 1995: 13). Tačiau kalbant apie kalbos priemonių konkurenciją bendrinėje kalboje labai svarbi ir *variantų* sąvoka bei jos santykis su sinonimais.

Kalbos priemonių konkurencijos teorinius aspektus bendrojoje vartosenoje nagrinėja Rita Miliūnaitė monografijoje *Dabartinės lietuvių kalbos vartosenos variantai* (2009). Ji mano, kad „dabartinės lietuvių kalbos vartosenos variantais laikytini tą pačią ar labai artimą reikšmę turintys ir reguliariai pasikartojantys kalbos reiškiniai, tarp kurių vartosenoje susidaro variantiškumo – galėjimo vienas kitą pakeisti – santykiai“ (Miliūnaitė 2009: 177). Svarbiausias variantų funkcionavimo vartosenoje požymis – stipresnė ar silpnesnė jų konkurencija, ji paprastai reiškia kelių dalykų varžymąsi, o ilgainiui vieno iš jų įsigalėjimą ir kitų išstūmimą (Miliūnaitė 2009: 188). Tokia kalbos variantų samprata yra gana plati, į ją patenka ir sinonimai.

Pereinant prie terminijos reikėtų pasakyti, kad norint išsiaiškinti, kaip galima analizuoti terminų konkurencinius santykius, labai svarbu, kaip suvokiamos kartinės su kalbos priemonių konkurencijos reiškiniumi susijusios sąvokos. O joms gali būti suteikiamas įvairus turinys: bendrojoje ir termininėje vartosenoje *sinonimo* ir *varianto* sąvokų samprata skiriasi.

Terminologijoje paprastai kalbama apie terminų sinonimiją. Terminijoje *sinonimai* pavadina tą patį daiktą, susieja jį su viena sąvoka, bet neapibūdina skirtingų to daikto ypatybių ir neatlieka stilistinės funkcijos (Danilenko 1977, cit. iš Zemlevičiūtė 2001). Ir nors teoriškai terminų sinonimija buvo laikoma didele terminijos yda, nereikalingu ir netgi žalingu dalyku, tačiau tai vis dėlto yra neišvengiamas reiškinys vienoje mokslo šakoje (Gaivenis 2002: 34; Keinys 2005: 25; Kaulakienė 2009: 167). Dažnai norminis terminas įsigali ir įsitvirtina terminijoje iš kelių sinonimų ar variantų (Kaulakienė 2009: 168). Terminologų nuomone, sinonimija esanti ypač būdinga pradiniam terminijos sistemos formavimosi etapams, kai ne tik terminai,

bet ir pačios sąvokos bei jų apimtis nėra pakankamai aiškūs (Kaulakienė 2009: 168; Gaivenis 2014: 176). Todėl sinoniminiai terminai kurį laiką konkuruoja, kol vienai sąvokai pavadinti įsigali vienas terminas.

Laikoma, kad variantai yra sinonimijos plačiąja prasme dalis. Alvydo Umbraso nuomone, terminų variantais reikėtų laikyti tokius terminus, kuriuos sudaro tie patys žodžiai, turintys tik neesminių skirtumų (pvz.: rašybos, fonetikos, morfologijos, kaitybos, aplietuvinimo) (Umbrasas 2004: 101). Tai yra tradicinė variantų samprata, tačiau pripažįstama, kad terminų sinonimų ir variantų riba nėra aiškiai nubrėžta, todėl kai nėra labai svarbu tiksliai juos atskirti, atsižvelgiant dar ir į tai, kad sinonimija gali būti labai įvairios prigimties, „[p]aranku terminologijoje vartoti K. Župerkos į lietuvių kalbotyrą įvestą konkurento sąvoką, kuri apimtų ir šiuuram suprantamus variantus, ir sisteminius sinonimus, ir kitus tekste konkuruojančius terminologinius kalbos vienetus“ (Mitkevičienė 2015: 47).

#### TERMINŲ KONKURENCINIAI SANTYKIAI

Sąvokas suprantant taip, kaip yra įprasta bendrinės kalbos teorijoje, sinoniminiai terminai taip pat yra variantai, kuriems būdingi konkurenciniai santykiai. Straipsnyje konkurentais (konkuruojančiais terminais) laikomi sinoniminiai terminai (tos pačios arba labai artimos reikšmės žodžiai ar jų junginiai, galintys vieni kitus pakeisti vienoje mokslo srityje), iš kurių ilgainiui vienas, išstūmęs kitus, įsigali vartosenoje.

Terminai gali konkuruoti tame pačiame žodyne ar tekste (moksliniame tekste, teisės akte): žodyne pateikiant sinonimų eilutę pažymimas ir jų eiliškumas, pirmasis rašomas pagrindinis normos variantas, o tekste autorius vartoja tą konkurentą, kuriam teikia pirmenybę, bet kitus konkuruojančius terminus kaip šalutinius variantus taip pat gali nurodyti aprašumu (vartojamos pagalbinės raiškos priemonės *arba, dar vadinama, kitaip tariant* ir pan.) arba grafiniu būdu (skliaustuose pateikiamas šalutinis variantas). Terminų konkurencija gali vykti ir tos pačios srities skirtinguose žodynuose ar tekstuose: autorius, įvertinęs funkcionuojančius konkurentus tai pačiai sąvokai pavadinti, renkasi vieną iš jų.

Skiriami keturi terminų tvarkybos būdai: terminografija, terminų standartizavimas, kompiuterinė terminų tvarkyba ir tekstinė terminų tvarkyba (Gaivenis 2002: 63–87). Visi šie terminų tvarkybos būdai yra svarbūs vieno kurio konkurento įsitvirtinimui vartosenoje. Taip pat terminų konkurencijoje nemažą vaidmenį vaidina ir tam tikri kalbos politikos polin-

kiai bei teisės aktų leidyba. Pavyzdžiui, 1991 m. Lietuvos Respublikos Vyriausybė patvirtino nutarimą „Dėl firmų vardų registravimo“ (VŽ 1991, Nr. 35-967). Šiame teisės akte buvo nurodyta, kad įmonės, įstaigos ir organizacijos vadinamos vienu žodžiu *firma*. Buvo įsteigtas Firmų vardų registras, o 1999 m. priimtas Firmų vardų įstatymas (VŽ 1999, Nr. 63-2060); jame sąvoka *firma* apibūdinta kaip „bet kurios rūšies įmonė, viešoji įstaiga, kredito unija ar kita kredito įstaiga“. Terminas imtas plačiai vartoti, pateiktas terminų žodynuose BBBŽ 1994, AĮVTŽ 2000, pastarajame žodyne yra ir sudėtinių terminų, kuriuose *firma* eina pagrindiniu dėmeniu, pvz.: *konsultacinė firma*, taip pat atlieka priklausomojo dėmens funkciją, t. y. apibūdina pagrindinį dėmenį, pvz.: *firmos vardas*, *firmos tikslai*; taip pat nurodoma, kad *firmos* sinonimas gali būti *įmonė*. Tačiau 2003 m. Firmų vardų įstatymą pripažinus netekusiu galios (VŽ 2003, Nr.116-5252), o Firmų vardų registro duomenis perkėlus į Juridinių asmenų registrą, terminą *firma* pamažu iš vartosenos pradėjo stumti jo konkurentai *įmonė*, *bendrovė*, *juridinis asmuo* ir kt. Lietuvos Respublikos Seimo teisės aktų paieškos bazėje (toliau – LRSB) rasta, kad 1994 01 01–2004 01 01 VŽ paskelbta 813 dokumentų, kuriuose vartojamas žodžio *firma* vardininkas, o 2004 01 01–2014 01 01 šio žodžio vardininko VŽ rasta tik 83 dokumentuose. Šiuo metu Lietuvos teisės aktuose terminas *firma* tevartojamas užsienio juridiniams asmenims pavadinti ar Europos Sąjungos institucijų priimtų dokumentų vertimuose, pavyzdžiui, „2002 m. gruodžio 16 d. Europos Parlamento ir Tarybos direktyva 2002/87/EB dėl finansiniam konglomeratui priklausančių kredito įstaigų, draudimo įmonių ir investicinių firmų papildomos priežiūros“. Vėlesniuose žodynuose (ETŽ 2005; AETŽ 2006) *firmos* jau nėra.

#### SVETIMOS IR LIETUVIŠKOS KILMĖS EKONOMIKOS TERMINŲ KONKURENCIJA

Svetimos ir savos kilmės terminų konkurencija vyksta kiekvienoje kalboje. Angelė Kaulakienė (2009: 182) tarptautinių ir lietuviškų terminų sinonimiją laiko pagrįsta ir neišvengiama. Atliekami ir lyginamieji skirtingų kalbų sinoniminių terminų tyrimai. Pavyzdžiui, Sigita Stankevičienė, palyginusi elektrosstatikos terminų sinonimus ir variantus lietuvių ir vokiečių kalbose, nustatė, kad terminų raiška gretinamose kalbose skiriasi ir kiekybiškai, ir kokybiškai, tačiau sinonimų vartojimo polinkiai yra panašūs (Stankevičienė 2012). Asta Mitkevičienė savo disertacijoje nuodugnai

išnagrinėjusi įvairius sinoniminių terminų tipus, kaip tipišką plačiau suvokiamos leksinės terminų sinonimijos atvejį nurodo skolintų ir lietuviškų terminų sinonimiją (Mitkevičienė 2015: 42–43).

Norint išsiaiškinti, kaip skolintų ir lietuviškų terminų konkurencija vyksta ekonomikos terminijoje, atliktas tyrimas. Panagrinėti 1994–2006 metais išleisti keturi ekonomikos terminų žodynai; patikrinta, kaip rasti skolintų ir lietuviškų terminų konkurencijos atvejai atsispindi ekonomikos srities dokumentų tekstuose. Reikia pasakyti, kad vertinant terminų konkurenciją, būtent terminų paplitimas moksliniuose ir administraciniuose tekstuose, o ne jų įtvirtinimas žodynuose rodo konkurencijos pabaigą. Tyrimui pasirinkta ekonomikos sritis todėl, kad Lietuvoje XX a. pabaigoje vyko esminė ekonominės sistemos pertvarka, atsirado naujų sąvokų ir įvairių konkuruojančių jų raiškos priemonių.

Susitelkus ties skirtingos kilmės terminų konkurenciniais santykiais, terminų sandara tyrimui nebuvo labai svarbi, todėl tirti ne tik vientisiniai terminai, bet ir atvejai, kai tie terminai yra sudėtinių terminų dėmenys. Hibridai, turintys svetimės kilmės šaknį, bet lietuvišką priesagą (pvz.: *konvertuojamumas*, *rezervinis*, *konsolidavimas*) straipsnyje sąlygiškai taip pat laikomi skoliniais. Skaičiuojant konkurentų grupes, į vieną grupę sudėti ir vientisiniai terminai, ir sudėtiniai terminai, jei juos sudaro žodžiai, turintys tą pačią šaknį kaip ir vientisinis terminas, pvz.: *trendo /nuonešio pašalinimas* AETŽ 2006, *ilgalaikis trendas / nuonešis* AETŽ 2006; *vienodas naudingumas*, *indiferentiškumas* AETŽ 2006, *vienodo naudingumo kreivė / indiferentiškumo kreivė* AETŽ 2006, *vienodo naudingumo atvaizdas / žemėlapis* AETŽ 2006, *indiferencijos kreivė / abejingumo kreivė* ETŽ 2005.

Iš viso keturiuose žodynuose rasta 213 svetimės ir savos kilmės konkuruojančių terminų grupių: daugiausia jų yra BBBŽ 1994 – 129, mažiau AETŽ 2006 – 62, o mažiausia – ETŽ 2005 – 31 ir AĮVTŽ 2000 – 16<sup>1</sup>. Kaip matyti, gausiausia konkuruojančių terminų pateikta anksčiausiai išleistame žodyne BBBŽ 1994, jų gausą, reikia manyti, lemia tas faktas, kad tuo metu Lietuvoje nuo planinės ekonomikos buvo pereinama prie rinkos ekonomikos, todėl ieškota geriausių raiškos priemonių naujoms sąvokoms pavadinti. AĮVTŽ 2000 konkurentų rasta nedaug, šio žodyno rengėjai, laikydamiesi terminų vienareikšmiškumo reikalavimo, stengėsi vengti jų sinonimijos, todėl teikė kuo mažiau konkuruojančių terminų. ETŽ 2005

<sup>1</sup> Bendras konkuruojančių terminų grupių skaičius yra mažesnis nei atskiruose žodynuose rastų konkuruojančių terminų grupių suma, nes dalis šių grupių kai kuriuose žodynuose sutapo.

iš kitų žodynų išsiskiria tuo, kad jame kai kurie skolinti terminai aiškiai įvertinami kaip neteiktini ekonomikos terminijai, žodyne duodami jų atitikmenys, pvz.: *biznis* ntk. = *verslas*; *harmonizavimas* ntk. = *derinimas*; *overdraftas* ntk. = *sąskaitos kreditas*. AETŽ 2006 duomenys rodo, kad šiame žodyne teikiami lietuviški atitikmenys tų skolintų terminų, kurie buvo anksčiau išleistuose žodynuose, pvz.: *amortizacija* BBBŽ 1994, AĮVTŽ 2000, ETŽ 2005, *nuvertėjimas / amortizacija* AETŽ 2006; *faktoringas* BBBŽ 1994, AĮVTŽ 2000, ETŽ 2005, *skolų pardavimas / faktoringas* AETŽ 2006; *multiplikatorius* ETŽ 2005, AĮVTŽ 2000, *daugiklis / multiplikatorius* AETŽ 2006.

Palyginus įvairiais laikotarpiais išleistų ekonomikos terminų žodynuose fiksuotus skolintus terminus ir jų lietuviškus atitikmenis, ryškėja terminų lietuvinimo polinkis, kai per dešimtmetį lietuviškas terminas nukonkuruoja skolintą ir įsitvirtina žodynuose, pvz.:

*aukcionas* BBBŽ 1994, ETŽ 2005 „viešas prekių ir paslaugų pardavimas pasiūliusiajam didžiausią kainą“; *aukcionas, varžytynės* ETŽ 2005, *varžytynės* AETŽ 2006;

*biznis, verslas* BBBŽ 1994 „veikla, susieta su prekių gamyba, prekyba bei paslaugų teikimu, siekiant gauti pelno“; *verslas* AĮVTŽ 2000, ETŽ 2005, AETŽ 2006;

*biznierių, verslininkas* BBBŽ 1994 „asmuo, organizuojantis verslo įmonę (gaminančią produkciją ar teikiančią paslaugas) savo lėšomis ir siekiantis gauti pelno“; *verslininkas* AĮVTŽ 2000, ETŽ 2005;

*eksportas, išvežimas* BBBŽ 1994, AETŽ 2006 „prekių, paslaugų ir pagrindinio kapitalo pardavimas užsienio šalims“; *eksportas* AĮVTŽ 2000, ETŽ 2005;

*faktoringas* BBBŽ 1994, ETŽ 2005 „prekybos skolų perdavimo metodas, pagal kurį bendrovė parduoda šias skolas finansinei institucijai“; *skolų pardavimas / faktoringas* AETŽ 2006;

*importas, įvežimas* BBBŽ 1994, AETŽ 2006 „prekių, paslaugų ir pagrindinio kapitalo pirkimas iš užsienio šalių“; *importas* AĮVTŽ 2000, ETŽ 2005;

*kontraktas, sutartis* BBBŽ 1994 „dokumentas, nustatantis sutarties šalių teises ir pareigas ir jų vykdymo terminus“; *sutartis* AĮVTŽ 2000, ETŽ 2005, AETŽ 2006;

*menedžmentas* žr. *vadyba* BBBŽ 1994 „planavimas, organizavimas, motyvavimas ir kontrolė organizacijos tikslams pasiekti“; *vadyba* AĮVTŽ 2000, AETŽ 2006;

*menedžeris, vadūnas* BBBŽ 1994, *vadybininkas* AETŽ 2006;

*transakcija, sandoris* BBBŽ 1994 „teisinė sutartis tarp pirkėjo ir pardavėjo“; *sandoris* AĮVTŽ 2000, *sandorių metodas, sandorių balansas* AETŽ 2006.

Kalbant apie konkuruojančių terminų struktūrą tirtuose žodynuose, reikėtų pasakyti, kad didžiajai daliai (69,6 proc.) vienažodžių terminų rasti vienažodžiai atitikmenys, nes tada jų konkurencinė galia yra didesnė, pvz.: *arendavimas – nuoma* BBBŽ 1994; *depozitas – indėlis* BBBŽ 1994; *devalvavimas – nuvertinimas* AETŽ 2006; *recesija – nuosmukis* ETŽ 2005; *šansas – galimybė* BBBŽ 1994; *ekonominė bazė – ekonominis pagrindas* AETŽ 2006; *kapitalo formavimas – kapitalo sudarymas* AETŽ 2006; *indėlio sertifikatas – indėlio pažymėjimas* AETŽ 2006. Dažniausiai konkurentų grupėje būna vienas atitikmuo, tačiau kartais konkuruoja ir keli terminai: lietuviški ir skolinti, vienažodžiai ir dvižodžiai, pvz.: *preferencija – pranašumas, pirmenybė* BBBŽ 1994; *testavimas – išbandymas, bandymas, tyrimas* BBBŽ 1994; *depozitorius – depozitarijus, saugotojas* BBBŽ 1994; *donacija – dovana, subsidija* BBBŽ 1994; *kompanionas – bendrininkas, partneris* BBBŽ 1994; *deficitas* AĮVTŽ 2000, AETŽ 2006, *nepriteklis* AĮVTŽ 2000, *lėšų stoka* AETŽ 2006; *anuitetas* BBBŽ 1994, ETŽ 2005, AETŽ 2006, *kasmetinė išmoka* BBBŽ 1994, *metinė renta* AETŽ 2006. Tokie atvejai rodo, kad vis dar intensyviai ieškoma tinkamiausios raiškos.

Tirtuose žodynuose rasti 52 atvejai (24,4 proc.), kai skolintas vienažodis terminas konkuruoja su dvižodžiu terminu, į kurio sudėtį gali įeiti ir kiti skolinti žodžiai, pvz.: *denonsavimas – sutarties nutraukimas* BBBŽ 1994; *filialas – pavaldžioji įmonė* AĮVTŽ 2000; *moratoriumas – mokesčių atidėjimas* BBBŽ 1994; *prolongacija – terminų atidėjimas, pratęsimas* BBBŽ 1994; *rangas – užimamos pareigos* BBBŽ 1994; *reeksportas – kartotinis išvežimas* AETŽ 2006; *vakansija – laisvas etatas* ETŽ 2005.

Pasitaikė tik 7 atvejai (3,3 proc.), kai vienažodis terminas konkuruoja su trižodžiu, pvz.: *reinvesticija – papildomas kapitalo įdėjimas* BBBŽ 1994; *revalvavimas – valiutos kurso padidinimas* AETŽ 2006. Rasti 5 (2,7 proc.) vienažodžio ir keturžodžio termino konkurencijos atvejai, pvz.: *reimportas – grįžtamasis įvežimas į šalį* BBBŽ 1994; *garantas – akcijų pirkimo pasirinkimo sandoris* AETŽ 2006. Vadinas, vienažodžius terminus paprastai stengiamasi pakeisti vienažodžiais konkurentais, nes konkuruojant keliems terminams gana svarbus yra kalbos ekonomijos dėsnis. Tačiau ir ilgesni terminai gali nukonkuruoti trumpus mažai žinomus skolintus terminus, jeigu iš juos sudarančių žodžių reikšmių paaiškėja jais žymimos sąvokos apibūdinimas, pvz.: *hedžingas – rizikos drauda* AETŽ 2006; *senjoražas – pinigų emisijos mokestis* AETŽ 2006.



Realią terminų konkurenciją gana gerai atskleidžia terminų vartojimas dokumentuose. Iš jų galima gauti ne tik statistinių duomenų, rodančių vartosenos polinkius<sup>2</sup>, bet ir matyti, kaip vyksta terminų konkurencija: iš pradžių vartosenoje atsiranda skolinys, vėliau – vienas ar keli sinoniminiai lietuviški terminai, greta kurių skliaustuose dar kaip šalutinis variantas pateikiamas skolinys, ir galiausiai tekstuose vartojamas tik lietuviškas terminas rodo konkurencinių santykių baigtį, plg. (retinta R. V.):

„Finansų holdingo bendrovė – finansų įstaiga, kurios visos kontroliuojamos įmonės arba jų dauguma yra kredito įstaigos arba finansų įmonės, iš kurių nors viena yra kredito įstaiga.“ (LRS 2002-06-11);

„Valdymo (holdingo) Europos bendrovę steigiant pagal Reglamento 2 straipsnio 2 dalį, valdymo (holdingo) Europos bendrovės steigimo sąlygų projektas turi būti įvertintas audito įmonės, su kuria sutartį sudaro kiekviena bendrovė, inicijuojanti valdymo (holdingo) Europos bendrovės steigimą“ (VŽ 2004-05-11, Nr. 78-2710);

„Finansų kontroliuojančioji (holdingo) bendrovė – finansų įstaiga, kurios kontroliuojamos visos įmonės arba jų dauguma yra kredito įstaigos arba finansų įmonės, o iš jų nors viena yra kredito įstaiga“ (VŽ 2002-09-18, Nr. 91-3891);

„Finansų kontroliuojančioji bendrovė – kaip apibrėžta 2013 m. birželio 26 d. Europos Parlamento ir Tarybos reglamento (ES) Nr. 575/2013 dėl prudenčių reikalavimų kredito įstaigoms ir investicinėms įmonėms <...> 4 straipsnio 1 dalies 20 punkte“ (TAR 2015-03-31, Nr. 2015-04829).

Išnagrinėjus tiriamąją medžiagą galima teigti, kad vieni skolinti terminai ir jų lietuviški atitikmenys vis dar atkakliai konkuruoja net tais atvejais, kai žodynuose ir terminų bazėse teikiamas lietuviškas atitikmuo. Ryškiausias pavyzdys galėtų būti skolinio *marketingas* BBBŽ 1994 ir jo lietuviško atitikmens *rinkodara* „pardavimo strategijos organizavimas ir vykdymas“ AĮVTŽ 2000, ETŽ 2005, AETŽ 2006 konkurencija. LRSB rasta, kad termino *marketingas* vardininko, naudininko, galininko ir įnagininko linksniai

<sup>2</sup> Statistiniai duomenys nėra visai tikslūs, nes Lietuvos Respublikos Seimo teisės aktų paieškos bazėje automatiškai galima gauti tik dokumentų, kuriuose žodis ar jų junginys buvo pavartotas, skaičių, o ne tikslų pavartojimo atvejų skaičių (gali būti, kad kai kuriuose dokumentuose ieškomas žodis ar junginys buvo pavartotas ne kartą). Kitas dalykas, kad ieškomas žodis ar žodžių junginys gali būti pavartotas ne bendrine, o tikrine reikšme, t. y. gali sudaryti juridinio asmens pavadinimą ar gali į jį įeiti, pvz.: *UAB „Marketingas“*; „*Baltijos regiono marketingas*“; „*Nemuno marketingas*“; „*Progresyvus marketingas*“. Tačiau bet kokiu atveju vartosenos polinkiai šioje duomenų bazėje gana aiškiai atspindimi, vertinant terminų konkurenciją, jos tam tikrus etapus gerai žymi ir dokumentų rengimo datos.

pavartoti 191, o kilmininko linksnis – 358 dokumentuose (kilmininkas dažniausiai kaip priklausomasis dėmuo įeina į sudėtinį terminą). Viena iš formalių priežasčių, kodėl šis skolinys dar aktyviai tebevartojamas oficialiuose tekstuose, yra ta, kad *marketingas* pateko į Švietimo posričių klasifikatorių: 342 *marketingas ir reklama* (VŽ 2000-07-28, Nr. 62-1887), taip pat jis įeina ir į Studijų kokybės vertinimo centro direktoriaus įsakymu pastaraisiais metais akredituotų studijų programų pavadinimus, pvz.: *verslo vadyba ir marketingas, marketingas ir prekybos vadyba* (TAR 2015-05-20, Nr. 2015-07647); *viešieji ryšiai ir marketingas* (TAR 2014-10-21, Nr. 2014-14467); *marketingas ir medijų menas* (TAR 2014-07-08, Nr. 2014-09941); *tarptautinis marketingas ir ženklodara* (TAR 2014-06-02, Nr. 2014-0605); *marketingas, marketingas ir tarptautinė komercija, marketingo vadyba, marketingas ir pardavimai, marketingo valdymas, tarptautinis marketingas ir prekyba* (TAR 2014-03-28, Nr. 2014-03628). Dar vienas teisės aktas, kuris irgi prisideda prie šio termino konkurencinės galios, yra Valstybinės kainų ir energetikos kontrolės komisijos nutarimu patvirtintas pelno ir nuostolių ataskaitos šablonas, jame viena skiltis pavadinta „Marketingo išlaidos“ (TAR 2015-04-03, Nr. 2015-05160).

Sėkmingai ne tik žodynuose, bet ir vartosenoje įsitvirtino finansinių priemonių lietuviški pavadinimai, o ne iš kitų kalbų atėję variantai, nepaisant to, kad jų vartojimo sritis gana siaura ir specifinė, pvz.: *ateities sandoris* BBBŽ 1994; *būsimųjų atsiskaitymų sandoris* BBBŽ 1994, AETŽ 2006 ir *fjučerinis sandoris* BBBŽ 1994; *išankstinis sandoris* BBBŽ 1994, AETŽ 2006 ir *forvardas*; *pasirinkimo sandoris* AETŽ 2006 ir *opcionas* BBBŽ 1994, AĮVTŽ 2000, *euroopcionas* BBBŽ 1994.

Tačiau kitiems specifiniams, tik siauros srities specialistų vartojamiems lietuviškiems terminams konkuruoti su skoliniais būna nelengva, plg. *trendas* ir *nuonešis* AETŽ 2006 „1. esminė ilgalaikė laiko eilutės duomenų dedamoji, kuri dažnai apskaičiuojama tam, kad parodytų kintamojo kaitos ilgalaikę tendenciją; 2. ekonominio kintamojo (pvz., pajamų) vidutinio dydžio matas tam tikru momentu“. LR SB rasta tik 11 dokumentų su įvairiais termino *trendas* linksniais, pvz.: „<...> laiko įtaka nustatoma panaudojant porinės pardavimų analizės, perpardavimų analizės, pardavimo kainų *trendo* koeficiento analizės ir daugianarės regresinės analizės būdus“ (LR SB, 2002). *Nuonešio* šioje dokumentų bazėje nerasta nė viename dokumente.

Kažin, ar lietuviškiems terminams pavyks nukonkuruoti skolinius tokiomis atvejais, kai lietuviškas atitikmuo yra jau žinomas kitose srityse, pvz.: *akceleratorius* / *greitiklis* AETŽ 2006, plg. „medžiaga, kurios nedidelis kiekis paspartina cheminę reakciją“ LRTB; *multiplikatorius* ETŽ 2005, *multiplikatorius* / *daugiklis* AETŽ 2006 „pajamų pokyčio ir jį sukėlusio išlaidų pokyčio santykis“, plg. „dydis, iš kurio dauginamas kitas dydis“ LRTB.

## IŠVADOS

Terminologijoje vertinant terminų raidą paranku vartoti kitose kalbotyros šakose įprastus terminus: *konkurencija*, *konkurenciniai santykiai*, *konkurentai*. Jie padeda aiškiau atskleisti terminų įsitvirtinimo terminų žodynuose ir tekstuose ypatumus.

Pagrindiniai terminų tvarkybos būdai yra svarbūs vieno kurio konkurento įsitvirtinimui vartosenoje; taip pat terminų konkurencijoje nemažą vaidmenį vaidina ir tam tikri kalbos politikos polinkiai bei teisės aktų leidyba.

Palyginus įvairiais laikotarpiais išleistų ekonomikos terminų žodynuose fiksuotus skolintus terminus ir jų lietuviškus atitikmenis, ryškėja terminų lietuvinimo polinkis, kai per dešimtmetį lietuviškas terminas nukonkuruoja skolintą ir įsitvirtina žodynuose, bet tikrąją terminų konkurencinių santykių baigtį rodo jų įsigalėjimas administraciniuose ir moksliniuose tekstuose.

Ištyrus konkuruojančių terminų struktūrą nagrinėtuose žodynuose, paaiškėjo, kad didžiajai daliai (69,6 proc.) vienažodžių terminų rasti vienažodžiai atitikmenys. 52 konkurentų grupėse (24,4 proc.) skolintas vienažodis terminas konkuruoja su dvižodžiu terminu. Pasitaikė tik 7 atvejai (3,3 proc.), kai vienažodis terminas konkuruoja su trižodžiu. Rasti 5 (2,7 proc.) vienažodžio ir keturžodžio termino konkurencijos atvejai.

Vienažodžius terminus paprastai stengiamasi pakeisti vienažodžiais, nes terminų konkurencijoje daug lemia kalbos ekonomijos dėsnis. Ilgesni terminai gali nukonkuruoti trumpus mažai žinomus skolintus terminus, jeigu iš sudėtinį terminą sudarančių žodžių reikšmių paaiškėja juo žymimos sąvokos apibūdinimas.

Sinoniminių terminų konkurencija yra nuolatinė terminijos būseną, nes nuolat atsiranda naujų reiškinių ir ieškoma tinkamiausių terminų jiems pavadinti.

## ŠALTINIAI

- AETŽ 2006: *Aiškinamasis ekonomikos anglų–lietuvių kalbų žodynas*. Sud. D. W. Pearce, Vilnius: TEV.
- AĮVTŽ 2000: Martinkus B., Neverauskas B, Sakalas A., Venskus R., Žilinskas V. *Aiškinamasis įmonės vadybos terminų žodynas*, Kaunas: Technologija.
- BBBŽ 1994: Buračas A., Svecevičius B. *Biznio, bankų, biržos terminų žodynas–žinyas*, Vilnius: Žodynas.
- DLKŽ 2011: *Dabartinės lietuvių kalbos žodynas*. Vyr. red. St. Keinys. Šeštas (trečias elektroninis) leidimas, Lietuvių kalbos institutas. Prieiga per internetą: <http://dz.lki.lt>.
- ETŽ 2005: Vainienė R. *Ekonomikos terminų žodynas*, Vilnius: Tyto alba.
- LRSB – Lietuvos Respublikos Seimo teisės aktų paieškos bazė. Prieiga per internetą: [http://www3.lrs.lt/dokpaieska/forma\\_1.htm](http://www3.lrs.lt/dokpaieska/forma_1.htm).
- LRTB – Lietuvos Respublikos terminų bankas. Prieiga per internetą: <http://www.vlkk.lt/lit/terminai>.
- TAR – Teisės aktų registras. Prieiga per internetą: <https://www.e-tar.lt/portal/lt/index>.
- TŽŽ 2013: *Tarptautinių žodžių žodynas*. Red. taryba: A. Kaulakienė, St. Keinys, B. Kurkulis, V. Račiūnaitė, V. Žalkauskas, Vilnius: Alma littera.
- VŽ – *Valstybės žinios*, oficialus leidinys.

## LITERATŪRA

- Danilenko 1977: Даниленко В. П. *Русская терминология: опыт лингвистического описания*, Москва.
- Gaivenis K. 2002: *Lietuvių terminologija: tvarkybos ir teorijos metmenys*, Vilnius: Lietuvių kalbos institutas.
- Gaivenis K. 2014: *Rinktiniai raštai*, Vilnius: Lietuvių kalbos institutas.
- Kaulakienė A. 2009: *Lietuvių fizikos terminijos raida*, Vilnius: Technika.
- Keinys S. 2005: *Dabartinė lietuvių terminologija*, Vilnius: Lietuvių kalbos institutas.
- Miliūnaitė R. 2009: *Dabartinės lietuvių kalbos vartosenos variantai*, Vilnius: Lietuvių kalbos institutas.
- Mitkevičienė A. 2015: *1918–1940 metų lietuvių literatūros mokslo terminai*. Daktaro disertacija, Vilnius.
- Stankevičienė S. 2012: Variantinė ir sinoniminė lietuvių ir vokiečių kalbų elektrostatikos terminų raida. – *Kalbų studijos* 21, 21–27.
- Umbrasas A. 2004: Bendrašakniai dvižodžių teisės terminų sinonimai ir variantai 1918–1940 m. Lietuvos kodeksuose. – *Terminologija* 11, 100–118.
- Zemlevičiūtė P. 2001: Sinoniminiai „Medicinos enciklopedijos“ terminai. – *Terminologija* 8, 34–49.
- Župerka K. 1995: *Kalbos priemonių konkurencija kaip lietuvių kalbos stilistikos objektas*, Šiauliai: Šiaulių pedagoginis institutas.

## COMPETITION OF BORROWED AND LITHUANIAN TERMS OF ECONOMICS

In Lithuanian linguistics the competition of language means is viewed as a dynamic phenomenon: one variant takes root in common usage replacing another, sometimes non-standard variant. Terminology usually deals with synonymy of terms. Synonymy is a particular feature of the initial stages of development of terminological sub-systems when the most suitable term for naming a concept of science has not been chosen yet and there are a few competing variants of one name in the language of science.

Synonymous terms are variants with competitive relations. In terminology ordering the usage is usually not the most important factor determining the establishment of a particular synonym. Terminography, terminology standardization and some tendencies of the language politics can also have a role in this process.

Some synonymous terms are obviously competing in Lithuanian terminology of economics. There is a persistent competition between some borrowed terms (e.g. *marketingas* (marketing)) and their Lithuanian equivalents (*rinkodara*). Lithuanian names of banking transactions (*ateities sandoris* (future), *išankstinis sandoris* (forward),

*pasirinkimo sandoris* (option)) but not variants from other languages (*fjučeris, forvardas, opcionas*) were established not only in dictionaries but also in common usage despite of their quite narrow and specific field.

It is difficult to replace a borrowed term with a Lithuanian one when the Lithuanian term is already known in other fields: *akceleratorius / greitiklis* (accelerator), *daugiklis / multiplikatorius* (multiplier).

One of the reasons why some borrowed terms of economics and their Lithuanian equivalents are still competing after decades is the lack of both appropriate ordering and extensive original dictionary with definitions. Persistent competition between synonymous terms is a permanent state of terminology, because new concepts keep appearing and they need the most suitable terms for naming them.

Gauta 2015-08-21

Rasuolė Vladarskienė  
Vilniaus Gedimino technikos universitetas  
Saulėtekio al. 11, LT-03227 Vilnius  
E. paštas [rasuole.vladarskiene@vgtu.lt](mailto:rasuole.vladarskiene@vgtu.lt)

# *Tvarumas, darnumas, tausumas* ir kiti angl. *sustainability* atitikmenys Europos Sąjungos institucijų dokumentuose

**ROBERTAS STUNŽINAS**

*Lietuvių kalbos institutas*

**ESMINIAI ŽODŽIAI:** terminai, Europos Sąjungos institucijų dokumentai, darnus vystymasis, tvarumas, darnumas, darna, aplinkos apsauga

**1** 1992 metais pasaulio viršūnių susitikime Rio de Žaneire buvo suformuluotos pagrindinės *darnaus vystymosi* nuostatos. *Darnus vystymasis* įteisintas kaip pagrindinė ilgalaikė visuomenės vystymosi ideologija, kurios koncepcijos pagrindą sudaro trys komponentai – ekonominis, socialinis vystymasis ir aplinkos apsauga. Ši ideologija suprantama kaip ekonominių, socialinių ir aplinkos apsaugos tikslų kompromisas, sudarantis galimybes pasiekti visuotinę gerovę dabartinei ir ateinančioms kartoms, neperžengiant leistinų poveikio aplinkai ribų (plačiau žr. Lietuvos Respublikos Vyriausybės nutarimas dėl nacionalinės darnaus vystymosi strategijos patvirtinimo ir įgyvendinimo, *Valstybės žinios*, 2003). Su šiuo reiškiniu (angl. *sustainable development*) glaudžiai susiję šios ideologijos principus ir įvairių valstybės veiklos sričių ypatybes žymintys terminai *tvarumas, darnumas, darna, tausumas*. Visi šie terminai yra vieno angliško termino *sustainability* atitikmenys. Straipsnyje raiškos, reikšmių ir vartojimo aspektais nagrinėjami angliško termino *sustainability* atitikmenys į lietuvių kalbą verčiamuose Europos Sąjungos institucijų dokumentuose. Darbo tikslas – nustatyti, kokiais leksiniais vienetais angliškas terminas verčiamas, kokiomis reikšmėmis lietuviški atitikmenys yra vartojami, koks yra jų tarpusavio santykis, kokios priežastys galėjo lemti atitikmenų įvairovę.

ES institucijų dokumentuose angl. *sustainability* dažniausiai įvardijamos su *darnaus vystymosi* ideologijos principais susijusios valstybės ar valstybių sąjungos įvairių veiklos sričių, ūkio šakų ir įvairių dalykų ypatybės. Išnag-

rinėjus per 450<sup>1</sup> terminų pavartojimo atvejų pastebėta, kad terminai vartojami kalbant apie šiuos dalykus: **valstybes, sąjungas**: *EU's prosperity and sustainability – Europos Sąjungos tvarumas* (52012AR2255); **valstybių veiklos sritis, ūkio šakas** (ekonomika, gamyba, žemės ūkis, transportas, turizmas, žuvininkystė, švietimas, socialinis aprūpinimas, energetika, statyba), pvz.: *sustainability of aviation – aviacijos tvarumas* (52008DC0389), *agricultural sustainability – žemės ūkio tvarumas* (52012AE1405), *sustainability of pension systems – pensijų sistemų tvarumas* (52011IP0058), *sustainability of transport – transporto tvarumas* (52013DC0940), *sustainability of production of goods and services – prekių gamybos ir paslaugų tvarumas* (52010IP0299), *sustainability of tourism – tausasis turizmas* (52010DC0352); **procesus, daiktus**, pvz.: *sustainability of building works – statybos darbų tvarumas* (52013DC0196), *sustainability of products – produktų tvarumas* (52014DC0335).

#### 1. ATITIKMENŲ RAIŠKA

Iš analizuojamų šaltinių matyti, kad kalbamasis terminas verčiamas ke- liolika atitikmenų, iš kurių dažniausiai vartojami yra daiktavardžiai *tvaru- mas, darnumas, darna, tausumas*. Neretai šie atitikmenys vartojami su priklausomaisiais dėmenimis ir įeina į sudėtinių terminų sudėtį, pvz.: *ener- gijos gamybos tvarumas* (52010IP0299), *miesto darnumas* (52013IR7987), *socialinė darna* (52009DC0400), *biologinis tausumas* (52013DC0085). Taip pat terminas verčiamas paminėtų atitikmenų transformomis – būdvardžiais *tvarus, darnus, tausus*, pvz.: „Svarbu užtikrinti skaidrumą, susijusį su pro- duktų ir paslaugų ekologiškumu, jei norime skatinti t v a r i a ū įmonių veik- lą ir t v a r i u s vartotojų įpročius [“move towards more sustainability”]“ (52012AE1051). Vertimo teorijoje kalbos dalies pakeitimas<sup>3</sup> laikoma trans- formacija, kuria originalo kalbos žodžio semantinis turinys yra perteikia- mas kitai kalbos daliai priskiriamu vertimo kalbos žodžiu (plačiau žr. Pažūsis 2014: 365). Kiti, rečiau vartojami *sustainability* atitikmenys, yra *tvarumo, darnumo* sinonimai: vienažodžiai kitos kalbos kilmės šaknį arba kitas lietuviškas šaknis turintys atitikmenys, darybos formantų skirtybių

<sup>1</sup> Išnagrinėta per 100 ES institucijų dokumentų bazėje „Eur lex“ (eur-lex.europa.eu) paskelbtų dokumentų.

<sup>2</sup> Skliaustuose pateikiami terminai ir su jais susiję žodžiai anglų kalba.

<sup>3</sup> Sakinio dalies pasikeitimas lemia visos sakinio struktūros pasikeitimą. Plačiau sakinio struktūros pasikeitimi- mai nenagrinėjami.

turintys atitikmenys, artimos reikšmės žodžiai ar jų junginiai, pvz.: *subalansuotumas* (plg. *darnumas, darna*), *ilgaamžiškumas* (plg. *tvarus 2.* „pastovus, nekintamas“; 4. „ilgai trunkantis, nepraeinantis“ (LKŽe)), *patvarumas, ilgas naudojimas* (plg. *tvarus* „pastovus, nekintamas“ (LKŽe)), *tvaresnis, tvarumo užtikrinimas*, pvz.: „<...> ilgalaikis privalomojo pensijų kaupimo sistemų subalansuotumas [“the long-term sustainability”] priklauso ne tik nuo demografinių tendencijų <...>“ (52010IP0190); „<...> kadangi strategijoje „Europa 2020“ nustatytas 75 proc. užimtumo tikslas turi padėti užtikrinti pensijų sistemų ilgaaamžiškumą [“sustainability of pension systems”] <...>“ (52011IP0058); „<...> ragina valstybes nares siekti pažangos <...> ir sukurti integruotą papildomų pensijų fondų investicijų vidaus rinką, kad taupytojams būtų suteikiama daugiau galimybių ir alternatyvų bei sudaromos sąlygos gauti didžiausią pelną iš savo investicijų, tuo pačiu turėdamas omenyje didžiulę tokios sistemos reikšmę Europos rinkų integracijai ir užtikrinant jų veiksmingumą ir likvidumą bei augančią jų svarbą socialinės apsaugos sistemų patvarumui [“sustainability of social security systems”] atsižvelgiant į tai, kad ES gyventojai senėja <...>“ (C2006/045E/02); „Kooperatyvų ilgalaikis tikslas – siekti ekonominės ir socialinės sąnaudų [“economic and social sustainability”] suteikiant žmonėms daugiau galimybių, numatant permainas ir optimizuojant išteklių naudojimą. Jų pelnas naudojamas ne atlygiui už kapitalą kuo labiau didinti, o naudai skirstyti nukreipiant ją tvarioms investicijoms“ (52012IE1049); „Informavimas apie privalomus šiuo metu produktams, kuriais dalijamasi, taikomus teisinės sistemos aspektus (perdirbimas, pakartotinis panaudojimas, atnaujinimas ir ilgas naudojimas) [“recycling, re-use, upgrading and sustainability”]“ (52013IE2788); „Vis dėlto tam tikrose šalyse ir produktų rinkose tvarumo užtikrinimo ženklavimas [“sustainability labelling”] dingsta iš šios rinkos dalies“ (52010AE0108).

Terminai *tvarumas, patvarumas* laikytini darybiniais sinonimais, t. y. tos pačios darybos kategorijos dariniais, turinčiais tą pačią šaknį ir besiskiriančiais darybos formantais (plačiau apie darybinių sinonimų sampratą žr. Vaskelienė, Kučinskienė 2012: 153). Tokią pat reikšmę, kaip ir būdvardis *tvarus*, turi atitinkmuo *tvaresnis*, pvz.: „<...> visos švietimo bendruomenės įsipareigojimu siekti, kad mokyklos ir jų aplinka būtų ekologiškesnės ir tvaresnės [“enhance the environmental and sustainability quality of schools”] <...>“ (52007AR0127). Šiuo atveju atitiktims *tvaresnis* var-



tojimas susijęs su pakeista viso sakinio struktūra. Dar tokiais atvejais galima skirti gramatinę laipsnio formų sinonimiją, kai reikšme suartėja ir tam tikromis aplinkybėmis viena kitą gali pakeisti laipsnio formos (plačiau apie tokius sinonimijos atvejus žr. Pikčilingis 1969: 39). Be to, angl. *sustainability* verčiamas dalyviu – *priimtinus*, pvz.: „Taip turėjo būti užtikrinta, kad konkurso laimėtojas tieks „tvarius“ produktus, tausojančius aplinką ir priimtinus socialiniu požiūriu [“characterised in particular by their environmental and social sustainability”]“ (62010CC0368).

Matyti, kad vyraujantys angl. *sustainability* atitikmenys *tvarumas*, *darnumas*, *darna* ir *tausumas* ir jų transformos *tvarus*, *darnus*, *tausus* dažnai vartojami kalbant apie tuos pačius dalykus. Pavyzdžiui, ***tvarumas***, ***tvarus***, ***tvaresnis*** vartojami kalbant apie įvairias valstybės veiklos sritis ir jų reiškinius: politiką (politines bendrijas, strategijas), ekonomiką (finansus, rinką, pirkimus, skolinimą, įmones), socialinę politiką (pensijų sistemą), energetiką (energijos tiekimą, kurą), aplinkos politiką, ekologiją (kaimo vietoves, žuvų išteklius), transportą (aviaciją), žemės ūkį, žuvininkystę (laivyną), turizmą, gamybą, statybą, miestus, pvz.: „<...> pagrindiniai ES tvarumo strategijos principai [“EU sustainability strategy”] yra ekonomikos, socialinių ir aplinkos klausimų integravimas, socialinio dialogo intensyvinimas, socialinės įmonių atsakomybės stiprinimas, atsargumo principas ir principas „moka teršėjas“ <...>“ (52010IP0299); „<...> mano, kad viešųjų finansų tvarumas [“sustainability of public finances”] iš esmės priklauso nuo gebėjimo didinti užimtumą, siekiant spręsti demografines ir su biudžetu susijusias problemas, ypač atkreipiant dėmesį į pensijų sistemos tvarumą <...>“ (52010IP0190); „<...> todėl džiaugiasi, kad Europos Sąjunga nustatė Sąjungoje pagaminto biokuro ir importuoto biokuro tvarumo kriterijus [“sustainability criteria for imported agrifuels”] <...>“ (52010IP0445); „Pakrančių ir jūrų turizmo tvarumas [“sustainability of coastal and maritime tourism”] turi būti grindžiamas visiška pagarba aplinkai, sausumos ir jūrų vietoves laikant tarpusavyje susijusiomis“ (52014AE2242); „Europos Komisijos baltosios knygos dėl transporto politikos laikotarpio vidurio apžvalgoje teigiama, kad inovacijos bus esminis tvaresnio (t. y. saugesnio, ekonomiškai veiksmingesnio, švaresnio ir darnesnio) kelių transporto [“road transport sustainability”] užtikrinimo veiksnys <...>“ (52009AE0872).

Terminai ***darnumas***, ***darna*** ir ***darnus*** vartojami tekstuose apie aplinkos politiką, ekonomikos, energetikos, bendruosius politikos dalykus, socialinę

politiką, turizmą, transportą, žemės ūkį, žuvininkystę, miestus, pvz.: „Per dabartinę ekonomikos ir finansų krizę paaiškėjo, kad dar na labai svarbi mūsų finansų sistemoms ir visai ekonomikai [“sustainability is also a key factor for our financial systems”]“ (52009DC0400); „Ši tikslą papildo į atsinaujančių išteklių energijos direktyvą <...> ir kuro kokybės direktyvą <...> įtraukti privalomi biokuro dar nos kriterijai [“sustainability criteria for biofuels”] <...>“ (52009DC0400); „Kuriant ES transporto politiką, labai svarbu atsižvelgti į visus dar nos aspektus [“all aspects of sustainability”] (kaip antai emisijos, triukšmas, žemės prieinamumas ir biologinė įvairovė) <...>“ (52009DC0400); „Sukūrus bendrą Europos transporto erdvę, piliečiams ir kroviniams būtų lengviau judėti, būtų sumažintos išlaidos ir padidintas Europos transporto dar numas [“enhance the sustainability of European transport”]“ (52011DC0144); „Pagal ES rekomendacinius kriterijus, kurie remtųsi Europos tvarių miestų orientacine sistema, būtų atlikta miesto dar numo analizė [“would be used to assess a town’s or city’s sustainability”] <...>“ (52013IR7987).

**Tausumas, tausojimas ir tausūs** dažniausiai vartojami įvardijant aplinkos politikos, energetikos ir žuvininkystės reiškinius, pvz.: „ES yra gyvybiškai svarbus tvirtas tarptautinis aplinkos valdymas. Geresnis valdymas turėtų padėti visoms vyriausybėms suvokti bei spręsti problemas ir teikti didesnę pirmenybę ta usumui [“increase the priority given to sustainability”]“ (52006DC0020); „Kartu Komisija pabrėžia, kad ateityje naudojant akmens anglį reikia ypač paisyti ta usumo tikslų [“sustainability objectives”] ir klimato kaitos politikos“ (52006DC0843); „Pagal programą dėmesys bus sutelkiamas į žuvininkystės ir jūrų valdymo stiprinimą, ypač tarpvalstybinius klausimus ir aplinkos priemonės, stiprinančias ta usų žuvininkystės ir jūrų išteklių naudojimą [“sustainability use of fisheries and marine resources”] bei koralinių rifų apsaugą ir pajūrio zonos valdymą“ (52006DC0020).

Angl. *sustainability* atitikmenims būdingas daugiareikšmiškumas ir sinonimiškumas – jie vartojami įvairių valstybės veiklos sričių ir reiškinių ypatybėms žymėti, kita vertus, tie patys dalykai žymimi ne vienu atitikmeniu. Tai galėjo lemti ne viena angliško termino reikšmė, tinkamo lietuviško atitikmens neturėjimas, susijusių terminų variantiškumas, įvardijamos sąvokos neskaidrumas arba skirtingų įvardijamųjų dalykų aspektų pabrėžimas. Terminu *sustainability* reikšmės priklauso nuo pamatinio būdvardžio *sustainable* reikšmių: 1. „galintis išlikti toks pat; išlaikantis ekologinį balansą ir

tausojantis gamtinius išteklius“; 2. „patvirtinamas ar įrodomas“ (ODE). Lietuviški atitikmenys žymi tik vieną kurį požymį, pvz.: *tvarumas*, *tvarus* – ilgalaikiškumą, pastovumą (*tvarus* – 1. „tvirtas, patvarus“; 2. „pastovus, nekintamas“; 3. „ištvėrimingas, atsparus“; 4. „ilgai trunkantis, nepraeinantis“ (LKŽe)), *darnumas*, *darna*, *darnus* – pusiausvyrą, dermę (*darnus* – „suderinęs, suderintas“ (DŽe)), *tausumas*, *tausus* – saugojimą, tausojimą (*tausus* – „taupus, tausojantis, neišlaidus“ (LKŽe)). Be to, angl. *sustainability* susijęs su terminu *sustainable development*, kurio atitikmenys – *darnus vystymasis*, *tvarus vystymasis*. *Darnaus (tvaraus) vystymosi* ideologiją sudaro trys komponentai – ekonominis, socialinis vystymasis ir aplinkos apsauga. Atitikmenų įvairovė gali priklausyti nuo pabrėžiamojo požymio. Tarpinstitucinėje ES terminų bazėje IATE rašoma, kad angl. *sustainable development* atitikmenys *darnus vystymasis* ir *tvarus vystymasis* yra nevienodos sąvokos: „Svarstant lietuviškus anglų kalbos termino „sustainable development“ atitikmenis išsiaiškinta, kad skirtinguose kontekstuose juo įvardijamos nelygiavertės sąvokos. Siūlomi lietuviški šio termino atitikmenys: *darnus vystymas(is)*, *tvarus vystymas(is)*. Rūšinis pažyminy *darnus* geriau tinka tada, kai siekiama pabrėžti, kad vystymasis yra suderintas, *tvarus* – kai kalbama apie patvarų, nenutrūkstamą vyksmą (pavyzdžiui, Sutarties dėl Konstitucijos Europai preambulėje pabrėžiamas *darnus* ir *tvarus vystymasis*).“

## 2. ATITIKMENŲ REIKŠMĖS

Toliau nagrinėjama, kokias reikšmes konkrečiose srityse turi angl. *sustainability* ir kokie lietuviški atitikmenys vartojami. Kalbant apie bendruosius **politikos** dalykus angliško termino reikšmė artima *sustainable development* reikšmei – nenutrūkstancio ekonominio augimo siekimas, derinimas su visuomenės interesais ir aplinkos tausojimas. Vartojamas lietuviškas atiktimuo – *darna*<sup>4</sup>, pvz.: „Darnus vystymasis yra Sutartyje įtvirtintas bendras ilgalaikis ES tikslas. 2006 m. patikslinta Europos Sąjungos tvaraus vystymosi strategija (ES TVŠ) – tai ilgalaikės darnos vizijos [“long-term vision of sustainability”], kurioje ekonomikos augimas, socialinė sanglauda ir aplinkos apsauga glaudžiai susiję ir vienas kitą papildo, pagrindas“ (52009DC0400).

<sup>4</sup> Vartojimo kontekstas gali skirtis. Čia remiamasi surinktais pavyzdžiais. Analizuojami tik tie atvejai, kai reikšmė aiškėja iš teksto arba paaiškinta ES institucijų terminų bazėje. Nustatant reikšmes atsižvelgiama ir į artimų terminų reikšmes, t. y. kai tas pats sąvokos turinys įvardijamas būdvardžiu ir daiktavardžiu, pvz.: *aviation sustainability* – *sustainable aviation*.

Dokumentuose, kuriuose aptariami **transporto** politikos dalykai, angl. *sustainability* verčiamas šiais atitikmenimis: *tvarus*, *tvaresnis*, *tvarumas*, *darnumas*, pvz.: „Europos Komisijos baltosios knygos dėl transporto politikos laikotarpio vidurio apžvalgoje teigiama, kad inovacijos bus esminis *tvaresnio* [“road transport sustainability”] (t. y. saugesnio, ekonomiškai veiksmingesnio, švaresnio ir darnesnio) kelių transporto užtikrinimo veiksnys, pirmiausia dėl informacinių ir ryšių technologijų, būtent pažangiųjų transporto sistemų (PTS), taikymo“ (52009AE0872); „<...> *tvarumas* [“sustainability”], užtikrinamas sumažinant šiltnamio efektą sukeliančių dujų išmetimą, kad klimato kaita ir tarša būtų kuo mažesnės, taip pat laikantis atitinkamų ES aplinkosaugos teisės aktų <...>“ (52010DC0212); „Būsimoje baltojoje knygoje dėl ateities transporto politikos bus pateikta įvairių transporto *darnumo* didinimo ir priklausomybės nuo naftos mažinimo priemonių. Į ją bus įtraukta iniciatyvų, kuriomis siekiama didinti transporto sistemos energijos vartojimo efektyvumą, taip pat remiamas netaršus judumas mieste, daugiarūšio transporto sprendimai, pažangus eismo valdymas ir visoms transporto priemonėms taikomi energijos vartojimo efektyvumo standartai, tinkami ekonominiai signalai ir tvaraus elgesio skatinimas“ (52010DC0639R(02)). Matyti, kad anglišku terminu žymimas panašus turinys – transporto sistemų ir ekonominių, socialinių ir aplinkos apsaugos poreikių dermė. Atitikmenų įvairovę galėjo lemti artimo termino *sustainable development* atitikmenų variavimas.

Į **aviacijos** *tvarumo* sąvokos turinį įeina ekonominis sektoriaus reguliavimas, keleivių saugumas, aplinkos tausojimas. Tai matyti iš artimą reikšmę turinčio termino *sustainable aviation*, pvz.: „Visapusiškuose oro susisiekimo susitarimuose su kaimyninėmis valstybėmis, didžiaisiais partneriais ir panašių nuostatų turinčiais partneriais turėtų būti svarstomas ir vieningas reguliavimas, sudarantis sąlygas sąžiningai konkurencijai ir aviacijos sektoriaus *tvarumui* [“sustainable aviation industry”], įskaitant esminius aspektus, kaip antai saugą, saugumą, aplinkosaugą ir ekonominį reguliavimą“ (52012AE1250(03)). Dokumentuose apie aviaciją angl. *sustainable* dažniausiai verčiamas *tvarumu*, pvz.: „Europos Parlamento pozicija, priimta per pirmąjį svarstymą 2009 m. kovo 25 d., siekiant priimti Europos Parlamento ir Tarybos reglamentą <...>, kad būtų pagerintas Europos aviacijos sistemos veikimas ir *tvarumas* [“sustainability of the European aviation system”]“ (52009AP0169).

Aplinkos apsauga yra vienas iš pamatinių *darnaus vystymosi* koncepcijos komponentų, kurio tikslas – tausius gamtinių išteklių naudojimas ir aplinkos

tausojimas. Kai kalbama apie **aplinką**, terminu *sustainability* įvardijamas jos saugojimas. ES institucijų dokumentuose vartojami lietuviški atitikmenys – *tausojimas*, *tausumas*, pvz.: „Taip pat pritaria Komisijai, kad reikia taikyti integruotą metodą ir derinti vystymąsi ir aplinkos tausojimą [“sustainability of environment”] <...>“ (52011AR0086). Be to, angliškas terminas eina pagrindiniu sudėtinio termino *environmental sustainability*, kuris žymi *darnaus vystymosi* koncepcijos tikslą išlaikyti biologines sistemas („approach which ensures that biological systems remain diverse and productive through responsible and active management and use by humans over time“) (IATE), dėmeniu. Lietuviškas sudėtinio termino dėmens atitikmuo – *tvarumas*, pvz.: „Aplinkos tvarumas [“Environmental sustainability”] yra 7-asis Tūkstantmečio vystymosi tikslas; rūpinimasis aplinka ir tvari energija yra labai svarbūs siekiant daugelio TVT“ (52006DC0020).

Kai kalbama apie miestus, sąvoka *urban sustainability* žymimas miesto aplinkos tausojimas arba jo visuomenės dermė ekonominiu, aplinkos ir socialiniu požiūriais. Pirmuoju atveju vartojamas *tvarumas*, kitu – *darnus*, pvz.: „8 prioritetinis tikslas: didinti Sąjungos miestų tvarumą [“To enhance the sustainability of the Union’s cities”] <...> 91. | Daugelei miestų kyla tos pačios pagrindinės aplinkos problemos, įskaitant oro kokybės problemas, didelį triukšmo lygį, transporto spūstis, išmetamąsias ŠESD, biologinės įvairovės nykimą, vandens trūkumą, potvynius ir audras, žaliųjų zonų mažėjimą, užterštas teritorijas, apleistas pramonines teritorijas ir netinkamą atliekų ir energijos valdymą. Tuo pačiu metu Sąjungos miestai – miestų tvarumo pavyzdys, jie dažnai pirmauja kuriant inovacinius aplinkos problemų sprendimus (81), įskaitant su strategija „Europa 2020“ susijusias efektyvaus išteklių naudojimo ir žaliosios ekonomikos iniciatyvas. Vis daugiau Europos miestų savo plėtros strategijose daug dėmesio skiria aplinkos darnumui“ (32013D1386); „Atsižvelgdamas į Rio+20 deklaraciją, Regionų komitetas mano, kad miestas yra darnus tuomet, kai propaguoja visuomenę, kuri yra ekonominiu, aplinkos ir socialiniu požiūriais tvari, daranti mažiausią poveikį aplinkai bei skatinanti naujas technologijas, darbo vietų kūrimą, gamtinio ir kultūros paveldo išsaugojimą ir užtikrina socialinę apsaugą. Be to, tai miestas, kuris suteikia vietos bendruomenei galimybę dalyvauti priimant sprendimus. <...> Regionų komitetas, kaip ES institucija, atstovaujanti ES regionams ir miestams, ir būdamas informaciniu centru daugeliui vietos tinklų, turi būti pagrindiniu šios valdymo sistemos elementu. Tai užtikrins, kad ES teisės aktai geriau atspindėtų miestų situaciją ir poreikius. Be to, miestams būtų suteikta

galimybė tapti atsakingais už darnaus miesto priemonių įgyvendinimą [“urban sustainability measures”]“ (52013IR7987).

**Gamtinių išteklių naudojimo ir vartojimo** tematika tiesiogiai susijusi su aplinkos tausojimu, saikingu vartojimu. Vartojami atitikmenys – *tausumas, tausojimas, tausus*, pvz.: „Žuvininkystė ir jūrų ištekliai. Pagal programą dėmesys bus sutelkiamas į žuvininkystės ir jūrų valdymo stiprinimą, ypač tarpvalstybinius klausimus ir aplinkos priemones, stiprinančias tausų žuvininkystės ir jūrų išteklių naudojimą [“sustainability use of fisheries and marine resources”] bei koralinių rifų apsaugą ir pajūrio zonos valdymą“ (52006DC0020). *Tvarumas* vartojamas, kai norima pabrėžti gamtinių išteklių ilgalaikiškumą, pvz.: „Remdamasi moksliniais duomenimis, WCPFC gali priimti sprendimus, skirtus konvencijos rajone tokiam toli migruojančių žuvų (įskaitant tunus ir tunams giminingas žuvis) populiacijų lygiui išlaikyti, kuriam esant būtų užtikrintas ilgalaikis tokių išteklių tvarumas [“long-term sustainability of such stocks”]“ (52009PC0483).

Aplinkos tausojimas ir išteklių ilgalaikiškumo tikslai pabrėžiami, kai kalbama apie **žuvininkystę**. Tokiais atvejais vartojami angl. *sustainability* atitikmenys – *tausumas, tvarumas*, pvz.: „<...> tam, kad būtų skatinama mažos apimties priekrantės žvejyba, valstybės narės, kurių mažos apimties priekrantės žvejybos segmentas yra svarbus, kartu su savo veiksmų programomis turėtų pateikti mažos apimties priekrantės žvejybos vystymo, konkurencingumo ir tausumo veiksmų planą [“action plans for the development, competitiveness and sustainability of small-scale coastal fishing”] <...>“ (32014R0508); „Planuose turėtų būti nustatyta griežta ir ilgalaikė valdymo sistema, kuria būtų užtikrintas žvejybos tvarumas [“ensuring the sustainability of fisheries”] ir didelis bei stabilus laimikis žuvininkystės pramonei, kartu atsižvelgiant į ekosistemomis grindžiamą žuvininkystės valdymo metodą ir tuo tikslu mažinant neigiamą žvejybos veiklos poveikį jūrų ekosistemai“ (52014DC0388).

Kai kalbama apie **žemės ūkį**, terminu *sustainability* žymimi įvairūs dalykai. Įvardijant žemės ūkio veiklos ir aplinkos dermę vartojamas *darnumas*, ilgalaikiškumą – *tvarumas*, pvz.: „Sąjunga pradėjo šias permainas remdamasi ilgalaikėmis integruotomis strategijomis, kurių tikslas – sustabdyti biologinės įvairovės nykimą (8), efektyviau naudoti išteklius (9) ir sparčiau pereiti prie saugios ir darnios mažo anglies dioksido kiekio technologijų ekonomikos (10). Komisija, remdamasi iki šiol pasiektais laimėjimais, dar labiau integravo aplinkos klausimus ir tikslus į naujausias iniciatyvas, kurių

imtasi kitose pagrindinėse politikos srityse, įskaitant energetiką (11) ir transportą (12), ir siekė padidinti Sąjungos žemės ūkio ir kaimo plėtros, žuvininkystės ir sanglaudos politikos reformų teigiamą poveikį aplinkai. Todėl kompleksinė parama yra itin svarbi padedant užtikrinti žemės ūkio būklės darnumą [“contributing to the sustainability of agriculture”], nes ją teikiant skatinama pažeidžiamų ekosistemų, pavyzdžiui, vandens telkinių, dirvožemio ir rūšių buveinių, apsauga“ (32013D1386).

„Žemės ūkio našumas ir tvarumas [“Agricultural productivity and sustainability”]

Per ateinančius du dešimtmečius maisto paklausa pasaulyje smarkiai išaugs. Šios partnerystės tikslas – skatinti išteklius taupantį, našų ir netaršų žemės ūkio sektorių, plėtojamą atsižvelgiant į pagrindinius gamtos išteklius (pavyzdžiui, dirvožemį ir vandenį), nuo kurių priklauso ūkininkavimas“ (52010DC0546).

**Ekonomikos** srityje anglišku terminu *sustainability* dažniausiai įvardijamas pajamų pastovumas. Tai rodo termino *sustainability of the government financial* reikšmė – „viešųjų finansų stabilumas vidutinės trukmės bei ilguoju laikotarpiu, pavyzdžiui, kai įplaukos didesnės nei išlaidos ir išvengiama pernelyg aukštos valstybės skolos“ (IATE). ES institucijų dokumentuose tokia ypatybė žymima *tvarumu*, pvz.: „Europos Parlamento rezoliucija dėl ilgalaikio viešųjų finansų tvarumo [“sustainability of public finances”] atsigauant ekonomikai <...>“ (52010IP0190). Tokie patys sąvokos požymiai žymimi kalbant ir apie valstybės skolą, plg.: „Debt sustainability – the ability of a debtor country to service its debt on a continuing basis and not go into default (skolos tvarumas – skolininkės šalies gebėjimas išlaikyti mokumą ir nebankrutuoti)“ (IATE). Tas pat pabrėžiama, kai kalbama apie skolinimą ir skolinimąsi, vartojami terminai – *tvarus skolinimas* ir *tvarus skolinimasis* (32014L0017). Pajamų *tvarumu* (52011DC0777, 52014DC0400) įvardijamas jų pastovumas.

Dokumentuose, kuriuose minimas **įmonių valdymas, verslo plėtojimas**, anglišku terminu gali būti žymimas augimas arba valdymo būdas laikantis *darnaus vystymosi* principų<sup>5</sup>. Abiem atvejais vartojamas *tvarumas*, pvz.: „Remiantis geriausiosios patirties pavyzdžiais atėjo laikas plačiau skleisti geriausiąją įmonių patirtį, susijusią su tvarumu, parengiant bendrąją

<sup>5</sup> Toks verslo valdymo principas įvardijamas terminu *corporate sustainability* – „management of businesses in a way that considers the needs of the environment, the economy and society (verslo valdymas atsižvelgiant į aplinkos, ekonomikos ir visuomenės poreikius)“ (IATE).



konvenciją dėl įmonių atsakomybės už tvarumą [“corporate sustainability”] ir bendrąją atskaitomybės konvenciją, pagrįstą ISO26000 standartu“ (52011AE1386); „EESRK ragina Europos Komisiją ir kitas Europos institucijas aktyviai remti naują tarptautinių organizacijų valdymą, kuriuo norima sustiprinti šių organizacijų sąsajas ir padidinti jų veiksmingumą siekiant tvaraus vystymosi ir užtikrinant padorų darbą ir įmonių tvarumą“ (52010IE0462); „Savo pasiūlymuose Komisija teigia, kad „bendru šio pasiūlymo tikslu persvarstyti Akcininkų teisių direktyvą siekiama prisidėti prie ilgalaikio ES įmonių tvarumo [“long-term sustainability of EU companies”], sukurti akcininkams patrauklią aplinką ir didinti tarptautinį balsavimą, gerinant investavimo į akcinį kapitalą grandinės veiksmingumą, kad būtų paskatintas augimas, darbo vietų kūrimas ir ES konkurencingumas“, kartu su vykstančia finansų sektoriaus reforma“ (52014AE2817).

Kai kalbama apie **gamybą, produktus, paslaugas ir prekybą**, pabrėžiamas aplinkos tausojimas arba *darnaus vystymosi* principai – ekonominis vystymasis, socialinė gerovė ir aplinkos tausojimas. Aplinkos tausojimas pabrėžiamas, kai kalbama apie gamybą, lietuviškas atitiktumą – *tvarumas*, pvz.: „Tvarus vartojimas ir gamyba || Mažinti atliekų, jas pakartotinai panaudoti ir perdirbti Galimi elementai: prevencija, galimybės naudotis atliekų surinkimo sistemomis, atliekų perdirbimas ir sąvartynų mažinimas || Didinti išteklių naudojimo efektyvumą Galimi elementai: BVP ir žaliavų suvartojimo santykis, mažesnis anglies dvideginio intensyvumas, aplinkai nekenkiantys metodai || Sumažinti vartojimo sukeltą poveikį aplinkai <...> Padidinti bendrovių veiklos, produktų ir paslaugų tvarumą [“Improve sustainability performance of companies, products and services”] Galimi elementai: įmonių teikiamos tvarumo ataskaitos, tvarūs viešieji pirkimai, sertifikuotas ženklavimas, investicijos ekologiškuose sektoriuose <...>“ (52014DC0335). *Darnaus vystymosi* principai akcentuojami, kai kalbama apie prekių<sup>6</sup>, kurias gaminant laikomasi aplinkos tausojimo, ekonominio konkurencingumo ir socialinės gerovės principų, ženklus. Angl. *sustainability* atitiktumu – *tvarumas*, pvz.: „<...> imtis įstatymo galios neturinčių priemonių, pvz., naudoti „kaltės ir atsakomybės“ nustatymo mechanizmus, tvarumo ženklus [“sustainability labels”] arba įvairius diplomatinius veiksmus <...>“ (52011SC1575).

<sup>6</sup> Atsižvelgta į termino *sustainability label* reikšmę – „ženklai, kuriais žymima daiktų grupė, kuriuos gaminant buvo tausojami gamtiniai ištekliai, oro kokybė, paisoma triukšmo, sveikatos ir saugumo, ekonominio konkurencingumo išsaugojimo ir užimtumo“ (IATE).



Dokumentuose, kuriuose rašoma apie **energijos išteklius**, terminu *sustainability* žymimas ilgalaikiškumas, aplinkos tausojimas. Vartojami lietuviški atitikmenys – *tvarumas*, *tausojančias naudojimas*, pvz.: „Siekiant maksimaliai pasinaudoti ES gamtos ištekliais, svarbiausias vaidmuo tenka technologijoms. Siekiant vis labiau sumažinti šiltnamio efektą sukeliančių dujų kiekį, atsinaujinančių energijos išteklių poreikis nuolat didės, todėl yra svarbu greitai pasiekti pažangos atsinaujinančios energijos gamybos konkurencingumo, jos vartojimo efektyvumo ir *tvarumo* srityse [“energy security and sustainability priority”]“ (52008DC0781).

**Energetikos infrastruktūros ir energijos tiekimo tvarumu** įvardijamas tiekimo pastovumas, pvz.: „*Tvarumas* [“sustainability”] būtų užtikrintas prie tinklo prijungiant atsinaujinančius energijos šaltinius (Šiaurės regiono vėjo jėgainės) ir surenkant bei nukreipiant CO<sub>2</sub> į saugyklas, tačiau iš tikrųjų tai nesusiję su TEN-E tinklų tvarumu“ (52009AE1029); „Dėl papildomų priemonių tvariai infrastruktūrai užtikrinti: manoma, kad energetinį *tvarumą* [“energy sustainability”] gali užtikrinti atsinaujinančių energijos šaltinių tarpusavio jungtys, tačiau tai dar neįgyvendinta. Turi būti imtasi elektros tinklų modernizavimo sprendžiant tinklo nuostolių, dažnio, įtampos, valstybių narių kodų suderinimo problemas ir pagerinta dujų tinklų saugyklų talpa bei jų saugumas“ (52009AE1029). „*Tvarumas* [“Sustainability”] – glaudus bendradarbiavimas su tiekėjais“ (52012IP0238).

Dokumentuose apie **turizmo** politikos uždavinius terminu *sustainability* žymima ekonominio naudingumo, gyventojų socialinės gerovės, aplinkos ir kultūros saugojimo dėmė. Dažniausiai vartojami lietuviški atitikmenys – *darnumas*, *darnus*, pvz.:

„*Darnaus* Europos turizmo [“sustainability of European tourism”] tikslai ir uždaviniai

Tinkamas pagrindas šios darbotvarkės tikslams – ekonominės gerovės, socialinės lygybės ir sanglaudos bei aplinkos ir kultūros apsaugos – siekti yra galiojanti ES ekonominės, socialinės ir aplinkos politikos vystymo sistema, pagrįsta Partneryste ekonomikos augimui ir darbo vietų kūrimui skatinti ir Darnaus vystymosi strategija“ (52007DC0621).

*Tvarumas* vartojamas, kai kalbama apie turizmo įmonių augimą, pvz.:

„2 straiptas Bendrieji tikslai

1. Programa bus prisidedama prie toliau nurodytų bendrųjų tikslų ypatingą dėmesį skiriant konkretiems Europos ir pasaulinio lygmens MVĮ poreikiams:

(a) didinti Sąjungos įmonių, įskaitant turizmo sektorius, konkurencingumą ir tvarumą [“sustainability of the Union’s enterprises”] <...>“ (52011PC0834R(01)).

**Socialinės politikos** srityje *sustainability* atitikmenimis gali būti įvardijami įvairūs dalykai. Pensijų *tvarumu* žymimas finansų pastovumas, ilgalaikiškumas, pvz.: „<...> laikosi nuomonės, kad dėl demografinės raidos ir siekiant užtikrinti pensijų tvarumą reikia, jog daugiau žmonių ilgesnį laiką dalyvautų darbo rinkoje, tačiau atkreipia dėmesį į tai, kad ilgėja gyvenimo trukmė ir kad geresnės profesinės sveikatos išlaikymas – ilgesnio darbingo gyvenimo prielaida“ (52011IP0058). Tas pats dalykas įvardijamas sinonimu *ilgaamžiškumas*, pvz.: „<...> kadangi strategijoje „Europa 2020“ nustatytas 75 proc. užimtumo tikslas turi padėti užtikrinti pensijų sistemų ilgaamžiškumą [“sustainability of pension systems”] <...>“ (52011IP0058). Be to, angl. *sustainability* eina daugiareikšmio sudėtinio termino *social sustainability* pagrindiniu dėmeniu. Šiuo terminu įvardijama sveika gyvensena bei socialinė apsauga, jo lietuviškas atitikmuo – *socialinis tvarumas*, pvz.: „Socialinis tvarumas [“Social sustainability”] reiškia, kad žmonės gali gyventi sveikai, o tiems, kurie to negali, uždirbti pajamas, garantuojant pakankamą socialinės apsaugos lygį“ (52006IE1142). Taip pat terminu *social sustainability* įvardijamas dabarties ir ateities kartų interesų derinimo principas. Ši reikšmė fiksuojama ES institucijų terminų bazėje: „bendruomenės gebėjimas plėtoti procesus ir struktūras, kurie ne tik tenkina dabarties narių poreikius, bet suteikia galimybes ateities kartoms išlaikyti sveiką bendruomenę“ (IATE). Anglišką terminą atitinka *socialinė darna*, pvz.: „Lisabonos strategija yra dinamiška strategija, kurioje ypatingas dėmesys skiriamas darnai (klimato kaita, energetika, finansinė ir socialinė darna) [“social sustainability”]“ (52009DC0400).

Deja, ne visais atvejais aiškus yra anglišku terminu žymimos sąvokos turinys. Kai kuriais atvejais kontekstas nepakankamas visiems požymiams nustatyti. Be to, neaišku, kas tiksliai įvardijama žmogaus *tvarumu*<sup>7</sup>, pvz.: „Tokia darbotvarkė turi būti pritaikyta prie mūsų globalaus ir tarpusavyje susijusio pasaulio, nes laikantis įprastinės veiklos scenarijaus nebeįmanoma užtikrinti žmogaus orumo, nešališkumo, lygybės ir tvarumo [“in terms of human dignity, equity, equality or sustainability”]“ (52014DC0335). Kadangi dokumente kalbama apie *darnaus vystymosi* komponentų tikslus, manytina, kad sąvokos turinį sudaro tai, kas susiję su šios ideologijos principais.

<sup>7</sup> Kituose šaltiniuose terminu *human sustainability* vadinamas žmogaus kapitalo (sveikatos, švietimo, gebėjimų tobulinimo, lyderystės ir kapitalą užtikrinančių paslaugų prieinamumo) išlaikymas (Goodland 2002).

## IŠVADOS

1. ES institucijų dokumentuose darnaus (tvaraus) vystymosi ideologijos principus žymintis angliškas terminas *sustainability* verčiamas keliolika lietuviškų atitikmenų.

2. Vyraujantys angliško termino atitikmenys – daiktavardžiai *tvarumas*, *darnumas*, *darna*, *tausumas*. Dažnai daiktavardžio semantinis turinys perteikiamas būdvardžiais *tvarus*, *darnus*, *tausus*. Kiti angl. *sustainability* atitikmenys yra dažniausiai pasitaikančių terminų sinonimai: kitos kalbos kilmės šaknį arba kitas lietuviškas šaknis turintys terminai, darybiniai, gramatiniai sinonimai, panašios reikšmės žodžiai ar jų junginiai.

3. Angl. *sustainable* atitikmenimis įvardijamas kuris nors *darnaus vystymosi* ideologijos principas (ekonominis, socialinis vystymasis ir aplinkos apsauga) arba jų visuma. Principų visuma dažniausiai įvardijama *tvarumu*, *tvariu*, gerokai rečiau – *darnumu*, *darna*, *darniu*. Neretai *tvarumas* vartojamas ilgalaikiškumui, pastovumui žymėti. *Tausumu* paprastai įvardijamas aplinkos tausojimo arba saikingo vartojimo principai. Skirtingais lietuviškais atitikmenimis gali būti pabrėžiami įvairūs tų pačių reiškinių požymiai.

4. Lietuviškų atitikmenų gausą galėjo lemti angliško termino daugia-reikšmiškumas, vieno visus reikšmės požymius žyminčio lietuviško atitikmens neturėjimas, įvardijamos sąvokos neskaidrumas, skirtingų reikšmės aspektų pabrėžimas, susijusio *sustainable development* lietuviškų atitikmenų *tvarus vystymasis* ir *darnus vystymasis* varijavimas.

## ŠALTINIAI<sup>8</sup>

- Lietuvos Respublikos Vyriausybės nutarimas dėl nacionalinės darnaus vystymosi strategijos patvirtinimo ir įgyvendinimo. – *Valstybės žinios*, 2003.
- 32013D1386 – 2013 m. lapkričio 20 d. Europos Parlamento ir Tarybos sprendimas Nr. 1386/2013/ES dėl bendrosios Sąjungos aplinkosaugos veiksmų programos iki 2020 m. „Gyventi gerai pagal mūsų planetos išgales“.
- 32014L0017 – 2014 m. vasario 4 d. Europos Parlamento ir Tarybos direktyva 2014/17/ES dėl vartojimo kredito sutarčių dėl gyvenamosios paskirties nekilnojamojo turto, kuria iš dalies keičiamos direktyvos 2008/48/EB ir 2013/36/ES bei Reglamentas (ES) Nr. 1093/2010.
- 32014R0508 – 2014 m. gegužės 15 d. Europos Parlamento ir Tarybos reglamentas (ES) Nr. 508/2014 dėl Europos jūrų reikalų ir žuvininkystės fondo ir kuriuo panaikinami Tarybos reglamentai (EB) Nr. 2328/2003, (EB) Nr. 861/2006, (EB) Nr. 1198/2006 bei (EB) Nr. 791/2007 ir Europos Parlamento ir Tarybos reglamentas Nr. 1255/2011.
- 52006DC0020 – Komisijos komunikatas Tarybai ir Europos Parlamentui „Išorės veiksmai. Aplinkos ir tausaus gamtos išteklių, įskaitant energiją, valdymo teminė programa“.
- 52006DC0843 – Komisijos komunikatas Tarybai ir Europos Parlamentui „Tausi elektros energijos gamyba deginant iškastinį kurą: siekis užtikrinti beveik teršalų neišskiriančią gamybą deginant anglį po 2020 m.“

<sup>8</sup> Šaltiniai pateikiami chronologiškai. Prieš raides einantys du skaitmenys rodo metų baigmenį. Pavyzdžiui, identifikacinio numerio 52006DC0020 ketvirtas ir pentas skaitmenys „06“ rodo, kad dokumentas parengtas 2006 m.

- 52006IE1142 – Europos ekonomikos ir socialinių reikalų komiteto nuomonė dėl Darnaus vystymosi „Pramonės permainų varomosios jėgos“.
- 52007AR0127 – Regionų komiteto nuomonė „Švietimo ir didesnio informuotumo svarba skatinant tvarų vystymąsi“.
- 52007DC0621 – Komisijos komunikatas „Darnaus ir konkurencingo Europos turizmo darbotvarkė“.
- 52008DC0389 – Komisijos komunikatas Europos Parlamentui, Tarybai, Europos ekonomikos ir socialinių reikalų komitetui bei Regionų komitetui „Bendras Europos dangus II: darnesnis ir veiksmingesnis oro susisiekimas“.
- 52008DC0781 – Komisijos komunikatas Tarybai, Europos Parlamentui, Europos ekonomikos ir socialinių reikalų komitetui ir Regionų komitetui „Antroji Strateginė energetikos apžvalga. ES energijos tiekimo užtikrinimo ir solidarumo veiksmų planas“.
- 52009AE0872 – Europos ekonomikos ir socialinių reikalų komiteto nuomonė dėl pasiūlymo priimti Europos Parlamento ir Tarybos direktyvą, kuria nustatomi kelių transportui ir jo sąsajoms su kitų rūšių transportu skirtų pažangiųjų transporto sistemų diegimo pagrindai.
- 52009AE1029 – Europos ekonomikos ir socialinių reikalų komiteto nuomonė dėl žaliosios knygos „Siekiant saugaus, tausojančio ir konkurencingo Europos energetikos tinklo“.
- 52009AP0169 – Europos aviacijos sistemos veikimas ir tvarumas. 2009 m. kovo 25 d. Europos Parlamento teisėkūros rezoliucija dėl pasiūlymo dėl Europos Parlamento ir Tarybos reglamento, kuriuo iš dalies keičiami reglamentai (EB) Nr. 549/2004, (EB) Nr. 550/2004, (EB) Nr. 551/2004 ir (EB) Nr. 552/2004, kad būtų pagerintas Europos aviacijos sistemos veikimas ir tvarumas.
- 52009DC0400 – Komisijos Komunikatas Europos Parlamentui, Tarybai, Europos ekonomikos ir socialinių reikalų komitetui ir Regionų komitetui „Darnaus vystymosi aspekto integravimas į ES politiką: 2009 m. Europos Sąjungos tvaraus vystymosi strategijos peržiūra“.
- 52009PC0483 – Tarybos sprendimo pasiūlymas dėl Bendrijos pozicijos, kurios turi būti laikomasi Vakarų ir vidurio Ramiojo vandenyno toli migruojančių žuvų išteklių apsaugos ir valdymo komisijoje, nustatymo.
- 52010AE0108 – Europos ekonomikos ir socialinių reikalų komiteto nuomonė dėl Komisijos komunikato Tarybai, Europos Parlamentui ir Europos ekonomikos ir socialinių reikalų komitetui „Indėlis į tvarų vystymąsi. Sąžiningos prekybos ir su prekyba susijusių nevalstybinių tvarumo užtikrinimo programų vaidmuo“.
- 52010DC0212 – Komisijos darbinis dokumentas „Konsultacijos dėl transeuropinio transporto tinklo politikos ateities“.
- 52010DC0352 – Komisijos komunikatas Europos Parlamentui, Tarybai, Europos ekonomikos ir socialinių reikalų komitetui ir Regionų komitetui „Turistų lankomiausias žemynas – Europa. Nauja turizmo politika“.
- 52010DC0546 – Komisijos komunikatas Europos Parlamentui, Tarybai, Europos ekonomikos ir socialinių reikalų komitetui ir Regionų komitetui „Strategijos „Europa 2020“ pavyzdinė iniciatyva „Inovacijų sąjunga““.
- 52010DC0639R(02) – Komisijos komunikatas Europos Parlamentui, Tarybai, Europos ekonomikos ir socialinių reikalų komitetui ir Regionų komitetui „Energetika 2020“. Konkurencingos, darnios ir saugios energetikos strategija“.
- 52010IE0462 – Europos ekonomikos ir socialinių reikalų komiteto nuomonė dėl naujo tarptautinių organizacijų valdymo.
- 52010IP0190 – Ilgalaikis viešųjų finansų tvarumas atsižauant ekonomikai 2010 m. gegužės 20 d. Europos Parlamento rezoliucija dėl ilgalaikio viešųjų finansų tvarumo atsižauant ekonomikai.
- 52010IP0299 – Darbo vietų potencialo plėtimas naujoje tvarioje ekonomikoje 2010 m. rugsėjo 7 d. Europos Parlamento rezoliucija dėl darbo vietų potencialo plėtimo naujoje tvarioje ekonomikoje.
- 52010IP0445 – Tarptautinės prekybos politika atsižvelgiant į klimato kaitos reikalavimus. 2010 m. lapkričio 25 d. Europos Parlamento rezoliucija dėl tarptautinės prekybos politikos atsižvelgiant į klimato kaitos reikalavimus.
- 52011AE1386 – Europos ekonomikos ir socialinių reikalų komiteto nuomonė dėl Komisijos komunikato Europos Parlamentui, Tarybai, Europos ekonomikos ir socialinių reikalų komitetui ir Regionų komitetui „Rio+20“ : ekologiškos ekonomikos ir geresnio valdymo siekiai“.
- 52011AR0086 – Regionų komiteto nuomonė „Dunojaus regiono strategija“.
- 52011DC0144 – Baltoji knyga „Bendros Europos transporto erdvės kūrimo planas. Konkurencingos efektyviai išteklių naudojimui grindžiamos transporto sistemos kūrimas“.

- 52011DC0777 – Komisijos komunikatas Europos Parlamentui, Tarybai, Europos ekonomikos ir socialinių reikalų komitetui ir Regionų komitetui „2012 m. Komisijos darbo programa „Siekiant Europos atsinaujinimo“:
- 52011IP0058 – Adekvacijos, tvarios ir saugios Europos pensijų sistemos 2011 m. vasario 16 d. Europos Parlamento rezoliucija dėl adekvacijos, tvarios ir saugios Europos pensijų sistemos.
- 52011PC0834R(01) – Pasiūlymas dėl Europos Parlamento ir Tarybos reglamento, kuriuo nustatoma 2014–2020 m. įmonių konkurencingumo ir mažųjų bei vidutinių įmonių programa.
- 52011SC1575 – Komisijos tarnybų darbinis dokumentas. Poveikio vertinimo santrauka.
- 52012AE1051 – Europos ekonomikos ir socialinių reikalų komiteto nuomonė dėl tvarių gamybos ir vartojimo būdų skatinimo ES.
- 52012AE1250(03) – Europos ekonomikos ir socialinių reikalų komiteto nuomonė dėl Komisijos komunikato Europos Parlamentui, Tarybai, Europos ekonomikos ir socialinių reikalų komitetui ir Regionų komitetui „Pasirengimas spręsti būsimus ES išorės politikos aviacijos srityje uždavinius“:
- 52012AE1405 – Europos ekonomikos ir socialinių reikalų komiteto nuomonė dėl Komisijos komunikato Europos Parlamentui ir Tarybai dėl Europos žemės ūkio našumo ir tvarumo inovacijų partnerystės.
- 52012AR2255 – Regionų komiteto nuomonė „Stipresnė Europos pramonė ekonomikos augimui ir atsigavimui skatinti“:
- 52012IE1049 – Europos ekonomikos ir socialinių reikalų komiteto nuomonė dėl kooperatyvų ir restruktūrizavimo (nuomonė savo iniciatyva).
- 52012IP0238 – Bendradarbiavimas su užsienio partneriais energetikos politikos klausimais 2012 m. birželio 12 d. Europos Parlamento rezoliucija dėl bendradarbiavimo su užsienio partneriais energetikos politikos klausimais. Strateginis požiūris siekiant saugaus, tvaraus ir konkurencingo energijos tiekimo.
- 52013DC0085 – Komisijos ataskaita Europos Parlamentui ir Tarybai. „2011 m. valstybių narių pastangos pasiekti tvarią žvejybos pajėgumų ir žvejybos galimybių pusiausvyrą“:
- 52013DC0196 – Komisijos komunikatas Europos Parlamentui ir Tarybai „Žaliųjų produktų bendrosios rinkos kūrimas. Informacijos apie produktų ir organizacijų aplinkosauginį veiksmingumą kokybės gerinimas“:
- 52013DC0940 – Komisijos komunikatas „Pagrindinio transporto tinklo kūrimas. Pagrindinio tinklo koridoriai ir Europos infrastruktūros tinklų priemonė“:
- 52013IE2788 – Europos ekonomikos ir socialinių reikalų komiteto nuomonė dėl „Bendradarbiavimu arba dalyvavimu grindžiamo vartojimo. Tvarumo modelis XXI amžiui“:
- 52013IR7987 – Regionų komiteto nuomonė „Septintoji bendroji aplinkosaugos veiksmų programa: dėmesys darniems miestams“:
- 52014AE2242 – Europos ekonomikos ir socialinių reikalų komiteto nuomonė dėl Komisijos komunikato Europos Parlamentui, Tarybai, Europos ekonomikos ir socialinių reikalų komitetui ir Regionų komitetui „ES ekonomikos augimo ir darbo vietų kūrimo plėtojant pakrančių ir jūrų turizmą strategija“:
- 52014AE2817 – Europos ekonomikos ir socialinių reikalų komiteto nuomonė dėl Pasiūlymo dėl Europos Parlamento ir Tarybos direktyvos, kuria iš dalies keičiamos Direktyvos 2007/36/EB nuostatos, susijusios su akcininkų ilgalaikio dalyvavimo skatinimu, ir Direktyvos 2013/34/ES nuostatos, susijusios su tam tikrais įmonės valdymo pareiškimo elementais.
- 52014DC0335 – Komisijos komunikatas Europos Parlamentui, Tarybai, Europos ekonomikos ir socialinių reikalų komitetui ir Regionų komitetui „Deramas gyvenimas visiems. Nuo vizijos prie kolektyvinių veiksmų“:
- 52014DC0388 – Komisijos komunikatas Europos Parlamentui ir Tarybai „Konsultacijos dėl 2015 m. žvejybos galimybių pagal bendrą žuvininkystės politiką“:
- 52014DC0400 – Komisijos komunikatas Europos Parlamentui ir Tarybai, Europos ekonomikos ir socialinių reikalų komitetui ir Regionų komitetui „2014 m. Europos semestras. Konkrečioms šalims skirtos rekomendacijos“:
- 62010CC0368 – Generalinės advokatės Kokott išvada, pateikta 2011 m. gruodžio 15 d. Europos Komisija prieš Nyderlandų Karalystę. Valstybės įsipareigojimų neįvykdymas – Direktyva 2004/18/EB – Viešojo darbų, prekių ir paslaugų pirkimo sutarčių sudarymo tvarka – Viešasis karštųjų gėrimų automatų tiekimo, įrengimo ir aptarnavimo bei arbatos, kavos ir kitų sudedamųjų dalių pirkimas – 23 straipsnio 6 ir 8 dalys.
- C2006/045E/02 – Protokolas. 2005 m. balandžio 28 d., ketvirtadienis.
- IATE – Daugiakalbė Europos Sąjungos terminų bazė (<http://iate.europa.eu>).
- EUR-lex – Europos Sąjungos teisės aktų ir kitų viešų dokumentų bazė (<http://eur-lex.europa.eu/lt/index.htm>).

## LITERATŪRA

- DŽe – *Dabartinės lietuvių kalbos žodynas*. 6-asis (3-iasis elektroninis) leidimas, Vilnius: Lietuvių kalbos institutas.
- Goodland R. 2002: Sustainability: Human, Social, Economic and Environmental. – *Encyclopedia of Global Environmental Change*, John Wiley & Sons, Ltd.
- LKŽe – *Lietuvių kalbos žodynas* (I–XX, 1941–2002), elektroninis variantas, Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 2005. – www.lkz.lt.
- ODE 2010: *Oxford Dictionary of English*. Third edition. Edited by A. Stevenson, Oxford: Oxford university press.
- Pažūsis L. 2014: *Kalba ir vertimas*, Vilnius: Vilniaus universitetas.
- Pikčilingis J. 1969: *Leksinė ir gramatinė sinonimika*, Kaunas: Šviesa.
- Vaskelienė J., Kučinskienė R. 2012: Dabartinės lietuvių kalbos būdvardžių darybiniai sinonimai. – *Žmogus ir žodis*, 153–161.

## TVARUMAS, DARNUMAS, TAUSUMAS AND OTHER EQUIVALENTS OF THE TERM SUSTAINABILITY IN THE DOCUMENTS OF EU INSTITUTIONS

*Sustainable development* is a long-term ideology of societal development that is based on three principles – economic development, social development and environmental protection. The term *sustainability* is closely related to this ideology. In this article Lithuanian equivalents of the term *sustainability* are analyzed according to form, meaning and usage. Analysis of more than 450 cases of the usage of the English term *sustainability* shows, that this term has several Lithuanian equivalents, of which the most common are the nouns *tvarumas*, *darnumas*, *darna*, *tausumas*.

Often semantic content of the noun *sustainability* is expressed by the adjectives *tvarus*, *darnus*, *tausus*. Other equivalents are synonyms of the most common terms: terms which have borrowed or other Lithuanian root, derivative and grammatical synonyms, words or their combinations with similar meanings. Equivalents denote any principle of the ideology of *sustainable development* (economic, social development and environmental protection) or the ideology itself. In most cases the entirety of principles is denoted by equivalents *tvarumas*, *tvarus*, less frequently – by *darnumas*, *darna*, *darnus*.

The equivalent *tvarumas* is often used to name durability, stability. The equivalent *tausumas* usually denotes principles of moderate consumption or care of environment. In some cases different Lithuanian equivalents are used to name different features of the same phenomena. The abundance of Lithuanian equivalents appeared due to polysemy of the English term, absence of one common Lithuanian term covering all characteristics of the meaning, unclearness of the concept, emphasis of the different aspects of the concept, variation of equivalents of the related term *sustainable development*.

Gauta 2015-07-01

Robertas Stunžinas  
Lietuvių kalbos institutas  
P. Vileišio g. 5, LT-10308 Vilnius  
E. paštas robertasst@lki.lt

# Vieno langelio sistema – Europos Sąjungos teisės aktų projektų lietuvių kalba terminų derinimo su Lietuvos Respublikos institucijomis priemonė

---

**EGIDIJUS ZAIKAUSKAS**

*Europos Komisija*

**ESMINIAI ŽODŽIAI:** vieno langelio sistema, terminų tvarkyba, terminų derinimas, teisės aktai, Europos Sąjungos institucijos, Lietuvos Respublikos valstybės įstaigos

## ĮVADINĖS PASTABOS

Vienas svarbiausių teisės akto kokybės kriterijų – geri ir tinkamai vartojami terminai. Šiuo savotišku *credo* savo kasdieniame darbe vadovaujasi keli šimtai Europos Sąjungos vertėjų, verčiančių ES teisės aktų pasiūlymus ir kitus ES dokumentus į lietuvių kalbą. Dėl ES tekstų specifikos – teisinės ir politinės dokumentų svarbos, daugybės aprėpiamų politikos, ūkio, socialinio gyvenimo ir technikos sričių, dažnai įvedamų naujų sąvokų ir kt. – ES institucijų vertėjams nuolatos tenka spręsti įvairias terminologines problemas: kurti ar parinkti naujas sąvokas žyminčius terminus, įvertinti terminų variantus bei sinonimus ir parinkti tinkamiausius, derinti skirtingų sistemų terminiją ir pan. Pagalbos dažnai kreipiamasi į Lietuvos ekspertus, kad šie išaiškintų sudėtingą sąvoką arba padėtų parinkti tinkamiausią sąvokos žymiklį – terminą. Terminologinės problemos būna nevienodo sunkumo, taip pat nevienoda skirtingų sąvokų ir jas žyminčių terminų svarba teisės aktuose bei visoje teisės sistemoje. Kai kurie probleminiai terminai rūpi daugybei subjektų: ne tik teisės aktą parengusiai ES institucijai ir kitoms ES teisėkūros procese dalyvaujančioms ES institucijoms, bet ir tos srities Lietuvos Respublikos valstybės įstaigoms, nes kai kurie ES priimti teisės aktai tiesiogiai taikomi valstybėse narėse, taigi ir Lietuvoje, o kitų nuostatas Lietuvos valstybės įstaigoms tenka įtvirtinti teisės aktais. Todėl labai svarbu, kad ES ir Lietuvos teisės aktų terminija derėtų kiek įmanoma labiau. Daugumą ES teisės aktų projektų lietuvių kalba ekspertai patikrina per Lietuvos narystės ES informacinę

sistemą (LINESIS)<sup>1</sup>. Tačiau dažnai dėl labai trumpų terminų tai būna tik paviršutiniška patikra ir pateikiama tik vieno eksperto (asmeninė) nuomonė<sup>2</sup>. Sudėtingesnėms ES teisės aktų terminijos problemoms spręsti reikia labiau specifikuoto mechanizmo, kuris apimtų daugumą ES teisėkūros procese dalyvaujančių subjektų – tiek ES, tiek LR institucijų – ir leistų priimti kuo labiau suderintus sprendimus. Toks ES teisės aktų projektų terminų derinimo mechanizmas yra vieno langelio sistema (VLS)<sup>3</sup>.

Toliau straipsnyje pateikiama vieno langelio sistemos analizė, sistemos kūrimo faktai, nagrinėjamas jos veikimas, analizuojamos VLS užklausos, lyginamos terminokūros tendencijos ES institucijų lietuvių kalbos padaliniuose ir LR valstybės įstaigose.

## VLS KŪRIMAS

2009 m. Europos Komisijos Vertimo raštu generalinio direktorato Lietuvių kalbos departamente buvo iškelta idėja sukurti mechanizmą, kuris padėtų derinti terminus tiek ES institucijų mastu, tiek su LR institucijomis ir kuri naudodami ES institucijų lietuvių kalbos vertimo padaliniai galėtų lengviau gauti autoritetingą ir suderintą Lietuvos ekspertų nuomonę dėl sudėtingiausių ES teisės aktų projektų sąvokų. Tuo metu ES teisės aktų projektų terminijos derinimo su nacionalinėmis institucijomis sistemos veikė Europos Komisijos švedų ir suomių kalbų vertimo raštu padaliniuose<sup>4</sup>.

ES ir LR institucijoms sutarus ir suderinus pagrindinius principus, 2010 m. buvo įdiegta vieno langelio sistema – „Europos Sąjungos insti-

<sup>1</sup> Plačiau apie LINESIS žr. Lietuvos Respublikos Seimo svetainėje <http://www.lrs.lt/intl/presidency.show?theme=201&lang=1&doc=630> (žiūrėta 2015-07-20).

<sup>2</sup> Apie LINESIS pastabas ES teisės aktų projektams lietuvių kalba žr. Lukoševičiūtė 2012.

<sup>3</sup> Straipsnyje taip pat remiamasi autoriaus ir Audros Ivanauskienės (Valstybinė lietuvių kalbos komisija) bendro pranešimo „Vieno langelio sistema – sudėtingiausių Europos Sąjungos dokumentų lietuvių kalba terminologinių problemų sprendimo priemonė“, 2015 m. birželio 4 d. skaityto Tarptautinės jungtinės Lietuvių terminologijos forumo (LTF) ir Lietuvių kalbos instituto konferencijos „Moksliniai, administraciniai ir edukaciniai terminologijos lygmenys“, mintimis. Pranešimo skaidrės paskelbtos LTF svetainėje [http://ec.europa.eu/translation/lithuanian/ltf/index\\_lt.htm](http://ec.europa.eu/translation/lithuanian/ltf/index_lt.htm) (žiūrėta 2015-07-20).

<sup>4</sup> ES institucijų suomių kalbos terminų derinimo sistema (ESKO) veikimas: ES institucijų vertėjai el. paštu siunčia užklausas Suomijos Vyriausybės Terminologijos tarnybai. Ši sprendžia, kokiai ministerijai persiųsti užklausas. Kiekvienoje ministerijoje yra paskirti du sistemos koordinatoriai, jie sprendžia, kokiems ministerijos ekspertams persiųsti vertėjų užklausas, ir iš ekspertų gautus atsakymus išsiunčia Terminologijos tarnybai, kuri juos persiunčia ES institucijų vertėjams. Numatyta galimybė dėl kalbinių klausimų užklausos metu konsultuotis su Suomijos kalbų institutu. Be to, gavę atsakymą, vertėjai gali tiesiogiai tartis su jį pateikusiais ekspertais. Daugiau apie ESKO žr. Kuhmonen 2011.



tucijų lietuvių kalbos vertimo padalinių verčiamų teisės aktų projektų terminų derinimo su Lietuvos Respublikos institucijomis per vieną atsakingą instituciją sistema“ (VLS aprašas 2015, 1 punktas).

ES institucijose VLS veikimas grindžiamas lietuvių kalbos vertimo padalinių susitarimu. Sistemoje dalyvauja aštuonios ES institucijos: Europos Komisija, Europos Parlamentas, Europos Sąjungos Taryba, Europos Sąjungos Teisingumo Teismas, Europos Centrinis Bankas, Europos ekonomikos ir socialinių reikalų komitetas ir Regionų komitetas, Europos Audito Rūmai ir Europos Sąjungos įstaigų vertimo centras.

Teisinis šios sistemos veikimo Lietuvoje pagrindas – Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2010 m. liepos 7 d. nutarimas Nr. 998 „Dėl Europos Sąjungos teisės aktų projektų terminų lietuvių kalba derinimo“, kuriuo nustatyta „iš Europos Sąjungos institucijų gaunamų teisės aktų projektų lietuvių kalba terminų derinimo su ministerijomis, Vyriausybės įstaigomis ir įstaigomis prie ministerijų, valstybės mokslinių tyrimų įstaigomis, kurios dalyvauja ES teisės aktų priėmimo ir įgyvendinimo procese <...> tvarka“ (Nutarimas Nr. 998, 1 punktas). Šiuo nutarimu koordinuojančiąją Lietuvos institucija paskirta Valstybinė lietuvių kalbos komisija (VLKK), tam ji naudoja Lietuvos Respublikos terminų banko organizacine sistema, o „terminų derinimą valstybės institucijose ir įstaigose organizuoja jose veikiančios terminijos komisijos“ (Nutarimas Nr. 998, 2 punktas).

#### VLS VEIKIMO TVARKA

VLS užklausa rengiama dėl probleminių terminų ES teisės akto projektų vertimuose į lietuvių kalbą. Kai terminologinės problemos nepavyksta išspręsti savo jėgomis, remiantis verčiamu dokumentu rengiama VLS užklausa. Į problemos svarstymą įtraukiamos ne tik visų aštuonių sistemoje dalyvaujančių ES institucijų lietuvių kalbos vertimo padalinių vertėjai ir terminologai (toliau – ES institucijų vertėjai), bet ir VLKK bei užklauskos sąvokos srities LR valstybės ir mokslo įstaigos (toliau – LR ekspertai). VLKK yra tas „vienas langelis“ Lietuvoje, kuris gauna VLS užklauskas iš ES vertėjų, persiunčia jas reikiamoms LR įstaigoms, surenka jų pasiūlymus, kartu su jų atstovais tuos pasiūlymus svarsto ir ES vertėjams pateikia galutinį pasiūlymą dėl probleminės sąvokos. Visa komunikacija vyksta el. paštu.

Jei LR ekspertų pasiūlytam terminui pritaria visos ES institucijos<sup>5</sup>, jis įrašomas į verčiamą dokumentą, o išsamūs terminologiniai duomenys pateikiami ES institucijų terminų bazėje IATE. Per VLS suderintiems terminams IATE suteikiamas aukščiausias – ketvirtas – patikimumo laipsnis. Jei suderintas terminas yra iš teisės akto, kurį priimant dalyvauja ne viena ES institucija<sup>6</sup>, informacija apie jį taip pat įrašoma elektroninės informacinės verčiamo teisės akto byloje ES institucijų kalbinės informacijos saugojimo ir mainų sistemoje (ELISE). Šią informaciją tiesiogiai gauna su tuo dokumentu dirbantys skirtingų ES institucijų vertėjai ir Tarybos bei Europos Parlamento teisininkai lingvistai. Visi užklauso duomenys: ES institucijoms svarstyti pateikta užklausa, VLKK išsiųsta užklausa, VLKK atsakymas ir galutinis ES institucijų sprendimas, skelbiami ir archyvuojami ES institucijų terminologijos interneto svetainėje „EurTerm“<sup>7</sup>.

Deja, per vieno langelio sistemą ES ir LR institucijų suderinti terminai nepakliūva į Lietuvos Respublikos terminų banką. Tuo turėtų pasirūpinti LR valstybės įstaigų terminijos komisijos – jos turėtų pateikti atitinkamą siūlymą VLKK.

#### PER VLS SPRENDŽIAMOS TERMINOLOGINĖS PROBLEMOS

Priežastys, dėl kurių ES vertėjams prireikia VLS užklausų, įvardijamos triraide santrumpa SKP – stoka, klaida, perteklius. Iš esmės šios priežastys yra bet kokio norminamojo terminologinio darbo pagrindas:

- 1) terminų stoka – nėra oficialaus lietuviško termino, reikia įvardyti naują sąvoką;
- 2) terminų klaidos – esamas lietuviškas terminas (ar keli terminai) yra klaidingas (-i);
- 3) terminų perteklius – keliuose oficialiuose šaltiniuose ta pati sąvoka įvardijama skirtingais terminais.

<sup>5</sup> Kuriant VLS sistemą nebuvo numatyta, ką daryti, jei pasiūlymas ES institucijų vertėjams nepriimtinas. Tik 2015 m. ES institucijų vertėjai sutarė, kad jei kuri nors ES institucija argumentuotai nesutinka su LR ekspertų siūlymu, ji rengia pakartotinę užklausą ir procedūra kartojama iš naujo.

<sup>6</sup> Dažniausiai tai Europos Parlamento ir Tarybos reglamentai ir direktyvos, kurių pasiūlymus neretai verčia Europos Komisijos vertėjai.

<sup>7</sup> VLS užklausų sąrašas su pagrindiniais duomenimis pateikiamas LTF svetainėje [http://ec.europa.eu/translation/lithuanian/ltf/documents/ltf\\_oss\\_statistics\\_lt.pdf](http://ec.europa.eu/translation/lithuanian/ltf/documents/ltf_oss_statistics_lt.pdf) (žiūrėta 2015-07-20).

## 1. Terminų stoka

Užklauso dėl naujų sąvokų teikiamos bene dažniausiai. Daugelyje ES tekstų yra sąvokų, kurios lig tol nebuvo įvardytos lietuviškais terminais, o kai kuriuose tekstuose tokių naujų sąvokų būna ir ne viena dešimtis. VLS užklauso teikiamos tik tuo atveju, jei sąvoka yra labai svarbi arba kebli, pavyzdžiui, labai siauros srities, ir reikia ypatingų ekspertinių žinių jai paaiškinti bei įvardyti, pvz.: *genominė veislinė vertė* (angl. *genomic breeding value*), *artimoji priegloba* (angl. *proximity hosting*), *kryžminis maržos panaudojimas* (angl. *cross-margining*), *nepadengtas skolinų vertybinių popierių pardavimo sandoris* (angl. *naked short selling*) ir kt. Tiesa, nauja sąvoka ne visada reiškia, kad iki užklauso pateikimo sąvokai pavadinti visiškai nebuvo lietuviško atitikmens. Pavyzdžiui, renkant duomenis užklausiai anglų kalbos termino *viral video* lietuviškų atitikmenų internete rastas ne vienas: *viral klipas*, *virusinis video*, *virusinis vaizdo klipas*. Tačiau lig tol sąvoka nebuvo pakliuvusi nė į vieną teisės aktą, žodyną ar kokią kitą patikimą, oficialų šaltinį, o interneto tekstuose sąvokai įvardyti buvo vartojami skoliniai arba pažodiniai vertiniai. Užklauso tikslas – parinkti ar sukurti šią palyginti naują sąvoką tiksliai perteikiantį taisyklingą lietuvišką terminą. Šiuo atveju LR ekspertai pritarė ES vertėjų pasiūlytam terminui *plitusis vaizdo įrašas* (užklausa COM-2011-08).

Gana dažnai naujos sąvokos įvardijamos tiesiog kopijuojant, padėmeniui verčiant kitos kalbos, paprastai anglų, terminus ar net juos skolinantis. Ir vienu, ir kitu atveju abiem kalbomis įvardijami tapatūs sąvokos požymiai ir taip palyginti paprastai užtikrinama, kad ES teisės aktų versijų anglų ir lietuvių kalbomis turinys būtų tapatus. Tokių, iš pažiūros kitai kalbai visiškai lygiaverčių, terminų per VLS įtvirtinta ne vienas, pvz.: *aplinkosauginis dempingas* (angl. *environmental dumping*), *pelno repatrijavimas* (angl. *repatriation of profit*), *modifikuota gyvo viruso vakcina* (angl. *modified live-virus vaccine*) ir kt.

Žinoma, tai nereiškia, kad tą pačią sąvoką pavadinantys skirtingų kalbų terminai negali būti lygiaverčiai, jei įvardija skirtingus požymius, nes termino ir sąvokos santykis iš esmės yra sutartinis. Kartais terminui susieti su sąvoka nepakanka vien vidinės termino motyvacijos, reikalingas ir institucinis įteisinimas, pavyzdžiui, VLS susitarimas ir (arba) VLKK aprobavimas.

VLKK žodis yra lemiamas ir tada, kai per VLS užklauso siūloma išplėsti žodžių reikšmes, pavyzdžiui, pagal analogiją su kitomis sritimis

įteisinti naują tarptautinio žodžio reikšmę. Nors tokios užklauso nėra dažnos, matyti, kad ES vertėjai suteikti naują reikšmę lietuvių kalboje jau vartojamiems žodžiams linkę labiau nei VLKK terminologai. Pavyzdžiui, siūlyta išplėsti žodžio *genocidas* reikšmę ir įteisinti terminus *lyties genocidas* (angl. *gendercide*), *moterų genocidas* (angl. *femicide*), *mergaičių genocidas* (angl. *femail infanticide*). VLKK pasiūlymui nepritarė ir pasiūlė vartoti terminus atitinkamai *žudymas dėl lyties*, *moterų žudymas dėl lyties* ir *mergaičių žudymas dėl lyties* (užklauso EP-2013-01-03).

LR ekspertų pritarimo nesulaukė ir ES vertėjų pageidavimas išplėsti žodžio *anglis* reikšmę termine *mažaanglė ekonomika* (angl. *low-carbon economy*). LR ekspertai pasiūlė terminą *mažos anglies dioksido emisijos ekonomika*, kuris iš esmės reiškė grįžimą į 2007 m., kai derinant su LR ekspertais ES dokumentuose terminas (*dujų*) *emisija* imtas keisti terminu (*dujų*) *išmetimas*, kuris ilgainiui ir įsigalėjo ES teisės aktuose. Todėl ES institucijose buvo nuspręsta nepriimti LR ekspertų siūlymo, bet, atsižvelgiant į argumentus prieš žodžio *anglis* reikšmės plėtimą, atsisakyta ir savo siūlymo termino *mažaanglė ekonomika*. Teisės akto tekste paliktas lig tol jau vartotas kiek griozdiškas ir kiek netikslus terminas *mažo anglies dioksido kiekio technologijų ekonomika*. Laisvesnio pobūdžio tekstuose vertėjams siūloma vartoti kiek trumpesnę ir sklandesnę variantą *mažos anglies dioksido taršos ekonomika*, kuris, tikimasi, ilgainiui įsigalės ir teisės kalboje (užklausa COM-2014-08).

LR ekspertai taip pat atmetė ES vertėjų siūlymą išplėsti žodžio *turinys* reikšmę: nepatvirtino termino *kūrybinis turinys* (angl. *creative content*), reiškiančio kūrinių (dažniausiai meno), sukurtų naudojant multimedijas, kompiuterius arba ryšių technologijas, visumą arba tokiuose kūriniuose esančią informaciją kartu su pateikimo forma. Kadangi LR ekspertai nepateikė konkretaus pasiūlymo dėl šios sąvokos, į ES teisės akto projektą buvo įrašytas ES vertėjų siūlomas terminas. Jis ilgainiui įsigalėjo ir viešuosiuose tekstuose (užklausa COM-2013-06).

Keliais atvejais per VLS siūlytam reikšmės išplėtimui VLKK terminologai ir LR ekspertai vis dėlto pritarė. Pavyzdžiui, patvirtinta nauja lig tol tik finansų ir filologijos srityse vartoto termino *kolokacija* (angl. *co-location*) reikšmė „įmonės serverio saugojimo ir priežiūros duomenų centre, kuria me yra ir kitų įmonių, visų pirma biržos, serveriai, paslauga, kuria užtikrinamas ypač didelės spartos ryšys su birža“ (užklausa EP-2014-04).

## 2. Terminų klaidos

Iki stojimo į Europos Sąjungą 2004 m. Lietuva turėjo perimti pagrindinius ES teisės aktus. Tam jie turėjo būti išversti į lietuvių kalbą. Vers-tinų ES teisės aktų buvo labai daug ir verčiant ne visada buvo parinkti patys tinkamiausi terminai. Netinkamų terminų, pavyzdžiui, klaidingai žyminčių sąvokos požymius ar nenurodančių svarbių požymių arba ne-derančių prie tos srities terminų sistemos pasitaiko ir po įstojimo į ES verstuose teisės aktuose. Priimant naują teisės akto redakciją netinkamus terminus kartais galima pataisyti, pakeisti gerais, bet reikia, kad apie tokius keičiamus terminus sužinotų visos suinteresuotosios šalys, taip pat ir LR institucijos. Dar geriau, jei nauji terminai priimami visų šalių su-tarimu. Todėl dėl svarbių keičiamų ES teisės aktuose vartojamų terminų rengiamos VLS užklausa.

Pačia pirmą VLS užklausa (COM-2011-01) nesistemišką terminą *paša-ry operatorius* (angl. *feed business operator*) buvo sutarta pakeisti tinkames-niu terminu *pašarų ūkio subjektas*. Kartu buvo sutarta ir dėl artimą sąvo-ką įvardijančio termino *maisto tvarkymo subjektas* (angl. *food business operator*) keitimo terminu *maisto ūkio subjektas*. 2013 m. VLKK pranešė, kad ekspertai pareikalavo grąžinti senąjį terminą *maisto tvarkymo subjektas*. Pagrindinė priežastis – terminas buvo vartojamas maisto tvarkymo subjek-tų patvirtinimo pažymėjimuose, kurių forma buvo patvirtinta ministerijos, ir buvo išspausdinta tūkstančiai pažymėjimų blankų. Dėl pakeisto oficialaus (nors ir neidealaus) termino būtų reikėję blankus perspausdinti, dėl to ministerija būtų patyrusi nemenką finansinį nuostolį.

Kitas netinkamo termino pavyzdys – *rutulinių guolių reaktorius* (angl. *pebble-bed reactor*). Iš pažiūros šis pažodžiui išverstas lietuviškas terminas atitinka anglišką terminą, yra semantiškai skaidrus ir sistemiškas, tačiau dėl pirminės junginio *rutulinis guolis* reikšmės – „velenų ar besisukančių ašių atrama, sudaryta iš dviejų žiedų ir tarp jų esančių rutuliukų“ (AGTTŽ 2006) klaidina: tai yra dujomis vėsinaamas branduolinis reaktorius, kurio rutulių formos šilumos elementai laikomi ant tam tikro pagrindo (guolio, lovos!). Per VLS buvo sutarta vartoti terminą *rutulinių šiluminių elementų reaktorius* (užklausa COM-2011-05).

Pažodinis vertimas – viena dažnesnių terminų semantinių klaidų prie-žasčių. ES dokumentuose buvo vartojamas pažodžiui iš angliško termino *urban mining* išsiverstas terminas *miestų kasyba*, nors su kasyba sąvoka

mažai susijusi: „antrinių žaliavų išgavimas iš sąvartynų, taip pat ir specializuotųjų, pvz., statybinių medžiagų, griaunamų pastatų, buitinės technikos, atliekų.“ Per VLS sutartas galutinis terminas *gavyba iš urbanistinių atliekų* (užklausa EP-2012-03).

Kartais terminas tampa netinkamas pasikeitus pačiai sąvokai. Iki 2011 m. pagal ES teisės aktus buvo skaičiuojamas ir bendras sužvejotų žuvų kiekis, ir žvejybos laimikis, kurį žvejybos laivai parsigabendavo į krantą. Sužvejotas netinkamas – per mažas ar nevertingų rūšių – arba sužeistas žuvis žvejai čia pat išmesdavo atgal į jūrą. Taip gamtai buvo daroma didelė žala. Siekiant tausesnės žvejybos buvo priimtas reglamentas, pagal kurį visas sugautų žuvų kiekis turi būti prilyginamas laimikiui. Todėl per VLS terminas *didžiausias tausius leidžiamas sužvejoti kiekis* (angl. *maximum sustainable yield*) buvo pakeistas terminu *didžiausias galimas tausios žvejybos laimikis* (užklausa COM-2011-11).

Keisti terminą gali prireikti ir pasikeitus tarptautinei nomenklatūrai. 2012 m. gegužės 30 d. IUPAC sprendimu cheminio elemento Nr. 114 pavadinimas *ununquadium* buvo pakeistas pavadinimu *flerovium* rusų fiziko Georgijaus Fliorovo garbei, o cheminio elemento Nr. 116 pavadinimas *ununhexium* – pavadinimu *livermorium* Livermoro nacionalinės laboratorijos (JAV) garbei. Todėl per VLS Kalbos komisijos buvo paprašyta įteisinti lietuviškus šių elementų pavadinimus *flerovis* ir *livermoris*. LR ekspertai ir VLKK naujiems terminams besąlygiškai pritarė (užklauskos COM-2012-10 ir COM-2012-11).

### 3. Terminų perteklius

Per 11 Lietuvos narystės ES metų ir dar iki tol į lietuvių kalbą buvo išversta tūkstančiai ES dokumentų. Dėl darbo skubos anaip tol ne visų jų terminai buvo nuosekliai tikrinami terminologų ir derinami su kitomis ES bei LR institucijomis. Todėl pasitaiko, kad ta pati sąvoka skirtingų institucijų ar net tos pačios institucijos dokumentuose įvardijama skirtingais terminais. Kai tokia sąvoka pakliūva į naujo teisės akto projektą, vertėjui sunku nuspręsti, kurį terminą pasirinkti.

Kartais pasirinkimą lemia formalūs teisiniai kriterijai:

- privalu paisyti teisinio nuoseklumo – įgyvendinimo teisės akte turi būti vartojami tie patys terminai kaip ir pamatiniame,
- pirmenybė teikiama ES sutartims ir tą sritį reglamentuojantiems reglamentams, sprendimams bei direktyvoms,

- ES teisės aktų terminai turi pirmenybę prieš nacionalinių teisės aktų terminus,
- pirmiausia atsižvelgiama į eksperto, dalyvavusio svarstant tą teisės akto projektą ES Taryboje, nuomonę.

Taip pat žiūrima, ar gal kiek netobulas, bet taisyklingas terminas nėra įsigalėjęs viešojoje vartosenoje, ar nėra vartojamas nomenklatūroje, ar nėra susijęs su prekės ženklais ir pan.

Vis dėlto, kai prieš tai išdėstyti kriterijai nevaržo, iš kelių ar viso pluošto sinonimų atrinkti geriausią terminą nėra paprasta. Ypatingais atvejais kreipiamasi į LR ekspertus.

Užklausoje EP-2014-07 ekspertų buvo klausama, kuriuo iš gausybės sinonimų geriausia įvardyti anglų kalbos terminu *key performance indicator* žymimą sąvoką. Rengdami užklausą ES vertėjai atrado per dešimt sinonimų ir variantų: *pagrindiniai veiklos rezultatų rodikliai, pagrindiniai veiklos rezultatų vertinimo rodikliai, pagrindiniai veiksmingumo rodikliai, pagrindiniai veiksmingumo rezultatų rodikliai, pagrindiniai rezultatų rodikliai, pagrindiniai rezultatyvumo rodikliai, pagrindiniai efektyvumo rodikliai, svarbiausieji veiklos rodikliai, esminiai veiklos rodikliai, įmonės veiklos vertinimo rodikliai, pagrindinis veiklos rodiklis* (ES vertėjų siūlymas) ir kt. Teisiniai kriterijai ir vartosenos tendencijos neleido teikti pirmenybės kuriam nors vienam, todėl tiek ES vertėjai, tiek LR ekspertai pirmiausia žiūrėjo, kad terminas kuo tiksliau įvardytų sąvoką. Tiesa, didžioji dalis atrastų sinonimų žymėjo kuopinę sąvoką, o teisės akte reikėjo *rodiklio* kaip apskaitos vieneto. Su LR ekspertais buvo sutarta vartoti terminą *pagrindinis veiklos rezultatų rodiklis*.

Ne vieną sinonimą gali turėti net, atrodytų, gana konkrečią sąvoką pavadinantys technikos terminai, pavyzdžiui, angl. *loop flow* skirtinguose šaltiniuose buvo rasti 9 lietuviški atitikmenys: *gretutinis srautas, srovės tiekimas aplinkinėmis linijomis, nekoordinuojamas energijos žiedinis srautas, gretutinėmis elektros linijomis tekantis elektros srautas, nekoordinuojamas srautas, energijos perdavimas aplinkinėmis linijomis, srovės tekėjimas aplinkinėmis linijomis, kontūro srovė, aplinkinis srautas* (ES vertėjų siūlymas). LR ekspertai pasiūlė vartoti terminą *žiedinis srautas*. Čia pateikiami LR ekspertų argumentai: „Sutarta teikti terminą *žiedinis srautas*, nes jis labiau atitinka fizikinius procesus elektros energetikos sistemoje. Pasak Energetikos

ministerijos, terminas *aplinkinis srautas* elektros energetikos sektoriuje nevertinamas, jis siejamas su logistika – kai negali tiesiogiai pervežti, reikia srautą nukreipti aplinkui. Energetikos ministerijos teigimu, elektros tinklu elektros energijos aplinkui perduoti nepavyks, nes tai prieštarauja Kirchhofo dėsniams.“ LR ekspertų pasiūlytas terminas ir buvo priimtas (užklausa EP-2014-06).

Problemų teisės aktų vertėjams gali kelti net ir sinonimų pora, pavyzdžiui, terminas su tarptautiniu dėmeniu ir terminas su jo lietuvišku atitikmeniu. Šios rūšies sinonimija gana dažna lietuvių kalboje. Tokių sinonimų vartojimas laisvesnio stiliaus tekstuose gali turėti stilistinę vertę, tačiau administraciniuose dokumentuose, ypač teisės aktuose, ji nepriimtina. Pavyzdžiui, užklausoje COM-2012-19 spręsta, kuri sinonimą – *neteisėta migracija* ar *nelegali migracija* – teikti vartoti teisės akte. LR ekspertai nurodė, kad terminai lygiaverčiai ir juos galima vartoti pakaitomis: „Semantinio skirtumo ar konotacijos nėra, todėl kalbiškai abu terminai *nelegali migracija* ir *neteisėta migracija* vertintini vienodai. LR teisėje taip pat nedaroma šių sąvokų skirtumo <...>. *Nelegali migracija* ir *neteisėta migracija*, kaip ir *nelegalus darbas* ir *neteisėtas darbas* ar pan., vartojami pakaitomis, kaip sinonimai. Iš esmės pirmenybę būtų galima teikti lietuviškam, o ne tarptautiniam dėmeniui, nors iki šiol labiau paplitę terminai su dėmeniu *nelegalus, -i*.“ Su LR ekspertų pritarimu į ES teisės aktą buvo įrašytas dažniau vartojamas terminas su tarptautiniu dėmeniu *nelegali migracija*.

Teisės akte svarbios visos detalės, todėl kartais derinama net gramatinė termino forma. Užklausa Taryba-2011-04 buvo skirta nuspręsti, kuri forma – *maža įmonė* ar *mažoji įmonė* (angl. *small enterprise*) – yra tinkamesnė. Nuspręsta, kad šiuo atveju paprastoji ar įvardžiutinė forma nelemia sąvokos turinio, ir sutarta, kad ES teisės aktuose toliau bus rašoma įvardžiutinė forma, nes tokia forma vartojama tiek pirminėje, tiek antrinėje ES teisėje, o LR teisėje bus toliau teikiama pirmenybė paprastajai formai, kaip vartojama Smulkaus ir vidutinio verslo plėtros įstatyme ir įrašyta LR terminų banke (apbruotas terminas).

Čia pateiktų terminų derinimo per vieno langelio sistemą aplinkybės ir priežastys skirtingos. Tačiau visi pavyzdžiai rodo ES vertėjų siekį ES teisės aktuose vartoti kuo taisyklingesnius, semantiškai geriau motyvuotus, sistemingesnius ir kaip galima labiau su visomis suinteresuotosiomis šalimis suderintus terminus.

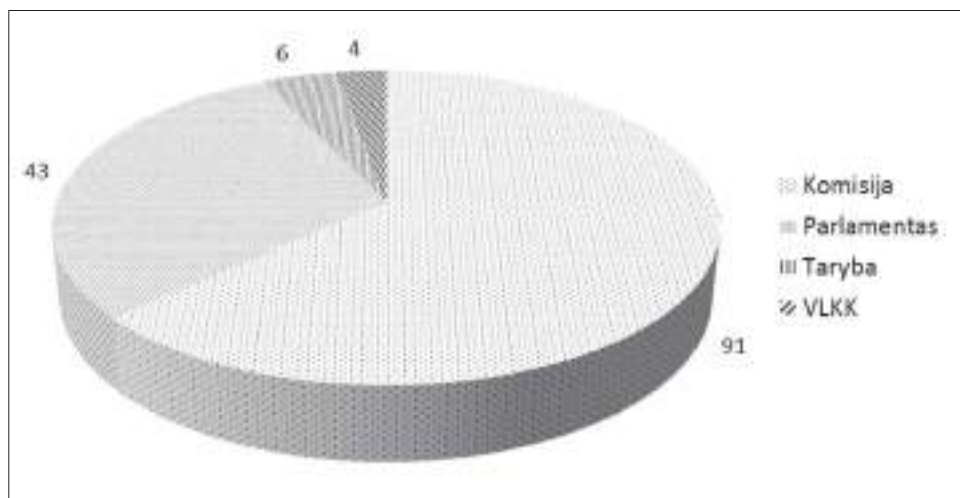


## VLS UŽKLAUSŲ SKAIČIUS PAGAL ES INSTITUCIJAS

Pirmoji VLS užklausa Valstybinei lietuvių kalbos komisijai buvo pateikta 2011 m. vasario 1 d. Iki 2015 m. birželio 1 d. VLKK buvo pateikta 140 užklausių: 91 pateikė Europos Komisija, 43 – Europos Parlamentas, 6 – Europos Sąjungos Taryba (1 pav.). Tai, kad daugiausia užklausių pateikia Europos Komisija, pirmiausia galima paaiškinti dviem faktais: Europos Komisijoje parengiama ir verčiama daugiausia ES dokumentų ir Europos Komisija dažniausiai rengia pirminius teisės aktų pasiūlymus, todėl Komisijos vertėjams pirmiesiems tenka spręsti iš originalo tekstų kylančias terminologines problemas, kaip antai naujų sąvokų įvardijimas ir kt.

Kad ir nedažnai, vieno langelio sistema veikia ir atvirkštine kryptimi: naudodamasi VLS, Valstybinė lietuvių kalbos komisija ES institucijoms iki 2015 m. birželio 1 d. atsiuntė keturis terminologinius pranešimus: dėl terminų *kaštai* „geriausios (ekonominiu aspektu) alternatyvos, nepasirinktos siekiant norimo tikslo, vertė“, *sutelktinis finansavimas* (angl. *crowd funding*), *bitinis žvilgvabalis* (lot. *Aethina tumida*) ir *maisto tvarkymo subjektas* (angl. *food business operator*)<sup>8</sup>. Visų terminologinių pranešimų sąvokos yra ir ES teisės aktuose, todėl pagal galimybes LR ekspertų siūlomi terminai perkeliama į naujas ES teisės aktų redakcijas.

1 pav. VLS užklausių skaičius pagal užklausių rengėjus

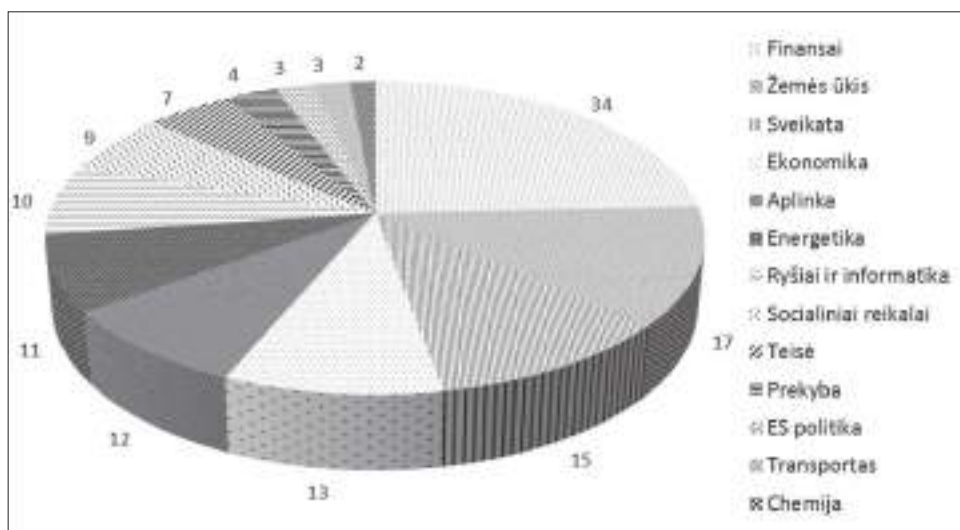


<sup>8</sup> Platesnį paaiškinimą dėl pastarojo termino žr. skyriuje „Terminų klaidos“.

## VLS UŽKLAUSŲ SKAIČIUS PAGAL SRITIS

Daugiausia užklausų pateikta dėl finansų srities sąvokų – 34, žemės ūkio – 17, sveikatos – 15, ekonomikos – 13, aplinkos – 12 ir kt. (2 pav.).

2 pav. VLS užklausų skaičius pagal sritis



Šie skaičiai netiesiogiai rodo, kokių sričių terminija ES institucijų vertėjams kelia daugiausia problemų, kokių ekspertinių žinių labiausiai trūksta. Detalesnė užklausų pagal sritis analizė atskleidžia ir ES teisėkūros tendencijas, kad ir nelabai ryškias: 2011–2013 m. pagalbos į ekspertus daugiausia buvo kreipiamasi dėl aplinkos ir sveikatos, o 2014 ir 2015 m. – daugiausia dėl finansų ir energetikos sąvokų. Tam tikru mastu didesnį skaičių užklausų dėl tam tikrų sričių sąvokų lemia ES institucijų veiklos programos ir teisinės iniciatyvos.

Kai kurios užklausų sąvokos priklauso ne vienai sričiai ir tai kelia papildomų problemų LR ekspertams parenkant tinkamiausią terminą. Pavyzdžiui, dėl sąvokos, anglų kalba įvardijamos *malpractice*, žymėjimo lietuvių kalba išsiskyrė trijų ministerijų nuomonės:

„Ūkio ministerija siūlė terminą *profesinis aplaidumas* (nurodė, kad Profesinių kvalifikacijų direktyvos 205/36/EB 5 str. 3 p. vartojamas terminas *rimtas profesinis aplaidumas* (angl. *serious professional malpractice*); toks terminas taip pat vartojamas LR reglamentuojamų profesinių kvalifikacijų pripažinimo įstatyme (2008.04.03 Nr. X-1478)).

Teisingumo ministerijos nuomone, galimas terminas *aplaidus profesinių pareigų vykdymas*, bet aplaidumas paprastai siejamas su neatsargumu, tad neapimtų tyčinių veiksmų, kurie paprastai įvardijami terminu *piktnaudžiavimas*.

Vidaus reikalų ministerijos nuomone, vidaus reikalų srityje tiktų terminas *neteisėta veika vykdant profesines pareigas*. Diskutuojant sutarta, kad ne visose srityse ir ne visais atvejais tinka kalbėti apie *neteisėtumą*. Veiksmai gali būti teisėti, bet *netinkami*. Kartais galima kalbėti apie *profesinę klaidą*. Į sąvoką greičiausiai reikia įtraukti ir neveikimą. Skirtingose srityse sąvokos požymiai gali skirtis.“ (Atsakymas į užklausą COM-2015-02.)

Kaip matyti iš cituojamo teksto, ministerijų atstovai išskyrė skirtingus sąvokos aspektus, svarbius būtent jų sričiai. Neretai vertėjai verčiamo dokumento srities taip gerai neišmano ir negali išskirti subtilių sąvokos aspektų. Todėl arba turi kreiptis pagalbos į konkrečios srities ekspertą, arba ieškoti bendresnės sąvokos raiškos. O dažniausiai pasikliaujama originalo kalbos termino autorių atlikta sąvokos analize ir daroma prielaida, kad originalo kalbos terminas žymi tinkamus sąvokos požymius, todėl lietuvišką terminą galima tiesiog padėmeniui (pažodžiui) išsiversti. Pavyzdžiui, anglų kalbos terminas *malpractice* ES teisės aktuose dažniausiai buvo verčiamas *netinkama praktika*. Svarstant sąvoką VLKK Terminologijos pakomisėje, buvo nuspręsta, kad, nepaisant skirtingose srityse iškeliamų kiek skirtingų sąvokos požymių, bendriausias terminas galėtų būti *netinkamas profesinių pareigų atlikimas*. Jis ir buvo įrašytas į verčiamą ES teisės akto projektą.

Kad būtų lengviau išsiaiškinti, kokie sąvokos požymiai iškeltini į formalųjį termino lygmenį, sutarta, kad užklauso turi būti rengiamos pagal konkretų ES teisės akto projektą, nes konkrečiame tekste svarbesni gali būti vieni ar kiti sąvokos požymiai. Taigi vieno langelio sistema orientuojama į tekstinę terminologiją.

## VLS KLIUVINIAI

Kaip ir kiekviena duomenų tvarkybos ir derinimo sistema, kurioje veikia daug subjektų, vieno langelio sistema turi savų privalumų ir trūkumų.

Bene didžiausias sistemos trūkumas yra palyginti mažas derinamų terminų skaičius. Menkus kiekybinius rodiklius lemia kelios priežastys.

Pirma, ilgai trunka parengti kokybišką užklausą, kad LR institucijų ekspertams būtų aišku, dėl kokios sąvokos klausiama, ir nereikėtų patiems papildomai ieškoti informacijos.

Rengiant užklausa ne tik patikrinamos pagrindinės lietuvių terminų bazės: LRTB, IATE, LST terminų bazė, „EuroTermBank“ ir kt., informacija taip pat renkama iš visateksčių teisės aktų bazių: „EUR-Lex“; LRS dokumentų bazės, LR teisės aktų registro (TAR), papildoma kitais duomenimis iš spausdintinių šaltinių ir interneto. Svarbūs atrinkti duomenys pateikiami standartizuota užklausa forma. 1 lentelėje pateikiama šiek tiek supaprastinta užklausa forma su duomenų laukų paaiškinimais.

**1 lentelė. Vieno langelio sistemos užklausa forma su duomenų laukų paaiškinimais**

Teikinio Nr.	Numeris VLS sistemoje				
Teikianti institucija	Pvz., Europos Komisija	Pradžios data		IATE Nr.	
Teisės aktas	[Verčiamas teisės akto projektas, dėl kurio sąvokos siunčiama užklausa.]				
LT terminas	[ES institucijų siūlomas terminas arba terminai, iš kurių prašoma atrinkti tinkamiausią. ES institucijų, nesutinkančių su siūlomu terminu, pasiūlymai pateikiami kitoje lentelėje.]				
Sritis	[Termino vartojimo sritis pagal „Eurovoc“ klasifikatorių.]				
Apibrėžtis	[Dažniausiai apibrėžtis imama iš verčiamo teisės akto projekto arba užklausa autorių sukuriama pagal kitas kalbas (išverčiama).]				
Kitų kalbų atitikmenys	[Paprastai pateikiami bent trijų procedūrinių ES kalbų – anglų, prancūzų ir vokiečių – atitikmenys. Stengiamasi pateikti ir kitų, galbūt ekspertų mokamų kalbų – lenkų, latvių, rusų – atitikmenų. Medicinos, biologijos, anatomijos sąvokų stengiamasi pateikti ir lotyniškus terminus.]				
Problemos	[Paaiškinamos užklausa teikimo priežastys ir aplinkybės, kad ekspertai žinotų, į ką labiausiai kreipti dėmesį.]				
Kontekstas	[Sąvoką paaiškinančios teksto ištraukos, dažniausiai iš ES teisės akto.]				
Termino sinonimai	[Kiti nagrinėjamą sąvoką įvardijantys terminai su šaltinių nuorodomis, ypač jei jie vartojami ES teisės aktuose.]				
Susijusios sąvokos	[Nagrinėjamą sąvoką suprasti padedantys terminai, pavyzdžiui, žymintys platesnę sąvoką (giminės–rūšies santykis) arba lygiagrečią sąvoką (ekvonimai).]				
Pastabos	[Bet kokia papildoma informacija, kuri gali būti naudinga nagrinėjant užklausa.]				

Kita didelė kliūtis, ribojanti VLS naudojimo galimybes ir gerokai mažinanti užklausų skaičių, yra visas užklausos nagrinėjimo ir atsakymo į užklausą laikas. Neretai nuo terminologinės problemos verčiamame ES teisės akto projekte nustatymo iki LR ekspertų atsakymo praeina (arba praeitų, jei užklausa būtų rengiama) daugiau laiko, nei skirta tam dokumentui išversti. Paprastai tais atvejais, kai dokumento vertimo terminas trumpesnis nei trys savaitės, užklausa nėra rengiama, nes vien LR ministerijoje terminui svarstyti skirta iki 14 darbo dienų, todėl gauti atsakymo laiku nesitikima. Tokiu atveju terminai dažniausiai derinami mažesniu mastu, pavyzdžiui, ministerijos eksperto tiesiogiai prašoma išaiškinti sąvoką, o su VLKK Svetimžodžių keitimo lietuviškais atitikmenimis skyriaus kolegomis tariamasi dėl termino formos.

Su tam tikromis problemomis susiduria ne tik užklausų rengėjai, bet ir ekspertai, kuriems užklausas tenka svarstyti ir iš kurių tikimasi pagrįsto atsakymo.

Užklausos rengiamos daugiausia remiantis vertėjų raštu darbo medžiaga, pagrindinis atramos taškas – terminai kitomis kalbomis, pirmiausia anglų. Dėl sistemų ir terminologijos tradicijų skirtumų angliškus terminus ne visada įmanoma išversti santykiu 1 su 1. Pavyzdžiui, anglų kalbos terminas *foreclosure* konkurencijos politikos srityje vartojamas gana bendrai sąvokai žymėti, jos požymis „laikinės veiksmo aplinkybės“ nėra esminis, todėl nežymimas angliško termino struktūroje. Iki VLS užklausos vartoti lietuvių kalbos terminai *rinkos ribojimas*, *galimybių ribojimas*, *rinkos uždarymas* reiškė tik kliūčių naujoms įmonėms patekti į rinką sudarymą. Tačiau anglų kalbos terminas dar reiškia ir pastangas išstumti iš rinkos jau esamus jos dalyvius. Todėl ekspertai pasiūlė prireikus bendros sąvokos vartoti palyginti nebūdingos lietuvių terminijai sandaros sudėtinį terminą *stūmimas iš rinkos arba kliūčių įeiti į ją sudarymas*. Šis terminas kaip žymintis pačią bendriausią sąvoką įrašytas į IATE (užklausa COM-2011-03).

Kitas rimtas kliuvinys ekspertams parinkti tinkamą terminą per VLS klausiamai sąvokai žymėti – specifinės ES teisės aktų sąvokos, su kuriomis LR teisės aktų rengėjai nesusiduria. Pavyzdžiui, vienoje pirmųjų VLS užklausų dėl anglišku terminu *governance* žymimos sąvokos taip ir nebuvo rasta vieningo sprendimo. Ši sąvoka dažniausiai vartojama politinio pobūdžio ES dokumentuose, kuriems būdingas tam tikras neapibrėžtumas, todėl parinkti sąvoką tiksliai perteikiančią lietuvišką terminą buvo labai sunku. LR ekspertai pasiūlė visą pluoštą galimų terminų: *bendradarbiaujamasis valdymas* (arba *bendradarbiaujamoji valdysena*), *derybinis valdymas* (arba

*derybinė valdysena*), *horizontalusis valdymas* (arba *horizontalioji valdysena*), *nehierarchinis valdymas* (arba *nehierarchinė valdysena*), *tarpuvalda*, tačiau ES tekstuose nė vienas iš jų nerado vietos, ir ES vertėjai dažniausiai renka semantiškai ne tokį tikslų, bet paprastesnį terminą *valdymas* (užklausa Taryba-2011-01).

Panašių problemų sukėlė ir makroekonomikos sąvokos, anglų kalba įvardytos metaforiniais terminais *cradle-to-gate*, *gate-to-grave*, *cradle-to-grave*, *life cycle*. LR ekspertai į prašymą nustatyti oficialius terminus ir paaiškinti, ar keli terminai nežymi vienos sąvokos, atsakė: „Lietuvos Respublikos teisės aktuose teikiamas terminas (lietuviškas angl. *cradle-to-grave* atitikmuo) nėra vartojamas, taigi neaktualus, be to, neaiški ir pati sąvoka.“ (Atsakymas į užklausą COM-2013-09.)

Vis dėlto ekspertai ir tokiais neaiškiais atvejais bando padėti vertėjams. Kadangi lietuvių administracinėje ir mokslo kalboje vengiama verstinių metaforų, šiuo atveju buvo pasiūlyta po kelis variantus, tiesiogiai įvardijančius kai kuriuos svarbius sąvokų požymius:

*cradle-to-grave* – *visas ciklas, ciklas nuo (žaliavų) gamybos iki (produkto) gyvavimo pabaigos, (žaliavų) gavyba–(produkto) ciklo pabaiga;*

*cradle-to-gate* – *ikigamybinis etapas, etapas nuo (žaliavų) gamybos iki (produkto) gamybos, (žaliavų) gamybos–(produkto) gamybos pradžios etapas;*

*gate-to-grave* – *pogamybinis etapas, etapas nuo (produkto) gamybos iki (gyvavimo) ciklo pabaigos, (produkto) gamybos–(gyvavimo) ciklo pabaigos etapas* (užklausa COM-2013-09–12).

#### TERMINŲ TVARKYBOS ES IR LR INSTITUCIJOSE SKIRTUMAI

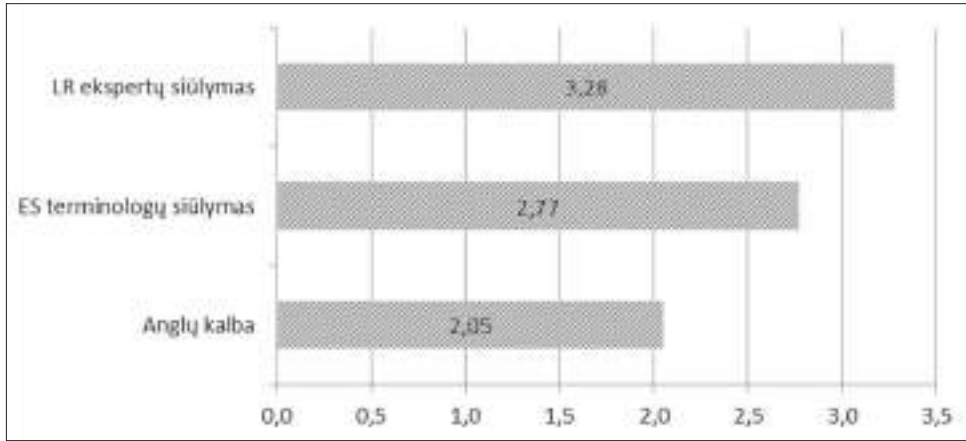
Detalesnė baigtų VLS užklausų analizė atskleidžia tam tikrų terminų tvarkybos ES ir LR institucijose skirtumą.

Vienas iš jų akis krintančių skirtumų – LR ekspertų pasiūlyti terminai neretai turi daugiau dėmenų nei tą pačią sąvoką įvardijantys ES vertėjų pasiūlyti terminai. Vidutinis ES vertėjų siūlytų terminų ilgumas<sup>9</sup> yra 2,77 dėmens, o LR ekspertų – 3,28 dėmens (3 pav.). Taigi LR ekspertų siūlomi terminai yra vidutiniškai 16 proc. ilgesni už ES vertėjų teikiamus tas pačias sąvokas žyminčius terminus<sup>10</sup>.

<sup>9</sup> Skaičiuojami tų užklausų terminai, kurių nesutapo ES vertėjų ir LR ekspertų siūlymai. Tarnybiniai žodžiai nei lietuvių, nei anglų kalbos terminuose neskaičiuojami.

<sup>10</sup> Skaičiai nėra absoliučiai tikslūs, nes kai kurių sąvokų tiek ES vertėjai, tiek LR ekspertai siūlė po kelis sinonimus.

3 pav. Vidutinis ES terminologų ir LR ekspertų pasiūlytų nesutapusių terminų ir jų anglų kalbos atitikmenų ilgumas



Tiek LR ekspertų, tiek ES vertėjų siūlomi terminai gerokai ilgesni nei anglų kalbos atitikmenys (žr. 3 pav.). Šis skirtumas gana dėsningas, jį veikiausiai lemia tiek skirtinga kalbų struktūra, tiek terminologijos tradicijos, pavyzdžiui, terminologinių metaforų vengimas lietuvių kalboje.

Nors faktų nėra tiek daug, kad galima būtų daryti apibendrinimus, žiūrint ne tik dėmenų skaičius, bet ir į jų semantiką galima matyti, kad ES vertėjai labiau atsižvelgia į originalo kalbos terminus, linkę labiau kopijuoti jų struktūrą ir lietuviškais terminais žymėti tuos pačius sąvokos požymius kaip ir originalo kalbos, daugiausia anglų, termino<sup>11</sup>. Šitai galima paaiškinti tiek formaliomis, tiek subjektyviomis priežastimis.

Viena vertus, siekiama, kad ES teisės aktų versijose visomis kalbomis sąvokos būtų įvardijamos lygiavertiškai, nes manoma, kad geriausias terminijos tvarkybos globalioje kalbų erdvėje principas – tarptautinė sąvoka ir tautinė raiška: skirtingų kalbų terminuose įvardijami tie patys sąvokos požymiai.

Antra vertus, prisirišimą prie anglų kalbos terminų kartais lemia negebėjimas atsiplėšti nuo originalo ir ribotas sąvokos išmanymas: nedrįstama lietuvių kalbos žodžiais įvardyti kitus sąvokos požymius nei žyminčiais originalo kalboje. Sąvokas geriau išmanantiems LR ekspertams anglų kalbos terminai rečiau tampa kliuviniais, labiau kreipiamas dėmesys į termino tikslumą, todėl kaip semantinis termino pagrindas laisviau pasirenkami kiti sąvokos požymiai.

<sup>11</sup> Daugiau apie ES vertėjų kuriamų terminų santykį su originalo kalbos terminais žr. Zaikauskas 2014.

2 lentelėje pateikiamas pluoštas pavyzdžių, iliustruojančių ES vertėjų ir LR ekspertų terminų kūrimo tendencijas.

**2 lentelė. Tą pačią sąvoką įvardijančių ES vertėjų ir LR ekspertų pasiūlytų terminų palyginimas, LR ekspertų pasiūlyti terminai ilgesni**

Anglų kalbos terminas	ES vertėjų siūlymas	LR ekspertų siūlymas
<i>feminicide</i>	<i>moterų genocidas</i>	<i>moterų žudymas dėl lyties</i>
<i>permanent material</i>	<i>ilgalaikė medžiaga</i>	<i>daugkartinio naudojimo medžiaga</i>
<i>communication chain</i>	<i>komunikacijos grandinė</i>	<i>informacijos perdavimo grandinė</i>
<i>emerging economies</i>	<i>kylančios ekonomikos šalys</i>	<i>besiformuojančios rinkos ekonomikos šalys</i>
<i>non-return rate</i>	<i>nepasikartojamumo lygis</i>	<i>karvių bandos apvaisinimo rodiklis</i>
<i>power-to-gas</i>	<i>elektros konversija į dujas</i>	<i>elektros energijos panaudojimas dujoms gaminti</i>
<i>low carbon economy</i>	<i>mažaanglė ekonomika</i>	<i>mažos anglies dioksido emisijos ekonomika</i>
<i>note issuance facility</i>	<i>vekselių išleidimo priemonė</i>	<i>trumpalaikių ir vidutinės trukmės skolos vertybinių popierių pasirašymo priemonė</i>
<i>clinical trial</i>	<i>klinikinis tyrimas</i>	<i>intervencinis klinikinis vaistinio preparato tyrimas</i>

Atvejų, kai LR ekspertai siūlė trumpesnius terminus, mažiau. Beveik visi jie – ne sąvokos susiaurinimo, o kalbos ekonomijos pavyzdžiai (3 lentelė).

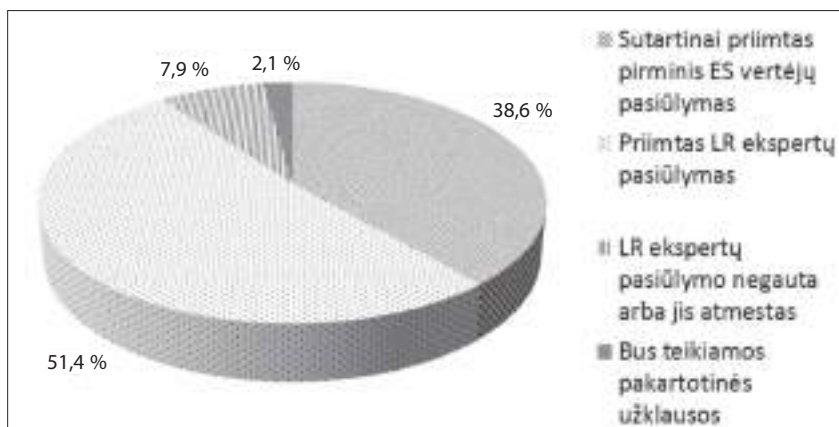
**3 lentelė. Tą pačią sąvoką įvardijančių ES vertėjų ir LR ekspertų pasiūlytų terminų palyginimas, LR ekspertų pasiūlyti terminai trumpesni**

Anglų kalbos terminas	ES vertėjų siūlymas	LR ekspertų siūlymas
<i>foster dam</i>	<i>surogatinė žindančioji patelė</i>	<i>pakaitinė žindinė</i>
<i>exorbitant jurisdiction</i>	<i>nepagrįstai plati jurisdikcija</i>	<i>perviršinė jurisdikcija</i>
<i>life cycle thinking</i>	<i>gyvavimo ciklu pagrįstas požiūris</i>	<i>gyvavimo ciklo principas</i>

Apskritai ekspertai nepriėmė daugiau nei pusės ES vertėjų siūlymų ir siūlė kitus terminus. Didžioji dalis LR ekspertų pasiūlytų terminų (72 iš 86) buvo priimta ir įrašyta į ES dokumentų projektus (4 pav.).



4 pav. ES vertėjų ir LR ekspertų siūlymų atitiktis (proc.)



Kas nutinka, kai ES vertėjų ir LR ekspertų siūlymai nesutampa? Paprastai ES institucijų vertėjai priima LR ekspertų pasiūlymus ir terminus, jei dar ne vėlu, įrašo į verčiamus teisės aktų projektus. Vis dėlto kartais LR ekspertų siūlymai nepriimami dėl ES teisėkūros procese pasikeitusių aplinkybių, tvarkant dokumentą pakeistos sąvokos, gautos papildomos informacijos apie sąvoką ir kt. Tokių atvejų kartu su atvejais, kai ekspertai nepateikė pasiūlymo, iš viso buvo 11 (7,9 proc.). Pavyzdžiui, 2012 m. per VLS buvo derinama Europos Parlamento ir Tarybos reglamento (ES) Nr. 536/2014 dėl žmonėms skirtų vaistų klinikinių tyrimų keturių sąvokų mikrosistema: angl. *clinical trial*, *clinical study*, *clinical investigation* ir *clinical research* (užklausa COM-2012-24). LR ekspertų pasiūlytiems terminams atitinkamai *intervencinis kliniškinis vaistinio preparato tyrimas*, *kliniškinis vaistinio preparato tyrimas*, *kliniškinis medicinos prietaiso tyrimas* ir *biomedicininis tyrimas* ES vertėjai pritarė. Tačiau per tolesnius teisės akto projekto svarstymus ES Taryboje ir Europos Parlamente du iš sutartų terminų buvo pakeisti, į galutinį reglamento tekstą lietuvių kalba Tarybos posėdžiuose dalyvavusių LR ekspertų reikalavimu vietoje terminų *intervencinis kliniškinis vaistinio preparato tyrimas* ir *kliniškinis vaistinio preparato tyrimas* buvo įrašyti terminai *kliniškinis tyrimas* ir *kliniškinė studija*, o terminas *kliniškinis medicinos prietaiso tyrimas* (angl. *clinical investigation*) iš teksto iš viso išnyko.

Iki 2015 m. balandžio nebuvo nustatyta tvarka, kaip ES institucijoms elgtis, jei LR ekspertų pasiūlytas terminas dėl vienu ar kitu priežasčių

negali būti įrašytas į teisės akto projektą. Dabar sutarta, kad tokiu atveju bus rengiama pakartotinė užklausa, kurioje bus paaiškintos pasikeitusios aplinkybės, ir bus prašoma sąvoką nagrinėti dar kartą. Nuo 2015 m. balandžio mėn. iki birželio mėn. buvo gauti trys LR pasiūlymai, dėl kurių nuspręsta teikti pakartotines užklausas.

## IŠVADOS

ES teisės aktų projektų lietuvių kalba terminų derinimo su LR valstybės ir mokslo įstaigų ekspertais sistemos (VLS) veikimas pagrįstas terminologinės informacijos siuntimu vienu kanalu ir pakopiniu nuomonių derinimu. Nors taip sukuriama sudėtingesnė terminologinio derinimo struktūra ir procesas trunka ilgiau, suderintų terminų patikimumas yra didesnis.

Poreikį derinti terminus per VLS lemia trys pagrindinės priežastys: terminų stoka, terminų klaidos ir terminų perteklius. Šie trys veiksniai yra būdingi bet kokiai norminamajai terminologijai. Kita vertus, vieno langelio sistemoje ryškūs ir tekstinės terminologijos bruožai, nes tiek pagal formalias nuostatas, tiek dėl praktinių reikmių VLS užklausų sąvokos paprastai siejamos su konkrečiais ES teisės aktų projektais. Sąvokos siejimas su konkrečiu tekstu padeda lengviau nustatyti jos sritį ir ją apibrėžti, tačiau kartais riboja galimybę suderintą terminą vartoti kituose tekstuose.

Terminų derinimo su LR ekspertais naudą rodo tai, kad daugiau nei pusė visų suderintų terminų – LR ekspertų pasiūlymai.

Nepaisant kai kurių apribojimų, lemiančių palyginti nedidelį derinamų terminų skaičių, sukurtoji terminų derinimo per VLS yra geras pavyzdys ir patikimas pagrindas kitoms panašioms terminų tvarkybos sistemoms kurti.

Per puspenktų metų sistemos veikimo pateiktų užklausų analizė atskleidžia tam tikras terminijos tvarkybos ES institucijų lietuvių kalbos vertimo raštu padaliniuose ir LR valstybės ir mokslo įstaigose tendencijas. Pavyzdžiui, parinkdami lietuvišką terminą ES vertėjai labiau paiso originalo kalbos termino struktūros ir lietuvišku terminu įvardija tuos pačius požymius kaip ir anglų kalba. Taip siekiama ne tik kalbos ekonomijos, bet ir kuo didesnės skirtingų kalbų terminų dermės. LR ekspertai mažiau prisirišę prie kitų kalbų atitikmenų ir daugiau rūpinasi tiksliau perteikti sąvoką, terminu nurodyti svarbiausius požymius, nebūtinai atitinkančius nurodytuosius kitų kalbų atitikmenimis. Todėl LR ekspertų siūlomi terminai yra vidutiniškai 16 proc. ilgesni nei ES vertėjų siūlomieji.

## ŠALTINIAI

- AGTTŽ – Juškaitė N., Keinys St., Sakalauskas K. *Aiškinamasis geležinkelių transporto terminų žodynas: terminai lietuvių, anglų, vokiečių ir rusų kalbomis*, Vilnius: „Lietuvos geležinkeliai“, 2006.
- Reglamentas Nr. 536/2014 – Europos Parlamento ir Tarybos reglamentas (ES) Nr. 536/2014 dėl žmonėms skirtų vaistų klinikinių tyrimų, kuriuo panaikinama Direktyva 2001/20/EB. – <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/LT/TXT/?qid=1434728567404&uri=CELEX:32014R0536> (žiūrėta 2015-07-20).
- VLS užklausų sąrašas – Lietuvių terminologijos forumo interneto svetainė, Vieno langelio sistema, VLS užklausų sąrašas. – [http://ec.europa.eu/translation/lithuanian/ltf/onestopshop\\_lt.htm](http://ec.europa.eu/translation/lithuanian/ltf/onestopshop_lt.htm) (žiūrėta 2015-07-20).

## LITERATŪRA

- Kuhmonen K. 2011: ESKOsta apua EU-säädöksiin. – *Terminfo* 3, 2011. Informacija pateikiama pagal straipsnio santrauką anglų kalba. – [http://www.tsk.fi/tsk/fi/terminfo\\_32011-615.html](http://www.tsk.fi/tsk/fi/terminfo_32011-615.html) (žiūrėta 2015-07-20).
- Lukoševičiūtė I. 2012: Pranešimo „Lietuvos ekspertų pastabos Europos Komisijos vertėjo akimis“ seminare „Vertimas bei terminologija ES institucijose ir bendradarbiavimas su LR ekspertais“ (Vilnius, 2012 m. lapkričio 13 d.) skaidrės. – [http://ec.europa.eu/translation/lithuanian/ltf/documents/term\\_lukoševiciute\\_linesis\\_lt.pdf](http://ec.europa.eu/translation/lithuanian/ltf/documents/term_lukoševiciute_linesis_lt.pdf) (žiūrėta 2015-07-20).
- Nutarimas Nr. 998 – Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2010 m. liepos 7 d. nutarimas Nr. 998 „Dėl Europos Sąjungos teisės aktų projektų terminų lietuvių kalba derinimo“. – *Valstybės žinios*, 2010-07-15, Nr. 84-4417.
- VLS aprašas 2015: VLS aprašas\_2015-04-22.pdf. – „EurTerm“ vikis: ES institucijų terminologijos interneto portalas, Lietuvių kalbos svetainė, Vieno langelio sistema. – <https://webgate.ec.europa.eu/fpfis/wikis/display/LTTERM/VLS> (svetainė prieinama tik ES institucijų darbuotojams).
- Zaikauskas E. 2014: Terminų vertimo būdai Europos Sąjungos teisės aktų vertimuose į lietuvių kalbą. – *Terminologija* 21, 71–89.

## THE “ONE-STOP-SHOP” SYSTEM AS THE TOOL FOR THE HARMONIZATION OF LITHUANIAN TERMINOLOGY OF DRAFT EU LEGAL ACTS WITH LITHUANIAN NATIONAL BODIES

The “one-stop-shop” system (VLS) was created more than 4 years ago and was designed for the harmonisation of terminology across the translation units of the Lithuanian language of the European Union institutions and with responsible national bodies of the Republic of Lithuania. In the EU institutions the system functions under the internal inter-institutional agreement and in Lithuania its functioning is regulated by Resolution of the Lithuanian Government No. 198. A terminology problem raised by a language unit of an EU institution is discussed at the inter-institutional level and then the query is sent to the State Commission of the Lithuanian Language (VLKK), which serves as a “one-stop-shop”. VLKK forwards the query to the ministries concerned, then collects their answers, discusses the issue at the meeting of the Terminology Sub-Commission and finally sends the term agreed at the national level to the EU institutions. If the institutions accept the proposal, the agreed term is used in the Lithuanian version of the draft EU legal act and entered in the IATE and ELISE systems. All documentation related to VLS queries is archived on the EU intranet portal “EurTerm”. Such procedures of the harmonization of terminology via VLS require considerable efforts and resources but the terms harmonised in this way are of the highest reliability and constitute the terminology of top quality.

The demand for the harmonization of terms via the “one-stop-shop” system is determined by three main factors: 1) lack of terminology for new concepts, 2) erroneous

terms, and 3) excess of terms naming the same concept (synonymy). All of the three are on a larger scale typical for any normative terminology process. The strong requirement to base queries on particular documents, namely on draft EU legal acts under translation, links the VLS system to text-based terminology. The background of a particular document gives some advantages: in most cases a domain is fixed and the attributes of the concept are easier to define. On the other hand, because of the peculiarities of the EU legislation drafting procedures such text-based terminology is less durable and more restricted in use.

Closer analysis of terminology problems solved via the VLS system gives some clues as to the differences of attitudes toward terminology standardisation in the EU institutions vs. Lithuanian national bodies. It is obvious that EU translators rely more on the term equivalents in other languages, trying to follow their structure, mostly that of English terms, and even translating composite English terms word by word. In contrast, Lithuanian experts and terminologists of the State Commission of the Lithuanian Language concentrate more on concepts and try to design terms by naming concepts in a more precise way. Therefore, terms proposed by experts are often longer than those proposed by EU translators, though both are much longer than English equivalents.

Despite some different approaches to terminology standardisation and some challenges and restrictions of its functioning, the VLS system constitutes a good example of successful cooperation between numerous institutions at both European and national levels. Its model and experience can be used as a pattern for the creation and elaboration of other terminology management systems.

Gauta 2015-07-03

Egidijus Zaikauskas  
Europos Komisija  
Bâtiment Jean Monnet C3/115, rue Alcide de Gasperi,  
L-2920 Luxembourg, Luxembourg  
E. paštas egidijus.zaikauskas@ec.europa.eu

Straipsnyje pateikiama asmeninė autoriaus nuomonė. Ji niekaip negali būti tapatinama su Europos Komisijos ar bet kokio jos padalinio oficialia nuomone.

# Deskriptyviosios terminologijos tyrimų rezultatų panaudojimas terminologijos praktikoje

---

**JOLANTA KOVALEVSKAITĖ**

*Vytauto Didžiojo universitetas*

---

**AGNĖ BIELINSKIENĖ**

*Vytauto Didžiojo universitetas*

**ESMINIAI ŽODŽIAI:** deskriptyvioji terminologija, terminologijos mokymas(is), terminologijos praktika, informatyvusis kontekstas, specialusis tekstynas

## ĮVADAS

Deskriptyviojoje terminologijoje (lietuvių kalbotyroje dar vadinama aprašomąja terminologija) naudojamos priemonės ir taikomi metodai gali praversti praktiniame terminologijos darbe. Terminologijos praktiką šiuo atveju suvokiame kaip veiklą, kuri apima ne tik praktikų (terminologų, vertėjų, redaktorių ir kt.) darbą, bet ir studentų mokymą. Remiantis deskriptyviosios terminologijos tyrimais, terminologijos mokymą galima organizuoti taip, kad praktinių problemų sprendimas vyktų induktyviai, remiantis į mokymo(si) procesą integruota terminologijos teorija (plg. angl. *problem-solving principle*, žr. Korkas et al. 2010; *learning through discovery*, žr. Alcina 2011).

Terminologija kaip mokomasis dalykas įtrauktas į kalbotyros, vertimo studijų ir kt. programas, terminologijos pagrindai ar konkrečiai dalykinei sričiai pritaikyti kursai dėstomi įvairiose studijų pakopose, rengiami seminarai praktikams, vasaros mokyklos (Picht 2011: 21), tačiau apie terminologijos mokymą(si) iki šiol rašyta nedaug (Alcina 2011: 8). Dėl plataus pritaikymo informacinėje visuomenėje terminologijos mokymo svarba ir terminologų poreikis didėja (Bucher 2007). Pastaruoju metu terminologijos įgūdžiai itin pabrėžiami aptariant vertėjams reikalingas kompetencijas (Korkas et al. 2010; Maskaliūnienė et al. 2012; Sikora 2013).

Šio straipsnio tikslas – pristatyti, kaip deskriptyviosios terminologijos tyrimų rezultatai (šaltiniai, įrankiai ir metodai) gali būti pritaikomi termi-

nologijos praktikoje, nes čia daug dėmesio skiriama terminų vartosenai tekstuose (ar tekstynuose) analizuoti. Terminų vartosenos analizė praver-ti sprendžiant terminologijos tvarkybai aktualius klausimus: tiriant ben-druosius ir skiriamuosius sąvokos požymius, nustatant sąvokos vietą są-vokų sistemoje, vertinant apibrėžties kokybę ir (arba) sudarant tekstynų pagrįstą termino apibrėžtį ir pan.

## 1. PAGRINDINIAI DESKRIPTYVIOSIOS TERMINOLOGIJOS PRINCIPAI

Vienoje iš deskriptyviosios terminų tvarkybos krypčių – tekstynais pa-grįstoje terminų tvarkyboje (angl. *corpus-driven terminology management*, Budin 2012) daugiausia dėmesio skiriama termino vartosenai ir vartosenos tekстыne analizei. Svarbiausiu termininės reikšmės formavimosi veiksmu laikytinas kontekstas (plg. Zeller 2005), t. y. būtent iš konteksto galima spręsti, ar tam tikras žodis ar žodžių junginys yra terminas, ar ne terminas. Šis klausimas dažnai kyla terminologijos srityje dirbantiems praktikams.

Deskriptyvioji terminologija pasižymi kitokiais terminijos tvarkybos principais, šaltiniais bei priemonėmis nei preskriptyvioji terminologija (Marcinkevičienė 2000; Budin 2012). Preskriptyviojoje terminologijoje daugiausia remiamasi dokumentais, standartais, aprobuotų terminų rinkiniais ar bazėmis, o pagrindiniai deskriptyviosios terminologijos šaltiniai yra tekstynai, pirmiausia specialieji, sudaryti iš analizuojamos dalykinės srities tekstų (plačiau apie specialiųjų tekstynų sudarymą lietuvių kalba žr. Marcinkevičienė 2000; Bielinskienė et al. 2015).

Deskriptyviojoje terminologijoje specialieji tekstynai pirmiausia reika-lingi naujiems analizuojamos srities terminams gauti, tačiau ne mažiau svarbūs ir kitai informacijai apie terminą rinkti, pavyzdžiui, termino api-brėžtims, termino vartojimo kontekstams, termino junglumui ir dažnumui. Terminai tokiuose tekstynuose tiriama naudojant automatinius terminų atpažinimo ir analizės įrankius. Deskriptyviosios terminologijos metodai, įrankiai ir šaltiniai gali būti naudojami dirbant arba mokantis dirbti prak-tinį terminologijos darbą.

## 2. DESKRIPTYVIOSIOS TERMINOLOGIJOS TYRIMŲ IR MOKSLINIŲ PROJEKTŲ REZULTATAI

Lietuvoje, be Lietuvių kalbos instituto Terminologijos centro ir Valstybi-nės lietuvių kalbos komisijos Terminologijos pakomisės atliekamo nuolat-inio terminologijos darbo ir nuolat atnaujinamų išteklių (Lietuvos Respub-

likos terminų banko, Terminyno, Standartizacijos departamento terminų bazės, EuroTermBank ir kt.), dar vykdoma ir mokslinių projektų, susijusių su lietuvių kalbos terminologijos išteklių kaupimu, pavyzdžiui, sudaryta medicinos srities klasifikacijos ir terminologijos sistema SNOMED CT<sup>1</sup>, lietuvių kalbai adaptuotas dvikalbis (anglų–lietuvių) socialinių mokslų tezaurus LiDA<sup>2</sup> ir kt.

ŠIMTAI 1 ir ŠIMTAI 2 projektų (VDU)<sup>3</sup> metu sukurti keli lietuvių kalbai pritaikyti įrankiai ir ištekliai, taip pat terminų apibrėžimo, remiantis tekstynais, metodika. Šios metodikos elementai (pvz., *informatyviųjų kontekstų sąvoka*) gali būti taikomi praktiškai analizuojant terminų vartoseną ir apibrėžiant terminą.

## 2.1. Ištekliai ir įrankiai

ŠIMTAI 1 ir ŠIMTAI 2 projektų tyrimas vykdytas vadovaujantis deskriptivosios terminologijos principais, todėl pirmiausia parengtas reikalingas šaltinis – 4 mln. žodžių specialusis Švietimo ir mokslo srities tekstynas (automatiškai morfologiškai anotuotas). Šis tekstynas sudarytas iš Švietimo ir mokslo ministerijos, kitų institucijų dokumentų, apimančių švietimą, aukštąjį mokslą ir pan. (plačiau žr. Bielinskienė et al. 2015: 24). Tekstynas reprezentuoja pasirinktą konkrečią švietimo ir mokslo sritį, todėl tikėtasi, kad tokiuose dokumentuose daugiausia yra šios srities terminų. Šio tekstyno pagrindu sudaryti internetinis *Švietimo ir mokslo terminų žodynas* (toliau – ŠMTŽ) ir internete laisvai prieinama *Švietimo ir mokslo terminų ontologija* (plačiau Markiewicz et al. 2013).

Sukurti ir keli įrankiai: 1) automatinio terminų nustatymo tekстыne įrankis, 2) įrankis *JungLe*, skirtas kelioms to paties termino kaitybinėms formoms priskirti vieną antraštinę formą (Boizou et al. 2012) ir 3) termino konteksto analizės įrankis *Qafe*. Kadangi įrankiu *Qafe* atrinkti duomenys buvo ir gali būti naudojami terminologijos mokymo(si) procese, jo veikimo principą pristatysime išsamiau.

Įrankio *Qafe* paskirtis – automatiškai analizuoti atskirų terminų kontekstą ir nustatyti jame perteiktą dalykinę informaciją, vadinamuosius

<sup>1</sup> <http://www.lmb.lt/index.php?-538029741>.

<sup>2</sup> [http://www.lidata.eu/idex\\_tez.php](http://www.lidata.eu/idex_tez.php).

<sup>3</sup> Švietimo ir mokslo terminų automatinis identifikavimas – Lietuvos mokslo tarybos finansuotas dviejų dalių projektas, vykdytas VDU Kompiuterinės lingvistikos centre 2009–2010 m. (ŠIMTAI 1) ir 2010–2012 m. (ŠIMTAI 2).

*informatyviuosius kontekstus* (žr. 2.2 poskyrį), kuriuose būtų matyti terminu įvardijamos sąvokos požymiai ir semantiniai ryšiai su kitomis sąvokomis. Gavęs įrankiu *Qafe* atrinktus kontekstus terminologas gali greičiau susisteminti ir išanalizuoti informaciją apie terminu įvardijamą sąvoką.

Įrankiu *Qafe* ieškoma paralingvistinių modelių, kuriuose atsispindi informatyviems kontekstams (pvz., terminų apibrėžtims) būdinga struktūra ir kiti tos struktūros elementai – leksiniai, gramatiniai ir kt. Nustatyta, kad apibrėžtis, kuriose paprastai atsispindi hiperoniminis / hiponiminis ryšys, tekste galima aptikti ieškant tokių modelių kaip [Tn yra N], [Tn – N], [Tn yra žinomas kaip] ir pan.<sup>4</sup> (plačiau apie modelius rašoma Bielinskienė et al. 2015: 76–78). Panaudojant minėtų paralingvistinių modelių rinkinį, įrankiu *Qafe* automatiškai atrenkami galimi informatyvieji kontekstai<sup>5</sup>. Pavyzdžiui, analizuojant terminą *privalomieji dalykai*, automatiškai buvo atpažinti 7 informatyvieji kontekstai, ir beveik visi jie surinkti pagal modelį [T– Nn ], pavyzdžiui, *privalomieji dalykai* [T] – [brūkšnys] *tai dalykai* [Nn], *suteikiantys pasirinktos studijų krypties žinių ir kompetencijų pagrindus*. Šis informatyvusis kontekstas atitinka įprastą apibrėžties struktūrą – paprastai apibrėžiant sąvoką pateikiamas hiperonimas ir skiriamieji požymiai. Vadinasi, ieškant informatyviųjų kontekstų galima automatiškai atpažinti ir gatavas apibrėžtis, kurių gali pasitaikyti tekstinio tekstuose.

Įrankio *Qafe* naudojamą kalbinę informaciją galima pritaikyti tiesiogiai arba netiesiogiai. Tiesiogiai naudodamasis įrankio išgaunamais duomenimis, tyrėjas gali automatiškai surinkti informatyviuosius kontekstus ir juos analizuoti. Jei įrankis nenaudojamas, galima pritaikyti įrankio veikimo principus, pavyzdžiui, žinant įrankio naudojamų modelių struktūrą, galima ir rankiniu būdu termino konkordanse ieškoti fragmentų, kurie nurodo dalykinę informaciją ir pan. (apie tai plačiau žr. 3 dalyje). Visa arba dalis informacijos, gaunamos iš informatyviųjų kontekstų, gali būti panaudojama terminams apibrėžti.

<sup>4</sup> Tn – termino vardininko linksnis; N – daiktavardis; *yra, yra žinomas kaip*, brūkšnys – leksiniai ir grafiniai ženklai, būtini ieškomame kontekste.

<sup>5</sup> Šiame straipsnyje ir kitur (pvz., Bielinskienė et al. 2015) vartojami terminai *galimi terminai*, *galimi informatyvieji kontekstai*. Tokia skirtis reikalinga, nes tarp automatiškai gautų duomenų gali pasitaikyti ir netikslų.



## 2.2. Terminų apibrėžimo, remiantis tekstynais, metodika

Kadangi projekte ŠIMTAI 2 ŠMTŽ aprašytiems terminams siekta pateikti apibrėžtis iš tekstyno, vienas iš projekto etapų buvo skirtas *terminų apibrėžimo, remiantis tekstynais, metodikai* parengti ir pritaikyti. Terminams apibrėžti dalykinė informacija gauta automatiškai įrankiu *Qafe* išrinkus tuos termino kontekstus, kurie buvo laikytini galimais informatyviaisiais kontekstais. Informatyvieji kontekstai minėtame projekte buvo dalis kalbinių išteklių, parengtų ir naudotų terminams apibrėžti<sup>6</sup>.

Analizuojant konkrečios dalykinės srities tekstus arba specialiuosius tekstynus, galima ne tik išsiaiškinti tam tikro termino vartosenos ypatybes (vartojimo dažnumą, dažniausius kontekstinius partnerius ir pan.), bet ir surinkti informaciją apie terminu pavadinamą sąvoką. Pagrindinė dalykinė informacija apie terminą yra perteikiama semantiniiais ryšiais, kurie realizuojami informatyviuosiuose kontekstuose (angl. *knowledge-rich contexts*, žr. Meyer 2001). Ingrid Meyer (2001: 281) informatyviuoju kontekstu laiko tokį kontekstą, kuriame yra bent vienas terminu įvardijamos sąvokos požymis. Kitaip sakant, toks kontekstas turi rodyti sąvokos ypatybę arba sąvokos ryšį su kitomis sąvokomis.

I. Meyer (2001) skiria du informatyviųjų kontekstų tipus: apibrėžiamuosius (angl. *defining knowledge-rich contexts*) ir aiškinamuosius (angl. *explanatory knowledge-rich contexts*). **Apibrėžiamųjų kontekstų** pagrindas – hiperonimijos ir hiponimijos, rečiau meronimijos<sup>7</sup> semantiniai ryšiai. Informatyvieji kontekstai su hiperonimais ir hiponimais yra artimi klasiškai apibrėžties formai: T (terminas) = X (hiperonimas) + skiriamieji požymiai, pvz.: **akreditavimas** – *tai vertinimas, naudojamas aukštojo mokslo sistemoje* (vertinimas yra *akreditavimo* hiperonimas). Apibrėžiamaisiais kontekstais, kuriuose dažniausiai atsispindi esminė informacija apie sąvoką, paprastai pasinaudojama sudarant apibrėžtis.

**Aiškinamieji kontekstai** nuo apibrėžiamųjų skiriasi tuo, kad neturi hiperonimo, o tiesiog nurodo vieną ar daugiau sąvokos požymių, kurie nebūtinai yra esminiai ar skiriamieji (Meyer 2001: 288). Aiškinamieji kontekstai svarbūs tuo, kad suteikia kitų dalykinių žinių apie terminą, termino vartojimą, pavyzdžiui, parodo, ką terminas *gali, turi turėti, paprastai yra, yra žinomas kaip* ir t. t. Tokie kontekstai gali būti pirminė informacija

<sup>6</sup> Kiti iš tekstyno gauti duomenys pateikiami *Švietimo ir mokslo terminų žodyne*: termino kaitybinės formos, kolokatai, pavyzdžiai, konkordansas, žr. ŠMTŽ – <http://daukantas.vdu.lt/moksliniai-terminai/>.

<sup>7</sup> Kituose darbuose gali būti vartojami terminai *partonimija* ir *partonimai*.

formuluojant apibrėžtį arba įeiti į apibrėžtį kaip tam tikra dalis (perteikianti požymį), pvz.: *Sėkmingai užbaigę programą **absolventai** bus įgiję tam tikrai profesinei veiklai reikalingų gebėjimų visumą.*

Informatyvieji kontekstai vertingi dar ir dėl to, kad yra autentiškos vartosenos pavyzdžiai iš konkretaus termino konkordanso. Svarbu paminėti, kad autentiškos vartosenos pavyzdžiai nėra tokie idealūs kaip kai kurios apibrėžtys, pateikiamos terminų bazėse ar terminų žodynuose, todėl I. Meyer (2001: 284) tuos kontekstus, kurie turi žodyno apibrėžčiai būdingų požymių, pavyzdžiui, dvitaškį ar brūkšnį po termino, vadina žodyniniais apibrėžiamais informatyviaisiais kontekstais (angl. *dictionary defining knowledge-rich contexts*). Iš realios vartosenos gautus informatyviuosius kontekstus, kurių sakinio struktūra laisvesnė, įvairesnė, I. Meyer vadina natūraliaisiais (angl. *naturally occurring defining knowledge-rich contexts*). Būtent pastarieji kontekstai sudaro didžiąją termino konteksto dalį tekstyne. Tokiuose natūraliuosiuose kontekstuose paminėti sąvokos požymiai nebūtinai yra skiriamieji, kaip ir artimiausia paminėta sąvoka ne visada laikytina artimiausiu hiperonimu (angl. *closest genus*), koks reikalaujamas rašant apibrėžtį. Taigi analizuojant termino vartoseną tekstyne dažnai informatyviuosiuose kontekstuose gali būti ir nebūtinai esminė informacija.

### 3. TERMINO VARTOSENOS ANALIZĖ SPECIALIAJAME TEKSTYNE

Terminologijai ir terminografijai labai svarbūs šie aspektai: terminas, sąvoka, sąvokos požymiai, sąvokų santykiai (ryšiai), sąvokų sistemos, apibrėžties rašymo principai. Todėl analizuojant termino vartoseną svarbu nustatyti bendruosius ir skiriamuosius sąvokos požymius, sąvokos vietą sąvokų sistemoje, įvertinti apibrėžties kokybę ir (arba) parengti tekstyną pagrįstą termino apibrėžtį.

Preskriptyviojoje terminologijoje terminai apibrėžiami daugiausia atsižvelgiant į jais įvardijamų sąvokų vietą hierarchinėje sąvokų sistemoje ir ryšius su kitomis sąvokomis (Marcinkevičienė 2000: 6). Taigi iš esmės gebėjimų nustatyti bendruosius ir skiriamuosius sąvokos požymius reikia dėl to, kad būtų galima sužinoti apie pačią sąvoką ir (arba) parengti termino apibrėžtį. Naudojant tam tikros srities specialųjį tekstyną, galima tirti konkrečių terminų konkordansus ir taip išsiaiškinti, kokią sąvoką terminas įvardija, kokie jos požymiai ir su kokiomis kitomis sąvokomis ji yra susijusi. Tokiu būdu sąvokų sistema sudaroma iš „apačios į viršų“, t. y. remiantis termino vartosenos informacija.

### 3.1. Termino konteksto analizė dalykinės informacijos aspektu

Tam, kad informaciją apie tam tikru terminu įvardijamą sąvoką būtų galima rasti specialiajame tekстыne, tekstynas turi atspindėti dalykinę sritį, o terminas jame būti gana dažnas, tada tyrėjas gaus didesnę konkordansą, vadinasi, ir daugiau informacijos apie terminą. Pavyzdžiai iš termino *mokslinis darbas* konkordanso tekстыne:

- (1) *Trečioji priežastis – mokslinio darbo biurokratizacija.*
- (2) *Mokslinis darbas dažniausiai buvo atliekamas Vokietijoje, Prancūzijoje, Lenkijoje, Latvijoje ir Švedijoje (3 priedo 4 lentelė).*
- (3) *Moksliniai tyrimai (kitaip – mokslinis darbas) – tyrimai, skirstomi į fundamentinius ir taikomuosius mokslinius tyrimus.*
- (4) *Mokslo darbuotojai, be mokslinio darbo, turi dirbti pedagoginį darbą.*

Matyti, kad sakiniuose tas pats terminas vartojamas įvairiai: 1, 2 sakiniuose terminas paminėtas, tačiau, nors kalbama apie dalykus, susijusius su moksliniu darbu, dalykinės informacijos apie šiuo terminu įvardijamą sąvoką čia nėra. 3, 4 pavyzdžiuose jau paminėti ir kiti terminai, susiję su sąvoka *mokslinis darbas*: *moksliniai tyrimai, fundamentiniai tyrimai, taikomieji tyrimai, mokslo darbuotojai, pedagoginis darbas*. Terminografijai svarbiausi būtent tokie termino konteksto fragmentai, nes jie gali padėti suprasti, kaip terminu įvardijamas dalykas suprantamas, kokia jo paskirtis ar pobūdis, – tai padeda apibrėžti terminu įvardijamą sąvoką. Vadinasi, terminografui reikia iš viso termino konteksto atsirinkti tik tas vietas, kur paminėti kiti su analizuojamu terminu susiję terminai arba pateiktos gatavos apibrėžtys.

Jei daugybę termino konkordanso eilučių reikia apdoroti neautomatiškai, o konkordansas yra didelis, tai termino analizė tekстыne darosi neefektyvi, atimanti daug laiko. Juk siekiant atsirinkti informatyviuosius kontekstus reikėtų skaityti visą konkordansą, gilintis į kiekvieno sakinio konteksto turinį, o tai lingvistui, vertėjui ar studentui, neturinčiam specialiųjų žinių apie nagrinėjamos mokslo srities terminus, nėra lengva. Šiuo atveju pravartu pasinaudoti įrankiais, kurie bent iš dalies automatizuotų termino kontekstų analizę. Toks įrankis, kaip 2.1 poskyryje aprašytas įrankis *Qafe*, veikia kaip tam tikras filtras, atskiriantis informatyviuosius kontekstus nuo kitų termino kontekstų, kurie yra ne tokie svarbūs, nes neperteikia informacijos apie sąvoką.

Iš viso 224 ŠMTŽ aprašytiems terminams apie 60 proc. apibrėžčių parašytos remiantis informacija iš informatyviųjų kontekstų. Vadinasi,

terminologas, sudarydamas šių terminų apibrėžtis, arba perėmė tekстыne rastą gatavą apibrėžtį, arba sudarė apibrėžtį remdamasis informatyviaisiais kontekstais ir (ar) visu termino konkordansu. Dalis informatyviųjų kontekstų nepanaudota todėl, kad tarp automatiškai atrinktų informatyviųjų kontekstų yra ir netinkamų, t. y. tokių, kurie, nors formaliai ir atitinka kurį nors paralingvistinį modelį, bet vis dėlto neatspindi jokio semantinio ryšio ar analizuojamos sąvokos požymio (apie tai, kaip reiktų tobulinti įrankio *Qafe* naudojamus modelius ir didinti automatinės analizės tikslumą, plačiai rašoma Bielinskienė et al. 2015, 5.2.5 dalyje).

### **3.2. Terminijos tvarkybai aktualūs klausimai ir jų sprendimas remiantis terminų vartosenos analize**

Sprendžiant terminologijos darbe iškylančius klausimus, galima panaudoti tiek tinkamas, tiek netinkamas kokybės informatyviuosius kontekstus. Toliau aptariami keturi pagrindiniai teoriniai ir praktiniai terminų tvarkybos aspektai (apie šiuos ir kitus terminijos tvarkybai aktualius terminologijos teorijos aspektus, pavyzdžiui, termino atskyrimo nuo ne termino problemą, taip pat žr. Korkas et al. 2010: 129–130). Analizė grindžiama specialiojo tekstyno terminų konkordansais ir (ar) konkretaus termino konkordanso fragmentais iš įrankiu *Qafe* nustatytų informatyviųjų kontekstų<sup>8</sup>.

#### 3.2.1. DALYKINĘ INFORMACIJĄ PERTEIKIANČIŲ

#### TERMINO KONTEKSTO FRAGMENTŲ ATPAŽINIMAS

Norint įgyti įgūdžių, kaip tekste nustatyti terminu įvardijamos sąvokos požymius ir termino vartosenos ypatumus, reiktų analizuoti vidutinio dažnumo termino konkordansą, kad remiantis informatyviojo konteksto samprata (ji aprašyta 2.2 poskyryje) būtų galima išmokti rasti terminologiniu požiūriu svarbias termino konteksto vietas. Kaip minėta, informatyvusis kontekstas turi nurodyti: a) bent vieną terminu įvardijamos sąvokos požymį, kuris gali būti nebūtinai esminis, bet kuriuo nors aspektu apibūdinantis sąvoką, t. y. nurodyti, kaip sąvoka suprantama, kokia to dalyko paskirtis, požymis ir pan., arba b) rodyti ryšį su kitomis sąvokomis. Žemiau pateikti kontekstai rodo, kad terminu įvardijamai sąvokai *mokslo laipsnis* būdinga tai, jog jį teikia universitetas (1 pvz.), taip pat

<sup>8</sup> ŠMTŽ galima naudotis visų pateiktų terminų konkordansais. Konkordansuose nėra atskirai pažymėti gali mi informatyvieji kontekstai, ir kol įrankis *Qafe* nėra prieinamas visiems vartotojams, informatyviuosius kontekstus reiktų nustatyti neautomatiškai.

mokslo laipsnis yra reikalingas pretenduojant į tam tikras pareigybes kaip reikalavimas (2 pvz.):

- (1) *Teisę teikti **mokslo laipsnius** turi Universitetas, Švietimo ir mokslo ministerijai suteikus doktorantūros teisę vienam arba kartu su kitomis Lietuvos ar užsienio mokslo ir studijų institucijomis.*
- (2) *Todėl šiai pareigybei turėtų būti keliamas tik vienas kvalifikacinis reikalavimas – turėti **mokslo laipsnį**, kurį įgyjant buvo pademonstruoti gebėjimai ir kvalifikacija, reikalinga mokslo darbuotojui.*

Toliau peržvelgus šio termino kontekstą galima sužinoti, kokių mokslo laipsnių būna (daktaro, habilituoto daktaro), kaip juos įgyti ir pan.

Esminę informaciją (pagrindinį skiriamąjį požymį) apie sąvoką perteikia kontekste rasta apibrėžtis (apie apibrėžtis žr. 3.2.4):

***Mokslo laipsnis** – asmens mokslinę kvalifikaciją liudijantis laipsnis, suteikiamas apgynus disertaciją.*

Beje, ši apibrėžtis pateikta ir ŠMTŽ, kaip labiausiai atitinkanti termino esmę.

Tarp automatiškai nustatytų informatyviųjų kontekstų ne visi kontekstai yra tinkami, t. y. atspindi sąvokos požymius ar ryšį su kitomis sąvokomis, pvz.:

*8-oje klasėje ekonomika yra **privalomasis dalykas**, jai skiriama viena savaitinė pamoka.*

Šis termino *privalomasis dalykas* kontekstas priskirtas prie netinkamų, nes jame neperteikta dalykinė informacija apie terminą. Nors ir sužinome, kad privalomasis dalykas 8 klasėje gali būti ekonomika, tačiau tokia informacija neatskleidžia sąvokos požymių (t. y., kas yra privalomasis dalykas). Kitame pavyzdyje taip pat nerandame terminologijos požiūriu svarbios informacijos, kas yra terminu *nacionalinė kvalifikacijų sistema* įvardijama sąvoka, koks jos pobūdis ir pan.:

***Nacionalinė kvalifikacijų sistema** – prioritentinė politikos kryptis.*

Jeigu termino konkordansas didelis, o galimybės pasinaudoti kontekstų filtravimo įrankiu *Qafe* nėra, tą patį darbą galima atlikti pasinaudojant automatinėje analizėje taikomų paralingvistinių modelių elementais (žr. 2.1), pagal kuriuos galima ieškoti informatyviųjų apibrėžiamųjų arba aiškinamųjų kontekstų. Pavyzdžiui, tokie struktūriniai elementai kaip *būti, laikyti, sudaryti, apimti*, taip pat brūkšnys, dvitaškis ir kt. gali būti naudojami **apibrėžiamiesiems kontekstams** nustatyti (plg. Castagnoli 2006: 167).

Analizuojant lietuvių kalbos terminų vartoseną galima pastebėti, kad tokie žodžiai ir grafiniai ženklai dažni apibrėžtyse, pvz.:

*Universiteto taryba yra kolegialus valdymo organas.*

*Katedra – pagrindinis fakulteto akademinis padalinys, vykdamas studijų programas ar jų dalis, taip pat mokslinius tyrimus.*

*Mokslo kūrinio autoriumi laikomas fizinis asmuo.*

*Mokslo institutą sudaro centrai, skyriai ir (ar) mokslo laboratorijos.*

*Mokslinė veikla apima ir mokslinį mokymą, mokslines paslaugas, mokslinės literatūros vertimą ir redagavimą ir t. t.*

Be to, reikia turėti omenyje, kad apibrėžiamuosiuose kontekstuose paprastai perteikiami semantiniai ryšiai tarp termino ir kitos sąvokos (hiperonimija / hiponimija ar meronimija) (apie semantinius ryšius žr. 3.2.2).

**Aiškinamieji kontekstai** atpažįstami iš tokių šalia termino pasikartojančių leksinių elementų kaip *gali, turi, turi būti, gali būti, gali turėti, yra + dalyvis* ir kitų dažniau pasikartojančių, ypač esamojo laiko, veiksmažodžių, pvz.:

*Teisę teikti mokslo laipsnius turi Universitetas.*

*Aukštasis mokslas turi būti vienodai prieinamas visiems.*

*Studijų sistema yra paremta kreditų skaičiumi.*

Taigi minėtų elementų (dažnai jie yra ir termino kolokatai konkordanse) ieškojimas tekste gali padėti lengviau rasti terminų informatyviuosius kontekstus ir panaudoti juos tolesniam terminologijos darbui: terminų sistemiskumui nustatyti (žr. 3.2.3) ir apibrėžtims sudaryti (žr. 3.2.4).

Kaip jau minėta anksčiau, kai kurie automatiškai atrinkti informatyvieji kontekstai būna netinkami. Be to, dėl tam tikrų priežasčių dalis informatyviųjų kontekstų lieka automatiškai neatpažinti (ši problema plačiau nagrinėjama Bielinskienė et al. 2015 5.2.3 skyriuje). Svarbu tai, kad netinkamus arba neatrinktus kontekstus taip pat galima panaudoti mokantis atpažinti informatyviuosius kontekstus ir kitą reikšmingą informaciją apie terminu įvardijamą sąvoką. Gretinant automatiškai įrankio *Qafe* atrinktus tam tikro termino informatyviuosius kontekstus su visu to paties termino konkordansu, galima nustatyti įrankio praleistus.

Pavyzdžiui, termino *privalomasis dalykas* 54 eilučių konkordanse automatiškai nebuvo atpažinti du informatyvieji kontekstai:

- (1) *Privalomieji dalykai* sudaro bendrojo universitetinio ir pasirinktos studijų krypties išsilavinimo pagrindus.
- (2) *Bendrojo universitetinio lavinimo dalykų blokas* suskirstytas į du pogrupius: *privalomųjų dalykų* ir *alternatyviai pasirenkamų dalykų*.

Analizuojant tokius atvejus galima nustatyti priežastis, kodėl šie kontekstai nebuvo atrinkti įrankio automatiškai arba kuo jie netiko nė vienam iš naudojamų modelių. Sakinio struktūra dažnai būna labai sudėtinga ir neatspindi įrankio naudojamų modelių arba semantinius ryšius perteikiančios sąvokos išsidėsčiusios daug platesniame kontekste nei modelio apimamas.

### 3.2.2. SEMANTINIŲ RYŠIŲ TARP SĄVOKŲ NUSTATYMAS TERMINO KONTEKSTE

Termino vartosenos pavyzdys laikytinas apibrėžiamuoju kontekstu, jeigu jame atsispindi tarp sąvokų perteikiami semantiniai ryšiai. Vertinant automatiškai arba rankomis atrinktus informatyviuosius kontekstus galima lavinti gebėjimą atpažinti kitas analizuojamos srities sąvokas ir analizuoti semantinius ryšius tarp šių sąvokų. Informatyviesiems kontekstams, o ypač apibrėžiamiesiems, kurie ir skiriasi nuo aiškinamųjų tuo, jog perteikia semantinius ryšius, aktualiausi yra hiperonimijos / hiponimijos ir meronimijos ryšiai. Taikant (2.2) aprašytą metodologiją kaip teorinį pagrindą, galima mokytis išskirti tam tikrus elementus kontekste, kurie gali būti suvokiami kaip semantinio ryšio rodiklis.

Pirmiausia galima tirti leksinius vienetus, kurie paprastai randami konstrukcijose, perteikiančiose hiperonimiją / hiponimiją ir meronimiją. Reikia atkreipti dėmesį į jau minėtus leksinius elementus *būti*, *laikyti*, kurie nurodo, jog sakinyje galima tikėtis rasti hiperonimų ir hiponimų.

Pavyzdyje

*Mokslo slėniai yra visų pirma mokslinių tyrimų centrai, kuriuose bus sukonzentruotas Lietuvos mokslininkų potencialas, geriausi mokslininkai, tikimasi, kad dirbs ir užsienio mokslininkai*

matyti, kad sakinio fragmento struktūra sudaryta tarsi iš trijų dalių: termino (*mokslo slėniai*), kuris yra šiuo atveju hiponimas, ryšio rodiklio (*yra*) ir žodžių junginio (*tyrimų centrai*), kuris yra platesnė analizuojamo termino sąvoka – hiperonimas.

Kitame pavyzdyje

*Mokslo kūrinio autoriumi laikomas fizinis asmuo*

hiperonimas yra *fizinis asmuo*, hiponimas – terminas *mokslo kūrinio autorius*, o jungtis tarp jų – žodis *laikomas*. Vadinas, apibrėžiamuosiuose kontekstuose turi būti hiperonimas, kuris be sąvokos požymio dar nurodo ir to termino vietą sąvokų sistemoje. Beje, reikia turėti omenyje, kad kartais ir pats analizuojamas terminas gali tapti hiponimu kitai bendresnei sąvokai.

Kitas semantinis ryšys – meronimija atpažįstamas iš žodžių *apimti, sudaryti*, kurių jau ir pati leksinė reikšmė rodo, kad bus išvardytos dalyko sudaromosios dalys:

**Mokslo institutą** sudaro centrai, skyriai ir (ar) mokslo laboratorijos.

**Mokslinė veikla** apima ir mokslinį mokymą, mokslines paslaugas, mokslinės literatūros vertimą ir redagavimą ir t. t.

Atpažinti šiuos semantinius ryšius galima dar ir iš to, kad hiperonimija / hiponimija ir meronimija perteikiama vizualiai tekstą išskiriančiais elementais, tokiais kaip kai kurie skyrybos ženklai: brūkšniai, skliaustai, dvitaškiai. Šių ženklų kairėje ir dešinėje arba tarp jų (pvz., tarp skliaustų) atsiduria semantiniu ryšiu susijusios sąvokos:

**Mokslo centras** – struktūrinis universiteto arba fakulteto padalinys (mokslo centro hiperonimas padalinys);

<...> per kokį laikotarpį šie **mokslo darbai** (mokslo straipsniai) yra paskelbti ir kokiuose mokslo leidiniuose (mokslo darbų hiponimas mokslo straipsnis);

Su jais tiesiogiai siejamos ir kai kurios pagrindinės šių **mokslų kryptys**: istorija, filologija, menotyra, etnologija, komunikacija ir informacija (mokslų krypties hiponimai yra istorija, filologija, menotyra, etnologija ir t. t.).

Kadangi šie skyrybos ženklai žymi abiejų tipų semantinius ryšius, tad šiuos ryšius diferencijuoti automatiškai sunku, tačiau galima pastebėti tai, jog meronimijos atveju kelios sąvokos išvardytos iš eilės, kartais įterpiami ir jungtukai:

**Mokslinė veikla** apima mokslinių žinių kūrimą, kaupimą ir sklaidą, mokslinius tyrimus ir eksperimentinę plėtrą bei inovacinę veiklą.

Pagal panašius rodiklius tekste galima atpažinti ir terminų sinonimus. Terminų reikšmės tapatumo santykius lietuvių kalbos tekstuose galima nustatyti pagal apibrėžiamosios reikšmės veiksmažodžius *vadinti, sakyti*, jungtuką *arba*. Sinonimas dažnai pateikiamas skliaustuose, gali būti pridama tikslinamoji nuoroda (*t. y.*) (Stankevičienė 2013: 135–138). Analizuojant švietimo ir mokslo srities terminus, informatyviųjų kontekstų su sinonimais nebuvo ieškoma, tačiau akivaizdu, kad pagal formaliuosius požymius terminų sinonimus kontekste taip pat įmanoma atpažinti.

Informatyviajame kontekste gali ir nebūti semantinių ryšių, nors konteksto vartosenos modelis ir tinkamas semantiniams ryšiams nustatyti, pvz.:

Palankiausiai vertinama programų dalis – **mokslinis darbas**.

**Nacionalinė kvalifikacijų sistema** – prioritetinė politikos kryptis.



Pavyzdžiuose matyti, kad *mokslinis darbas* nėra per daug abstraktaus žodžių junginio *programų dalis* hiponimas, o *nacionalinė kvalifikacijų sistema – politikos krypties* hiponimas. Taigi reikia nepamiršti, kad ne visi automatiškai nustatyti kontekstai perteiks sisteminius semantinius ryšius. Daugeliu atveju tai gali lemti ir tekstyno tekstų pobūdis: tokiuose tekstuose kaip spaudos pranešimai ar pan., sąvokos nėra aiškinamos, o tik minimos, tad tikėtina, kad iš tokių tekstų gautuose terminų kontekstuose sisteminių sąvokų nebus.

### 3.2.3. TERMINŲ SISTEMISKUMAS TEKSTUOSE. BENDRŲJŲ IR SPECIALIŲJŲ ANALIZUOJAMOS SĄVOKOS POŽYMIŲ NUSTATYMAS

Įprastai, jei terminai yra gaunami iš tekstyno, jie turi vieną didelį privalumą – yra sistemiški ir tarpusavyje susiję (Marcinkevičienė 2000: 7). Jie tokie yra dėl to, jog tam tikro tipo tekstuose (pvz., vadovėliuose, administraciniuose dokumentuose) pateikiami ištiesi terminų rinkiniai, derantys tarpusavyje (Rimkutė 2010: 72). Taigi termino informatyviuosiuose kontekstuose matyti, su kokiomis kitomis sąvokomis yra susijusi analizuojama sąvoka. Pavyzdyje

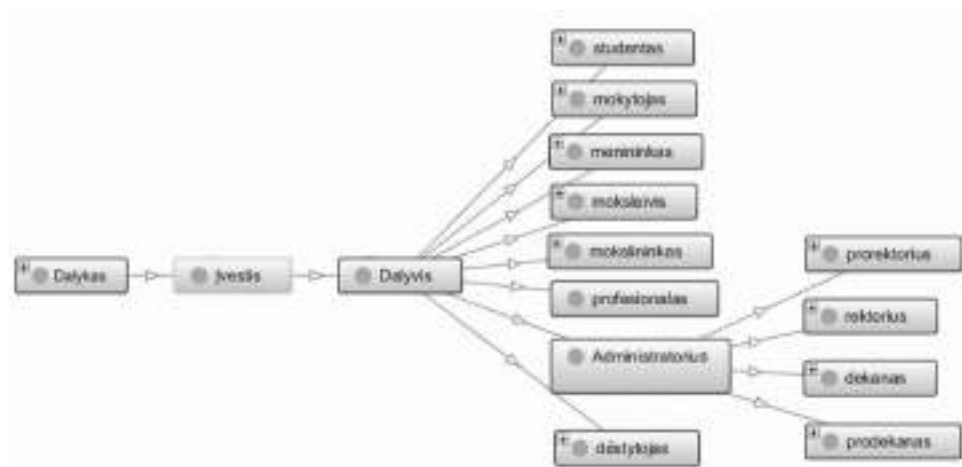
***Privalomieji dalykai** sudaro bendrojo universitetinio ir pasirinktos studijų krypties išsilavinimo pagrindus*

galime išskirti net kelias sąvokas: analizuojamą sąvoką *privalomasis dalykas* ir kitas su ja susijusias sąvokas: *bendrasis universitetinis išsilavinimas*, *studijų kryptis*, *studijų krypties išsilavinimo pagrindai*. Vadinasi, galima sužinoti, kad į sąvoką *studijų kryptis* įeina *bendrojo universitetinio išsilavinimo* ir *studijų krypties išsilavinimo* sąvokos, taip pat joms priklauso *privalomieji dalykai* (kituose kontekstuose minimi ir *pasirenkamieji dalykai*). Išanalizavus susijusias sąvokas galima suvokti jų ryšius ir sudaryti hierarchinę sąvokų sistemą, taip pat išskirti bendruosius ir skiriamuosius termino požymius. Tai labai svarbu sudarant terminų žodynus ir (ar) kuriant terminų bazes.

Analizuojant sąvokų sistemas pravartus šaltinis yra ontologijos, kuriose užfiksuoti sąvokų ryšiai. Švietimo ir mokslo srityje naujausia viešai prieinama ontologija lietuvių kalba yra *Švietimo ir mokslo terminų ontologija* (Markiewicz et al. 2013). Šią terminų ontologiją sudaro 465 bendrosios sąvokų klasės, kurių hierarchija sudaryta pagal švietimo ir mokslo terminų apibrėžtis, parengtas remiantis specializuotu tekstynu. Pagal termino *rektorius* apibrėžtį (*Vienasmenis universiteto valdymo organas, tiesiogiai vadovaujantis*

*universiteto veiklai, veikiantis jo vardu ir jam atstovaujantis*) šis terminas priskirtas „administratoriaus“ poklasiui „dalyvio“ klasėje, kaip ir tą patį požymį turintys terminai *prorektorius, dekanas, prodekanas* (žr. pav.).

Pav. Švietimo ir mokslo terminų ontologijos fragmentas: „administratoriaus“ poklasis „dalyvio“ klasėje



Taigi patikrinus konkretų švietimo ir mokslo srities terminų ontologijoje, galima matyti, su kokiomis kitomis švietimo ir mokslo srities sąvokomis jis susijęs.

Analizuojant terminų sistemiškumą, taip pat ir rašant apibrėžtis, svarbu nustatyti sąvokos bendruosius ir skiriamuosius požymius. Pavyzdžiui, norint išskirti bendruosius ir skiriamuosius sąvokos *privalomasis dalykas* požymius, reikia rasti tokių informatyviųjų kontekstų, kuriuose būtų minima artimiausia to paties lygmens sąvoka.

***Privalomasis dalykas*** – studijų programos dalykas, kurio studijavimas yra privalomas ir kuris suteikia bendrojo universitetinio lavinimo ir pasirinktos studijų krypties išsilavinimo pagrindus.

Ištyrus dviejų susijusių terminų *privalomieji dalykai* ir *pasirenkamieji dalykai* informatyviuosius kontekstus, jau būtų galima nurodyti minėtų sąvokų bendrąjį požymį („studijų programos dalykas“) ir sąvokos *privalomasis dalykas* skiriamuosius požymius („studijavimas yra privalomas“, „suteikia bendrojo universitetinio lavinimo ir pasirinktos studijų krypties išsilavinimo pagrindus“), kaip tai padaryta ŠMTŽ pateiktoje apibrėžtyje (*Studijų programos dalykas, kurio studijavimas yra privalomas ir kuris suteikia bendrojo universitetinio lavinimo ir pasirinktos studijų krypties išsilavinimo pagrindus*).

### 3.2.4. TERMINO APIBRĖŽTIES SUDARYMAS IR (ARBA) VERTINIMAS

Kitas svarbus terminologijos darbo etapas – termino apibrėžties sudarymas arba jau sudarytos apibrėžties vertinimas. Kaip žinoma, deskriptyviojoje terminologijoje visi terminologinio darbo etapai siejami su tekstyne ir jo panaudojimu (Marcinkevičienė 2000). Tas pats pasakytina ir apie **apibrėžties sudarymą**. Ištyrus sąvokos požymius ir termino vartoseną tekstyne, galima sudaryti termino apibrėžtį, pagrįstą tekstyne duomenimis ir pagrindine deskriptyviosios terminologijos idėja, kad termininės reikšmės formavimosi veiksnys yra kontekstas. Tiriant kontekstą išryškėja tikslesnis sąvokos vaizdas, išvengiama galimo teorinio ir vartosenoje pasitaikančio termino turinio neatitikimo (Zeller 2005: 314), todėl ir apibrėžtis sudaroma tikslesnė.

Remiantis tekstyne duomenimis, apibrėžties sudaromos keliais būdais. Vienas iš būdų, kuris buvo taikytas ir rengiant ŠMTŽ, – panaudoti termino kontekste rastas apibrėžtis. Kaip jau minėta anksčiau, tarp informatyviųjų kontekstų gali pasitaikyti ir gatavų apibrėžčių, tokiu atveju galima tiesiog jas perimti. Pavyzdžiui, terminui *mokslo laipsnis* apibrėžti pasirinkta tekstyne rasta apibrėžtis, nes termino vartoseną tekstyne sutapo su šioje apibrėžtyje užfiksuotais skiriamaisiais požymiais:

***Mokslo laipsnis** – asmens mokslinę kvalifikaciją liudijantis laipsnis, suteikiamas apgynus disertaciją.*

Jei gatavų apibrėžčių informatyviuosiuose kontekstuose nėra, visumos vaizdą apie sąvoką ir jos apibrėžtį galima sudėti derinant informaciją iš kelių informatyviųjų kontekstų arba konkordanso eilučių. Pavyzdžiui, ŠMTŽ yra pateikiama tokia apibrėžtis:

***Mokslinis recenzavimas** – mokslinių tyrimų vertinimo ir kokybės užtikrinimo metodas, kurį taikant mokslo kūrinių recenzuoja kiti tos pačios mokslo krypties ar šakos mokslininkai.*

Ši apibrėžtis sudėta iš šių konkordanso eilučių (apibrėžtyje panaudota informacija pavyzdžiuose išretinta):

***Mokslinis recenzavimas** yra vienas iš tyrimų vertinimo metodų.*

*Buvo manoma, kad jokie kiekybiniai indikatoriai negali patikimai atskleisti tyrimų kokybės, taigi **mokslinis recenzavimas** buvo laikomas vieninteliu pagrįstu vertinimo metodu.*

***Mokslinis recenzavimas** reiškia, kad kiti atitinkamos mokslų srities mokslininkai tyrimų straipsnius vertina pagrįstumo, reikšmingumo bei originalumo <...>.*

Tarp apibrėžiamųjų kontekstų rasta tinkama apibrėžtis gali būti performuluota atsižvelgiant į informatyviuosiuose kontekstuose vyraujančią temą (pvz., vyrauja teisinis aspektas), esminį požymį arba dažnai pasikartojančias formuluotes (Bielinskienė et al. 2015: 100):

***Mokslų akademija** – institucija arba organizacija, jungianti žymiausius šalies arba (ir) tam tikros mokslo krypties (krypčių) mokslininkus ir atliekanti mokslo atstovaujimą, ekspertinį, koordinacinį, mokslo populiarinimo vaidmenis.*

Pateiktame pavyzdyje pirmasis skiriamasis požymis (*jungianti <...> mokslininkus*) paimtas iš apibrėžiamojo konteksto (plg. Lietuvos **mokslų akademija** (toliau – **Mokslų akademija**) yra biudžetinė įstaiga, jungianti žymiausius Lietuvos ir savo veikla su Lietuva susijusius užsienio mokslininkus), o atliekama funkcija (*atliekanti mokslo atstovaujimą <...> vaidmenis*) suformuluota remiantis vyraujančia informacija konkordanse.

Minėti būdai, kaip apibrėžtis rašoma remiantis tekstynu, gali būti naudingi rašantiesiems apibrėžtis (tai aktualiausia terminologams) ir redaguojantiesiems kituose šaltiniuose rastas apibrėžtis (terminų bazes pildantiems vertėjams, ir, be abejo, redaktoriams). Juk tiriant vartoseną gali paaiškėti, kad esama apibrėžtis nepilna, nes pakito terminu įvardijama sąvoka ar pan.

Patikrinti, kaip sekėsi rašyti apibrėžtį iš tekstyno arba ją **įvertinti**, galima sugretinus savo sudarytą apibrėžtį su tokiu pačiu principu parašyta terminologo apibrėžtimi, tarkime, pateikta ŠMTŽ. Pavyzdžiui, studentai, remdamiesi informatyviaisiais kontekstais ir ontologija, sudarė tokią apibrėžtį terminui *mokslo straipsnis*:

1 apibrėžtis: *Recenzuojama mokslinė publikacija, turinti formalią struktūrą ir skelbiama periodiniuose, tęstiniuose arba vienkartinuose mokslo leidiniuose.*

Savo sudarytą apibrėžtį jie palygino su ŠMTŽ pateikiama termino *mokslo straipsnis* apibrėžtimi:

2 apibrėžtis: *Straipsnis, paskelbtas mokslinėje spaudoje ir turintis konkrečioje mokslo kryptyje įprastą mokslinį aparatą bei atitinkantis kitus tos krypties mokslškumo kriterijus.*

2 apibrėžtis yra paremta pakoreguotu ir sutrumpintu apibrėžiamuoju kontekstu iš tekstyno:

Apibrėžiamasis kontekstas:

***Mokslo straipsnis** – straipsnis, paskelbtas mokslinėje spaudoje arba (ir) turintis konkrečioje mokslo kryptyje įprastą mokslinį aparatą (išnašas ar (ir) bibliografiją, ar (ir) formules, ar (ir) brėžinius, ar (ir) metodologijos aprašą, ar (ir) statistines lenteles ir pan.) ir atitinkantis toje mokslo kryptyje pripažįstamus mokslškumo kriterijus.*

Kaip matyti, 1 apibrėžtyje tiksliau parinktas hiperonimas (*mokslinė publikacija*, o ne *straipsnis*), paminint skiriamąjį požymį „recenzuojama“ ir taip atskiriant nuo nerecenzuojamų publikacijų. Abiejose apibrėžtyse nurodyta, kur mokslo straipsnis gali būti publikuojamas, tik 1 apibrėžtyje tai nurodoma išsamiau – *skelbiama periodiniuose, tęstiniuose arba vienkartinuose mokslo leidiniuose*, o 2 apibrėžtyje glausčiau – *paskelbtas mokslinėje spaudoje*. Išvardyti nereikėtų, jeigu sąvokų sistemoje būtų sąvoka *mokslinė spauda*. 2 apibrėžtyje minima sąvoka *mokslinis aparatas* apibrėžiamajame kontekste išsamiai paaiškinama, taigi vietoj 1 apibrėžtyje įvardyto požymio *turinti formalią struktūrą* tikslesnis būtų iš apibrėžiamojo konteksto perimtas požymis *turintis konkrečioje mokslo kryptyje įprastą mokslinį aparatą*.

Dirbant praktiškai, neretai tenka iš kelių kituose šaltiniuose jau pateiktų apibrėžčių pasirinkti tinkamiausią. Tam, žinoma, gali padėti terminologijos teorijoje išdėstyti principai (adekvatumas, sistemiskumas, glaustumas ir kt.). Vis dėlto, be šių principų, leksikografiniuose šaltiniuose esančią informaciją apie terminą dar pravartu palyginti su ta informacija, kuri išryškėja iš termino vartosenos tekstyne. Neretai terminai vartojami ne visai taip, kaip apibrėžiami (Kaupaitytė 2010), arba vartosenoje išryškėja, kad terminu įvardijama sąvoka ne visai sutampa su ta, kuri prie to paties termino pateikta kokiam nors leksikografiniame šaltinyje.

Palyginus apibrėžtį, parašytą remiantis tekstynu, su apibrėžtimi, pateikta žodynuose ar terminų bazėse, galima ne tik pasitikslinti dėl termino apibrėžties, bet ir palyginti skirtingais principais parašytas apibrėžtis. Pavyzdžiui, *Studijų terminų žodyne* (Smetona, Pukelis 2014) dalis terminų sutampa su ŠMTŽ pateiktais terminais.

Palyginkime termino *studijų dalykas* straipsnius abiejuose žodynuose: *Studijų terminų žodyne* (Smetona, Pukelis 2014):

*Iš kelių studijų turinio požiūriu giminingų ir integruotų studijų rezultatų sudaryta studijų programos dalis, turinti apibrėžtą kreditų skaičių, tikslą, grindžiamą studijų rezultatais, kurių pasiekimas yra vertinamas vienu baigiamuoju atsiskaitymu (egzaminu ar kita forma; gali būti taikoma kaupiamąjo balo sistema).*

ŠMTŽ:

*1. Studijų programos pagrindinis sudedamasis vienetas, nuosekliai dėstomas vieną ar kelis semestrus; 2. Studijų kryptis ar šaka (tarptautinėje statistikoje).*

Abiejose apibrėžtyse paminimas esminis požymis, kad *studijų dalykas* yra *studijų programos* dalis, taigi *studijų programa* yra pagrindinė sąvoka, su kuria abiem atvejais siejamas analizuojamas terminas. Termino konkordanse

iš tekstyno nėra informacijos apie tokius sąvokos požymius kaip *apibrėžtas kreditų skaičius, tikslas, grindžiamas studijų rezultatais, kurių pasiekimas yra vertinamas vienu baigiamuoju atsiskaitymu*, į ŠMTŽ apibrėžti jos neįtrauktos. Dėstymo trukmė yra požymis, išryškėjęs termino informatyviuosiuose kontekstuose, todėl ŠMTŽ apibrėžtyje minima, kad *studijų dalykas yra nuosekliai dėstomas viena ar kelis semestrus*. Iš informatyviųjų kontekstų išryškėjo, jog šiuo terminu pavadinamos dvi sąvokos, todėl ŠMTŽ pateikiamos dviejų sąvokų apibrėžtys (1, 2).

Galima pridurti, kad apibrėžiamieji kontekstai gali būti naudingi kaip geresnių ar prastesnių apibrėžčių pavyzdžiai, kuriuos analizuodami terminografaai įgyja įgūdžių atskirti tinkamą apibrėžtį nuo nepilnos ar ydingos (Meyer 2001: 284).

Straipsnyje pateikti švietimo ir mokslo srities pavyzdžiai, nes kaip šaltinis naudotas būtent šios srities tekstynas. Tačiau praktikams, susiduriantiems su kitų sričių terminija, gali būti reikalingi ir kitų sričių tekstynai, todėl taikant deskriptyviosios terminologijos metodus, be jau esamų tekstynų, galima naudoti ir numatytai užduočiai specialiais įrankiais<sup>9</sup> susikurtus tekstynus (angl. *Do-It-Yourself (DIY) specialized corpora*, Zanettin 2002, cit. iš Castagnoli 2006). Norint greitai sukaupti tokį tekstyną, dažniausiai imami internete publikuoti reikiamos srities tekstai, kuriuose atsispindi aktualios sąvokos ir naujais terminais, ko ne visada galima tikėtis iš statiško, t. y. tam tikru laikotarpiu sudaryto ir nebeatnaujinamo tekstyno (Castagnoli 2006: 160).

#### APIBENDRINAMOSIOS PASTABOS

Lietuvoje taikant deskriptyviosios terminologijos principus kol kas parengta tik keletas išteklių ir įrankių. Projekte ŠIMTAI 2 atlikti pirmieji bandymai gauti duomenis švietimo ir mokslo srities terminų žodynui ir ontologijai gali būti pritaikyti sprendžiant aktualius terminologijos klausimus, kylančius specialistams praktikams, kurie tiesiogiai dirba su teksta ir iš jų gauna arba patys kuria tam tikros srities terminiją, taip pat studentams, studijuojantiems terminologijos, vertimo ir redagavimo disciplinas.

Galimybė tiesiogiai analizuoti terminus jų vartojimo kontekste gali padėti išskirti ir spręsti terminologijai aktualias problemas. Šiame straipsnyje aptarta terminų apibrėžimo, remiantis tekstynais, metodika suteikia

<sup>9</sup> Pavyzdžiui, įrankis WebBootCat, siūlomas SketchEngine: <http://www.sketchengine.co.uk/>.

galimybę atpažinti termino informatyviuosius kontekstus, nustatyti sąvokų hierarchinius ryšius, sudaryti terminų apibrėžtis.

Aprašyti terminologijos darbo aspektai nėra vienodai aktualūs čia minėtoms tikslinėms tyrėjų grupėms, pavyzdžiui, rašyti apibrėžtį dažniausiai tenka terminologams, o iš kelių pasirinkti geriausią arba redaguoti rastą apibrėžtį – vertėjams ar terminų bazę pildantiems redaktoriams. Ir terminologams, ir vertėjams, ir redaktoriams, jeigu analizuojamų terminų nėra terminų bazėse ir terminų žodynuose, gali būti svarbu atpažinti terminais įvardijamų sąvokų sąsajas ar ryšio tipą, taip pat tas sąvokas apibrėžti.

## ŠALTINIAI

Švietimo ir mokslo tekstynas. VDU Kompiuterinės lingvistikos centras, 2010.

Švietimo ir mokslo terminų ontologija. Prieiga per internetą: <http://meta.vdu.lt/webprotege/> (žiūrėta 2015-05-15).

ŠMTŽ – Švietimo ir mokslo terminų žodynas. Prieiga per internetą: <http://daukantas.vdu.lt/moksliniai-terminai> (žiūrėta 2015-06-15).

## LITERATŪRA

- Alcina A. 2011: Teaching and learning terminology: new strategies and methods. – *Teaching and learning terminology: new strategies and methods* (ed. A. Alcina). Benjamins Current Topics 35, Amsterdam: John Benjamins, 1–11.
- Bielinskienė A., Boizou L., Grigonytė G., Kovalevskaitė J., Rimkutė E., Utkā A. 2015: *Lietuvių kalbos terminų automatinis atpažinimas ir apibrėžimas*. Monografija, Kaunas: Vytauto Didžiojo universitetas.
- Boizou L., Grigonytė G., Rimkutė E., Utkā A. 2012: Automatic Inference of Base Forms for Multiword Terms in Lithuanian. – *Proceedings of the Fifth International Conference Human Language Technologies – The Baltic Perspective 2012*, 27–35.
- Bucher A.-L. 2007: Terminology Work the Swedish way. – *Terminologija* 14, 37–48.
- Budin G. 2012: Trends Analysis: eLexicography, Terminology, and Global Content Management. *Lexicografitti*. European Parliament, Luxembourg 23rd of January, 2012. Prieiga per internetą: [https://term-coord.files.wordpress.com/2012/01/presentation\\_budin.pdf](https://term-coord.files.wordpress.com/2012/01/presentation_budin.pdf) (žiūrėta 2015-06-15).
- Castagnoli S. 2006: Using the Web as a Source of LSP Corpora in the Terminology Classroom. – *Wacky! Working papers on the Web as Corpus* (eds. M. Baroni, S. Bernardini), Bologna: Gedit, 159–172.
- Kaupaitytė D. 2010: *Švietimo terminų apibrėžtys ir vartosenā: kompetencija ir kvalifikacija*. Magistro baigiamasis darbas, Kaunas: Vytauto Didžiojo universitetas.
- Korkas V., Rogers M. 2010: How much terminological theory do we need for practice? An old pedagogical dilemma in a new field. – *Terminology in Everyday Life. Terminology and Lexicography Research and Practice*. Eds. F. Steurs, M. Thelen, Amsterdam: John Benjamins, 123–136.
- Markinkevičienė R. 2000: Terminografija ir tekstynas. – *Terminologija* 6, 5–22.
- Markiewicz I., Rimkutė E. 2013: Švietimo ir mokslo terminų žodynas ir ontologija. – *Terminologija* 20, 56–74.
- Maskaliūnienė N., Kaminskienė L. 2012: Bendrosios kompetencijos ir vertėjų rengimas. – *Vertimo studijos* 5, 113–130.
- Meyer I. 2001: Extracting Knowledge-rich Contexts for Terminography: A Conceptual and Methodological Framework. – *Recent Advances in Computational Terminology*. Eds. D. Bourigault, Ch. Jaquemin, M. L'Homme, Amsterdam: John Benjamins, 279–302.
- Picht H. 2011: The Science of Terminology: History and Evolution. – *Terminologija* 18, 6–26.
- Rimkutė E. 2010: Lietuvių kalbos terminų automatinio nustatymo galimybės. – *Kalbų studijos* 16, 71–78.
- Sikora I. 2013: Contemporary approach to terminological competence, management and terminology teaching on the basis of courses for translators offered by Polish higher education institutions. – *Proceedings of the 19th European Symposium on Languages for Special Purposes*, July 8–10, Vienna, 500–509.

- Smetona A., Pukelis K. (sud.) 2014: *Studijų terminų žodynas*. Prieiga per internetą: [http://www.skvc.lt/uploads/documents/files/Kita\\_informacija/Leidiniai/Zodynas.pdf](http://www.skvc.lt/uploads/documents/files/Kita_informacija/Leidiniai/Zodynas.pdf) (žiūrėta 2015-06-15).
- Stankevičienė S. 2013: *Gamtos mokslų kalba: gretinamasis vokiečių ir lietuvių kalbų leksinių-semantinių aspektų tyrimas*. Daktaro disertacija, Vilnius: Vilniaus universitetas.
- Zeller I. 2005: *Automatinis terminų atpažinimas ir apdorojimas*. Daktaro disertacija, Kaunas: Vytauto Didžiojo universitetas.

## RESULTS OF THE DESCRIPTIVE TERMINOLOGY RESEARCH FOR TERMINOLOGY PRACTICE

The paper discusses the descriptive approach, which only recently has been more widely used in Lithuanian terminology practice. Terminologists, translators, proof-readers and other practitioners dealing with terminology can benefit from methods and tools that are applied in descriptive terminology management. Furthermore, the approach of descriptive terminology can be adopted for terminology teaching and learning purposes. The paper aims to describe possible applications how the descriptive terminology research (resources, tools and methods) can be used in the terminological practice.

Firstly, we introduce resources and tools developed during the project ŠIMTAI 2 (Automatic Identification of Education and Science Terms). The resources and tools have been developed for the semi-automatic analysis of Lithuanian terms: i.e. specialized annotated corpus, tools for automatic extraction of terminology and a tool for semi-automatic detection of knowledge-rich contexts for terms in the specialized corpus, which then can be used for preparing definitions of terms.

Knowledge-rich contexts are discussed in more detail. Knowledge-rich contexts contain conceptual characteristics about the analysed term, which are reflected by semantic relations and attributes. Applying the approach of the corpus-based descriptive terminology, we show a) how knowledge-rich contexts can be detected; b) how particular semantic relations can be identified in knowledge-rich contexts; c) how the conceptual system can be constructed by analysing the usage of terms; d) how knowledge-rich contexts of a term can be used for its definition writing and evaluation. We exemplify the possibilities of methods and tools of descriptive terminology for the practitioners who are working in the field of Lithuanian terminology.

Gauta 2015-06-15

Jolanta Kovalevskaitė  
Vytauto Didžiojo universitetas  
Kompiuterinės lingvistikos centras  
K. Donelaičio g. 52–206, LT-44248 Kaunas  
E. paštas [j.kovalevskaite@hmf.vdu.lt](mailto:j.kovalevskaite@hmf.vdu.lt)

Agnė Bielinskienė  
Vytauto Didžiojo universitetas  
K. Donelaičio g. 52, LT-44248 Kaunas  
E. paštas [a.bielinskiene@hmf.vdu.lt](mailto:a.bielinskiene@hmf.vdu.lt)



# TERMINOLOGIJS ISTORIJA

# Simono Daukanto ir Lauryno Ivinskio lenkų–lietuvių kalbų žodynų lietuviškos terminologinės medicinos leksikos vedyba

**PALMIRA ZEMLEVIČIŪTĖ**

*Lietuvių kalbos institutas*

**ESMINIAI ŽODŽIAI:** žodynas, leksika, medicina, vedinys

## ĮVADINĖS PASTABOS

Simonas Daukantas (1793–1864) ir Laurynas Ivinskis (1810–1881) – žymūs XIX a. pirmosios pusės lietuvių mokslo, kultūros ir švietimo veikėjai. Abiejų veiklos baras buvo labai šakotas. Be literatūros, tautosakos ir kitų mokslo sričių rankraštinių ir spausdintų darbų, šiedu didieji žemaičiai prisidėjo prie lietuvių kaip bendros visos tautos kalbos gyvavimo, turtinimo ir išlikimo, palikę gilų pėdsaką lietuvių leksikografijos ir terminografijos istorijoje.

Jie rinko ir kaupė lietuvių kalbos leksiką (liaudies dainas, pasakas, smulkiąją tautosaką) ir patys kūrė naujus žodžius, rašė žodynus<sup>1</sup>. Pastarieji jų darbai atveria plačius tyrimo horizontus. Kai kurie žodynai jau tyrinėti (S. Daukanto didysis lenkų–lietuvių kalbų žodynas<sup>2</sup>, L. Ivinskio dvikalbiai ir keturkalbis žodynai<sup>3</sup>), kiti dar laukia įžvalgaus tyrėjų žvilgsnio.

<sup>1</sup> S. Daukantas yra rašęs bent keturis žodynus, kurių tik vienas, pats mažiausias (lotynų–lietuvių kalbų), buvo išspausdintas. Didžiausias iš jų yra lenkų–lietuvių kalbų žodynas, rankraštis, turintis apie 56 tūkst. lenkiško registro žodžių. Greičiausiai jis rašytas apie 1850–1856 m. Deja, šis žodynas nebuvo užbaigtas, ir tik apie 35 tūkst. lenkiškų vokabulų turi lietuviškus atitikmenis. Jis neturi antraštės, pavadinimo, antraštinio lapo, tad sąlygiškai vadinamas didžiuoju S. Daukanto lenkų–lietuvių kalbų žodynu. Rankraštis saugomas Lietuvių literatūros ir tautosakos instituto bibliotekoje (F 1/SD 12) (Subačius 1993: 135; plačiau žr. Subačius 1990: 20–32).

Yra išlikę L. Ivinskio rašytų dviejų dvikalbių ir vieno keturkalbio žodyno rankraščiai: *Lenkų–lietuvių kalbų žodynas* (*Słownik polsko–litewski*), *Rusų–lietuvių kalbų žodynas* (*Словарь Російско–Литовскій*), *Rusų–lietuvių–lotynų–lenkų kalbų žodynas* (*Словарь Російско–Литовскій съ Латинско–Польскимъ*) (plačiau žr. Kruopas 1960; Auksoriūtė 1999, 2007; Kažukauskaitė 2010). Didžiausias jo sudarytas *Lenkų–lietuvių kalbų žodynas*, apimantis A–R raides ir turintis 2060 puslapių, saugomas Lenkijos mokslų akademijos bibliotekoje Krokuvoje. *Rusų–lietuvių kalbų žodyno* (1193 p.) ir *Rusų–lietuvių–lotynų–lenkų kalbų žodyno* (96 p.) fragmentai rasti Geografų draugijos archyve Sankt Peterburge (žr. Auksoriūtė 1998: 38).

<sup>2</sup> Žr. Subačius 1993.

<sup>3</sup> Žr. Kruopas 1960; Vitkauskas 1996, 1997; Auksoriūtė 1998, 1999, 2000, 2003; Kažukauskaitė 2010.

Dideli jų nuopelnai lietuvių terminologijos (gamtos mokslų, ypač botanikos, ir istorijos) istorijai. S. Daukantas parašė pirmąją lietuvių kalba Lietuvos istoriją ir kitų istorinių knygų (nors šių darbų istorijos terminija išsamiai dar netyrinėta), rengė mokyklai lietuviškus vadovėlius, vertė į lietuvių kalbą grožinės literatūros kūrinius, taip pat ūkinių patarimų knygeles apie pievininkystę, sodininkystę, bitininkystę, miškininkystę, tabako, apynių auginimą ir priešgaisrinę apsaugą (žr. Zinkevičius 1990: 149–151; VLE IV 529–530; plačiau žr. Merkys 1991). L. Ivinskis leido lietuviškus kalendorius, vertė į lietuvių kalbą grožinės literatūros kūrinius, parašė patarimų knygelių dorovės, etiketo, gyvulių globos ir priežiūros bei kitais klausimais, vienas pirmųjų kūrė botanikos terminus<sup>4</sup> (žr. Zinkevičius 1990: 162–163; VLE VIII 421–422; plačiau žr. Petkevičiūtė 1988; PMKŠ 2012). Iš jų akių nebuvo išleista ir medicinos sritis. Nors jie neparašė specialių šios srities darbų<sup>5</sup>, tačiau su medicina susijusios leksikos galima sulasioti kituose jų darbuose. Taigi galima sakyti, kad jie prisidėjo ir prie lietuvių medicinos terminijos kūrimo.

Šio straipsnio tyrimo objektu pasirinkti S. Daukanto<sup>6</sup> (S. Dauk) ir L. Ivinskio<sup>7</sup> (I) dvikalbiai lenkų–lietuvių kalbų žodynai. Jų medicinos leksika dar nebuvo tyrinėta, taigi siekiama šią spragą užpildyti. Iš šių žodynų buvo išrinkta įvairias medicinos sąvokas įvardijanti lietuviška leksika (vienožodžiai išvestiniai pavadinimai)<sup>8</sup>. Imtas visas žodyno straipsnis,

<sup>4</sup> L. Ivinskio terminologinis palikimas apžvelgtas Albinos Auksoriūtės daktaro disertacijoje *Lauryno Ivinskio terminologijos darbai* (2000<sub>1</sub>).

<sup>5</sup> Išskyrus L. Ivinskį, kurio didžiausio spausdinto darbo *Metskaitlių* ūkio dalyje paties rengtą skyrelį apie žmonių ligas ir jų gydymą galima laikyti atskiru medicinos srities darbu. Be to, minėtinas rankraštis *Būdas gydymo ligų žmonių ir gyvulių*, kuriame nurodyta, kokias ligas ir kaip gydyti įvairiais augalais ar medžiagomis. Šiame rankraštyje L. Ivinskis pavartojo per 400 terminų. Kauno medicinos universiteto turėtas kalbamasis rankraštis yra dingęs (žr. Auksoriūtė 2000<sub>2</sub>: 4, 6).

<sup>6</sup> Ketvirtojo, paties didžiausio S. Daukanto žodyno (DLL) lenkiško registro šaltinis yra Stanisława Ropelewskiego lenkų–prancūzų kalbų žodynas (1847). DLL turbūt labiau orientuotas į prasilavinusius ar išsilavinusius skaitytojus lietuvius. Jis greičiausiai buvo rašomas ne tik kaip mokomasis lenkų kalbos žodynas, bet ir kaip norminamasis lietuvių kalbos žodynas (žr. Subačius 1990: 27–28).

<sup>7</sup> Lietuvių kalbotyros darbuose tiriamasis L. Ivinskio žodynas vadinamas įvairiai, pavyzdžiui, Jonas Kruopas savo straipsnyje jį vadino *Lietuviškai lenkišku žodynu* (Kruopas 1960: 192), Zigmąs Zinkevičius, Jonas Palionis – *Lenkų–lietuvių kalbų žodynu* (žr. Zinkevičius 1990: 164; Palionis 1995: 194), A. Auksoriūtės straipsniuose (1998, 1999, 2003, 2007) jis įvardytas kaip *Lenkų–žemaičių kalbų žodynas* (*Słownik polsko–żmudzki*), Onos Kažukauskaitės – *Lenkų–lietuvių kalbų žodynas* (*Słownik polsko–litewski*). Straipsnyje kalbamasis L. Ivinskio darbas vadinamas *Lenkų–lietuvių kalbų žodynu*, t. y. taip, kaip jis vadinamas O. Kažukauskaitės parengtoje ir išleistoje knygoje, kurioje skelbiama išlikusi rankraštinio žodyno dalis (A–R raidės), prie jo pridėta skaitmeninė plokštelė su rankraščio faksimile.

<sup>8</sup> Abiejuose žodynuose rasti 362 terminologinės medicinos leksikos vienetai (įskaitant variantus), iš jų 323 lietuviški, 26 skoliniai ir 13 hibridų bei mišrios kilmės žodžių junginių.

t. y. antraštinis lenkiškas žodis ir lietuviški jo atitikmenys su visomis gramatinėmis nuorodomis. Leksiniai vienetai straipsnyje nevadinami *medicinos terminais* dėl tos priežasties, kad tiriamieji leksikografiniai šaltiniai yra bendrieji verčiamieji XIX a. pirmosios pusės žodynai, todėl pasirinktas vartoti semantiškai talpesnis *terminologinės medicinos leksikos terminas*.

Kalbamųjų žodynų terminologinė medicinos leksika iš esmės aptariama vienu pagrindiniu – raiškos – atžvilgiu, tačiau pasitelkiamas ir semantinis atžvilgis – pasiremiamą dalykine anatomijos (kūno dalių, organų pavadinimų) ir klinikos (ligų, liguistų būsenų pavadinimų) sąvokų klasifikacija. Nagrinėjami tik lietuviškos kilmės leksiniai vienetai.

Straipsnio tikslas – nustatyti vedinių darybos būdus ir jų santykį, darybos kategorijas, aptarti pastarųjų darybos tipus, išsiaiškinti, kokias medicinos sąvokų grupes įvardija vediniai, nustatyti vedinių santykį su gyvąja ir raštu kalba, galimus žodynų autorių naujadarus, įvertinti vedinius išlikimo dabartinėje bendrinėje lietuvių kalboje ir medicinos terminijoje atžvilgiu.

## VEDINIŲ DARYBA

Didžioji dalis S. Daukanto ir L. Ivinskio žodynuose rastų medicinos sąvokas įvardijančių žodžių ir žodžių junginių yra savos kilmės, t. y. grynai lietuviški, kurie sudaro 89 % visos abiejų žodynų terminologinės medicinos leksikos (įskaitant variantus). Suprantama, juk abu leksikografai buvo dideli gimtosios kalbos mylėtojai ir puoselėtojai. Iš jų žodynų išrinkti vediniai (jie sudaro apie 46 % lietuviškos terminologinės medicinos leksikos) pagal darybos būdą skirstomi į priesagų, priešdėlių ir galūnių vedinius<sup>9</sup>. Kalbamųjų grupių viduje žodžiai grupuojami atsižvelgiant į jų semantiką. Tokiu būdu susidaro tam tikros mikrosistemos, pavyzdžiui, kūno dalių pavadinimai, organų pavadinimai, ligų, liguistų būsenų, asmenų ir kiti pavadinimai.

### 1. VEDINIAI<sup>10</sup>.

#### 1.1. Priesagų vediniai

Gausiausią vedinių būrį sudaro su priesagomis išvesti medicinos sąvokų pavadinimai (123 leksiniai vienetai) (žr. 1 lentelę). Jie skirstomi smulkiau

<sup>9</sup> Dėl didelės tiriamosios medžiagos apimties šiame straipsnyje aptariami tik vediniai, nenagrinėjami darybos būdu sudaryti lietuviškos terminologinės medicinos leksikos vienetai.

<sup>10</sup> Aprašant žodynų vedinius remtasi diachroninės ir sinchroninės žodžių darybos darbais (Ambrasas 1993, 2000; DLKG 2006; LKG 1965; Skardžius 1996; Urbutis 2009).

pagal darybos kategorijas į deminutyvus (mažybinius daiktavardžius), veiks-  
mų pavadinimus, arba veiksmazodžių abstraktus, ypatybių pavadinimus,  
arba vardažodžių abstraktus, veikėjų ir veiksmazodinės ypatybės turėtojų  
pavadinimus, vardažodinės ypatybės turėtojų pavadinimus, veiksmo rezul-  
tato pavadinimus, vietų pavadinimus ir asmenų pavadinimus pagal profe-  
siją. Šias kategorijas savo ruožtu sudaro darybos tipai (plačiau žr. Ambra-  
zas 1993: 10). Vediniai pateikiami pagal jų gausumą.

#### 1.1.1. DEMINUTYVAI (MAŽYBINIAI DAIKTAVARDŽIAI)

Jais vadinami priesagų vediniai, padaryti iš daiktavardžių ir žymintys tą  
patį dalyką kaip ir pamatinis žodis, tačiau mažesnę (DLKG 2006: 87),  
kitais tariant, deminutyvais laikomi mažumą žymintys žodžiai.

**-elis, -elė.** S. Daukanto ir L. Ivinskio žodynuose rasti trys su dariausia  
lietuvių kalbos deminutyvų priesaga *-elis, -elė* išvesti vediniai<sup>11</sup>, kurie turi  
gryną mažumo reikšmę. Šių vedinių pamatiniai daiktavardžiai žymi organą  
(pilvas), indą (taurė) ir sužalotą odos arba gleivinės vietą (žaisda): *Brzuszek,*  
*-ka*. m. **Pilvēlis**<sup>12</sup> ~ *pilvelis* I 24<sup>13</sup>, plg. LLKŽ<sub>Lal</sub> 11: lenk. *brzuszek*, liet.  
*pilvelis*; *Bank, Banka, <...>*<sup>14</sup>, **taurele**, *banki stawic, taureliemis kraujį leisti* ~  
*taurelė, taurelėmis kraujį leisti* S. Dauk I 75, bet plg. LLKŽ<sub>Lal</sub> 5: lenk. *bank*,  
liet. *bankas*, nors lenk. *bańka*, liet. *bonka, plėčka*; *taurė*; *Ranka, žajzdele,*  
*<...>* ~ *žaiždelė* S. Dauk III 29, plg. LLKŽ<sub>Lal</sub> 203: lenk. *ranka*, liet. *žaiž-*  
*delė*. Šie deminutyvai yra gyvosios kalbos žodžiai<sup>15</sup>. LKŽe žodžio *pilvelis*

<sup>11</sup> S. Daukantas ir L. Ivinskis savo žodynams ėmė žodžius (vedinius) iš gyvosios kalbos, t. y. juos termino-  
logizavo, ir vartojo kaip lenkų kalbos atitikmenis. Šiame straipsnyje į tokius žodžius žiūrima kaip į vedi-  
nius darybos atžvilgiu.

<sup>12</sup> Leksiniai vienetai rašomi pusjuodėmis raidėmis šio straipsnio autorės.

<sup>13</sup> Žodynų pavyzdžiai pateikiami originalo rašyba, po tildės duodamas dabartiniais rašmenimis perrašytas  
pavadinimas.

<sup>14</sup> Laužtiniais skliaustais žymimas praleistas lietuviškas lenkiško antraštinio žodžio atitikmuo, kuris (dažniau-  
siai) nėra išvestinis žodis (tai arba paprastasis žodis, arba dūrinys, arba skolinys, arba hibridas, arba žo-  
džių junginys), taigi šiame straipsnyje nenagrinėjamas. Toliau pateikiamuose žodynų straipsnių pavyz-  
džiuose praleistieji leksiniai vienetai yra pabraukti, pvz.: *Apetyt -u*, m. *Ālķis, wālgima nōras, Niema apety-*  
*tu, Wālgimas nējam* I 4–5, *Aptekarstwo -a*, n. *Wajsfiništė -es*, m. *Aptiekoristė* I 5, *Doktor, gydytojas. daktā-*  
*ras* S. Dauk I 145, *Cirulik, ka*. m. *Krāulejđ'is, -dzia*. w. *Skutiējas, -a*. w. I 36, *Cialo, -a*. n. *Kūnas, -na*. –  
*martue; kūnas, nuòmirūlis, -lia*. w. *lė, -les*. m. *Lawōnas, -na*. w. I 32. Bet pasitaiko atvejų, kad praleidžia-  
mas žodis taip pat yra vedinys, tik priklauso kitai darybos kategorijai, kitam darybos tipui arba kitam da-  
rybos būdui, pvz.: *Boleśc, -ści*. f. *Skāusmas, sōpūlis, skaudiējimas, gūta, -los, giēlimas* I 20, taigi aptariamasi  
atitinkamoje straipsnio dalyje.

<sup>15</sup> Nustatant žodžių liaudiškumą, remiamasi akademinio lietuvių kalbos žodyno (toliau – LKŽe) duomeni-  
mis. Žodis laikomas liaudiniu, jei žodyne jis ar jo reikšmė yra paliudyta iš gyvosios kalbos (tai rodo tar-  
mių vietovių sutrumpinimai).

fiksuotas vartosenos sakiny s iš Pušaloto (Pasvalio r.). *Taurelė* medicinine reikšme „tam tikras stiklinis indelis, dedamas susirgusiam ant kūno kraujui į paviršių sutraukti“ pateikta iš Pilypo Ruigio lietuvių–vokiečių ir vokiečių–lietuvių kalbų žodyno (1747), Kristijono Gotlybo Milkaus lietuvių–vokiečių ir vokiečių–lietuvių kalbų žodyno (1800) ir L. Ivinskio raštų, o žodžių junginys *taurelė kraujaleidžio* paimtas iš Konstantino Sirvydo žodyno. *Žaizdelės* vartosenos sakinių pateikta iš Jurbarko, Rozalimo (Pakruojo r.), Valkininkų (Varėnos r.).

**-ėlis.** Pora deminutyvų išvesta su priesaga *-ėlis*. Tai pamatinių daiktavardžių, žyminčių asmenis (kūdikis, vaikas), vediniai: *Dzieciątko, -teczko, -a*. n. <...>, **kudikėlis, -lia**. w. ~ *kūdikelis* I 62, plg. LLKŽ<sub>Lal</sub> 29: lenk. *dzieciątko*, liet. *vaikas, kūdikis; Dzieciuch, -a, -iuk*. m. <...>, **wajkūtėlis, -ia**. w. ~ *vaikutelis* I 62, plg. LLKŽ<sub>Lal</sub> 29: lenk. *dzieciuch*, liet. *vaikas*. Reikia pasakyti, kad pamatinis vedinio *vaikutėlis* daiktavardis *vaikutis* taip pat yra vedinys – priesagos *-utis* deminutyvas. LKŽe pateikta vartosenos sakinių su deminutyvu *kūdikėlis* iš Jokūbo Brodovskio žodyno *Lexicon Germanico–Lithvanicom et Lithvanico–Germanicum*, Antano Juškos *Lietuviškų dainų* (Kazanė, 1880–1882) ir Mikalojaus Daukšos *Postilės* (1599). Žodis *vaikutėlis* neaptiktas, tačiau neabejotina, kad šis žodis yra iš gyvosios kalbos.

#### 1.1.2. VEIKSMŲ PAVADINIMAI, ARBA VEIKSMAŽODŽIŲ ABSTRAKTAI

Palyginti su kitų darybos kategorijų vediniais, šių vedinių yra daugiausia. Jie daromi iš priešdėlinių arba nepriešdėlinių veiksmažodžių ir reiškia su medicina susijusius veiksmus, vyksmus, procesus arba būsenas.

**-imas.** Tiriamuose žodynuose vyrauja su priesaga *-imas* išvesti vediniai. Žiūrint semantiškai, jie priklauso su medicina susijusių veiksmy, vykmy, procesų ir būsenų pavadinimų grupei. Daugiausia su šia priesaga išvesta vedinių iš nepriešdėlinių pirminių arba išvestinių (priesaginių) veiksmažodžių.

Minėtini L. Ivinskio žodyne „gydymo“, „gijimo“ reikšmėmis pateikti pavadinimai: *Gojenie. G'ėdimas, gijimas* ~ *gydymas, gijimas* I 82, plg. LLKŽ<sub>Lal</sub> 40: lenk. *gojenie*, liet. *gydymas; gijimas*. S. Daukantas „gydymo“ reikšme dar vartojo žodį *Leczenie, wajstiejimas* ~ *vaistėjimas* S. Dauk I 331, plg. LLKŽ<sub>Lal</sub> 74: lenk. *leczenie*, liet. *gydymas*, kuris, LKŽe duomenimis, laikytinas jo naujadaru: *vaistėjimas* S. Dauk → 1 *vaistėti* žr. *vaistyti* „gydyti“. LKŽe vedinys *gydymas* pateiktas kaip gyvosios kalbos žodis – iliustracinis sakiny s iš Sintautų (Šakių r.). Tuo tarpu *gijimas* fiksuotas Frydricho Kur-

šaičio lietuvių–vokiečių kalbų žodyne (1883) ir Jurgio Šlapelio lietuvių ir rusų kalbų žodyne (Vilnius, 1921).

Gausu su įvairių rūšių skausmo – didelio, nesmarkaus, bet ištiso, aštraus ir kt. – jautimu susijusių pavadinimų: *Bol*, <...> **skaudiemas**<sup>16</sup>, **swembimas** ~ *skaudėjimas*, *svembimas* S. Dauk I 94, plg. LLKŽ<sub>Lal</sub> 10: lenk. *ból*, liet. *skaudėjimas*, *skausmas*; *Bołaczka*, **skaudieimas**, **gielimas** ~ *skaudėjimas*, *gėlimas* S. Dauk I 94, plg. LLKŽ<sub>Lal</sub> 10: lenk. *bolączka*, liet. *skaudulys*, *opa*; *Bolenie*, *gielimas*, *skaudieimas* ~ *gėlimas*, *skaudėjimas* S. Dauk I 94, plg. SJP 1 187(35): *bolenie*, *ia*, n. „nenutrūkstamas, tolydinis skaudėjimas, skausmas“; *Boleść*, *-ści*. f. <...>, **skaudieėjimas**, <...>, **gielimas** ~ *skaudėjimas*, *gėlimas* I 20, plg. LLKŽ<sub>Lal</sub> 10: lenk. *boleść*, liet. *sopulys*; *Doleganie*, **swębimas**, *skaudieimas* ~ *svembimas*, *skaudėjimas* S. Dauk I 145, plg. SJP 1 476(72): *doleganie* „nepakenčiamas skausmas“; *Guzowatość*, **skaudulawimas**, <...> ~ *skauduliavimas* S. Dauk I 228, bet plg. LLKŽ<sub>Lal</sub> 44: lenk. *guzowatość*, liet. *gumbuotumas*. LKŽe duomenimis, *skaudėjimas* vartojamas visame krašte, *svembimas* fiksuotas Kvedarnoje (Šilalės r.), Salantuose (Kretingos r.), *gėlimas* – Ėriškiuose (Panevėžio r.), Papilėje (Akmenės r.), Kuktiškėse (Utenos r.), Pociūnėliuose (Radviliškio r.). *Skauduliavimas* yra Antano Lallo lietuviškos ir angliškos kalbų žodyno (1915) vedinys, bet *skauduliuoti* „aptekėti skauduliais“ yra iš gyvosios kalbos.

Keli „sąmonės netekimo, leipimo“ reikšmę turintys pavadinimai: *Mdlenie*, **alpimas** ~ *alpimas* S. Dauk I 361, plg. LLKŽ<sub>Lal</sub> 84: lenk. *mdlenie*, liet. *alpimas*; *Omdlewawanie*, <...>, **alpulawimas** ~ *alpulivimas* S. Dauk II 192, plg. SJP 3 551(68): lenk. *omdlewać*, vok. *ohnmächtig werden*, in *Ohnmacht fallen*, rus. *обмереть*. LKŽe *alpimas* įdėtas kaip Fr. Kuršaičio lietuvių–vokiečių kalbų žodyno (1883), J. Šlapelio lietuvių ir rusų kalbų žodyno (1921) ir L. Ivinskio raštų žodis, *alpulivimas* nefiksuotas, bet veiksmožodis *alpuliuoti* yra gyvosios kalbos žodis.

Atskirą grupelę sudaro vediniai, įvardijantys įvairius su virškinimu susijusius negalavimus: *Blucie*, **wiemimas** ~ *vėmimas* S. Dauk I 91, plg. SJP 1 128(27): lenk. *blucie*, vok. *das Erbrechen*, *das Brechen*, rus. *блевание*; *Blwanie*, *wiemimas* ~ *vėmimas* S. Dauk I 91, plg. SJP 1 128(27): lenk. *blwanie*, vok. *das Erbrechen*, *das Brechen*, rus. *блевание*; *Dyarija*, *-rij*. f. **Widūriawimas**, <...> ~ *viduriavimas* I 59; *Laksowanie*, **trijdimas** ~ *trie-dimas* S. Dauk I 326, plg. SJP 2 586(73): *laksowanie* „vidurių paleidimas,

<sup>16</sup> Žodis taisytas. Turbūt norėta parašyti *skaudieimas* S. Dauk I 95.

viduriavimas, tryda“; *Rzyganie*, **raugiejimas** ~ *raugėjimas* S. Dauk III 82, plg. SJP 5 201(26): lenk. *rzygać* ob. *rzygnąć* „raugulys, atsirūgimas“, rus. *рыгнуть, рыгать, рветь, рвать, вырвать*, bet plg. LLKŽ<sub>Lal</sub> 219: lenk. *rzyganie*, liet. *vėmimas*; *Rzygnięcie*, **ziauciojimas**, *wiemimas* ~ *žiaukčiojimas*, *vėmimas* S. Dauk III 83; *Womitowanie*, *wiemimas* ~ *vėmimas* S. Dauk III 258, plg. LLKŽ<sub>Lal</sub> 282: lenk. *womitować*, liet. *vemti*, LLKŽ<sub>Vaitk</sub> 878, 905: lenk. *womitować* psn. *wymiotować*, liet. *vemti*. LKŽe *vėmimo* vartosenos sakinių pateikta iš Grūžių (Pasvalio r.), Girdiškės (Šilalės r.), Varnių (Telšių r.), Raudėnų (Šiaulių r.), Varėnos, Smilgių (Panevėžio r.), Kupreliškio (Biržų r.), Salamiesčio (Kupiškio r.), *viduriavimo* – iš Kražių (Kelmės r.), Rozalimo (Pakruojo r.), Armoniškių (Varanavo r., Gardino sritis, Baltarusija), Sedos (Mažeikių r.), Pivašiūnų (Alytaus r.), Varėnos, Druskininkų. Žodžio *triedimas* pateiktas iliustracinis sakinyš iš Vytauto Vitkausko *Šiaurės rytų dūnininkų šnektų žodyno* (Vilnius, 1976), o *raugėjimas* užrašytas iš Kuršėnų (Šiaulių r.) ir Vabalninko (Biržų r.). Vedinio *žiaukčiojimas* vartosenos sakinių nepateikta, tačiau veiksmožodis *žiaukčioti* „pykinant su garšu tąsyti“ vartojamas visame krašte.

Nemažai kvėpavimo organų sutrikimus įvardijančių vedinių: *Dyszenie*, *-nia*. n. **Dūsāvimas**, **dusiėjimas**, <...> ~ *dūsavimas*, *dūsėjimas* I 61, plg. SJP 1 587(85): lenk. *dyszeć*, vok. *athmen*, *Athmen hohlen*, rus. *дышать*, LLKŽ<sub>Lal</sub> 28: lenk. *dyszeć*, liet. *kvėpuoti*, *alsuoti*, LLKŽ<sub>Vaitk</sub> 108: lenk. *dyszeć*, liet. 1) *kvėpuoti*, *alsuoti*; *Kaszlanie*, **kosiejimas** ~ *kosėjimas* S. Dauk I 272 / *Kaszlanie*. **Kòsiejimas** ~ *kosėjimas* I 106, plg. SJP 2 331(42): lenk. *kaszlanie*, *ia*, n., vok. *das Husten*; *Kichanie*, **cziaudieimas** ~ *čiaudėjimas* S. Dauk I 276, plg. LLKŽ<sub>Lal</sub> 57: lenk. *kichanie*, liet. *čiaudėjimas*; *Kichnienie*, **cziaudiejimas** ~ *čiaudėjimas* S. Dauk I 276, plg. LLKŽ<sub>Vaitk</sub> 184: lenk. *kichnięcie*, liet. *nusičiaudėjimas*. LKŽe duomenys rodo, kad kalbami tie vediniai yra iš gyvosios kalbos: *dūsavimo* „sunkaus kvėpavimo“ iliustracinių vartosenos sakinių nepateikta, tačiau veiksmožodžio *dūsauti* „kvėpuoti (ppr. sunkiai)“ tokių sakinių užrašyta iš Alovės (Alytaus r.), Kuršėnų (Šiaulių r.), Azierkų (Gardino r. ir sritis, Baltarusija), *dūsėjimas* „sunkus kvėpavimas“ užrašytas Šatėse (Skuodo r.), *kosėjimas* – Debeikiuose (Anykščių r.), Smilgiuose (Panevėžio r.), *čiaudėjimas* – Daukšiuose (Marijampolės r.).

Ir dar keletas pavienių prie veiksmų, vyksmų, procesų ir būsenų semantinės grupės priskirtinų sąvokų pavadinimų: *Babienie* *-a*. n. <...>, **gimdinimas** *-a*, w. ~ *gimdinimas* I 8, plg. SJP 1 39(15): lenk. *babić*, rus. *бабничать*; *Sztuka babienia*, vok. *die Hebammenkunst*, rus. *повивальное искусство*



cmво, novož; *Nauka babienia*; *Choroba*, -y. f. <...>. **sirgìmas**, -a. w. ~ *sirgimas* I 29, plg. LLKŽ<sub>Lal</sub> 14: lenk. *choroba*, liet. *liga*; *Pocenie się*, **prakajtavimas** ~ *prakaitavimas* S. Dauk II 255, plg. SJP 4 193(25): *pocenie się* ob.<sup>17</sup> *pocić się* „prakaituoti“; LLKŽ<sub>Vaitk</sub> 447: lenk. *pocenie się*, liet. *prakaitavimas*; *Poziewanie*, **žiovawimas** ~ *žiovavimas* S. Dauk II 343, plg. LLKŽ<sub>Vaitk</sub> 524: lenk. *poziewanie*, liet. *žiovavimas*; *Ropienie*, **pulojimas** ~ *pūliojimas* S. Dauk III 39, plg. LLKŽ<sub>Lal</sub> 207: lenk. *ropienie*, liet. *pūliavimas*. LKŽe žodžio *sirgimas* vartosenos sakinių pateikta iš Veiviržėnų (Klaipėdos r.), Laukžemio (Kretingos r.), Kaltanėnų (Švenčionių r.), Žarėnų (Telšių r.), Vainuto (Šilutės r.), Ramygalos (Panevėžio r.), *prakaitavimo* – iš Pociūnėlių (Radvilišio r.), *žiovavimo* – iš Kuršėnų (Šiaulių r.), Daukšių (Marijampolės r.). Nors *pūliojimas* nefiksuotas, tačiau gyvojoje kalboje žinomas veiksmožodis *pūlioti* „pūliuoti“ (Kvėdarna, Raudėnai). *Gimdinimas* žodyne nerastas, taigi galėtų būti L. Ivinskio naujadaras.

Iš priešdėlinių pirminių arba išvestinių (priesaginių) veiksmožodžių išvestų priesagos *-imas* vedinių žymiai mažiau. Minėtini S. Daukanto žodyne su gijimu susiję pavadinimai: *Ozdrowienie*, **pagijimas** ~ *pagijimas* S. Dauk II 219, plg. SJP 3 635–636(80–81): *ozdrowieć* „sustiprėti po ligos“; LLKŽ<sub>Vaitk</sub> 402: lenk. *ozdrowienie*, liet. *išgijimas*, *pasveikimas*; *Wyzdrowienie*, **iszgijimas** ~ *išgijimas* S. Dauk III 302, plg. SJP 5 655(81): *wyzdrowieć* „visiškai pasveikti“; LLKŽ<sub>Vaitk</sub> 922: lenk. *wyzdrowienie*, liet. *pasveikimas*, *pagijimas*, kurie žinomi iš gyvosios kalbos – žodžio *pagijimas* iliustracinis vartosenos sakiny s užrašytas Naujamiestyje (Panevėžio r.), o *išgijimo* du vartosenos sakiniai fiksuoti iš Šačių (Skuodo r.), Skirsnemunės (Jurbarko r.).

L. Ivinskis pateikė „skausmo nejutimo“ sąvoką reiškiantį žodį *Bezbolność*, -ci. f. <...>. **neskaudiejimas**, -ma. w. ~ *neskaudėjimas* I 12, plg. SJP 1 75(21): *bezbolność*, *ści*, ž. „neskaudėjimas“. *Skaudėjimas* plačiai gyvojoje kalboje žinomas žodis (LKŽe).

Nemaža „sąmonės netekimo, leipimo“ reikšmę turinčių pavadinimų: *Omdlenie*, **apalpimas** ~ *apalpimas* S. Dauk II 192, plg. LLKŽ<sub>Lal</sub> 128: lenk. *omdlenie*, liet. *apalpimas*; *Omdlewawanie*, **nualpimas**, <...> ~ *nualpimas* S. Dauk II 192, plg. SJP 3 551(68): lenk. *omdlewać*, rus. *обмепеть*, vok. *ohnmächtig werden*, in *Ohnmacht fallen*; *Pomdlenie*, *nualpimas* ~ *nualpimas* S. Dauk II 298, plg. LLKŽ<sub>Vaitk</sub> 483: lenk. *pomdleć*, liet. 1) *nualpti*; *nusilpti*; *Zamdlenie*, *apalpimas* ~ *apalpimas* S. Dauk III 328, plg. SJP 6(II)

<sup>17</sup> Obacz, žiūrėk.

816(102): *zamdlíc* „alpti“; *Zemdenie, nualpimas ~ nualpimas* S. Dauk III 356, plg. SJP 6(II) 816(102): *zemdenie* „bejėgiškumas, silpnybė, negalia; silpnumas“, LLKŽ<sub>Vaitk</sub> 973: lenk. *zemdenie*, liet. *apalpimas*. LKŽe *apalpimas* pateiktas iš Juozo Tumo-Vaižganto raštų, o *nualpimas* – iš Kupiškio.

Dar viena vedinių grupelė – su rega ir jos sutrikimais susiję pavadinimai: *Oslepienie, apjakimas, apjakinimas ~ apjakimas, apjakinimas* S. Dauk II 207, plg. LLKŽ<sub>Lal</sub> 152: lenk. *oslepienie*, liet. *apakimas, aklybė*; *Oslepnienie, apjakimas ~ apjakimas* S. Dauk II 207; *Zaslepienie, apjakimas ~ apjakimas* S. Dauk III 341, plg. LLKŽ<sub>Lal</sub> 313: lenk. *zaslepienie*, liet. *apakimas, aklu-mas*. LKŽe *apjakimo* „aklumo“ vartosenos sakinytis pateiktas iš Pilviškių (Vilkaviškio r.). Tuo tarpu vedinys *apjakinimas* „apakinimas“ pateiktas kaip K. Sirvydo žodyno ir P. Ruigio lietuvių–vokiečių ir vokiečių–lietuvių kalbų žodyno (1747) žodis, tačiau veiksmazodis *apjakti* „apakti“ yra gyvosios kalbos žodis – LKŽe vartosenos sakinių užrašyta iš Liškiavos (Varenos r.), Krosnos (Lazdijų r.), Kuktiškių (Utenos r.), Skirsnemunės (Jurbarko r.), Salantų (Kretingos r.).

„Karščio sukėlimo; ėmimo karščiuoti“ sąvoką S. Daukantas pavadino dviem žodžiais: *Zapalanie, zapalenie, užkurimas, uždegimas ~ užkūrimas, uždegimas* S. Dauk III 332, plg. LLKŽ<sub>Lal</sub> 309: lenk. *zapalenie*, liet. *uždegimas*. LKŽe žodis *užkūrimas* medicinine reikšme nefiksuotas: *užkūrimas* → 1 *užkurti* 1. „uždegti, įžiebtį ugnį“, bet 1 *užkurti* 5. „apimti ligai, karščiui; uždegti“: Ir galvą užkūrė (*karštis apėmė*) Lp. | refl.: Kad užsikūrė akis, kad ėmė skaudėti P.Aviž(Prnv). Traškanos gleivingos, užsikūrusiais atvejais gausios P.Aviž. Antriniais iritais užsikuria iš kitų akies ligų P.Aviž. Užsikūrus galva karščiu, net dega Ds. 1 *uždegimas* 2. → *uždegti* 6. „sukelti karštį; imti karščiuoti“: Sąnarių uždegimas DŽ. Ans mirė plaučių uždegimu Vvr. Akių gleivinės uždegimas dažna kaime liga rš. Kojos uždegimas nenueina Vlkv. Taigi pateikti iliustraciniai vartosenos sakiniai liudija, kad abu žodžiai yra iš gyvosios kalbos.

Keletas su infekcinėmis (1), chirurginėmis (2), nervų (3) ir gerklės (4) ligomis susijusių sutrikimų pavadinimų:

(1) *Influencija. Pripūlimas* nuog kō ~ *pripuolimas* I 99, plg. LLKŽ<sub>Lal</sub> 48: lenk. *influenca*, liet. (*med.*) *irmėdė*; *Oszaleniė, pasiutimas ~ pasiutimas* S. Dauk II 213, plg. SJP 3 617(78): lenk. *oszaleć*, vok. *nārrifch werden, verrücht werden, rasen*, rus. *одуреть, ряхнуться*, LLKŽ<sub>Lal</sub> 134: lenk. *oszaleć*, liet. *patrakti, pasiusti*, LLKŽ<sub>Vaitk</sub> 398: lenk. *oszaleć*, liet. *pamišti, išsikraustyti iš proto; pasiusti; Wsciekłość, pasiutimas ~ pasiutimas* S. Dauk III

263, plg. LLKŽ<sub>Lal</sub> 283: lenk. *wściekłość*, liet. *pasiutimas*, *padūkimas*; *Za-  
rażanie*, *zarażenie*, **uzkrietimas**. (*marû*) ~ *užkrėtimas* (*maru*) S. Dauk III  
337), plg. LLKŽ<sub>Lal</sub> 311: lenk. *zarażenie*, liet. *užkrėtimas*, *užsikrėtimas*;

(2) *Opuchłaść*, **sùpùtimas** ~ *suputimas* S. Dauk II 200, plg. LLKŽ<sub>Lal</sub> 130:  
lenk. *opuchłość*, liet. *sutinimas*;

(3) *Katalepsya*, **apmirimas**, *wiso kuno, ar wieno strajpsti arba członko* ~  
*apmirimas*, *viso kūno ar vieno straipsčio arba članko* S. Dauk I 272; *Letarg*,  
**numerdiejimas** ~ *numerdėjimas* S. Dauk I 335, plg. LLKŽ<sub>Lal</sub> 76: lenk.  
*letarg*, liet. *mirties miegas*, *letargas*;

(4) *Pokaszliwanie*, **pakosiejimas** ~ *pakosėjimas* S. Dauk II 284, plg. SJP  
4 279(39): *pokaszlec* „be paliovos kosėti“, LLKŽ<sub>Lal</sub> 158: lenk. *pokaszliwać*,  
liet. *kosėti*, LLKŽ<sub>Vaitk</sub> 471: lenk. *pokaszliwanie*, liet. *kosčiojimas*.

Kaip rodo LKŽe duomenys, dauguma minėtų vedinių yra gyvosios kal-  
bos žodžiai. Vedinio *pripuolimas* „prisimetimas (ligos)“ vartosenos sakinių  
nefiksuota, bet veiksmažodžio *pripulti* „prisimesti (ligai)“ vartosenos saki-  
nių pateikta iš Skudutiškio (Molėtų r.), Alovės (Alytaus r.), Rūdiškių  
(Trakų r.). Vediny *pasiutimas* „išėjimas iš proto, išprotėjimas“ pateiktas  
tik iš Georgo H. F. Nesselmanno lietuvių kalbos žodyno (1851), bet *pa-  
siusti* „išeiti iš proto, išprotėti“ vartosenos sakinių užrašyta iš Trakų, Sin-  
tautų (Šakių r.), Varnių (Telšių r.) ir Strūnaičio (Švenčionių r.). LKŽe  
*užkrėtimo* vartosenos pavyzdžių gyvojoje kalboje nefiksuota, tačiau *užkrės-  
ti* „ligos mikrobus užnešti“ yra gyvosios kalbos žodis – vartosenos sakiniai  
iš Vilkaviškio, Pilviškių (Vilkaviškio r.), Grūžių (Pasvalio r.), Kupiškio.  
Vedinio *suputimas* „sutinimas“ vartosenos sakinių pateikta iš Kvėdarnos  
(Šilalės r.) ir Žemaitkiemio (Ukmergės r.). *Apmirimas* „jautrumo neteki-  
mas, nutirpimas“ pateiktas iš Fr. Kuršaičio lietuvių–vokiečių kalbų žody-  
no (1883), veiksmažodis *apmirti* yra gyvosios kalbos žodis, tačiau „netek-  
ti jautrumo, nutirpti (apie kurią nors organizmo dalį)“ reikšme gyvojoje  
kalboje nefiksuotas.

Skyrium minėtini vediniai *numerdėjimas*, *pakosėjimas*. Reikia pasakyti,  
kad veiksmažodis *numerdėti* pirmąja reikšme „nualpti, apmerdėti“ užrašy-  
tas iš Ėriškių (Panevėžio r.), o antrąja – „netekti gyvybės ženklų, apmir-  
ti“ – iš S. Daukanto raštų. Veiksmažodis *pakosėti* „kiek kosėti“ fiksuotas  
Pociūnėliuose (Radviliškio r.) ir Rusnėje (Šilutės r.).

**-ulis / -ulyš**. Šių priesagų vediniai eina fiziologinių reiškinių ar būsenų  
pavadinimais. Jie padaryti iš organizmo fiziologinius procesus žyminčių  
veiksmažodžių (DLKG 2006: 95). Taigi galima sakyti, kad ši priesaga

savo darybine reikšme yra medicininė. Tiriamuose žodynuose vyrauja ilgojo priesagos varianto *-uly*s vediniai: *Bolączka*, i. f. **Skàudūl'is**, <...> ~ *skauduly*s I 20, plg. LLKŽ<sub>Lal</sub> 10: lenk. *bolączka*, liet. *skauduly*s, *opa*; *Boleść*, **sopuly**s ~ *sopuly*s S. Dauk I 94, plg. LLKŽ<sub>Lal</sub> 10: lenk. *boleść*, liet. *sopuly*s; *Czkauka*, **čiauduly**s ~ *čiauduly*s S. Dauk I 127, bet plg. SJP 1 974(61), 5 569(72): lenk. *czkawka* ob. *szczkawka*, i, ž., *szczkota*, y, ž., *szczkanie*, rus. *ukoma*, vok. *der Schluchzen*, *der Schlucken*. *Singultus*, *szczkanie*, *szczkota*, LLKŽ<sub>Lal</sub> 18: lenk. *czkawka*, liet. *žagsėjimas*, *žaguly*s, LLKŽ<sub>Vaitk</sub> 74: lenk. *czkawka*, liet. *žaguly*s; *Dawica*, -cy. f. **Smàugūl'is**, *smāugūlia* ~ *smauguly*s I 42, plg. SJP 1 417(64): *dawica*, y, ž. „skauduly s gerklėje“; *Dychawica*, **dusuly**s ~ *dusuly*s S. Dauk I 171, plg. LLKŽ<sub>Lal</sub> 28: lenk. *dychawica*, liet. *dusuly*s; *Dyszenie*, -nia. n. <...>, **dūsūl'is**, -ia. ~ *dusuly*s I 61, plg. LLKŽ<sub>Lal</sub> 28: lenk. *dyszeć*, liet. *kvėpuoti*, *alsuoti*; *Dziwe mięso*. – **Skàudulīs** ~ *skauduly*s I 65, plg. LLKŽ<sub>Lal</sub> 30: lenk. *dziwy*, a. *dziwe mięso*, liet. *piktoji mėsa*; *Jątrznica*. **Skàdulīs** ~ *skauduly*s I 95, plg. SJP 2 246(34): *jątrzyć* „pūliuoti“; *Kaszel*. <...>, **kòsūl'is** ~ *kosuly*s I 106; *Kaszel*, **kosūly**s ~ *kosuly*s S. Dauk I 272, plg. LLKŽ<sub>Lal</sub> 56: lenk. *kaszel*, liet. *kosuly*s; *Kaszlisko*, **kosuly**s ~ *kosuly*s S. Dauk I 272, plg. SJP 2 331(42): *kaszlisko*, a, n., „bjaurus kosuly“; *Kichawka*, **czeuduly**s ~ *čiauduly*s S. Dauk I 276, plg. LLKŽ<sub>Lal</sub> 57: lenk. *kichawka*, liet. *čiauduly*s; *Kolika*, *kolka*, **dyguly**s ~ *dyguly*s S. Dauk I 290, plg. SJP 2 407(50): *kolika*, *kolka*, i, ž. „sunki žarnų negalia“; *Poziew*, **žiovuly**s ~ *žiovuly*s S. Dauk II 343, plg. LLKŽ<sub>Vaitk</sub> 524: lenk. *poziewać*, liet. 1) *žiovauti*, lenk. *poziewanie*, liet. *žiovavimas*; *Sadzel*, **skauduly**s ~ *skauduly*s S. Dauk III 84, plg. SJP 5 206(24): *sadzel*, a, m. „žaidza; gumbas, guzas; votis; piktžaidzė; skauduly“; *Wrzód*, *skauduly*s ~ *skauduly*s S. Dauk III 262, plg. LLKŽ<sub>Lal</sub> 283: lenk. *wrzód*, liet. *skauduly*s, *votis*, *spaugas*; *Zgaga*, **žioguly**s ~ *žioguly*s S. Dauk III 359, bet plg. LLKŽ<sub>Lal</sub> 321: lenk. *zgaga*, liet. *rėmuo*; *Ziewacz*, *žiovuly*s ~ *žiovuly*s S. Dauk III 364, plg. LLKŽ<sub>Lal</sub> 323: lenk. *ziewać*, liet. *žiovauti*. Pridurtina, kad, LKŽe duomenimis, visi minėti priesagos *-uly*s vediniai žinomi gyvojoje kalboje. *Skauduly*s, *sopuly*s, *čiauduly*s, *dusuly*s, *žiovuly*s plačiai žinomi visoje Lietuvoje. *Smauguly*s „sunkus dusuly“ užrašytas Šatėse (Skuodo r.), Vieکشniuose (Mažeikių r.), Dusetose (Zarasų r.). Žodyne daugiausia pateikta *kosulio* vartosenos sakinių iš Aukštaitijos (Sml, Kp, Zt, Dkš, Eiš, Šlvn, Ss), o *dygulio* „dieglio“ – daugiausia iš Žemaitijos (Krkl, Vks, Plt, Vvr). Žiogulio pateikti du vartosenos sakiniai iš Jono Jablonskio raštų ir savaitraščio *Tiesos prietelius* (Priekulė, 1880).

Trumpojo varianto *-ulis* vedinių vos keletas: *Ból, u. m. Šòpūlis, <...> ~ sopulis* I 20, plg. LLKŽ<sub>Lal</sub> 10: lenk. *ból*, liet. *skaudėjimas, skausmas; Boleść, -ści. f. <...>, sòpūlis, <...> ~ sopulis* I 20, plg. LLKŽ<sub>Lal</sub> 10: lenk. *boleść*, liet. *sopulys; Kaszel. Kòsūlis, <...> ~ kosulis* I 106, plg. LLKŽ<sub>Lal</sub> 56: lenk. *kaszel*, liet. *kosulys; Wrzodek, szunskaudulis ~ šunskaudulis* S. Dauk III 262, plg. SJP 6(II) 409(52): lenk. *wrząd, u. m., wrzodek, dku, m., rus. передъ, чуеѣ, чуишекъ, прорывъ, LLKŽ<sub>Lal</sub> 283: lenk. wrząd, liet. skaudulys, votis, spaugas, LLKŽ<sub>Vaitk</sub> 882: lenk. wrząd, liet. votis; piktžaidė; skaudulys, žr. LKŽe: šunskaudulis „skaudulys nuo išgąščio, perauga“ (vienintelis iliustracinis vartosenos sakinyš iš Vieikšnių, Mažeikių r.).*

*-ymas*. Ilgojo priesagos *-imas* varianto *-ymas* vedinių iš pirminių ir išvestinių (priesaginių) veiksmazodžių pasitaikė vos keletas ir visi jie rasti S. Daukanto žodyne: *Doktorstwo, gydymas ~ gydymas* S. Dauk I 145, plg. LLKŽ<sub>Lal</sub> 22: lenk. *doktorstwo*, liet. *daktarybė; Gojenie, dydymas*<sup>18</sup>, *wajstymas ~ gydymas, vaistymas* S. Dauk I 214, plg. LLKŽ<sub>Lal</sub> 40: lenk. *gojenie*, liet. *gydymas; gijimas; Kuracya, gydymas ~ gydymas* S. Dauk I 319, plg. LLKŽ<sub>Lal</sub> 71: lenk. *kuracja*, liet. *gydymas; Rodzenie, gimdymas ~ gimdymas* S. Dauk III 36, plg. LLKŽ<sub>Lal</sub> 206: lenk. *rodzenie*, liet. *gimdymas; Wyleczenie, iszgydymas ~ išgydymas* S. Dauk III 279, plg. LLKŽ<sub>Lal</sub> 290: lenk. *wyleczenie*, liet. *išgydymas; Zgojenie, sugydymas ~ sugydymas* S. Dauk III 360, plg. SJP 6(II) 1042(130): *zgoić* „užgydyti žaizdą“, LLKŽ<sub>Lal</sub> 322: lenk. *zgoić*, liet. *užgydyti, LLKŽ<sub>Vaitk</sub> 977, 935: lenk. zgoić psn. zagoić, liet. užgydyti*. Šių vedinių darybinė reikšmė ta pati kaip ir priesagos *-imas* vedinių – jie žymi su gydymu (daugiausia), gimdymu susijusius veiksmus. LKŽe duomenimis, vediniai *gydymas, sugydymas* žinomi Aukštaičiuose – *gydymo* vartosenos sakinyš iš Sintautų (Šakių r.), o *sugydymo* – iš Panevėžio. *Vaistymas* užrašytas iš Janio Ryterio lietuviškai–latviško žodyno (Ryga, 1929), Aleksandro Kuršaičio lietuviškai–vokiško žodyno (1968–1973), Mykolo Miežinio *Lietuviszkai–latviszkai–lenkiszkaī–rusiszko žodyno* (Tilžė, 1894) ir buvusios Rytų Prūsijos ir Klaipėdos krašto mažiau žinomų raštų, kur nenurodomas smulkiau šaltinis, ar naujesnių laikraščių žodis. *Gimdymas* pateiktas iš J. Šlapelio lietuvių ir rusų kalbų žodyno (Vilnius, 1921), M. Daukšos *Postilės* (1599), Samuelio Boguslavo Chylinskio *Biblijos* (1660), o *išgydymas* – iš Samuelio Bitnerio *Naujojo Testamento*. Tačiau,

<sup>18</sup> Šis žodis žodyne pažymėtas žvaigždute (*dydymas\**), o išnašoje pateiktas paaiškinimas – „Turbūt norėta parašyti *gydymas*“.

LKŽe duomenimis, veiksmožodžiai *vaistyti* „gydyti“ (žinomas iš Priekulės, Bartninkų), *gimdyti* ir *išgydyti* yra gyvosios kalbos žodžiai.

-**inys**. Du su šia priesaga iš pirminių nepriešdėlinių veiksmožodžių *pūti* ir *sukti* išvesti veiksmų pavadinimai rasti S. Daukanto žodyne: *Gnilec*, **pūwinys**, ob. *szkorbut* ~ *puviny* S. Dauk I 214, plg. LLKŽ<sub>Lal</sub> 40: lenk. *gnilec*, liet. *škorbutas*; *Kręcz*, **sukinys** (*gałwos*) ~ *sukiny* S. Dauk I 307. Abu įvardija ligas; pirmasis – avitaminozę, o antrasis – nervų ligą. LKŽe *puviny* „skorbuto“ reikšme nefiksuotas, tačiau kitomis reikšmėmis žodis vartojamas gyvojoje kalboje. *Sukinys* „galvos sukimosi, svaigulio“ reikšme vartojamas Žemaičiuose. LKŽe užrašytas iš Girdiškės (Šilalės r.), Veiviržėnų (Klaipėdos r.), Kulių (Plungės r.), Žarėnų (Telšių r.), Lenkimų (Skuodo r.), Skuodo, Barstyčių (Skuodo r.), Endriejavo (Klaipėdos r.), Salantų (Kretingos r.), Gargždų (Klaipėdos r.), Vainuto (Šilutės r.).

-**ystė**. Vienas iš veiksmožodžio *gimdyti* išvestas priesagos *-ystė* vedinys žymi medicinos mokslą apie pagalbą nėščioms ir gimdančioms, jis rastas L. Ivinskio žodyne: *Akuszerstwo -a*, n. <...>. **Gimd'iste**. -es, m. ~ *gimdystė* I 2, plg. LLKŽ<sub>Lal</sub> 2: lenk. *akuszerstwo*, liet. *akušierybė*, *akušerija*. L. Ivinskis prieš jį dar užrašė paaiškinimą: *Mòkslas padiejima gimdimuj* ~ *Mokslas padėjimo gimdymui*. LKŽe duomenimis, *gimdystė* fiksuota K. Sirvydo trikalbiame žodyne ir Fr. Kuršaičio lietuvių–vokiečių kalbų žodyne (1883).

-**smas**. Pasitaikė tik vienas iš išvestinio (priesaginio) veiksmožodžio, žyminčio fiziologinę būseną, padarytas vedinys L. Ivinskio žodyne: *Ból*, u. m. <...>, **skāusmas** ~ *skausmas* I 20; *Boleść*, -ści. f. *Skāusmas*, <...> ~ *skausmas* I 20. LKŽe duomenimis, tai tiek aukštaičių, tiek žemaičių vartojamas žodis.

### 1.1.3. YPATYBIŲ PAVADINIMAI, ARBA VARDAŽODŽIŲ ABSTRAKTAI

Šios darybinės kategorijos vedinių pamatiniai žodžiai yra vardažodžiai (dažniausiai būdvardžiai) ir jie žymi įvairias su medicina susijusias ypatybes.

-**umas**. Rasti aštuoni su šia priesaga išvesti vediniai – vardažodžių abstraktų pavadinimai, kurių pamatiniai žodžiai yra paprastieji arba išvestiniai būdvardžiai: *Chorobliwość*, **ligotumas** ~ *ligotumas* S. Dauk I 110, plg. LLKŽ<sub>Lal</sub> 14: lenk. *chorobliwy*, liet. *ligūstas*, *nesveikas*, LLKŽ<sub>Vaitk</sub> 61: lenk. *chorobliwy*, liet. *ligotas*; *palieges*; *Guzowatość*, <...>, **gumbūtumas** ~ *gumbuotumas* S. Dauk I 228, plg. LLKŽ<sub>Lal</sub> 44: lenk. *guzowatość*, liet. *gumbuotumas*; *Krótkowidność*, **žlibumas**, ~ *žlibumas* S. Dauk I 310; *Osiwialość*, **žilumas**, <...>, ob. *siwizna* ~ *žilumas* S. Dauk II 206, plg. SJP 3 592(74):



osiwiałość, ści, ź. „pražilimas“; *Ospowatość, rauplietumas* ~ *rauplētumas* S. Dauk II 209, plg. SJP 3 604(72): lenk. *ospowatość, ści, ź.*, vok. *die Pockengrübigekeit*, rus. *рябость, рябоватость, рябины*; *Siwość, žilumas*, <...> ~ *žilumas* S. Dauk III 108, plg. LLKŽ<sub>Lal</sub> 224: lenk. *siwość*, liet. *žilumas*, LLKŽ<sub>Vaitk</sub> 704: lenk. *siwość*, liet. *žilumas*; *Smiertelność, marumas* ~ *marumas* S. Dauk III 124, plg. LLKŽ<sub>Lal</sub> 230: lenk. *śmiertelność*, liet. *mirtinumas, marumas*, LLKŽ<sub>Vaitk</sub> 780: lenk. *śmiertelność*, liet. *mirtinumas, mirštamumas*; *Zezowatość, žwajrumas* ~ *žvairumas* S. Dauk III 358, plg. LLKŽ<sub>Vaitk</sub> 975: lenk. *zezowatość*, liet. *žvairumas*; *Zyłowatość, gyslotumas* ~ *gyslotumas* S. Dauk III 380, plg. LLKŽ<sub>Lal</sub> 331: lenk. *żyłowatość*, liet. *gįslostumas*, LLKŽ<sub>Vaitk</sub> 1010: lenk. *żyłowaty*, liet. *gyslotas*. Vediniai *ligotumas, žlibumas, žilumas, marumas* yra gyvosios kalbos žodžiai. LKŽe *gumbuotumas* pateiktas iš Antano Lalio lenkų ir lietuvių kalbos žodyno (Vilnius, 1912), *rauplētumas* – iš Maxo Niedermanno, Alfredo Senno, Franzo Brenderio ir Antano Salio lietuvių rašomosios kalbos žodyno (1932–1968), Žemaitės ir Jono Jablonskio raštų, *žvairumas* – iš Fr. Kuršaičio lietuvių–vokiečių kalbų žodyno (1883), S. Daukanto raštų, J. Ryterio lietuviškai–latviško žodyno (Ryga, 1929), J. Šlapelio lietuvių ir rusų kalbų žodyno (Vilnius, 1921) ir jau minėtų autorių lietuvių rašomosios kalbos žodyno (1932–1968), *gyslotumas* – iš Viktoro Gailiaus ir Miko Šlažo vokiškai–lietuviško žodyno (Klaipėda, 1932). Tačiau pasakytina, kad būdvardžiai *gumbuotas, rauplėtas, žvairas, gyslotas* yra gyvosios kalbos žodžiai.

**-ybė.** Trys ypatybių pavadinimai, išvesti iš būdvardžių *aklas, žlibas* ir *žilas* su priesaga *-ybė*, aptikti S. Daukanto žodyne: 1 *Ciemnota, aklybe* ~ *aklybė* S. Dauk I 116, plg. LLKŽ<sub>Lal</sub> 15: lenk. *ciemnota*, liet. *aklumas*; *Krótkowidność, <...>, žlibybe* ~ *žlibybė* S. Dauk I 310; *Osiwiałość, <...>, žilybe*, ob. *siwizna* ~ *žilybė* S. Dauk II 206, plg. LLKŽ<sub>Lal</sub> 132: lenk. *osiwiały*, liet. *pražilęs*, LLKŽ<sub>Vaitk</sub> 394: lenk. *osiwiały*, liet. *pražilęs*; *Siwość, <...>, žilybe* ~ *žilybė* S. Dauk III 108, plg. LLKŽ<sub>Lal</sub> 224: lenk. *siwość*, liet. *žilumas*, LLKŽ<sub>Vaitk</sub> 704: lenk. *siwość*, liet. *žilumas*. Pažymėtina, kad vedinys *žlibybė* „trumparegystė“ Giedriaus Subačiaus laikomas S. Daukanto naujadaru<sup>19</sup> (žr. Subačius 1993: 163). LKŽe *aklybės* „neturėjimo regėjimo, akumo“

<sup>19</sup> Rūpinimasis leksika, jos grynumu nuvedė S. Daukantą naujadarų kūrimo keliu (DLL suskaičiuota apie 3800 naujadarų). S. Daukantas kūrėsi naujadarus, matyt, ne tik iš reikalo, bet ir dėl lietuvių kalbos prestižo, norėdamas tiems „mokytiems“ parodyti, kad lietuvių kalba gryna, „nėra sąmėžinis visokių kalbų“ ir ne mažiau žodinga negu lenkų kalba. Visa tai rodo, kad S. Daukantas, be pagrindinių DLL skaitytųjų lietuvių, turėjo galvoje ir kitataučius skaitytojus, kuriems DLL turėjo būti lietuvių kalbos žodingumo ir grynumo simbolis (žr. Subačius 1990: 29–30).

vartosenos sakiny s pateiktas iš Grūžių (Pasvalio r.). *Žilybė* į LKŽe pateko iš Fr. Kuršaičio lietuvių–vokiečių kalbų žodyno (1883), M. Niedermano, A. Senno, F. Brenderio ir A. Salio lietuvių rašomosios kalbos žodyno (1932–1968), A. Kuršaičio lietuviškai–vokiško žodyno (1968–1973), K. Sirvydo trikalbio žodyno, S. Daukanto raštų, Dominiko Sutkevičiaus *Žodinio. Letuwiszky–Lotiniszky–Lenkiszko* (1848), G. H. F. Nesselmano lietuvių kalbos žodyno (1851), Saliamono Mozerkos Slavočinskio giesmyno (1646).

–*ata*. Dviem vardažodžių abstraktų pavadinimais S. Daukanto žodyne eina iš paprastojo būdvardžio *gyvas* ir išvestinio būdvardžio *nesveikas* padaryti vediniai: *Niezdrowie*, *neswejkata* ~ *nesveikata* S. Dauk II 130, plg. LLKŽ<sub>Lal</sub> 110: lenk. *niezdrowie*, liet. *nesveikata*, LLKŽ<sub>Vaitk</sub> 329: lenk. *niezdrowie*, liet. psn. *nesveikata*, *negalavimas*; *Zycie*, <...>, *gywata* ~ *gyvata* S. Dauk III 380, plg. LLKŽ<sub>Lal</sub> 330: lenk. *życie*, liet. *gyvata*, *gyvastis*, LLKŽ<sub>Vaitk</sub> 1008: lenk. *życie*, liet. 1) *gyvybė*. Abu yra gyvosios kalbos žodžiai – *nesveikata* „liga, negalavimas“ užrašyta iš Šimkaičių (Jurbarko r.), Alksnėnų (Vilkaviškio r.), Vieکشnių (Mažeikių r.), Ėriškių (Panevėžio r.), Pagramančio (Tauragės r.), Vyžuonų (Utenos r.), Ramygalos (Panevėžio r.), Marijampolės, Degučių (Zarasų r.), Pociūnėlių (Radviliškio r.), Platelių (Plungės r.), Deltuvos (Ukmergės r.), o *gyvatos* „gyvybė“ pateiktas tik vienas vartosenos sakiny iš Leipalingio (Lazdijų r.).

–*ystė*. Du priesagos –*ystė* vediniai S. Daukanto ir L. Ivinskio žodynuose yra *Aptekarstwo* –a, n. *Wajst’iūstė* –es, m. <...> ~ *vaistinystė* I 5 „vaistininko verslas“, plg. SJP 1 24(14): lenk. *aptekarsstwo*, a., n. „vaistininko meistriškumas“, vok. *die Apothekekunst* ir *Cyrulstwo*, *kraulejdyste* ~ *krauleidystė* S. Dauk I 122 „kaimo chirurgo profesija“, plg. SJP 1 342(57): lenk. *cyrulictwo*, a, n. „chirurgija“, vok. *die Chirurgie*, *die Wundarzneykunst*, rus. *хирургия*. Kiek plačiau apie šiuos vedinius.

LKŽe duomenimis, *vaistinystė* gali būti L. Ivinskio naujadaras, kadangi kitų šio žodžio vartosenos šaltinių sutrumpinimų žodyne nefiksuota. Koks šio vedinio pamatinis žodis? Greičiausiai *vaistinė* (žinoma iš gyvosios kalbos), nors galėtų būti ir būdvardis *vaistinis*. Žodyne *vaistinystė* fiksuota tik kaip L. Ivinskio žodis.

S. Daukanto žodyno vedinys *krauleidystė* remiasi asmens pavadinimu *krauleidys* „kas leidžia kraują (prakirsdamas gyslą)“ ir žymi verslą. Žodis LKŽe nefiksuotas, G. Subačiaus laikomas S. Daukanto naujadaru (žr. Subačius 1993: 174).



-**yba**. Vienas priesagos -yba ypatybės pavadinimas, kurio pamatinis žodis yra paprastasis kokybinis būdvardis *gyvas*, aptiktas S. Daukanto žodyne: *Życie, gywyba*, <...> ~ *gyvyba* S. Dauk III 380, plg. LLKŽ<sub>Lal</sub> 330: lenk. *życie*, liet. *gyvata, gyvastis*, LLKŽ<sub>Vaitk</sub> 1008: lenk. *życie*, liet. 1) *gyvybė*. Tai žodis, žinomas iš gyvosios kalbos – daugiausia vartosenos sakinių pateikta iš Žemaičių (Salantai (Kretingos r.), Mosėdis (Skuodo r.), Šatės (Skuodo r.)).

-**ysta**. S. Daukanto žodyne fiksuotas priesagos -ysta vedinys *Felczerstwo, kraulejdysta* ~ *krauleidysta* S. Dauk I 188. Jis, kaip ir aptartasis *krauleidystė*, greičiausiai S. Daukanto sukurtas. Skirtumas tas, kad šios priesagos vedinys turi kitą – „felčerio amato“ – reikšmę. Kaip rašo G. Subačius savo studijoje, „neaišku, kaip S. Daukantas skyrė priesagas -ysta ir -ystė (plg. *krauleidysta* ir *krauleidystė*); galbūt jis kiek ir jautė mažiau produktivios -ysta išskirtinumą“ (Subačius 1993: 178–179).

#### 1.1.4. VEIKĖJŲ IR VEIKSMAŽODINĖS YPATYBĖS TURĖTOJŲ PAVADINIMAI

Tai tokie iš veiksmažodžių padaryti daiktavardžiai, kurie žymi veiksmo atlikėją ar būsenos patyrėją (paprastai gyvą būtybę, dažniausiai asmenį), tačiau gali žymėti ir šiaip kokią būtybę, daiktą ar kitą dalyką (žr. DLKG 2006: 104; Ambrazas 1993: 112). Tai viena iš pačių seniausių darybos kategorijų (žr. Ambrazas, ten pat).

-**ėjas, -ėja**. Trys su priesaga -ėjas, -ėja padaryti veiksmažodinės ypatybės turėtojų pavadinimai rasti S. Daukanto ir L. Ivinskio žodynuose; tik pažymėtina, kad L. Ivinskis, priešingai nei S. Daukantas, greta vyriškosios giminės vedinio pateikė ir moteriškosios giminės galūnę: *Cirulik, ka. m. <...>*. **Skutiėjas, -a. w.** ~ *skutejas, skutėja* I 36, plg. LLKŽ<sub>Lal</sub> 17: lenk. *cyrulnik*, liet. *barzdaskutys*, SJP 1 342(57): lenk. *cyrulik, a. m.* „išorinių ligų, žaizdų ir kt. gydytojas“; vok. *der Wundarzt, der Chirurgus, Chirurg*, rus. *цѣрюльникъ, хирургъ, лѣкаръ, рудометъ*. Gyvojoje kalboje *cyrulik* ≠ *golibroda* „barzdaskutys“; vok. *der Barbier*, žr. LKŽe: *skutejas, -a* „barzdaskutys“; *Lekarz, wajs-tiejias. <...>* ~ *vaistėjas* S. Dauk I 332, plg. SJP 2 614(80): lenk. *lekarz, a. m.*, „kuris gydo“; vok. *der Arzt*, rus. *врачь, врачеватель, исцѣльитель*, LLKŽ<sub>Lal</sub> 75: lenk. *lekarz*, liet. *gydytojas*, LLKŽ<sub>Vaitk</sub> 231: lenk. *lekarz*, liet. *gydytojas*. LKŽe žodis *skutejas* „barzdaskutys“ pateiktas iš Fr. Kuršaičio lietuvių–vokiečių kalbų žodyno (1883), M. Niedermanno, A. Senno, F. Brenderio ir A. Salio lietuvių rašomosios kalbos žodyno (1932–1968), o du vartosenos

sakiniai – iš L. Ivinskio raštų ir *Patarlių ir priežodžių* (Vilnius, 1958). *Vaistėjas* „gydytojas“ į LKŽe įtrauktas iš S. Daukanto raštų ir laikraščio *Tėvynės sargas* (Tilžė, 1901).

Vedinių *skutėjas* reikėtų plačiau paaiškinti. Tiek leksine, tiek darybine reikšme šis žodis nesisieja su medicina. Taigi norint motyvuoti jo priskyrimą prie medicinos leksikos, reikia pasiremti lietuvių medicinos istorijos faktais.

Pirmieji nuolat gyvenantys Lietuvoje diplomuoti gydytojai – medicinos daktarai – atsirado tik XV a. pabaigoje. Be to, jie buvo vien vidaus ligų gydytojai, nes tais laikais universitetuose chirurgijos nemokė, jie jos nežinojo ir nepraktikavo. Tokiu būdu už diplomuotų medicinos daktarų veiklos ribų liko visos išorinės ligos. Labiausiai iš nediplomuotų gydytojų jaujančiųjų buvo prasimušę barzdaskučiai<sup>20</sup>, kurie ilgainiui savo specialybe pasirinko chirurgiją. Istoriniuose šaltiniuose jie minimi nuo XVI a. pradžios. Lietuvoje veikė barzdaskučių cechai (Vilniuje, Kaune ir Klaipėdoje). Barzdaskučių medicininė veikla buvo labai plati. Jie statė taures, klizmas, ruošė vonias, masažuodavo ligonius, nuleisdavo kraują, kirpo ir skuto žmones, tvarstė ir gydė žaizdas, opas, atverdavo pūlinius, gydydavo išnirimus, kaulų lūžius, taip pat amputuodavo galūnes, traukdavo dantis, gydė venerines ligas, dalyvaudavo teismuose kaip medicinos ekspertai. Didesnę darbo dalį jie dirbdavo savo dirbtuvėse, vadinamosiose oficinose, tačiau nevengdavo darbo ir gatvėse, aikštėse, turgavietėse. Barzdaskučių namus ženklino barzdaskučių cecho emblema – varinė lėkštė, kabinama ant ilgo strypo virš namo durų. Barzdaskučių cecho veikla XVI–XVIII a. miesto gyvenime buvo labai svarbi. Jie buvo vieninteliai, galėję padėti ištikus traumai ar susirgus (žr. Lelis 1960: 118–124; Jasaitis 1974: 64–71; Bagdonavičius 1988: 33–37; Sasnauskas 2000: 39).

**-tojas, -toja.** Su šia priesaga išvesti vediniai pavadina asmenis. Tai tikrieji veikėjų pavadinimai. Žodynuose beveik visi kalbamosios priesagos vediniai yra gydymo specialisto (lot. *medicus*) pavadinimai: *Doktór, -a*. m. **G'idoitojas, -ja**. w. <...> ~ *gydytojas, gydytoja* I 48; *Doktor, gydytojas*. <...> ~ *gydytojas* S. Dauk I 145, plg. LLKŽ<sub>Lal</sub> 22: lenk. *doctor*, liet. *daktaras; gydytojas*, LLKŽ<sub>Vaitk</sub> 91: lenk. *doktor*, liet. 2) šnek. *daktaras, gydytojas; Doktorka, gydytoja* ~ *gydytoja* S. Dauk I 145; *Lekarka, wajstytoja* ~ *vaistytoja* S. Dauk I 332, plg. LLKŽ<sub>Lal</sub> 75: lenk. *lekarka*, liet. *gydytoja*, LLKŽ<sub>Vaitk</sub> 231: lenk.

<sup>20</sup> Lietuvos medicinos istorijos tyrinėtojų straipsniuose, be *barzdaskučių* termino, dar vartoti terminai *cirulnikai, cirulnykai, bolberiai, barberiai, chirurgai-cir(i)ulnykai, pirtininkai-cir(i)ulnykai, barzdaskučiai chirurgai, kraujalaidžiai*.

*lekarka*, liet. 1) *gydytoja*; *Lekarz*, <...>, *gydytojas ~ gydytojas* S. Dauk I 332, plg. SJP 2 614(80): lenk. *lekarz*, *a*, m., „kuris gydo“; vok. *der Arzt*, rus. *врач, врачеватель, консультант*, LLKŽ<sub>Lal</sub> 75: lenk. *lekarz*, liet. *gydytojas*, LLKŽ<sub>Vaitk</sub> 231: lenk. *lekarz*, liet. *gydytojas*; *Ozdrowiciel*, *gydytojas ~ gydytojas* S. Dauk II 219, plg. SJP 3 635(80): lenk. *ozdrowiciel*, *a*, m., „kuris išgydo, grąžina sveikatą“; vok. *der Gefundmacher*, LLKŽ<sub>Vaitk</sub> 402: lenk. *ozdrowić*, liet. *išgydyti*. LKŽe pateiktas vienas žodžio *gydytojas* vartosenos sakinyš iš Ėriškių (Panevėžio r.), o *vaistytojo* vartosenos sakinių iš gyvosios kalbos nepateikta, tik iš senųjų ir vėlesnių rašytinių šaltinių.

**-klė**. Ši priesaga DLKG įvardyta kaip nedarioji kalbamosios vedinių grupės priesaga (DLKG 2006: 111). Žodynuose rastas vienas su priesaga **-klė** iš pirminio veiksmažodžio *gerti* išvestas veiksmažodinės ypatybės turėtojo pavadinimas: *Czeluść, -ści*. f. **Gėrklė**, iės. m. ~ *gerklė* I 38, plg. LLKŽ<sub>Lal</sub> 18: lenk. *czeluść*, liet. *žandikaulis*; *nasrai*, LLKŽ<sub>Vaitk</sub> 73: lenk. *czelusia*, liet. 2) prk. *nasrai, žiotys*; *Gardło*. **Gėrklė** ~ *gerklė* I 76, plg. LLKŽ<sub>Lal</sub> 37: lenk. *gardło*, liet. *gerklė*, LLKŽ<sub>Vaitk</sub> 132: lenk. *gardło*, liet. 1) *gerklė, ryklė; gerklos; Krtań, gėrkle ~ gerklė* S. Dauk I 311, plg. LLKŽ<sub>Lal</sub> 68: lenk. *krtań*, liet. *stemplė, gerklė*, LLKŽ<sub>Vaitk</sub> 216: lenk. *krtań*, liet. anat. *gerklos*, žr. LKŽe: *gerklė* 1. „priekinė kaklo dalis (pharynx, larynx, trachea)“ (aukštaičių ir žemaičių vartojamas žodis).

**-ulys / -ulis, -ulė**. Šios priesagos veiksmažodinės ypatybės turėtojų pavadinimai dažniau žymi gyvius, augalus ar šiaip daiktus, o asmenis žymintys vediniai yra kiek retesni (DLKG 2006: 108). Tiriamuose žodynuose rasta po vieną asmens pavadinimą su abiem priesagomis, tik L. Ivinskio dar pateikta ir moteriškosios giminės galūnė: *Osesek, osysek, žindulys*. (*wajkas*) ~ *žindulys* S. Dauk II 205, plg. LLKŽ<sub>Lal</sub> 132: lenk. *osesek*, liet. *žindomas kūdikis*, LLKŽ<sub>Vaitk</sub> 393: lenk. *osesek*, liet. 1) *žinduklis; Ciało, -a*. n. <...>, **nuòmirūlis, -lia**. w. **lé, -les**. <...> ~ *nuomirūlis, nuomirūlė* I 32 „numirėlis, -ė“; plg. SJP 1 288(47): lenk. *ciało ≠ ciało bez duszy, martwe, umarte ≠ trup*, vok. *der Leib, der Leichnam, die Leiche*, rus. *мертвецъ*. S. Daukanto žodyno vedinio pamatinis žodis yra nepriešdėlinis negalininkinis veiksmažodis *žįsti*, o L. Ivinskio žodyno vedinio – priešdėlinis negalininkinis veiksmažodis *numirti*. LKŽe *žindulio* „žindomo vaiko“ vartosenos sakinyš užrašytas Ratnyčioje (Varėnos r.), o *nuomirulio* „numirėlio“ vartosenos sakinių pateikta iš L. Ivinskio raštų ir A. Juškos žodyno. Semantiniu atžvilgiu vediniai priklauso su medicina susijusių asmenų pavadinimų grupei.

-*ēlis*, -*ēlē*. „Tai pati ryškioji veiksmožodinės ypatybės turėtojų pavadinimų priesaga, savo darumu žymiai pralenkianti visas kitas šios rūšies vedinių priesagas.“ Šios priesagos pavadinimai paprastai žymi asmenis ir turi menkinamąją reikšmę (DLKŽ 2006: 105). Tiriamuose žodynuose du su kalbama priesaga išvesti vediniai neturi minėtosios reikšmės. S. Daukanto žodyne pateiktas vedinys žymi asmenį, sergantį katalepsijs: *Kataleptyk*, *apmirielis* ~ *apmirėlis* S. Dauk I 272. Jis padarytas iš priešdėlinio pirminio negalininkinio veiksmožodžio *apmirti*. Žinomas iš gyvosios kalbos, tačiau kalbama reikšme LKŽe šis žodis nefiksuotas.

Atskirai aptartinas L. Ivinskio žodyne pateiktas vedinys su priesaga -*ėlė*: *Chyragra*, -*gry*. f. <...>. *Gřiżieliē*, -*es*. m. <...> ~ *gřiżelē* I 31 (MedŽ lot. *chiragra*, liet. *chirarga*, *plaštakų podagra*), plg. SJP 1 282(46), 240(41): *chyragra* ob. *chiragra*, y, ž., „rankų laužymas“. Vediniai su šia priesaga sudaro lyg ir atskirą darybos tipą. Jie turi vien moteriškosios giminės formas. Darybos atžvilgiu nuo priesagos -*ēlis* vedinių priesagos -*ėlė* vediniai skiriasi tuo, kad remiasi nepriešdėliniais veiksmoždziais (DLKG 2006: 105–106). Vedinys yra ligų semantinės grupės pavadinimas, juo įvardyta rankų sausgėla. LKŽe žodis *gřiżelē* pateiktas kaip rašytinių šaltinių (Dionizo Poškos raštų, autoriaus, gyvenusio 1821–1880 m., rankraščio) žodis.

-*tinė*. Priesagos -*tinė* vedinys *giltinė*, vartojamas daugelyje XVI–XVII a. raštų (žr. Ambrazas 1993: 128), rastas ir S. Daukanto žodyne: *Smierc*, *giltine*, <...> ~ *giltinė* S. Dauk III 123, plg. LLKŽ<sub>Lal</sub> 230: lenk. *śmierć*, liet. *mirtis*, LLKŽ<sub>Vaitk</sub> 779: lenk. *śmierć*, liet. *mirtis*. LKŽe *giltinės* „mirties“ vartosenos sakinių pateikta iš Merkinės (Varėnos r.), Baisogalos (Radvilišio r.), Keturvalakių (Vilkaviškio r.), Kvėdarnos (Šilalės r.), Sasnavos (Marijampolės r.), Šimonių (Kupiškio r.).

Minėtinas vienas iš išvestinio galininkinio veiksmožodžio *gydyti* su priesaga -*tinė* sudarytas veiksmožodinės ypatybės turėtojo pavadinimas, žymintis gydymo mokslą: 2 *Doktorstwo*, -*an*. *G'id'itíné*, -*nes*. m. <...> ~ *gydytinė* I 48, plg. LLKŽ<sub>Lal</sub> 22: lenk. *doktorstwo*, liet. *daktarybė*, LLKŽ<sub>Vaitk</sub> 91: lenk. *doktorstwo*, liet. 2) sen. *gydytojo pareigos*. Šis vedinys LKŽe nefiksuotas, taigi galėtų būti L. Ivinskio naujadaras.

-*uvis*. Diachroninės žodžių darybos atžvilgiu priesagos -*uvis* vediniu galima laikyti *liežuvoj* (lot. *lingua*), sudarytą iš paprastojo veiksmožodžio *liežti*: *Język*. *Liežuwis* ~ *liežuwis* I 97, plg. LLKŽ<sub>Lal</sub> 53: lenk. *język*, liet. *liežuwis*, LLKŽ<sub>Vaitk</sub> 170: lenk. *język*, liet. 1) *liežuwis*. Šis žodis vartojamas visoje Lietuvoje.

### 1.1.5. VARDAŽODINĖS YPATYBĖS TURĖTOJŲ PAVADINIMAI

Tai tokie iš būdvardžių ar daiktavardžių su įvairiomis priesagomis sudaryti daiktavardžiai, kurie žymi asmenį, gyvą būtybę ar daiktą pagal kurią nors būdingą ypatybę (DLKG 2006: 113, plačiau žr. Ambrazas 2000: 113). Sautiaus Ambrazo pastebėjimu, tai pati gausiausia lietuvių kalbos vardažodinių daiktavardžių darybos kategorija (Ambrazas 2000: 113).

**-inis, -inė.** Lietuvių kalboje daiktavardėdami būdvardžiai su šia priesaga dažnai gauna ypatybės turėtojų reikšmes. Šio darybos tipo vedinių užfiksuota jau XVI–XVII a. raštuose (Ambrazas 2000: 145). Minėtinas sudaiktavardėjęs vyriškosios giminės priesagos *-inis* vedinys S. Daukanto žodyne: *Lasota, kruminis* ~ *krūminis* S. Dauk I 329 (?) „krūminis dantis“ (Medž lot. *molaris*, liet. *krūminis* (dantis)). Taip pat šiame žodyne pateiktas ir moteriškosios giminės priesagos *-inė* vedinys *Piers, <...>, krutine* ~ *krūtinė* S. Dauk II 240 (žr. Skardžius 1996: 264), kuris paplitęs nuo raštijos pradžios (Ambrazas 2000: 145), plg. SJP 4 105(14): a) *latiori sensu pierś, pierśi* „kūno dalis tarp kaklo, šonų ir pilvo“, LLKŽ<sub>Lal</sub> 143: lenk. *pierś*, liet. *krūtinė*, LLKŽ<sub>Vaitk</sub> 429: lenk. *pierś*, liet. 1) *krūtinė*. Semantiniu atžvilgiu abu žodžiai priklauso organų (virškinimo ir kvėpavimo) pavadinimų grupei. O žodis *krūtinė* (lot. *pectus*) dar yra ir kūno dalių semantinės grupės *Liemuo* pogrupio *Krūtinė* pavadinimas. Kaip ir jau minėti anatomijos sąvokų pavadinimai *gerklė, liežuvis*, pastarieji du vediniai taip pat yra gyvosios kalbos žodžiai. LKŽe pateiktas vienas žodžio *krūminis* vartosenos sakinytis iš Sudeikių (Utenos r.), o *krūtinės* anatomine reikšme vartosenos sakinių nefiksuota (daugiausia iš grožinės lietuvių literatūros), tačiau sutrumpinimai – žemaičių šnektų: *Salantai* (Kretingos r.), *Mosėdis* (Skuodo r.), *Alsėdžiai* (Plungės r.), *Upyna* (Šilalės r.).

**-lės.** S. Daukanto žodyne rastas vienas priesagos *-lės* vedinys – labai pavojingos ūminės infekcinės ligos (lot. *variola* ME II 213), kuriai būdingas karščiavimas, organizmo apnuodijimas ir išbėrimas, pavadinimas: *Ospa, rauples* ~ *rauplės* S. Dauk II 209 „raupai“, plg. LLKŽ<sub>Lal</sub> 133: lenk. *ospa*, liet. *rauplės*, LLKŽ<sub>Vaitk</sub> 395: lenk. *ospa*, liet. 1) *raupai, rauplės*; 1) *Pierzchnice, rauples* ~ *rauplės* S. Dauk II 241, plg. LLKŽ<sub>Lal</sub> 133: lenk. *ospa*, liet. *rauplės*. Pranas Skardžius yra pažymėjęs, kad su priesaga *-lė* pirmiausia yra sudaromi veiksminės reikšmės daiktavardžiai, vienas kitas šios priesagos daiktavardis žymi gyvas būtybes, bet daugiausia priesagos *-lė* vediniai yra konkrečios reikšmės – reiškia įvykio ar veiksmo rezultatą, įrankį ir kt. (Skardžius 1996: 169). Kalbamosios priesagos vedinių būryje jo pateiktas

ir vedinys *rauplės*. Ši liga taip vadinama gyvojoje kalboje – LKŽe daugiausia vartosenos pavyzdžių iš Žemaitijos: Užvenčio (Kelmės r.), Vainuto (Šilutės r.), Papilės (Akmenės r.), Nemakščių (Raseinių r.), Upynos (Šilalės r.), Gegrenų (Plungės r.), Eržvilko (Jurbarko r.), Kuršėnų (Šiaulių r.), vienas iš Aukštaitijos – Šunskų (Marijampolės r.).

**-lis.** Dvejojai galima būtų traktuoti gyvosios kalbos žodį – piršto antrojo sąnario viršutinės dalies pavadinimą *krumplis* (MedŽ lot. *condylus*, liet. *krumplys* (kaulinis išsikišimas kaulo gale)), kuris rastas S. Daukanto žodyne: *Kolano, krumplis*. <...> ~ *krumplis* S. Dauk I 288, bet plg. LLKŽ<sub>Lal</sub> 61: lenk. *kolano*, liet. *kelys*, LLKŽ<sub>Vaitk</sub> 192: lenk. *kolano*, liet. 1) *kelis*. Synchroniškai žiūrint, tai būtų paprastasis žodis, tačiau Pr. Skardžius jame išskiria priesagą *-lis*. Tad koks gi pamatinis šio vedinio žodis? Galėtų būti ir daiktavardis *krumpis* „dantelis, iškarpa“ (tokiu atveju šis vedinys priklausytų vardžodinės ypatybės turėtojų kategorijai), ir veiksmazodis *krumpėti* „iškarpyti iškarpas, dantelius“ (tuomet šis vedinys priklausytų veiksmo rezultato kategorijai) (žr. Skardžius 1996: 168). Straipsnyje jis laikomas iš daiktavardžio išvestu vediniu. LKŽe žodžio *krumplys* „piršto antrojo sąnario viršutinė dalis“ vartosenos sakinių daugiausia užrašyta iš Aukštaitijos: Daukšių (Marijampolės r.), Užpalių (Utenos r.), Pociūnėlių (Radviliškio r.), Kaniavos (Varėnos r.), Liškiavos (Varėnos r.), Smilgių (Panevėžio r.), Pušaloto (Pasvalio r.), Molėtų ir vienas iš Žemaitijos – Barstyčių (Skuodo r.).

**-onis.** Vienas ypatybės turėtojo pavadinimas (sergantis asmuo, lot. *patientis*) padarytas su šia priesaga iš daiktavardžio *liga*: *Pacyent, ligonis* ~ *ligonis* S. Dauk II 221, plg. LLKŽ<sub>Lal</sub> 136: lenk. *pacjent*, liet. *ligonis*. Žodis plačiai paplitęs jau XVI a. (Ambrasas 2000: 164), žinomas iš gyvosios kalbos – vartosenos sakiniai iš Aukštaitijos: Ėriškių (Panevėžio r.), Taujėnų (Ukmergės r.), Rokiškio, Vištyčio (Vilkaviškio r.).

**-ūnė.** Čia minėtinas bendrinis ypatybės turėtojų pavadinimas – rankos kaulų sąnara per rankos vidurį (lot. *cubitus*): *Łokietek, alkune*. <...>. *Łokietki, łokcie, alkunes* ~ *alkūnė, alkūnės* S. Dauk I 341 (žr. Ambrasas 2000: 159), plg. LLKŽ<sub>Lal</sub> 78: lenk. *łokieć*, liet. *alkūnė*, LLKŽ<sub>Vaitk</sub> 246: lenk. *łokieć*, liet. 1) *alkūnė*. Šis vedinys yra diachroninės žodžių darybos objektas, nes žiūrint synchroniškai jis pasidaręs darybiškai neskaidomas (Urbutis 2009: 42). Kalbamojo kūno dalies pavadinimo „rankos kaulų sąnaro per rankos vidurį“ reikšme vartosenos sakinių užrašyta iš Panevėžio, Grūžių (Pasvalio r.), Skaudvilės (Tauragės r.), Pušaloto (Pasvalio r.).

**-ungis.** Istorinės žodžių darybos tyrinėtojas S. Ambrazas kalbamajai darybos kategorijai priskyrė ypatybės turėtojo pavadinimą *Kaduk*. **Miesz-lungis.** <...> ~ *mėšlungis* I 101 (MedŽ lot. *spasmus*, liet. *spazmas*, *mėšlungis*), plg. SJP 2 287(40): lenk. *kaduk*, a, m. 2) „metamoji liga“, vok. *die schwere Krankheit, die fallende Sucht, morbus caducus*, LLKŽ<sub>Lai</sub> 53: lenk. *kaduk*, liet. (med.) *nuomaras*, LLKŽ<sub>Vaitk</sub> 172: lenk. *kaduk*, liet. 3) sen. *epilepsija, nuomar*, nors, kita vertus, jį apibūdino kaip neaiškios darybos vedinį (Ambrazas 2000: 149). LKŽ<sub>e</sub> pateikta iliustracinių vartosenos sakinių su žodžiu *mėšlungis* iš Luokės (Telšių r.), Švėkšnos (Šilutės r.). Šis žodis „konvulsijos, spazmo, traukulio“ reikšme žinomas Skirsnemunėje (Jurbarko r.), Vilkaviškyje, Endriejave (Klaipėdos r.).

#### 1.1.6. VEIKSMO REZULTATO PAVADINIMAI

Šiai darybos kategorijai priklauso veiksmožodiniai priesagų darybos daiktavardžiai, kurie žymi veiksmo rezultatą ir objektą (žr. DLKG 2006: 125; Ambrazas 1993: 86).

**-alas.** S. Ambrazo manymu, ši būdvardinė priesaga yra viena iš svarbiausių veiksmo rezultatų darybos priemonių. Nemažai šio tipo vedinių yra jau XVI–XVII a. raštuose, ypač K. Sirvydo ir *Lexicon Lithuanicum* žodynuose (Ambrazas 1993: 99). Taigi čia minėtinas S. Daukanto žodyne pateiktas priesagos *-alas* vedinys – šviesiai gelsvo, kartais oranžinio, amoniako kvapo skysčio, kurį išskiria inkstai (lot. *urina* ME II 330), pavadinimas: *Mocz, myžalaj* ~ *myžalai* S. Dauk I 375, plg. LLKŽ<sub>Lai</sub> 89: lenk. *mocz*, liet. *šlapumas, myžalai*, LLKŽ<sub>Vaitk</sub> 276: lenk. *mocz*, liet. *šlapimas*. LKŽ<sub>e</sub> greta jo pažyma *vulg.* Dalykiniu atžvilgiu jis priklauso organų ir skysčių pavadinimų semantinei grupei ir šlapimo organų ir skysčių semantiniam pogrupiui – inkstų išskiriamo iš organizmo skysčio, šlapimo pavadinimas. LKŽ<sub>e</sub> pateiktas tik vienas iliustracinis sakiny su šiuo žodžiu iš Pociūnėlių (Radviliškio r.).

**-slas.** Su būdvardine priesaga padarytas veiksmo rezultato pavadinimas rastas L. Ivinskio žodyne. Tai tuštinantis išskiriamo tiesiosios žarnos turinio (lot. *faeces* ME I 366) pavadinimas: *Chyl, chil. u. m. Miészlas, -la. w. Atlajkaj widuriunse nuog wālgiū* ~ *mėšlas. Atlaikai viduriuose nuog valgių* I 31 (žr. Ambrazas 1993: 98), bet plg. SJP 1 281(47): lenk. *1 chyl, chil, u, m., Medic. chylus*, „skrandyje suvirškinto maisto sultys“, vok. *der Milchsaft von den verbauten Speifen*, žr. MedŽ lot. *chylus*, liet. *chilas, pieninės sultys* (žarnų limfa maisto rezorbcijos metu). Jis reiškia „išmatas“ ir priklauso



virškinimo organų ir išskyrų semantiniam pogrupiui. Kaip matyti iš pateikto pavyzdžio, šį žodį L. Ivinskis dar plačiau paaiškino. LKŽe *mėšlo* „išmatų“ vartosenos sakinių užrašyta iš Linkuvos (Pakruojo r.), Liškiavos (Varėnos r.), Eržvilko (Jurbarko r.), Rimšės (Ignalinos r.), Gudžiūnų (Kėdainių r.), Šilalės, Salako (Zarasų r.), Sedos (Mažeikių r.), Gudelių (Marijampolės r.).

#### 1.1.7. VIETŲ PAVADINIMAI

Tai daiktavardžiai, kurie padaryti iš daiktavardžių, veiksmažodžių ar būdvardžių ir žymi vietą pagal joje esančius daiktus, joje atliekamą veiksmą ar kokią jai būdingą ypatybę. Žymimoji vieta gali būti ir atvira, ir uždara. Kalbamię pavadinimai sudaro vidutinio dydžio darybos kategoriją (DLKG 2006: 133). Iš veiksmažodžių padarytus veiksmažodinius daiktavardžius S. Ambrazas vadino veiksmo vietų pavadinimais (Ambrazas 1993: 208). Vienas toks pavadinimas rastas L. Ivinskio žodyne.

-**tuvé**. Šios priesagos vedinys žymi įstaigą, specialiai skirtą pamatiniu priesaginiu veiksmažodžiu *sarginti* „prižiūrėti sergantį, slaugyti“ pasakytam veiksmui atlikti: *Infirmacija. Sàrgintūwé*. <...> ~ *sargintuvė* I 99, plg. SJP 2 206(29): lenk. *infirmarya* ob. *chorownia* „sergančiųjų kambarys vienuolyne“; vok. *das Krankenzimmer in den Klöstern*, rus. *больница, врачевница*, LLKŽ<sub>Vaitk</sub> 158: lenk. *infirmeria*, liet. psn. *izoliatorius, medicinos punktas* (kalėjime, vienuolyne, pensione ir pan.). S. Ambrazas nustatė, kad daugiausia veiksmo vietų pavadinimų su priesaga -*tuvé* yra K. Sirvydo žodyne (Ambrazas 1993: 208). LKŽe duomenimis, šis žodis galėtų būti L. Ivinskio naujadaras: *sargintuvė* žr. *sargintinė* „gydykla“: Dabar yra kareivių *sargintuvė* (špitolė) IM1861,36.

#### 1.1.8. ASMENŲ PAVADINIMAI PAGAL PROFESIJĄ

Šiai darybos kategorijai priskiriami tokie daiktavardžiai, kuriais yra pavadinamas asmuo pagal jo profesiją (DLKG 2006: 137). Rasti dviejų priesagų vediniai, „padaryti iš pamatinių daiktavardžių, žyminčių arba patį asmens verslą bei darbą, arba, dažniau, to verslo bei darbo objektą, gaminį, įrankį, vietą ar koki kitą tam verslui bei darbui būdingą dalyką“ (DLKG 2006: 137).

S. Ambrazo nuomone, istoriniu požiūriu asmenų pagal profesiją pavadinimus ir vardažodinės ypatybės turėtojų pavadinimus tikslinga laikyti vienos, t. y. vardažodinės ypatybės turėtojų kategorijos vediniais ir aptarti kartu. Tačiau sinchroninės žodžių darybos darbuose išskiriamos ypaty-



bės turėtojų pavadinimams labai artimos semantinės vedinių grupės, viena iš jų asmenų pavadinimai pagal profesiją (Ambrazas 2000: 113). Šiame straipsnyje remiamasi sinchroniniuose darbuose pateiktu kalbamųjų vedinių skirstymu.

**-inykas / -ininkas.** Tai du tos pačios priesagos variantai. Ji pati dariausia ypatybės turėtojų pavadinimų priesaga. Su ja tiek dabartinėje, tiek ir senojoje lietuvių kalboje dažniausiai daromi vediniai, žymintys profesiją. Daugiausia šio tipo vedinių užfiksuota K. Sirvydo žodyne (Ambrazas 2000: 118).

Du su priesaga *-inykas* iš daiktavardžių *dantis* ir, greičiausiai, *vaistis* „vaistas“ sudaryti vardažodinės ypatybės turėtojų pavadinimai rasti S. Daukanto žodyne: *Dentysta*, ***dąntinykas***, <...> ~ *dantinykas* S. Dauk I 136 „kas gydo dantis“; plg. LLKŽ<sub>Lal</sub> 20: lenk. *dentysta*, liet. *dantininkas*, *dantistas*, *dantų gydytojas*, LLKŽ<sub>Vaitk</sub> 82: lenk. *dentysta*, liet. *dantų gydytojas*, žr. LKŽe: *dantininkas* 2. „dantų gydytojas“; *Lekorob*, ***wajstinykas*** ~ *vaistinykas* S. Dauk I 333, plg. SJP 2 617(78): lenk. *lekorób*, a, m. „vaistinininkas“; vok. *der Apotheker*, žr. LKŽe: *vaistininkas* 1. „vaistinės darbuotojas, turintis farmacijos išsilavinimą, provizorius“, 2. „kas gydo žolėmis, žolininkas“. Žodis *vaistinykas* užrašytas iš Subačiaus (Kupiškio r.), Karsakiškio (Panevėžio r.) ir Degučių (Zarasų r.). Nors variantas *dantinykas* LKŽe nepateiktas (*dantininkas* – iš gyvosios kalbos), jis, kaip ir *vaistinykas*, yra gyvosios kalbos žodis (žr. Ambrazas 2000: 124–125).

L. Ivinskio žodyne prie aptartų priesagos *-inykas* vedinių savo darybine reikšme šliejasi vienas priesagos *-ininkas* vedinys *Aptekarz -za*, m. ***Wajstiniūninkas*** *-a*, <...> ~ *vaistininkas* I 5, plg. LLKŽ<sub>Lal</sub> 3: lenk. *aptekarz*, liet. *vaistininkas*, *aptiekininkas*, LLKŽ<sub>Vaitk</sub> 19: lenk. *aptekarz*, liet. *vaistininkas*. LKŽe duomenimis, žodis žinomas Jurbarke, Stakiuose (Jurbarko r.), Kartenoje (Kretingos r.), Vegeriuose (Akmenės r.).

S. Ambrazo teigimu, priesaga *-ininkas* dabar vartojama tik žemaičių tarmėje ir kai kuriose gretimose, daugiausia pietinėse, vakarų aukštaičių šnekose. Visur kitur vietoj jos vartojama priesaga *-inykas*. Tačiau anksčiau priesagos *-inykas* arealas buvo dar platesnis – ją turėjo ir pietų žemaičiai. Priesaga *-ininkas* gana vėlavai paplito ir šiaurės žemaičių patarmėje ar bent jos dalyje. Manoma, kad dėl senųjų raštų įtakos S. Daukanto raštuose irgi vyrauja priesaga *-inykas*. Tačiau kalbininkas visgi laikosi tos nuomonės, kad ši priesaga tuo metu dar galėjo būti išlikusi ir S. Daukanto gimtojoje šiaurės žemaičių patarmėje. S. Ambrazas tvirtina, kad priesaga *-ininkas* yra priesagos *-inykas* variantas, atsiradęs veikiausiai kuršių kalboje ar kitame vakariniame baltų arealo dialekte (Ambrazas 2000: 124–125).

G. Subačiaus studijos duomenimis, visoje žemaičių tarmėje pažįstamas tik variantas *-ininkas*, *-ė*, tačiau S. Daukantas beveik visur savo raštuose, taigi ir didžiajame lenkų–lietuvių kalbų žodyne, rašo *-inykas*, *-ė*. Tyrėjo manymu, S. Daukantą galėjo veikti kitų tarmių faktai, tačiau vis dėlto didesnę poveikį jam turėjo turėti senieji raštai – K. Sirvydo ir M. Daukšos veikalai, kuriuose taip pat vartota ši priesaga. Matyt, S. Daukantas, vartodamas savo tarmei nebūdingą *-inykas*, *-ė*, ją suvokė ne kaip kitos tarmės priesagą, o kaip kuriamos bendrinės rašomosios lietuvių kalbos faktą (normą!). G. Subačiaus teigimu, *-inykas*, *-ė* yra produktyviausia didžiajame lenkų–lietuvių kalbų žodyne (kaip ir visoje lietuvių kalboje) asmenų pavadinimų pagal profesiją priesaga. Kurdamas šios priesagos vedinius, S. Daukantas laikėsi liaudiškos darybos sistemos (Subačius 1993: 165–166).

1 lentelė. Priesagų vediniai S. Daukanto ir L. Ivinskio žodynuose

Darybos kategorija	Darybos tipas	S. Daukanto žodyno vediniai (vnt.)	L. Ivinskio žodyno vediniai (vnt.)
Deminutyvai (mažybiniai daiktavardžiai)	<i>-elis, -elė</i>	2	1
	<i>-ėlis</i>	–	2
Veiksmų pavadinimai, arba veiksmažodžių abstraktai	<i>-imas</i>	32	12
	<i>-ulis / -ulyš</i>	11	8
	<i>-ymas</i>	5	–
	<i>-inys</i>	2	–
	<i>-ystė</i>	–	1
	<i>-smas</i>	–	1
Ypatybių pavadinimai, arba vardažodžių abstraktai	<i>-umas</i>	8	–
	<i>-ybė</i>	3	–
	<i>-ata</i>	2	–
	<i>-ystė</i>	1	1
	<i>-yba</i>	1	–
	<i>-ysta</i>	1	–
Veikėjų ir veiksmažodinės ypatybės turėtojų pavadinimai	<i>-ėjas, -ėja</i>	1	2
	<i>-tojas, -toja</i>	3	2
	<i>-klė</i>	1	1
	<i>-ulyš / -ulis, -ė</i>	1	2
	<i>-ėlis, -ėlė</i>	1	1
	<i>-tinė</i>	1	1
	<i>-uvis</i>	–	1

Darybos kategorija	Darybos tipas	S. Daukanto žodyno vediniai (vnt.)	L. Ivinskio žodyno vediniai (vnt.)
Vardažodinės ypatybės turėtojų pavadinimai	<i>-inis, -iné</i>	2	–
	<i>-lės</i>	1	–
	<i>-lis</i>	1	–
	<i>-onis</i>	1	–
	<i>-ūnė</i>	1	–
	<i>-ungis</i>	–	1
Veiksmo rezultato pavadinimai	<i>-alas</i>	1	–
	<i>-slas</i>	–	1
Vietų pavadinimai	<i>-tuvė</i>	–	1
Asmenų pavadinimai pagal profesiją	<i>-inykas / -ininkas</i>	2	1

## 1.2. Priešdėlių vediniai

Žodynuose rasta su trimis priešdėliais išvestų pavadinimų (9 leksiniai vienetai) (žr. 2 lentelę). Vyrauja dariausio priešdėlio **pa-** (DLKG 2006: 145) vediniai. Jie „paprastai daromi iš tokių daiktavardžių, kurių kamienas yra lygus šakniai“ (DLKG 2006: 145). Dauguma jo „vedinių žymi vietą, esančią arba a) palei (pagal) tą daiktą, kuris pasakytas pamatiniu žodžiu“ (DLKG 2006: 145): 2 *Zatyłek*, ***pakauszis*** ~ *pakaušis* S. Dauk III 346, žr. LKŽe: *pakaušis* 1. „užpakalinė galvos dalis“, bet plg. LLKŽ<sub>Lal</sub> 315: lenk. *zatyłek*, liet. *užpakalis* (MedŽ lot. *occiput*, liet. *pakaušis*), LLKŽ<sub>Vaitk</sub> 512: lenk. *potylicą*, liet. anat. *pakaušis*, „arba b) po tuo daiktu, kuris pasakytas pamatiniu žodžiu“: *Gruczol*, *Gruzol*. <...>, ***pažandis*** ~ *pažandis* I 86, plg. LLKŽ<sub>Lal</sub> 43: lenk. *gruczol*, liet. (anat.) *gilė*, LLKŽ<sub>Vaitk</sub> 146: lenk. *gruczol*, liet. anat. *liauka*, žr. LKŽe: *pažandė* 4. anat. „po apatiniu žandikauliu esanti liauka (glandula submaxilaris)“ (žodis *pažandis* LKŽe šia reikšme nefiksotas); *Podbrzusze*, ***papilwe*** ~ *papilvė* S. Dauk II 260 (žiūrint į šį žodį sinchroniškai, jis tėra senas kalbos žodis, žr. Urbutis 2009: 42), plg. LLKŽ<sub>Lal</sub> 151, LLKŽ<sub>Vaitk</sub> 451: lenk. *podbrzusze*, liet. *papilvė*; *Podgardle*, *podgarle*, ***pakakle*** ~ *pakaklė* S. Dauk II 263, plg. LLKŽ<sub>Lal</sub> 151: lenk. *podgardle*, liet. *pagurklė*; *paliaukis*, LLKŽ<sub>Vaitk</sub> 453: lenk. *podgardle*, liet. 1) *pakaklė*, *pasmakrė*, žr. LKŽe: *pakaklė* 1. „vieta po kaklu“; *Podgardtek*, ***palaukis***, ***pagérklie*** ~ *paliaukis*, *pagerklė* S. Dauk II 263, plg. LKŽe: *paliaukis* 1. žr. *pagurklis* 2. „storas riebumų sluoksnis po smakru, paliaukis, gurklys“, *pagerklė* 1. žr. *pagerklys* „vieta po gerkle“; *Podpasze*, ***pažaste*** ~ *pažastė* S. Dauk II 269 (MedŽ lot. *axilla*, liet. *pažastis*), plg. LLKŽ<sub>Vaitk</sub> 459: lenk. *podpasze*, liet. *pažastis*. Pasakytina, kad visi vediniai LKŽe paliudyti iš gyvosios kalbos – *pakaušis* iš Šalčininkų,

Klaipėdos, Mielagėnų (Ignalinos r.), Sedos (Mažeikių r.), Paberžės (Vilniaus r.), Pociūnėlių (Radviliškio r.), Judrėnų (Klaipėdos r.), Kuršėnų (Šiaulių r.), *papilvė* „apatinė pilvo dalis“ iš Miežiškių (Panevėžio r.), Pandėlio (Rokiškio r.), Skirsnemunės (Jurbarko r.), Ėriškių (Panevėžio r.), *pakaklė* iš Gargždų (Klaipėdos r.), Sudeikių (Utenos r.), *paliaukis* iš Surviliškio (Kėdainių r.), Laukuvos (Šilalės r.), Sidabravo (Radviliškio r.), Jurbarko, Kuršėnų (Šiaulių r.), Trakų, Skaudvilės (Tauragės r.), Skuodo, Vainuto (Šilutės r.), Akmenės, o *pagerklė* iš Grūžių (Pasvalio r.), Palangos.

„Beveik visi priešdėlio *už-* vediniai žymi vietą, esančią už to daikto, kuris pasakomas pamatiniu daiktavardžiu. Visai artimi šiems yra ir tie (negausūs) vediniai, kurie žymi pamatiniu daiktavardžiu pasakomo daikto užpakalinę bei šiaip kraštinę dalį arba už to daikto esantį kitą daiktą“ (DLKG 2006: 146). L. Ivinskio žodyne pateikto priešdėlio *už-* vediniu įvardyta viena iš liaukų: *Gruczoł, Gruzol. Ūžžandis*, <...> ~ *užžandis* I 86, plg. LLKŽ<sub>Lai</sub> 43: lenk. *gruczoł*, liet. (anat.) *gilė*, LLKŽ<sub>Vaitk</sub> 146: lenk. *gruczoł*, liet. anat. *liauka*, žr. LKŽe: *užžandis* 2. I žr. *užžandės* 2. anat. „pažandės liauka (glandula submaxilaris)“: LKŽe šis vedinys kalbamąja reikšme pateiktas kaip L. Ivinskio raštų žodis.

L. Ivinskio žodyne rastas vienas priešdėlio *ne-* vedinys: *Bezbolność, -ci*. f. *Nėskāuda*, dōs. m. <...> ~ *neskauda* I 12, kuris žymi pamatiniu abstrakčios reikšmės daiktavardžiu *skauda* „skausmas, skaudėjimas“ pasakoto dalyko priešybę, plg. SJP 1 75(21): *bezbolność, ści, ź.* „neskaudėjimas“. *Neskauda* LKŽe nefiksuota, bet *skauda* – gyvosios kalbos žodis.

Kaip matyti iš pateiktų žodynų pavyzdžių, dauguma priešdėlių vedinių semantiniu atžvilgiu priklauso kūno dalių ir organų pavadinimų semantinėms grupėms, išskyrus „skausmo nejutimą“ reiškiantį vedinį *neskauda*, kuris priklauso su medicina susijusių veiksmy, vyksmų, procesų ir būsenų semantinei grupei.

2 lentelė. Priešdėlių vediniai S. Daukanto ir L. Ivinskio žodynuose

Darybos kategorija	Darybos tipas	S. Daukanto žodyno vediniai (vnt.)	L. Ivinskio žodyno vediniai (vnt.)
Vietų pavadinimai	<i>pa- už-</i>	6 -	1 1
Veiksmy pavadinimai, arba veiksmazodžių abstraktai	<i>ne-</i>	-	1

### 1.3. Galūnių vediniai

S. Daukanto ir L. Ivinskio žodynuose rasta šešiolika su galūnėmis išvestų pavadinimų (žr. 3 lentelę).

#### 1.3.1. VEIKSMŲ PAVADINIMAI, ARBA VEIKSMAŽODŽIŲ ABSTRAKTAI

Daugiausia rasta galūnės **-a(-ia)** vedinių. Tai pati daro galūnė, vartojama dabartinės lietuvių kalbos daiktavardžių daryboje (DLKG 2006: 99). S. Daukanto ir L. Ivinskio žodynuose visi rasti veiksmažodžių abstraktai padaryti iš pirminių veiksmažodžių *triesti*, *gelti*, *džiūti*: *Biegunka*, **tryda**, <...> ~ *tryda* S. Dauk I 87, plg. LLKŽ<sub>Lal</sub> 8: lenk. *biegunka*, liet. *tryda*, *žyvatas*, LLKŽ<sub>Vaitk</sub> 38: lenk. *biegunka*, liet. *viduriavimas*, *greitoji*; *Laksa*, *tryda* ~ *tryda* S. Dauk I 326, plg. LLKŽ<sub>Lal</sub> 73: lenk. *laksa*, liet. *vidurių paleidimas*, *viduriavimas* (MedŽ lot. *diarrhoea*, liet. *diarėja*, *viduriavimas*); *Bol*, **gyla**, <...> ~ *gyla* S. Dauk I 94, LLKŽ<sub>Lal</sub> 10: lenk. *ból*, liet. *skaudėjimas*, *skausmas*, LLKŽ<sub>Vaitk</sub> 45: lenk. *ból*, liet. 1) *skausmas*, *sopulys*; *Boleść*, *-ści*. f. <...>, **gīla**, *-los*, <...> I 20, plg. LLKŽ<sub>Lal</sub> 10: lenk. *boleść*, liet. *sopulys*, LLKŽ<sub>Vaitk</sub> 44: lenk. *boleść*, liet. 1) *skausmas*; *Hektyka*. **Dziôwa** ~ *džiova* I 91, plg. SJP 2 177(23): *hektyka*, i, ž. „karštligė, kuriai būdingas kūno nusilpimas su ilgai trunkančiu karščiavimu ir kt.“. Kaip matyti, visi pateikti vediniai yra su balsių kaita. LKŽe rodo, kad *tryda* „viduriavimo“ reikšme vartojama Aukštaičiuose ir Žemaičiuose, o *gyla* „gėlimas, didelis skausmas“ – Žemaičiuose: Nemakščiuose (Raseinių r.), Kvēdarnoje (Šilalės r.), Salantuose (Kretingos r.), Užventyje (Kelmės r.), Veivirženuose (Klaipėdos r.), Rietave (Plungės r.), Šatėse (Skuodo r.), Vieکشniuose (Mažeikių r.). Žodis *džiova* LKŽe minėta reikšme nefiksuotas.

Du vediniai išvesti su galūne **-as**: *Chyragra*, *-gry*. f. **Grižas**, *-ža*. w. <...> ~ *grižas* I 31 (MedŽ lot. *chiragra*, liet. *chirarga*, *plaštakų podagra*); *Katar*. **Slogas** ~ *slogas* I 106, plg. SJP 2 334(45): *katar*, u, m., *katarrus* „slogos pl., plautis“, LLKŽ<sub>Lal</sub> 57: lenk. *katar*, liet. *slunktas*, *plautis*, *slogos*; *Katar*, **slogas** ~ *slogas* S. Dauk I 272; *Niezyt*, ob. *katar*, *slogas* ~ *slogas* S. Dauk II 132 (MedŽ lot. *catarrhus*, liet. *kataras*, *gleivinės uždegimas*). LKŽe vyriškosios giminės žodis *slogas* medicininės reikšmės neturi, bet plg. LLKŽ<sub>Vaitk</sub> 181: lenk. *katar*, liet. med. 1) *sloga*; 2) *kataras* ir LLKŽ<sub>Vaitk</sub> 330: lenk. *niezyt*, liet. med. *kataras*. Taigi galima manyti, kad S. Daukantas galėjo *slogą* vartoti abiem reikšmėmis, juoba kad jį pateikė greta skirtingų lenkiškų antraštinių žodžių. Antrąja savo reikšme – „organo gleivinės uždegimas arba kataras“ – žodis *slogas* galėtų būti priskirtas keliems ligų pavadinimų semantiniams

pogrupiams (pasitaiko nosies, gerklės, kai kurių kvėpavimo ir virškinimo organų gleivinių uždegimas, žr. ME I 396). LKŽe duomenimis, *grīžas* „nikstelėjusio ar pavargusio sąnario skausmas su girgždėjimu, griežėlė, griežimas“ žinomas Kupiškyje, Panevėžyje, Raseiniuose, Kaltanėnuose (Švenčionių r.), Viduklėje (Raseinių r.), Pociūnėliuose (Radviliškio r.), Linkuvoje (Pakruojo r.), Ramygaloje (Panevėžio r.), Veliuonoje (Jurbarko r.), Salose (Rokiškio r.). *Slogas* kalbamąja reikšme LKŽe nefiksuotas.

Kalbamosios darybos kategorijos galūnės vediniai leksinės reikšmės atžvilgiu nevienodi. Didžioji jų dalis yra ligų pavadinimai. Žodis *tryda* priklauso infekcinių ligų, *džiova* – kvėpavimo organų ligų, o *grīžas* – sąnarių ligų pavadinimų semantiniams pogrupiams, žodis *gyla* „didelis skausmas“ – veiksmų, vyksmų, procesų ir būsenų pavadinimų semantinei grupei.

### 1.3.2. VEIKĖJŲ IR VEIKSMAŽODINĖS YPATYBĖS TURĖTOJŲ PAVADINIMAI

Rasta po du vedinius, išvestus su galūnėmis *-is* ir *-as*:

*-is*. *Epidemia*, ***atkrytis***. ob. *zaraza* ~ *atkrytis* S. Dauk I 182, plg. LLKŽ<sub>Lal</sub> 32, 311: lenk. *epidemja*, liet. *epidemija*, lenk. *zaraza*, liet. *užsikrėtimas*; *limpamoji liga*, *lykuva*, *maras*, LLKŽ<sub>Vaitk</sub> 118, 953: lenk. *epidemia*, liet. *epidemija*, lenk. *zaraza*, liet. 1) *epidemija*; *užkrečiama liga*, žr. LKŽe: *atkrytis* 1. „ligos pasikartojimas, atkritimas, atkritai“; *Mor*, <...>, ***antkrytis*** ~ *antkrytis* S. Dauk I 377, plg. LLKŽ<sub>Lal</sub> 90: lenk. *mór*, liet. *maras*, LLKŽ<sub>Vaitk</sub> 280: lenk. *mór*, liet. *maras*, žr. LKŽe: *antkrytis* 1. „ligos priepuolis, užsikrėtimas, epidemija“. LKŽe žodžio *atkrytis* „ligos pasikartojimas, atkritimas, atkritai“ vartosenos sakinių pateikta iš Kvėdarnos (Šilalės r.), Švėkšnos (Šilutės r.), Vabalninko (Biržų r.), Grūžių (Pasvalio r.), Upynos (Šilalės r.), Užvenčio (Kelmės r.), o *antkryčio* „ligos priepuolio, užsikrėtimo, epidemijos“ reikšme užrašytas tik vienas sakinytis iš Barstyčių (Skuodo r.).

*-as*. *Exkrement*, *pospolicie móviq exkrementa*, ***trūszaj*** arba ***trąszas*** ~ *truošai*, *trąšos* S. Dauk I 184, plg. SJP 1 634(90): *exkrement*, *u*, m., *exkrementa*, *ów* „išmatos“. Pirmasis žodis LKŽe medicininės reikšmės neturi (*trašai* „supuvę javai ar šiaudai, trūnėsiai, plėkai“), bet 1 *trąša*, *trąšos* pl. 3. „išmatos“, tačiau visuose iliustraciniuose sakiniuose kalbama ne apie žmogaus, bet apie naminių gyvūnų ir paukščių (arklio, žąsies, kiaulės) išmatas. Sunku pasakyti, kokią šių žodžių reikšmę turėjo galvoje S. Daukantas, visgi jie priskiriami prie medicinos leksikos, nes plg. MedŽ lot. *excrementa* žr. *faeces*, liet. 1. *išmatos*.

### 1.3.3. VARDAŽODINĖS YPATYBĖS TURĖTOJŲ PAVADINIMAI

Galūnę **-is** turi didžioji dalis visų galūninės darybos vardažodžių abstraktų. Vediniai paprastai daromi vien tik iš būdvardžių (LKG 1965: 315, plg. DLKG 2006: 124). Abiejuose žodynuose rasta po vieną su šia galūne sudarytą vedinį, kurio pamatinis žodis yra būdvardis *karštas*: *Gorączka*. **Karšztis** (*kūna ligōje*) ~ *karštis* I 83, plg. LLKŽ<sub>Lal</sub> 41: lenk. *gorączka*, liet. *karštis*; *karštinė*, *karštligė*; *Maligna*, **karsztej**, *liga* ~ *karščiai* S. Dauk I 354, plg. LLKŽ<sub>Lal</sub> 82: lenk. *maligna*, liet. *didelis karščiavimas*, *karštis* (MedŽ lot. *febris*, liet. 1. *karščiavimas*, *karštis*), kuris priklauso infekcinių ligų pavadinimų semantiniam pogrupiui. L. Ivinskio žodyne lenkiško žodžio *gorączka* lietuviškas atitikmuo *karštis*, greta jo skliaustuose dar pridėtas trumpas paaiškinimas *kūna ligōje* ~ *kūno ligoje*. Minėtas lenkiškas žodis turi dvi reikšmes: lenk. *gorączka*, liet. 1) *karštis*; *karštligė* LLKŽ<sub>Vaitk</sub> 141. LKŽe *karštis* taip pat fiksuotas šiomis reikšmėmis: 2 *karštis* 2. „pakilusi kūno temperatūra (sergant); šiluma“, 3. „karštligė, šiltinė, drugys“. S. Daukanto žodyne rasta *karščio* daugiskaitos forma *karsztej* ~ *karščiai*, plg. LLKŽ<sub>Vaitk</sub> 253: lenk. *maligna*, liet. *karštligė*, žr. LKŽe: *karščiai* 1. „karštinė, karštligė, šiltinė“. Abu žodžiai žinomi gyvojoje kalboje – *karštis* „pakilusios kūno temperatūros (sergant); šilumos“ reikšme užrašytas iš Skirsnemunės (Jurbarko r.), Salantų (Kretingos r.), Luokės (Telšių r.), Paringio (Ignalinos r.), Vieksnių (Mažeikių r.), Kretingos, o „karštligės, šiltinės, drugio“ reikšme – iš Lazdijų; *karščiai* „karštinė, karštligė, šiltinė“ – iš Salantų (Kretingos r.), Šačių (Skuodo r.), Grūšlaukio (Kretingos r.).

### 1.3.4. VEIKSMO REZULTATO PAVADINIMAI

Rasti trys su galūnėmis *-is* ir *-as* išvesti vediniai:

**-is**. Vienas šios galūnės vedinys padarytas iš priešdėlinio veiksmožodžio *sunerti*, o kitas – iš nepriešdėlinio veiksmožodžio *nerti* (abiem vediniams būdinga šaknies balsių kaita): *Członek*, *-nka*. m. <...>, **sàn-naris**, <...>, **Nāris**, *-a* ~ *sqnaris*, *narys* I 39, plg. LLKŽ<sub>Lal</sub> 18: lenk. *członek*, liet. *narys*, *sqnarys*, LLKŽ<sub>Vaitk</sub> 74: lenk. *członek* II, liet. *narys* (kūno) (MedŽ lot. *articulatio*, liet. 1. *sqnarys*). Abu vediniai yra griaučių pavadinimų semantinio pogrupio pavadinimai. Kaulų sunėrimo vieta vadinama žodžiais *sqnarys* ir *narys* gyvojoje kalboje. *Narys* minėta reikšme vartojamas Eržvilke (Jurbarko r.), Kvédarnoje (Šilalės r.), Gargžduose (Klaipėdos r.), Ramučiuose (Šilutės r.), Jurbarke, o *sqnarys* – daugiausia Aukštaitijoje.

-*as*. S. Daukanto žodyne pasitaikė vienas pirminiu veiksmažodžiu *šašti* besiremiantis vedinys *Krosta*, *szaszas* ~ *šašas* S. Dauk I 310, plg. LLKŽ<sup>Lal</sup> 68: lenk. *krosta*, liet. *šašas*; *spaugutis*, *rauplė*, LLKŽ<sup>Vaitk</sup> 215: lenk. *krosta*, liet. 1) *šašas*, *piktšašis*, 2) *spuogas*, *puškas*, žr. LKŽ<sup>e</sup>: *šašas* 1. „plutelė, susidariusi žaizdos ar opos paviršiuje“, 3. „spuogas“. Taigi kalbamasis vedinys gali priklausyti ir odos, ir chirurginių ir traumatologinių ligų pavadinimų semantiniams pogrupiams. Žodis vartojamas visame krašte.

3 lentelė. Galūnių vediniai S. Daukanto ir L. Ivinskio žodynuose

Darybos kategorija	Darybos tipas	S. Daukanto žodyno vediniai (vnt.)	L. Ivinskio žodyno vediniai (vnt.)
Veiksmų pavadinimai, arba veiksmažodžių abstraktai	-a(-ia)	2	2
	-as	1	2
Veikėjų ir veiksmažodinės ypatybės turėtojų pavadinimai	-as	2	-
	-is	2	-
Vardažodinės ypatybės turėtojų pavadinimai	-is	1	1
Veiksmo rezultato pavadinimai	-is	-	2
	-as	1	-

## IŠVADOS

S. Daukantas ir L. Ivinskis, šie didieji žemaičiai, pasižymėję literatūros, tautosakos, istorijos, botanikos ir kitose mokslo srityse, nusipelnė ir lietuvių medicinos terminologijai. Jų indėlis į lietuvišką medicinos terminiją yra svarbus ne tik tuo, kad lenkų–lietuvių kalbų žodynuose jie pateikė terminologinės medicinos leksikos, kurios didžiąją dalį sudaro savos, lietuviškos, kilmės žodžiai ir žodžių junginiai, bet ir tuo, kad ieškojo lenkiškiems žodžiams lietuviškų atitikmenų gyvojoje kalboje ar patys kūrė žodžius medicinos sąvokoms įvardyti.

Apie 46 % abiejų žodynų lietuviškos terminologinės medicinos leksikos yra išvestiniai žodžiai – priesagų, priešdėlių ir galūnių vediniai.

Gausiausių vedinių būrį sudaro su priesagomis išvesti medicinos sąvokų pavadinimai. Rasta aštuonių darybos kategorijų (deminutyvai (mažybiniai daiktavardžiai), veiksmų pavadinimai, arba veiksmažodžių abstraktai, ypa-



tybių pavadinimai, arba vardažodžių abstraktai, veikėjų ir veiksmožodinės ypatybės turėtojų pavadinimai, vardažodinės ypatybės turėtojų pavadinimai, veiksmo rezultato pavadinimai, vietų pavadinimai ir asmenų pavadinimai pagal profesiją) priesagų vedinių. Jie sudaryti net su 28 priesagomis ar jų variantais (-*alas*, -*ata*, -*ėjas*, -*ėja*, -*ėlis*, -*ėlė*, -*elis*, -*elė*, -*imas*, -*inis*, -*inė*, -*inykas* / -*ininkas*, -*inys*, -*yba*, -*ybė*, -*ymas*, -*ysta*, -*ystė*, -*klė*, -*lės*, -*lis*, -*onis*, -*slas*, -*smas*, -*tinė*, -*tojas*, -*toja*, -*tuvė*, -*ulis*, -*ulė* / -*uly*s, -*umas*, -*ūnė*, -*ungis*, -*uvis*). Absoliuti dauguma priesagų vedinių yra veiksmų pavadinimai, arba veiksmožodžių abstraktai. Vyraujantis darybos tipas – priesaga -*imas*. Toliau pagal gausumą apylygiai pasiskirstę ypatybių pavadinimai, arba vardažodžių abstraktai, ir veikėjų ir veiksmožodinės ypatybės turėtojų pavadinimai. Žymiai mažiau vardažodinės ypatybės turėtojų pavadinimų, deminutyvų (mažybinių daiktavardžių), veiksmo rezultato ir vietų pavadinimų bei asmenų pavadinimų pagal profesiją. Trys darybos tipai (-*ėlis*, -*ėlė*, -*ystė* ir -*ulis*, -*ulė* / -*uly*s) būdingi skirtingoms darybos kategorijoms. Su priesaga -*elis*, -*elė* sudaryta deminutyvų (mažybinių daiktavardžių) ir veikėjų ir veiksmožodinės ypatybės turėtojų pavadinimų, su priesaga -*ystė* – veiksmų pavadinimų, arba veiksmožodžių abstraktų, ir ypatybių pavadinimų, arba vardažodžių abstraktų, o su priesaga -*ulis*, -*ulė* / -*uly*s – veiksmų pavadinimų, arba veiksmožodžių abstraktų, ir veikėjų ir veiksmožodinės ypatybės turėtojų pavadinimų.

S. Daukanto didžiojo lenkų–lietuvių kalbų žodyno priesagų vediniai gerokai lenkia L. Ivinskio lenkų–lietuvių kalbų žodyno vedinius dėl suprantamos priežasties – pastarojo prieinama tik išlikusi rankraščinio žodyno dalis – raidžių A–R žodžiai.

Priešdėlių vedinių abiejuose žodynuose palyginti reta. Vyrauja priešdėlio *pa-* vediniai – vietų pavadinimai. Pavieniai priešdėlių *už-* ir *ne-* vediniai.

Galūnių vedinių būrys taip pat nėra gausus, nors vedinių skaičiumi lenkia priešdėlių vedinius. Galima sakyti, kad abiejuose žodynuose galūnių vediniai pasiskirstę apylygiai (vedinių skaičius 9 ir 7). Kalbami tie vediniai priklauso keturioms darybos kategorijoms – tai veiksmų pavadinimai, arba veiksmožodžių abstraktai, veikėjų ir veiksmožodinės ypatybės turėtojų pavadinimai, vardažodinės ypatybės turėtojų pavadinimai ir veiksmo rezultato pavadinimai.

Semantiniu atžvilgiu žodynų vediniai priskiriami aštuonioms semantiškoms grupėms. Vyrauja ligų ir liguistų būsenų pavadinimai. Nemažos su

medicina susijusių veikslių, vyksmų, procesų ir būsenų, kūno dalių ir organų, ypatybių ir asmenų pavadinimų semantinės grupės. Pavieniai medicinos ir su ja susijusių mokslo sričių bei profesijų, gydymo priemonių ir gydymo įstaigų pavadinimai.

Dauguma S. Daukanto ir L. Ivinskio lenkų–lietuvių kalbų žodynų vedinių išlikę dabartinėje bendrinėje lietuvių kalboje (51 % visų vedinių), dalis jų yra tapę medicinos terminais (*alkūnė, alpimas, čiaudulys, džiova, gerklė, gydymas, gydytojas, kosulys, krūtinė, liežuvis, mėšlungis, pakaušis, sąnarys, vėmimas, viduriavimas, žiovilys* ir kt.).

Kaip rodo LKŽe duomenys, didžiama aptartų vedinių yra gyvosios kalbos žodžiai. Vieni pažįstami visame krašte (*čiaudulys, skaudėjimas, tryda* „viduriavimas“, *žiovilys* ir kt.), kiti siaurai vartojami (*antkrytis* „ligos priepuolis, užsikrėtimas, epidemija“, *apjakimas* „aklumas“, *dūsėjimas* „sunkus kvėpavimas“, *žindulys* „žindomas vaikas“ ir kt.), tretį pagal žodyne pateiktų vartosenos sakinių gausumą būdingi aukštaičiams (*krumplys, sąnarys* ir kt.) arba žemaičiams (*gyla* „gėlimas, didelis skausmas“, *rauplės* „raupai“, *sukinys* „galvos sukimasis, svaigulys“ ir kt.). Yra ir tokių vedinių, kurie fiksuoti tik rašytiniuose šaltiniuose (*gimdystė* „akušerija“, *skauduliuojimas, vaistymas* „gydymas“, *žiogulys* ir kt.), tačiau neretai jų pamatiniai žodžiai (veiksmažodžiai ar būdvardžiai) žinomi gyvojoje kalboje.

Individualieji leksikografų naujadarai (*gydytinė* „gydymo mokslas“ I, *krauleidysta* „felčerio amatas“ S. Dauk, *krauleidystė* „kaimo chirurgo profesija“ S. Dauk, *sargintuvė* „gydykla“ I, *vaistėjimas* „gydymas“ S. Dauk, *vaistinystė* „vaistininko verslas“ I, *žlibybė* „trumparegystė“ S. Dauk) neprigijo – tai istorinė lietuviškosios medicinos terminijos leksika.

#### PAGRINDINIAI ŠALTINIAI

I – *Lauryno Ivinskio lenkų–lietuvių kalbų žodynas*. Parengė O. Kažukauskaitė, Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 2010.

S. Dauk I–III – *Simono Daukanto raštai. Didysis lenkų–lietuvių kalbų žodynas* 1, a–m. Parengė [ir įv. str., p. 8–54, parašė] G. Subačius, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla, 1993; *Didysis lenkų–lietuvių kalbų žodynas* 2, n–p. Parengė G. Subačius, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla, 1995; *Didysis lenkų–lietuvių kalbų žodynas* 3, r–ž. Parengė G. Subačius, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla, 1996.

#### PAGALBINIAI ŠALTINIAI

LKŽe – *Lietuvių kalbos žodynas* (I–XX, 1941–2002), elektroninis variantas, Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 2005. – [www.lkz.lt](http://www.lkz.lt).

LLKŽ<sub>Lai</sub> – *Lenkų ir lietuvių kalbos žodynas*. Surengė Antanas Lalis, Vilnius: Juozapo Zavadskio spaustuvė, 1912.

- LLKŽ<sub>vaitk</sub> – Vaitkevičiūtė V. *Lenkų–lietuvių kalbų žodynas*, Vilnius: Mokslas, 1979.
- ME I, II – *Medicinos enciklopedija* 1–2, Vilnius: Valstybinė enciklopedijų leidykla, 1991, 1993.
- MedŽ – Astrauskas V., Biziuolevičius S., Pavilionis S., Vaitilavičius A., Vileišis A. *Medicinos terminų žodynas*, Vilnius: Mokslas, 1980.
- SJP 1–6 – *Słownik języka polskiego przez M. Samuela Bogumiła Linde*, Lwów: w drukarni zakładu Osso-  
lińskich, 1855. = *M. Samuel Bogumił Linde. Słownik języka polskiego* 1–6, Warszawa: Gutenberg–Print,  
1994–1995.

## LITERATŪRA

- Ambrasas S. 1993: *Daiktavardžių darybos raida* [1]. *Lietuvių kalbos veiksmažodiniai vediniai*, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla.
- Ambrasas S. 2000: *Daiktavardžių darybos raida 2. Lietuvių kalbos vardažodiniai vediniai*, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas.
- Auksoriūtė A. 1998: Terminologinis Lauryno Ivinskio palikimas. – *Lietuvių kalbotyros klausimai* 40, 32–40.
- Auksoriūtė A. 1999: Lauryno Ivinskio žodinių terminija. – *Lituanistica* 2(38), 22–33.
- Auksoriūtė A. 2000<sub>1</sub>: *Lauryno Ivinskio terminologijos darbai* [rankraštis]. Daktaro disertacija, Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 143 p.
- Auksoriūtė A. 2000<sub>2</sub>: *Lauryno Ivinskio terminologijos darbai*. Daktaro disertacijos santrauka, Vilnius: Lietuvių kalbos institutas.
- Auksoriūtė A. 2003: Individualieji L. Ivinskio *Lenkų–žemaičių kalbų žodyno* ir *Prigimtūmenės* augalų vardai. – *Terminologija* 10, 135–142.
- Auksoriūtė A. 2007: Lauryno Ivinskio keturkalbio žodyno terminai. – *Terminologija* 14, 72–91.
- Bagdonavičius A. 1988: Kauno barzdaskučiai XVI–XVIII a. – *Sveikatos apsauga* 9, 33–37.
- Budrys M. 1989: Medicinos raida Lietuvoje XV–XX šimtmečiuose. – *Medicina* 1[73], 8–14.
- DLKG 2006: *Dabartinės lietuvių kalbos gramatika*, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas.
- Jasaitis D. 1974: Medicinos istorijos Didžiojoje Lietuvos Kunigaikštystėje fragmentai. – *Medicina* 2(47), 64–71.
- Kažkauskaitė O. 2010: Lauryno Ivinskio lenkų–lietuvių kalbų žodynas. – *Lauryno Ivinskio lenkų–lietuvių kalbų žodynas*, Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, IX–XXV.
- Kruopas J. 1960: L. Ivinskio leksikografiniai darbai. – *Lietuvos TSR MA darbai, A serija*, 1(8), 191–198.
- Lelis J. 1960: Medicinos pagalba Lietuvoje iki XIX a. pradžios. – *Iš mokslų istorijos Lietuvoje* 1, Vilnius: Valstybinė politinės ir mokslinės literatūros leidykla, 118–124.
- LKG 1965: *Lietuvių kalbos gramatika* 1, Vilnius: Mintis.
- Merkys V. 1991: *Simonas Daukantas*, Vilnius: Vyturys.
- Palionis J. 1995: *Lietuvių rašomosios kalbos istorija*, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla.
- Petkevičiūtė D. 1988: *Laurynas Ivinskis*, Vilnius: Mokslas.
- PMKŠ 2012: *Priešaušrio mokslas, kultūra ir švietimas. Lauryno Ivinskio 200-osioms gimimo metinėms*. Straipsnių rinkinys, Vilnius: Lietuvių kalbos institutas.
- Sasnauskas V. 2000: Viduramžių medicina ir Kauno barzdaskučiai. – *Sveikas žmogus*, rugsėjis, 39.
- Skardžius Pr. 1996: *Rinkiniai raštai* 1. *Lietuvių kalbos žodžių daryba*, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla.
- Subačius G. 1990: Simono Daukanto žodynai. – *Lietuvių Atgimimo istorijos studijos* 1. *Tautinės savimonės ža-dintojai: nuo asmens iki partijos*, Vilnius: Sietynas, 20–32.
- Subačius G. 1993: Simono Daukanto didžiojo lenkų–lietuvių kalbų žodyno naujadarai: individuali žodžių daryba. – *Lietuvių Atgimimo istorijos studijos* 4. *Liaudis virsta tauta*, Vilnius: Baltoji varnelė, 135–216.
- Urbutis V. 2009: *Žodžių darybos teorija*, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas.
- Vitkauskas V. 1996: Lauryno Ivinskio raštų kalbos ypatybės. – *Lituanistica* 3(27), 17–26.
- Vitkauskas V. 1997: Lauryno Ivinskio leksikografiniai principai. – *Lauryno Ivinskio kalendoriaus 150-mečiui*. Straipsniai ir dokumentai, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 29–32.
- VLE IV, VIII – *Visuotinė lietuvių enciklopedija* 4, 8, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 2003, 2005.
- Zinkevičius Z. 1990: *Lietuvių kalbos istorija* 4. *Lietuvių kalba XVIII–XIX a.*, Vilnius: Mokslas.

THE DERIVATION OF LITHUANIAN TERMINOLOGICAL LEXIS OF MEDICINE FROM SIMONAS DAUKANTAS' AND LAURYNAS IVINSKIS' POLISH–LITHUANIAN DICTIONARIES

The paper deals with bilingual Polish–Lithuanian dictionaries compiled by the famous figures of Lithuanian science, culture and education from the first half of 19<sup>th</sup> century S. Daukantas (1793–1864) and L. Ivinskis (1810–1881). It focuses on terminological lexis of Lithuanian origin (derivatives) naming various concepts of medicine. Attempts are made to identify ways of word-formation of derivatives and derivational categories, to discuss derivational types of the latter, to establish what groups of medical concepts are named using derivatives, to identify their relation with the living language and the language used in writings, to identify possible neologisms of the authors of dictionaries and to evaluate the survival of derivatives in modern standard Lithuanian and in the terminology of medicine.

Both lexicographers are viewed as men of merit in Lithuanian medical terminology. Their input is important not only because of the medical lexis (the majority of which is of Lithuanian origin) included in their dictionaries, but also because of their attempts to find Lithuanian equivalents of Polish words in the living language and to create words for naming medical concepts.

46% of Lithuanian terminological lexis of medicine presented in both dictionaries is derived words - suffix, prefix and ending derivatives.

The largest group of derivatives is names of medical concepts created using suffixes (123 lexical units). 8 word-formation categories (deminutiva, nomina actionis, nomina qualitatis, nomina agentis, nomina attributiva, nomina acti, or nomina resultativa, nomina loci, nomina professionalia, or nomina auctoris) of suffix derivatives were found. They are made using 28 suffixes or their variants (-*alas*, -*ata*, -*ėjas*, -*ėja*, -*ėlis*, -*ėlė*, -*elis*, -*elė*, -*imas*, -*inis*, -*inė*, -*inykas* / -*ininkas*, -*inys*, -*yba*, -*ybė*, -*ymas*, -*ysta*, -*ystė*, -*klė*, -*lės*, -*lis*, -*onis*, -*slas*, -*smas*, -*tinė*, -*tojas*, -*toja*, -*tuvė*, -*ulis*, -*ulė* / -*ulyš*, -*umas*, -*ūnė*, -*ungis*, -*uvis*). The absolute majority of suffix derivatives are action names. The prevailing formation type is the suffix -*imas*.

Prefix derivatives in both dictionaries are rather rare (9 lexical units). The most common in this group are derivatives with the prefix *pa-* which name places.

The group of ending derivatives is also small (16 lexical units). Derivatives made with the endings -*as* and -*is* prevail. They usually are nomina actionis, nomina agentis, nomina attributiva, nomina acti.

In respect of meaning, derivatives can be put into 8 semantic groups. Names of diseases and conditions prevail. Semantic groups of the names of actions, processes and states related to medicine, body parts and organs, characteristics and names of persons are also rather large. Very few cases of words naming fields and professions of medicine or related fields, means of treatment and treatment institutions were found.

The majority of derivatives are still used in modern standard Lithuanian (51% of all derivatives), some of them are used as terms of medicine (*alkūnė* (elbow), *gerklė* (throat), *gydymas* (treatment), *gydytojas* (doctor), *kosulys* (cough), *sqnarys* (joint), etc.).

As can be seen from electronic Dictionary of the Lithuanian Language (LKŽe) the majority of derivatives are words of the living language. Some of them are known in

the whole country (*skaudėjimas* (pain), *tryda* ‘viduriavimas’ (diarrhoea), *žiovilys* (yawn), etc.), others have only narrow usage (*apjakimas* ‘aklumas’ (blindness), *dūsėjimas* ‘sunkus kvėpavimas’ (obstructed breathing), etc.), or are used in the Highland (*krumplys* ‘piršto antrojo sąnario viršutinė dalis’ (knuckle), etc.) or in the Lowland (*sukinys* ‘galvos sukimasis, svaigulys’ (dizziness), etc.). There are derivatives which can be found only in writings (*gimdystė* ‘akušerija’ (obstetrics), *vaistymas* ‘gydymas’ (treatment), etc.), but their underlying words (verbs or adjectives) are known in the living language.

Personal neologisms of both lexicographers (*vaistėjimas* ‘gydymas’ (treatment) S. Dauk, *žlibybė* ‘trumparegystė’ (myopia) S. Dauk, *krauleidystė* ‘kaimo chirurgo profesija’ (bloodletting) S. Dauk, *krauleidysta* ‘felčerio amatas’ (medical auxiliary) S. Dauk, *gydytinė* ‘gydymo mokslas’ (science of treatment) I, *sargintuvė* ‘gydykla’ (place of healing) I, *vaistinytė* ‘vaistininko verslas’ (pharmacy) I) did not become established – they are viewed as historical lexis of Lithuanian terminological lexis of medicine.

Gauta 2015-06-10

Palmira Zemlevičiūtė  
Lietuvių kalbos institutas  
P. Vileišio g. 5, LT-10308 Vilnius  
E. paštas palmira@lki.lt



*Recenzijos, apžvalgos,  
informacija, bibliografija*



Asta Mitkevičienė  
1918–1940 METŲ LIETUVIŲ  
LITERATŪROS MOKSLO TERMINAI.  
DAKTARO DISERTACIJA  
Vilnius: Lietuvių kalbos institutas,  
2015, 227 p.

---

## SOLVITA LABANAUSKIENĖ

*Lietuvių kalbos institutas*

2015 metų birželio 19 d. Lietuvių kalbos instituto Terminologijos centro darbuotoja Asta Mitkevičienė apgynė daktaro disertaciją *1918–1940 metų lietuvių literatūros mokslo terminai* (darbo vadovas doc. dr. Stasys Keinys). Tiriamąjį darbo objektą sudaro apie 8000 skirtingų terminų. Disertacijos tikslas – ištirti terminų kilmę, sisteminius semantinius santykius, raišką (termino modelį), taip pat kaitą ir konkavimą nepriklausomos Lietuvos laikotarpiu. Lietuvių literatūros mokslo terminai darbe nagrinėjami aprašomuoju ir gretinamuoju metodu, taip pat derinama formalioji ir semantinė terminų analizė, nustatomi kiekybiniai įvairių terminų grupių santykiai. Medžiaga rinkta iš įvairių nagrinėjamojo laikotarpio šaltinių (literatūros teorijos, literatūros istorijos knygų, mokykloms ir aukštosioms mokykloms skirtų knygų, Terminologijos komisijos patvirtinti terminai ir kt.), o tai svarbu, siekiant objektyviai įvertinti situaciją.



A. Mitkevičienės darbą sudaro įvadas, keturios dėstomosios dalys, išvados, pagrindinių 1918–1940 m. šaltinių (29 pozicijos), XIX a. šaltinių (30 pozicijų), 1904–1918 m. šaltinių (4 pozicijos) ir literatūros lietuvių, anglų, rusų, italų, prancūzų, vokiečių kalbomis (190 pozicijų) sąrašai.

Įvade nurodomi disertacijos temos pasirinkimo motyvai, naujumas ir aktualumas, darbo tikslas, uždaviniai ir metodai, pristatomas tiriamasis objektas, trumpai apžvelgiama literatūros mokslo terminų samprata ir specifika, supažindinama su pagrindiniais disertacijos šaltiniais. Jame taip pat pateikiami ginamieji teiginiai ir autorės skelbtų publikacijų bei mokslinėse konferencijose skaitytų pranešimų disertacijos tema sąrašai.

Pirmoje dalyje išsamiau nagrinėjama XIX a. terminija, aptariami literatūros mokslo terminai, vartoti literatūrinės tematikos tekstuose iki tiriamojo laikotarpio pradžios (iki 1918 m.).

Antroje dalyje pristatoma Terminologijos komisijos prie Švietimo ministerijos (1921–1926) veikla, susijusi su literatūros mokslo terminais, nustatomas jos vaidmuo šio mokslo terminologijos istorijoje.

Trečioje darbo dalyje atskirai analizuojamos pasirinktų šešių reprezentatyvių literatūros mokslo terminų semantinės grupės. Autorės nagrinėjama vienažodžių terminų kilmė, sinonimija ir kiti sisteminiai semantiniai (hierarchiniai, ekvoniminiai) kai kurių terminų santykiai, dvižodžių terminų kilmė ir raiškos tipai, sudėtinių terminų sinonimija. Išsamiau apibūdinami a) literatūros ir kūrinių rūšių, žanrų ir kitų klasifikacijos vienetų pavadinimai, b) turinio elementų pavadinimai, c) eilėdaros terminai, d) figūrų ir tropų pavadinimai, e) literatūros laikotarpių, krypčių, srovių, sąjūdžių, mokyklų pavadinimai, f) literatūros proceso dalyvių pavadinimai.

Ketvirta darbo dalis skirta aptarti antonimijai. Tiriamojo laikotarpio terminų šaltiniuose matyti tam tikros antoniminių terminų porų grupės. Jas sudaro pamatiniai antoniminiai literatūros mokslo terminai ir su jais susiję kiti antoniminiai terminai. Šios semantinės kategorijos terminai padeda realizuoti sistemiškumą, taip pat jie nėra tiesiogiai susiję su norminiu, nusistovėjusia terminų vartoseną. Dėl tokios jų padėties terminų sistemoje autorė juos tikslingai aptaria atskiroje darbo dalyje.

Tyrimo metu paaiškėja, kad esminis nagrinėjamojo laikotarpio klausimas yra lietuviškų terminų ir skolinių konkuravimas, taip pat sinonimija ir terminų varijavimas. Atliktas tyrimas leidžia daryti išvadą, jog 1918–1940 metais pradėjo formuotis dabartinė tradicinė lietuvių literatūros mokslo terminija.

Astos Mitkevičienės daktaro disertacija *1918–1940 metų lietuvių literatūros mokslo terminai* yra gerai ir apgalvotai parengtas mokslinis darbas, kuriame plačiai nagrinėjama viena esminio lietuvių terminologijos kūrimosi etapo sritis. Jis rodo, kad įnašas į šią mokslo sritį, taip pat ir į lietuvių terminologiją, yra išties svarus.

Gauta 2015-08-14

Solvita Labanauskienė  
Lietuvių kalbos institutas  
P. Vileišio g. 5, LT-10308 Vilnius  
E. paštas: solvita.labanauskiene@lki.lt



Markas Paura  
SĄVOKOS  
KOMPIUTERIŲ VIRUSAS  
SEMANTINIS LAUKAS.  
DAKTARO DISERTACIJA  
Vilnius: Vilniaus universitetas,  
2014, 246 p.

---

#### ROBERTAS STUNŽINAS

*Lietuvių kalbos institutas*

2014 m. gruodžio 12 d. Vilniaus universitete Markas Paura apgynė daktaro disertaciją *Sąvokos kompiuterių virusas semantinis laukas* (mokslinė konsultantė prof. dr. Nijolė Maskaliūnienė).

Disertacijoje M. Paura siekia sudaryti lietuviškąją termino *kompiuterių virusas* mikrosistemą ir tiria 177 *kompiuterių viruso* lauko terminus. Disertaciją sudaro įvadas, trys dėstomosios dalys, išvados ir rekomendacijos, išteklių (26 pozicijos) ir literatūros (95 pozicijos) sąrašai, 22 priedai, 8 dendogramos. Prieduose (per 260 lentelių) pateikiami su pagrindinėse darbo dalyse nagrinėjamais terminais susiję trečios pakopos terminai ir jų atitikmenys įvairiomis kalbomis.

Įvade nurodoma, kad šis darbas yra naujas ir aktualus. Autorius, išanalizavęs antivirusinių programų kūrėjos „Symantec Corporation“ internetinį kompiuterių grėsmių sąvadą „Threat Explorer“; pastebėjo, kad daug angliškų kompiuterių virusų rūšių pavadinimų neturi lietuviškų atitikmenų. Be to, nustatė, kad „lietuviškuose spausdintiniuose ir internetiniuose

leidiniuose kompiuterių viruso sąvoka yra nepakankamai diferencijuota, o ją perteikiantys terminai dažnai tapatinami su kitomis kompiuterių saugumo sričiai priskiriamomis sąvokomis ir jas žyminčiais terminais <...>“ (p. 6). Darbas yra aktualus, nes iki šiol lietuviškoji kompiuterių virusologijos terminija tirta fragmentiškai ir daugiausia dėmesio skirta terminų formos taisyklingumui, o ne jų žymimų sąvokų turinio nusakymo tikslumui.

Pirmoje dėstomojoje dalyje pateikiama pagrindinių terminologijos sąvokų, vartojamų tiriamojo objekto analizei, samprata. Antroje dalyje aprašoma sąvoka *kompiuterių virusas*, jos požymiai ir santykis su kitomis kompiuterių virusologijoje vartojamomis sąvokomis, pvz.: *kirminas*, *Trojos arklys*, *makrovirusas*. Trečioje dalyje nagrinėjamos su sąvoka *virusas* susijusios terminų mikrosistemos anglų, prancūzų ir lietuvių kalbose ir jos aprašomos. Pagal poreikį tikslinamos esamos arba siūlomos naujos lietuviškų terminų apibrėžtys. Terminas *kompiuterių virusas* hiponimai skirstomi pagal žymimas sąvokas ir pirmiausia aptariami giminines, vėliau – rūšines sąvokas žymintys terminai. 22 disertacijos prieduose pateikiami su dėstomojoje dalyje nagrinėjamais terminais susiję lietuviški ir kitų kalbų terminai, jų sinonimai ir variantai. 8 dendrogramose parodoma, kaip būtų galima perteikti atskiras termino *kompiuterių virusas* mikrosistemos dalis pagal tam tikrus skiriamuosius požymius.

Išvadose M. Paura teigia, kad nustatyti semantiniai paradigminiai santykiai padeda sudaryti termino *virusas* klasifikacinę schemą, kurioje aiškiai matyti kompiuterių virusologijos dalykinės srities terminų santykiai. Be to, disertacijoje taikytas naujas terminologinių duomenų apie sąvokas analizės metodas (*aukštynkryptė* analizė) atskleidė galimybę tirti sąvokų sistemas. Taip pat autorius nustatė, kad dauguma šios srities terminų atsirado vidinio skolinimosi būdu iš tokių sričių kaip medicina, biologija, teisė, karyba, psichologija ir pan. Be to, teigia, kad *viruso* semantinio lauko terminai smarkiai varijuoja, yra daug sinonimų. Rekomendacijose autorius siūlo atsižvelgti į tai, kad pagrindinė mikrosistemos sąvoka *virusas* yra nelietuviškos kilmės, todėl reikėtų naudoti ne vien savos kalbos išteklius šios srities terminams kurti. Atkreipia dėmesį, kad nereikėtų nuošaly palikti sąvokų turinio dalykų, siūlo tikslinti esamas sąvokų sistemas ir rekomenduoja lietuviškąją kompiuterijos terminiją skirstyti smulkiau.

M. Pauros disertacija *Sąvokos kompiuterių virusas semantinis laukas* yra gerai apgalvotas ir kruopščiai parengtas aktualus mokslinis darbas. Tai svarus įnašas į lietuvių terminologiją, įdomus ir naudingas veikalas kompiuterijos specialistams, vertėjams ir visuomenei.

Gauta 2015-09-02

Robertas Stunžinas  
Lietuvių kalbos institutas  
P. Vileišio g. 5, LT-10308 Vilnius  
E. paštas: robertasst@lki.lt

# Tarptautinė jungtinė Lietuvių terminologijos forumo (LTF) ir Lietuvių kalbos instituto konferencija *Moksliniai, administraciniai ir edukaciniai terminologijos lygmenys*

---

**VITALIJA ŠPOKIENĖ**

*Europos Komisijos Vertimo raštu generalinis direktoratas*

---

**EGIDIJUS ZAIKAUSKAS**

*Europos Komisijos Vertimo raštu generalinis direktoratas*

**B**irželio 4–5 d. Vilniuje III Seimo rūmų konferencijų salėje (Gedimino pr. 53) vyko tarptautinė mokslinė terminologijos konferencija *Moksliniai, administraciniai ir edukaciniai terminologijos lygmenys*. Konferenciją organizavo Lietuvių kalbos instituto Terminologijos centras, Lietuvių terminologijos forumo (LTF) koordinavimo grupė, Europos Komisijos Vertimo raštu generalinio direktorato (VRGD) Lietuvių kalbos departamentas, Lietuvos Respublikos Seimo kanceliarija, Valstybinė lietuvių kalbos komisija, Europos Sąjungos Tarybos Generalinio sekretoriato Vertimo raštu direktorato Lietuvių kalbos skyrius ir „Infoterm“.

Penktoji Lietuvių terminologijos forumo (LTF) konferencija jubiliejinė. Jau penktą kartą į Lietuvos Seimo salę susirinko specialistai – žmonės, kurie kasdieniame darbe susiduria su terminijos problemomis ir jas sprendžia. Per ankstesnes konferencijas daugiausia dėmesio buvo skiriama praktinėms temoms aptarti ir svarstyti. Tačiau šiemet kilo mintis išplėsti penktosios konferencijos temų ratą. Lietuvių kalbos instituto Terminologijos centro pasiūlyta mintis rengti jungtinę Lietuvių terminologijos forumo ir Lietuvių kalbos instituto konferenciją tema „Moksliniai, administraciniai ir edukaciniai terminologijos aspektai“ pasirodė labai įdomi. Todėl šiemet konferenciją sudarė dvi dalys – pirmoji diena buvo skirta teoriniams moksliniams terminologijos klausimams aptarti, o antroji – tradicinėms praktinėms temoms. Šios apžvalgos tikslas – aptarti jungtinės terminologijos konferencijos darbą.

Per pirmąją dieną išklaudyta 15 pranešimų. Pranešimų autoriai – kviestiniai svečiai ir Lietuvos specialistai. Pranešimus skaitė įvairių šalių mokslininkai – be šeimininkų lietuvių, kalbėjo svečiai iš Austrijos, Latvijos, Vengrijos, Ispanijos, Rusijos ir Vokietijos. Pranešimų tematika labai plati – nuo teorinių terminologijos ir kalbotyros problemų analizės iki praktinių klausimų nagrinėjimo.

Mokslinę konferenciją pradėjo ir sveikinimo žodį tarė Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo ministrė Audronė Pitrėnienė. Ji priminė, kad kasmetinės lietuvių kalbos terminologijai skirtos konferencijos, kuriose aptariami teoriniai ir praktiniai dalykai, yra labai svarbios kalbos raidai ir kasdienei vartojimo praktikai.

Pirmąjį pranešimą skaitė kviestinis konferencijos svečias Georgas Löckingeris iš Aukštutinės Austrijos taikomųjų mokslų universiteto. Profesoriaus pranešimo tema – „Terminologijos darbas – geroji patirtis ir tai, kas slypi už jos“. Įdomu, kad pranešėjas atstovauja Austrijos terminologijos mokyklai – tai labai svarbi mokykla, kurios tyrėjai (Vienos mokyklos) laikomi terminologijos pradininkais. Savo pranešime profesorius pabrėžė glaudesnio ryšio tarp terminologijos ir kitų artimų sričių svarbą. Šiandien terminologijos darbą dirba profesionalai, nustatyti darbo standartai, vyksta teorinės diskusijos. Tačiau ateityje bus labai svarbu toliau skatinti bendradarbiavimą su susijusių sričių atstovais, tarkime, su programinės įrangos kūrėjais, nes toks ryšys būtinas tolesnei raidai. Profesorius nurodė konkretų pavyzdį – analizuodamas kokiomis priemonėmis ir šaltiniais savo darbe naudojami vertėjai, jis nustatė, kad jie dažniausiai remiasi vertimo atmintimis ir terminų bazėmis, tačiau pasigenda į vertimo programas integruotų tekstynų. Žinoma, didelės organizacijos su tokiu trūkumu susiduria rečiau, tačiau savarankiškai dirbantys vertėjai tokį poreikį jaučia. Būtų labai naudinga, kad apie tokį poreikį žinotų vertimo programų kūrėjai. Todėl glaudus tarpdisciplinis bendradarbiavimas yra svarbus ir ateityje jo poreikis tik didės.

Toliau kalbėjo svečias iš Latvijos Juris Baldunčikas (Ventspilio aukštoji mokykla). Jis aptarė latviškų terminų kūrimo tendencijas, t. y. originalią ir antrinę nominaciją. Profesorius pateikė įdomių pavyzdžių iš latviškų terminų kūrimo istorijos, konstatavo, kad didelę įtaką terminų formavimo procesams darė vokiečių ir rusų kalbos. Susirinkusiems, manau, įsiminė vienas profesoriaus pateiktas pavyzdys, žodžio *hotdog* atitikmenys lietuvių ir latvių kalbomis. Lietuvių kalbos atitikmuo *dešrainis*,

profesoriaus teigimu, yra sąvokos išsamesnės analizės rezultatas. Latviai, pasirodo, tokio taiklaus termino neturi. Kuriant terminus svarbu gerai išsiaiškinti terminų kūrimo galimybes, atlikti nuodugnesnę sąvokų analizę, pasitelkti asociatyvų mąstymą.

Labai svarbiai ir įdomiai temai skirtą analizę apie kai kuriuos teorinius terminų sinonimijos aspektus pristatė Asta Mitkevičienė iš Lietuvių kalbos instituto. Pranešime buvo aptariami sisteminių (nekontekstinių) sinonimų tipai, skiriami pagal terminų struktūrą, kalbos lygmenis ir terminų šaknį. Pranešėja pabrėžė, kad tiriant terminų sinonimiją susiduriama su jų atpažinimo ir atrankos sunkumais. Terminų sinonimijos klausimai pasirodė esantys labai aktualūs – apie tai vėliau konferencijoje kalbėjo daktarė Rasuolė Vladarskienė iš Vilniaus Gedimino technikos universiteto. Ji pateikė įdomių ir aktualių svarstymų apie skolintus ir lietuviškus ekonomikos terminus. Pranešėja išsamiai pristatė teorinius šios problemos aspektus ir padarė išvadą, kad tarp sinoniminių terminų nuolatos vyksta atkakli konkurencija. Tai nuolatinė terminijos būseną, nes atsiranda naujų reiškinių ir ieškoma terminų jiems pavadinti. Lietuvių ekonomikos terminijoje terminų variantų yra nemažai, pasigendama didesnio originalaus aiškinamojo ekonomikos terminų žodyno, o ekonomikos terminų žodynai, kurie parengti jau senokai, turėtų būti atnaujinti ir papildyti.

Latvišką konferencijos temą posėdyje prieš pietus pratęsė viešnia iš Latvijos universiteto Latvių kalbos instituto Anita Butanė. Jos pranešimo tema – „Terminologijos vaidmuo ugdymo procesuose: kalbotyros terminų kūrimas ir derinimas Latvijoje XX a. pradžioje“. Pranešėja pranešimą skaitė lietuviškai, buvo įdomu susipažinti su platesne latvių kalbotyros terminų istorija, sužinoti labai išradingus latviškus skyrybos ženklų pavadinimus (taškas – *graudiņš* „grūdelis“, kablelis – *skabarga* „rakštis“). Viešnios iš Latvijos pranešimą pratęsė Reginos Kvašytės iš Šiaulių universiteto pranešimas apie tos pačios srities, t. y. lietuvių ir latvių kalbų kalbotyros terminų gretinamąjį tyrimą. Pranešėja palygino abiejų kalbų kalbotyros terminus, pabandė išsiaiškinti terminų vartojimo tendencijas, būdingus bruožus ir modelius.

Pirmojo konferencijos posėdžio pabaigoje išklaustyta Roberto Stunžino iš Lietuvių kalbos instituto pranešimas apie lietuviškus termino *sustainability* atitikmenis. Iš tiesų, ši tema vertėjams praktikams yra nepaprastai aktuali. Anglišką terminą atitinka beveik dvi dešimtys lietuviškų atitikmenų. Tokią gausą, autoriaus nuomone, galėjo lemti sąvokų neskaidrumas, tikslesnių atitikmenų paieška ir angliško termino ir jo pamatinio žodžio daugiareikš-



miškumas. Toks tyrimas labai svarbus vertėjams, kurie susiduria su šiuo terminu labai dažnai. Naudinga susipažinti su išsamia analize, pamatyti sričių spektrą ir tendencijas, išsiaiškinti visus galimus reikšmės atspalvius.

Popietinį mokslinės konferencijos posėdį pradėjo kviestinis pranešėjas iš Kelno taikomųjų mokslų universiteto Klausas-Dirkas Schmitzas. Jo pranešimo tema – terminai tekstuose, kokius keblumus jie kelia terminologijos tvarkybai. Pranešėjas pasitelkdamas įdomius pavyzdžius labai gyvai ir aiškiai kalbėjo apie sąvokų analize paremtą terminų tvarkybą, terminų autonomijos svarbą ir terminų atranką iš tekstų.

Po pietų didžioji konferencijos pranešimų dalis buvo skirta konkreitiems tyrimams.

Išklaustas pranešimas apie automatizuotai terminografijai skirtus įrankius (pranešimo autoriai – Erika Rimkutė, Loicas Boizou ir Jolanta Kovalevskaitė iš Vytauto Didžiojo universiteto). Pranešėjas L. Boizou kalbėjo lietuviškai, buvo labai įdomu išgirsti apie vykdomus tyrimus ir kad įrankiai bus prieinami internetu.

Ágota Fóris iš Karolio Gasparo universiteto perskaitė pranešimą apie lazerių fizikos anglų–vengrų kalbų duomenų bazės kūrimą. Sužinojome, kad parengtas didelės apimties (apie 5000 terminų) anglų–vengrų kalbų lazerių fizikos žodynas. Pranešėja kalbėjo apie darbą rengiant žodyną, kalbininkų ir dalyko žinovų bendradarbiavimą ir ateities planus.

Ricardas Eito-Brunas iš Madrido Karolio III universiteto pristatė labai įdomų tyrimą, paremtą bibliometrine analize. Buvo nagrinėti Kosmoso agentūros moksliniai tekstai ir vartojamų terminų dažnumas. Autorius išsamiai paaiškino, kaip rinkti terminai, kuriais remiantis sudaryti vizualūs mokslinių tyrimų žemėlapiai.

Elena Logunova iš Kaliningrado valstybinio technikos universiteto kalbėjo apie ekonominio kompiuterinio diskurso terminiją ir pristatė jos analizę.

Pranešime „Apie terminų (ir ne tik jų) trumpinius teisės aktuose“ Daiva Nenartavičiūtė iš Finansų ministerijos apibendrino trumpinių vartojimo praktines problemas: trumpinių įsivedimą, galiojimą konkrečiame teisės akte, aptarė atvejus, kai vietoj trumpinių geriau vartoti terminus ar apibendrinamuosius žodžius, pateikė rekomendacijų, kaip kylančių problemų išvengti.

Apie didžiuosius politechnikos žodynus ir jų rengimą kalbėjo Valerijonas Žalkauskas iš Vilniaus universiteto. Žodynai – tai didžiulės apimties darbas, kai tenka spręsti daugybę kylančių klausimų tvarkant daugiareikišnius terminus ir kitus sudėtingus terminografijos dalykus.

Be šių praktinių pranešimų, popietiniame posėdyje Egidijus Zaikauskas ir Audra Ivanauskienė kalbėjo apie vieno langelio sistemą, kaip apie sudėtingų Europos Sąjungos dokumentų terminų derinimo priemonę (pirmoji užklausa pateikta 2011 m. pradžioje, iki 2015 m. kovo mėn. pateiktos 143 užklaustos); pranešėjai nurodė kylančias problemas bei sunkumus ir kartu pasidžiaugė pasiektais penkmečio rezultatais.

Apibendrinant pasakytina, kad pirmoji jungtinės konferencijos dalis tapo labai puikia įžanga antrosios konferencijos dienos susitikimui. Išlausėme daug įdomių ir įvairių pranešimų, kurie visiems susirinkusiems sudarė galimybę pajusti platesnį kontekstą, susipažinti su mokslininkų tyrimais ir dar kartą įsitikinti, kad abipusės naudos galima pasiekti tik nuolat glaudžiai bendradarbiaujant.

Antrą konferencijos dieną prieš pietus Vitalija Špokienė (Europos Komisija) apibendrino konferencijos pirmos dienos darbą, buvo perskaityti keturi pranešimai, o po pietų vyko tradicinės diskusijų artelės.

Europos Komisijos Vertimo raštu generalinio direktorato Lietuvių kalbos departamento vadovas ir Lietuvių terminologijos forumo pirmininkas Arūnas Butkevičius apžvelgė 2011–2015 m. LTF veiklos rezultatus. Per šį laiką įvyko penkios LTF konferencijos, kuriose pranešimų klausėsi ir aktualiais terminologijos klausimais diskutavo per 700 dalyvių. Buvo surengti keturi terminologijos seminarai Lietuvos ekspertams (vienas – drauge su Lietuvos banko kolegomis), Lietuvos universitetuose skaityta terminologijos teorijos paskaitų ir vesta praktinių seminarų. LTF padeda megzti glaudesnius ES vertėjų ir Lietuvos ekspertų santykius: nemažai ekspertų LTF narių konsultuoja ES vertėjus dėl terminų, tampa sritinių terminologijos projektų vykdytojais, skaito vertėjams savo srities paskaitų, teikia pasiūlymus dėl terminologinių vieno langelio sistemos (VLS) užklausių. Taip pat LTF prisideda prie terminologijos kaip mokslo pozicijų stiprinimo ir kaip dėstomojo dalyko Lietuvos universitetuose prestižo kėlimo. Nuo 2011 m. birželį įvykusios pirmosios konferencijos LTF narių skaičius išaugo nuo 70 iki 120, apie forumo veiklą buvo rašyta LR spaudoje, pasakota per LR radiją ir televiziją. Svarbia terminologinės informacijos sklaidimo priemone yra tapusi LTF interneto svetainė [http://ec.europa.eu/translation/lithuanian/ltf/index\\_lt.htm](http://ec.europa.eu/translation/lithuanian/ltf/index_lt.htm)<sup>1</sup>.

<sup>1</sup> LTF svetainėje taip pat skelbiama penktosios Lietuvių terminologijos forumo konferencijos apžvalga, papildyta kai kurių pranešimų santraukomis, skaidrėmis ir kita terminologine medžiaga.

Pranešimą apie terminologijos padėtį Lietuvoje, apie mokslinius terminologijos tyrimus, terminų tvarkybos procesus ir terminologijos dėstymą aukštosiose mokyklose perskaitė Lietuvos kalbos instituto Terminologijos centro vadovė dr. Albina Auksoriūtė. Pranešėja kalbėjo apie terminų tvarkybą Lietuvoje, apie LKI Terminologijos centro ir VLKK Terminologijos pakomisės veiklą, apie terminų žodynų rengimą, pristatė svarbiausias lietuvių kalbos terminų bazes, nagrinėjo dabartinę terminologijos švietimo padėtį Lietuvoje. Pranešėja pabrėžė terminologijos kaip metamokslo statusą, būtinybę Lietuvos universitetų studentams išmokti vartoti tinkamus savo srities terminus ir išmanyti terminologijos pagrindus, taip pat nurodė, kaip svarbu, kad Lietuvos mokslininkai skelbtų savo idėjas lietuvių kalba.

ES Tarybos teisininkės lingvistės Ieva Panavaitė ir Indrė Mockaitytė televizijos tiltu iš Briuselio pabrėžė, kad Tarybos teisininkų lingvistų vaidmuo ES teisės aktų projektų peržiūros procese yra svarbus. ES institucijų teisininkai lingvistai – paskutinė ES teisės aktų kokybės užtikrinimo grandis, taip pat atsakinga už tai, kad būtų išvengta teisinių dėl neteisingo vertimo padarinių. Pranešėjos supažindino su savo darbo ypatumais, problemomis, kurias dažniausiai tenka spręsti, ką teisininkai lingvistai taiso ir ko netaiso ES teisės aktų projektuose. Kalbėtojos priminė, kad ES teisės aktų versijos visomis oficialiosiomis ES kalbomis turi vienodą teisinę galią, todėl stengiamasi, kad jų terminai kuo vienodžiau perteiktų sąvokas. Taip pat buvo priminta, kad naujuose ES teisės aktuose pirmenybė teikiama ankstesniuose ES teisės aktuose vartotiems taisykliniems terminams ir vengiama nacionalinės teisės, šiuo atveju – Lietuvos Respublikos teisės – terminijos.

ES Tarybos teisininkų lingvistų pranešimą papildė Europos Parlamento teisininkė lingvistė Laima Mašalaitė-Chouteau, kuri glaustai papasakojo apie EP teisininkų lingvistų darbo specifiką.

VDU Kompiuterinės lingvistikos centro (KLC) vadovas dr. Andrius Utka pateikė išsamią terminologinių duomenų paieškai, atrankai ir analizei tinkamų, taip pat specialiai tam sukurtų kompiuterinių priemonių apžvalgą. Pranešėjo teigimu, reikalingos terminologinės informacijos galima rasti ne tik terminų žodynuose ir bazėse, moksliniuose straipsniuose, teisės aktuose ir techniniuose aprašuose, bet ir socialiniuose tinkluose, tinklaraščiuose. Tačiau tokios informacijos paieškos užima daug laiko, todėl specializuotiems terminologijos darbams labiau tinka tam sukurtos

priemonės, pavyzdžiui, tokios terminų tvarkybos sistemos kaip „AnyLexic“, „MemoQ“, „Multiterm TRADOS“ ir kt. Specialios programos taip pat naudojamos terminams iš tekstų atrinkti. Pranešėjas pristatė savo vadovaujamo centro atlikto švietimo ir mokslo terminijos automatizuotos atrankos tyrimą, kuris išsamiai aprašytas KLC darbuotojų parengtoje monografijoje *Lietuvių kalbos terminų automatinis atpažinimas ir apibrėžimas* (2015).

Po pietų konferencijos dalyviai susiskirstė į grupes pagal interesus diskutavo tradicinėse diskusijų artelėse.

Artelėje, kuriai vadovavo dr. A. Auksoriūtė (LKI) ir A. Ivanauskienė (VLKK), buvo diskutuojama apie terminologijos ir švietimo padėtį Lietuvoje: mokslinius terminijos tyrimus, terminologijos dėstymą aukštosiose Lietuvos mokyklose, specialiosios srities, bendrųjų lingvistikos, gimtosios kalbos ir specialiųjų terminologijos žinių santykį rengiant specialistus. Trumpą pranešimą apie akademinės lietuvių kalbos padėtį perskaitė dr. Daiva Vaišnienė (VLKK). Ji supažindino artelės dalyvius su VLKK atliktu lietuvių kalbos, vartojamos aukštojo mokslo srityje, taisyklingumo tyrimą, kurio rezultatai anaiptol nedžiuginantys. Diskusijos dalyviai tarėsi, kaip galima būtų paskatinti Lietuvos mokslininkus, universitetų dėstytojus ir studentus labiau rūpintis lietuvių kalba, savo specialybės terminijos taisyklingumu. VLKK kolegos pateikė savo pasiūlymus.

Viena artelė buvo skirta teisiniams terminologijos panašumams ir skirtumams Europos Sąjungos ir Lietuvos Respublikos institucijose aptarti. Diskusijoms vadovavo Ieva Mainardi (Europos Parlamentas) ir dr. Auksė Razanovaitė (Teisingumo ministerija), o per vaizdo tiltą diskusijoje dalyvavo ir ES Tarybos bei Europos Parlamento kolegos. Pirmiausia diskusijos dalyvių buvo klausama, ar galimas terminas *teisės terminologija*. Vis dėlto buvo sutarta, kad lietuvių kalboje dera skirti terminus *terminija* ir *terminologija*, todėl tinka kalbėti apie *teisės terminus*, *teisės terminiją*, o terminas *teisės terminologija* nežymi jokios sąvokos. Toliau buvo diskutuojama apie nuoseklios terminijos būtinumą ne tik viename teisės akte, bet ir ES ir LR institucijų terminų derinimą ir apie įvairius kitus teisinius ir lingvotėisinius terminologijos aspektus.

Tęsiant dr. A. Utkos pranešimo temą trečioje artelėje diskutuota kompiuterinių priemonių naudojimo, naudos, galimybių ir kliūčių terminų tvarkyboje klausimais. Diskusijos vedėjai dr. A. Utkā (VDU) ir E. Zaikauskas (Europos Komisija) pristatė kelias tekstams ir terminijai tvarkyti bei analizuoti skirtas priemones: labai paprastą „Microsoft Word“ veikian-

čią makrokomandų programėlę „Šluota“<sup>2</sup> korektūros ženklams tvarkyti ir sudėtingą bei brangų „SDL TRADOS“ modulį „Multiterm“. Buvo kalbėta apie tai, kokių įvairių terminų rinkimo, kaupimo, tvarkymo ir analizės galimybių teikia įprastos, daugelio kompiuteriuose įdiegtos kompiuterinės programos bei sistemos, kaip antai „Google“, „MS Excel“, „MS Access“ ir kt. Išaiškėjo, kad dauguma diskusijos dalyvių terminologijos darbams naudoja standartines kompiuterines programas ir tik vienas kitas – specializuotas kompiuterines terminologijos priemones ir tik tada, jei tokias priemones pateikia darbdaviai, ppr. didelės institucijos.

Artelėje, skirtoje aktualiems žemės ūkio, žuvininkystės ir miškininkystės terminijos klausimams (moderatoriai – Zigmas Medingis (Žemės ūkio ministerija) ir Rita Dedonienė (Europos Komisija)), konferencijos dalyviai aiškinosi konkrečias žemės ūkio, žuvininkystės ir miškininkystės sąvokas ir kokiais lietuviškais terminais jas derėtų įvardyti. Buvo aptarti tokie terminai kaip *miškų ūkis vs. miškininkystė, sužvejotas žuvų kiekis vs. laimikis, valstybės parama vs. valstybės pagalba, sandėliavimas vs. saugojimas*, diskutuota dėl terminų *vaisių (daržovių, pieno) vartojimo skatinimo mokyklose programa*, svarstyta, kada tas pats anglų kalbos terminas *scheme* verstinas *schema*, kada *programa* ir kada *sistema*, tartasi dėl lietuviškais terminų dėmenimis *vietovė, teritorija, zona* ir *rajonas* žymimų sąvokų hierarchijos. Taip pat kalbėta apie terminijos klaidų teisės aktuose pobūdį ir taisymo būdus.

Baigiamąjį žodį tarė ir konferencijos darbą apibendrino dr. D. Vaišnienė. VLKK pirmininkė pažymėjo, kad Lietuvių terminologijos forumas yra svarbus ne tik lietuvių terminologijai, bet ir visai lietuvių kalbai, kad forumas prisideda prie kalbinių nuostatų formavimo ne tik ES institucijose ir Lietuvos valdžios įstaigose, bet ir Lietuvos mokslo ir mokymo įstaigose. Kalbėtoja apgailestavo, kad tarptautinimas ir globalizavimas palapsniui, bet labai nuosekliai mažina lietuvių kaip valstybinės kalbos vartojimo sritį. Lietuvių mokslininkų polinkis savo tyrimų rezultatus (straipsnius, monografijas, disertacijas) skelbti ne lietuvių kalba veikia lietuvišką terminiją. Lietuvių kalba pamažėl stumiami ir iš mokymo proceso ir taip didinamas specialiųjų sričių ekspertų atotrūkis nuo visuomenės. VLKK pirmininkė pažymėjo, kad lietuvių terminija neturėtų būti vien kalbininkų

<sup>2</sup> Ją galima nemokamai parsisiųsti iš LTF interneto svetainės [http://ec.europa.eu/translation/lithuanian/ltf/index\\_lt.htm](http://ec.europa.eu/translation/lithuanian/ltf/index_lt.htm) – suarchyvuoto failo nuoroda 5-osios LTF konferencijos apžvalgoje.

ir VLKK reikalas, ir Lietuvių terminologijos forumas yra geras bendro rūpinimosi lietuvių terminologijos reikalais pavyzdys. LTF yra svarbus bendraminčių, kuriems rūpi lietuvių terminijos reikalai ir lietuvių kalbos likimas, tinklas, skleidžiantis darnios lietuvių kalbos terminijos bei stiprios valstybinės kalbos idėjas specialistams ir plačiajai visuomenei.

Gauta 2015-07-22

Vitalija Špokienė  
Europos Komisija  
Bâtiment Jean Monnet C3/115, rue Alcide de Gasperi,  
L-2920 Luxembourg, Luxembourg  
E. paštas vitalija.spokiene@ec.europa.eu

Egidijus Zaikauskas  
Europos Komisija  
Bâtiment Jean Monnet C3/115, rue Alcide de Gasperi,  
L-2920 Luxembourg, Luxembourg  
E. paštas egidijus.zaikauskas@ec.europa.eu

# Tarptautinė mokslinė konferencija *Letonika ir kultūrų migracija*

---

**SOLVITA LABANAUSKIENĖ**

*Lietuvių kalbos institutas*

2015 m. vasario 23–24 dienomis Latvijos universiteto Latvių kalbos institutas surengė kasmetinę tarptautinę mokslinę konferenciją *Letonika un kultūru migrācija*, skirtą latvių kalbininko Janio Endzelyno (Jānis Endzelīns) 142-osioms gimimo metinėms paminėti. Pranešimai skaityti latvių, lietuvių, anglų ir rusų kalbomis.

Pirmosios dienos ikipietinės dalies pranešimas buvo skirtas J. Endzelyno 1947–1950 m. veiklai atskleisti. Latvių kalbininkė Sarma Kliavinia (Kļaviņa) (Ryga) pasakojo apie visame pasaulyje žinomam baltistui metamus kaltinimus ignoruojant marksizmo šalininko, akademiko Nikolajaus Maro sukurto „naujojo kalbos mokslo“ mokymus. Ina Druvietė (Druviete) (LU Latvių kalbos institutas) supažindino su 2014 m. Latvijos Respublikos Saeimos sprendimu 1922 m. Latvijos Respublikos Konstituciją papildyti Įvadu (vadinamu Preambule), kuriame išdėstytos konstitucinės vertybės. Onomastikos specialistas Ojars Bušas (Ojārs Bušs) (LU Latvių kalbos institutas) komentavo kai kurių Latvijos miestų (Priekulė, Staicelė, Viliaka) kilmės aiškinimus. Richardas Baluodis (Rihards Balodis) ir Inara Opmanė (Ināra Opmane) (LU Matematikos ir informatikos institutas) pateikė žinių apie savo instituto kompiuterinių išteklių paslaugų teikiamas galimybes. Pranešimą apie slaviškos kilmės skolinius ir veldinius latvių kalboje skaitė Igoris Koškinas (Igoris Koškins) (LU Humanitarinių mokslų fakultetas), kuriame dėmesys buvo skiriamas onomasiologiniam aspektui ir istoriniams latvių žodynams. Zaiga Ikerė (Ikere) (Daugpilio universitetas) skaitė pranešimą tema „Konotacijų aiškinimas kalbotyroje ir žodžio *bāleliņš* [„bernelis, doobilėlis“ – S. L.] komunikacinė vertė“. Šis žodis yra folklorinis poetizmas, kuris žiniasklaidos kalboje, vartojamas sarkastiškai, įgijo menkinamąjį atspalvį. Referate autorė pateikė pavyzdžių su minėtu žodžiu, rodančių emocinį ekspresyvumą.

Vėliau darbas buvo tęsiamas dviejose sekcijose. Pirmoje sekcijoje daugiau dėmesio buvo skirta leksikologijai ir terminologijai. Sandra Gaigalaitė (Vilniaus universitetas) pranešime „Lietuvių kalbos prielinksnis *per* ir latvių kalbos prielinksnio *pār* erdvės reikšmė“ pristatė įvardytų prielinksnių reikšmes, nustatytas iš surinktos darbo medžiagos. Anitros Ruozės (Roze) (LU Latvių kalbos institutas) referate apžvelgta spalvos pavadinimo *pilka* kilmė, pirmieji latvių leksikografiniuose šaltiniuose (nuo XVII a.) fiksuoti atvejai, parodyti dabartinės kalbos žodyno ir vartosenos kalboje ypatumai. Sanita Lazdinia (Lazdiņa) (Rėzeknės aukštoji mokykla), atlikusi sociolingvistinį tyrimą, siekė išsiaiškinti kalbinę situaciją ir vartoseną Latvijos plg. Estijos paribyje. Aida Čižikaitė pranešime „Laiko raiška frazeologijoje“, pasitelkdama *Lietuvių frazeologijos žodyną*, apžvelgė, kaip reiškiamas laikas frazeologizmais, ar apskritai frazeologija tinkama laiko raiškai, jo tėkmei ir žmogaus būčiai laike apibrėžti tiesiogine arba perkeltime forma. Maris Baltinis (Māris Baltiņš) (Valstybinės kalbos centras) kalbėjo apie Latvijos universiteto indėlį 1919–1944 gyvavimo metais. Pranešėjo tikslas – įvertinti, kaip universiteto švietimu užsiimančios asmenys gebėjo per pirmuosius 25–erius gyvavimo metus visiškai užtikrinti mokymo procesą, sukurti ir tobulinti savo srities terminų sistemą. Pranešėja iš Lietuvos Albina Auksoriūtė (Lietuvių kalbos institutas) nagrinėjo Terminologijos komisijos darbą nuo 1951 m. iki 1971 m. pabaigos, kai buvo įsteigta Terminologijos taryba prie LTSR MA Prezidiumo. Buvo pabrėžta, kad Terminologijos komisijos veiklos metais buvo padėti tolesnės sėkmingos lietuvių terminologijos tvarkybos pamatai, nusistovėjo ir vėliau išlikusios bei toliau plėtojamos šio darbo formos ir metodika. Solvita Štekerhofa (Ventspilio aukštoji mokykla) kalbėjo apie rusų ir vokiečių teisinės kultūros veikiamą baudžiamosios teisės kalbos raidą ir terminiją pirmajame XIX a. pasirodžiusiame latviškame laikraštyje „Pėterburgas avizes“ („Peterburgo laikraščiai“). Anos Vulcanės (Anna Vulāne) (LU Pedagogikos, psichologijos ir meno fakultetas) pranešimas buvo skirtas latvių kalbos didaktikos terminijai. Pranešėja pabrėžė XX a. pabaigoje prasidėjusius reikšmingus Latvijos švietimo sistemos pokyčius ir aptarė mokymo priemones ir metodinius leidinius papildžiusius terminus (*punktyrinė diskusija*, *aktyviosios pastabos*, *Proppo kortos*, *bingo*, *gyvatė* ir kt.), tarp kurių yra ir sėkmingai sukurtų ar išverstų, ir ne tokių tinkamų mokymo turiniui. Paskutiniame pirmos sekcijos pranešime, kurį referavo Dacė Strelėvica-Uošinia (Dace Strelevica-Ošiņa) (LU Latvių kalbos institutas), buvo kalbama apie kalbotyros terminiją kaip stilistikos priemonę, taikomą poezijoje.



Antroje sekcijoje Renatė Silinia-Pinkė (Renāte Siliņa-Pinķe) (LU Latvių kalbos institutas) aptarė leksinius germanizmus. Ji taip pat apžvelgė kuriamos duomenų bazės struktūrą, šaltinius ir išskėlė kelias aktualias problemas. Ekonomikos ir kultūros aukštosios mokyklos atstovė Jūlija Gabranova svarstė baltarusių ir latvių kalbų ryšius, jų perspektyvą latvių kalbotyroje. Ji konstatavo, kad baltarusių kalba Latvijoje yra mažai reikšminga ir atliktas anketavimas parodė, jog palyginti su XX a. pradžios situacija, jaunoji Latvijos karta menkai bemoka šią kalbą. LU Latvių kalbos instituto kalbininkė Brigita Bušmanė (Bušmane) pristatė slaviškos kilmės kukulių pavadinimus (*kliockas* ir *zacirka* bei jų variantus) latvių kalbos tarmėse. Viešnia iš Lenkijos Malgožata Ostruvka (Małgorzata Ostrówka) (Slavistikos institutas) pasakojo apie antkapių užrašus Latgalijos krašte (Rėzeknėje ir Kraslovoje), liudijančius esamas kultūras ir kalbas. Pranešimą „Lietuvos latvių vardai: gramatinis įforminimas ir jų variantiškumas LR gyventojų registro duomenimis“ skaitė Daiva Sinkevičiūtė (Vilniaus universitetas). Pasak jos, Lietuvos Respublikos pilietybę turintiems latviams daugiausia duota vienanarių vardų, kurie gramatiškai įforminti skirtingai: vieni turi lietuvių kalbai įprastas galūnes, pavyzdžiui, *Oskaras*, *Rimantas*, kiti – begalūniai vardai, pavyzdžiui, *Vaclav*, *Zigurd*, o tretį užrašyti su latvių kalbai būdinga galūne *-s*, pavyzdžiui, *Aivars*, *Edgars*. Tarpinę padėtį užima vardai su *-is*, pavyzdžiui, *Arnīs*, *Janīs*, būdingi latviams ir derantys prie lietuvių kalbos. LU Latvių kalbos instituto direktorė Ilga Jansonė (Jansone) pasakojo apie tai, kaip 1826 m., ūkininkams gaunant pavardes, atsirado nedidelė pavardžių semantinė grupelė, kurios pagrindą sudarė kitas antroponimas. Sanda Rapa (LU Latvių kalbos institutas), kalbėdama apie desenantizaciją latvių toponimijoje, mini dalinę ir visišką desenantizaciją ir transemantizaciją. Viešnia iš Rėzeknės aukštosios mokyklos Regionalistikos mokslo instituto skaitė pranešimą, skirtą daugiakultūrio ir daugiakalbio Latvijos miesto – Daugpilio – kalbiniam XIX–XXI a. vaizdai ( t. y. informacijai apie miestą ir gyventojus, įvykių ir procesų įvairovę, taip pat kalbinę situaciją, piliečių kalbos įgūdžius, taip pat tam tikrų vietovių kultūros istoriją ir socialinę ir ekonominę situaciją) aptarti. Beatrisė Reidzanė (Beatrise Reidzāne) iš LU Literatūros, folkloro ir meno instituto pristatė tyrimą, kuriam pasirinktas *vilko* ir *lokio* vaizdavimas liaudies dainose, atsižvelgiant į tai, kad tai yra populiarūs personažai visose giminiškose Europos kalbose.

Antrąją konferencijos dieną pradėjo Ieva Fybiga (Fībiga) (Rygos klasikinė gimnazija). Ji aptarė medicinos kalbą ir jos plėtrą Senojoje Graikijoje. Pasak jos, tekstus medicinos tema galima laikyti antikos pasaulio

moksliniais tekstais (jeigu juos lyginame, sakykime, su poetiniais ar epiniais tekstais). Būtent juose aptinkama sąvokų, kurios vėliau tapo šiuolaikinės medicinos terminų pamatu. Temą apie medicinos terminiją tęsė Palmira Zemlevičiūtė (Lietuvių kalbos institutas). Ji apžvelgė pirmąjį lietuvišką periodinį medicinos leidinį, pasirodžiusį tik XX a. pirmame dešimtmetyje. Pasak pranešėjos, žurnale *Medicina ir gamta* rašiusių lietuvių gydytojų entuziazmas ir pasišventimas, rūpinimasis savo profesinės kalbos grynumu ir lietuviškumu, gyvosios kalbos kaip pagrindinio terminologijos šaltinio išskėlimas nūdienos medicinos terminologijos darbuotojams galėtų būti gražus ir siektinas pavyzdys. Broniaus Maskuliūno (Šiaulių universitetas) pranešime aptariamas balsių diakritinių ženklų vartojimas viename iš didžiausių XVI a. lietuviškų leidinių – 1600 m. pasirodžiusioje vadinamojoje Jokūbo Morkūno *Postilėje*. Tai lenkų reformato Mikalojaus Rėjaus pamokslų rinkinio vertimas į lietuvių kalbą. Reziumuodamas mokslininkas darė išvadą, kad visi aptariamieji rašmenys J. Morkūno *Postilėje* vartojami gana nenuosekliai ir sporadiškai. J. Morkūnas daugiausia leido lenkiškas knygas, o lietuvišką veikiausiai išleido tik čia aptariamą, taigi tai gali būti viena iš *Postilės* rašybos nenuoseklumo priežasčių.

Pranešimą apie fonetiką („Latvių ir lietuvių monoftongų klasifikacija“) skaitė Jurgita Jaroslaviėnė (Lietuvių kalbos institutas) ir Juris Grigorjevas (Grigorjevs) (LU Latvių kalbos institutas). Jų žodžiais tariant, aptariami įvairių autorių pasiūlyti akustiniai parametrai, kurie naudojami skiriamiesiems akustiniams požymiams apibrėžti, lyginant jų vartosenos universalumą ne tik lietuvių ir latvių, bet ir kitų kalbų balsiams klasifikuoti. Inesė Indričanė (Inese Indričāne) ir Jolita Urbanavičienė (Lietuvių kalbos institutas) pasakojo apie sprogstamųjų priebalsių spektrinę charakteristiką. Šis tyrimas, pasak jų, yra novatoriškas, nes yra lyginami latvių ir lietuvių kalbų sprogstamųjų priebalsių spektrinės analizės duomenys, naudojant tą pačią, anksčiau sutartą, metodiką.

Popietinę konferencijos dalį pradėjo Maris (Māris) Kūlis (LU Filosofijos ir sociologijos institutas). Jis pristatė italų filosofo, retoriko Giambattisto Vico idėjas, atkreipiančias dėmesį į kalbos įtaką visuomenei, civilizacijai, valstybei. Ieva Elsberga (Latvijos universitetas), Sandra Kalninia (Kalniņa) (Ventspilio vakarinė vidurinė mokykla) ir Laura Ritenberga (Ryga) aptarė šiuolaikinę sąvokų *kalbinė aplinka* ir *aplinkos kalba* interpretaciją. Andris Hiršas (Hiršs) (LU Filosofijos ir sociologijos institutas) svarstė, ką reiškė kalba Terbatos personalistų metafizikoje. Maijos Brėdės (Brėde) (LU Humanitarinių mokslų fakultetas) pranešimas buvo skirtas kalbos elementams,

nusakantiems netikrumą, spėjimą (pavyzdžiui, *regis, manau*). Išanalizavusi įvairių diskusinių laidų medžiagą, pranešėja konstatavo, kad tai yra neatskiriama pokalbių dalis, atskleidžianti ne tik kalbėtojo abejonę, bet ir paprasčiausią įprotį.

Po kavos pertraukos pranešimuose buvo nagrinėti leksikografijos ir literatūros klausimai. Santa Jeranė (Jērāne) (LU Latvių kalbos institutas) domėjosi iki šiol mažiau tyrinėtais žodynų struktūros aspektais. Referate apžvelgiamos ne tik tradicinės makro- ir mikrostruktūros, bet ir minima megastruktūra (angl. *megastructure*), hiperstruktūra (angl. *hyperstructure*), prieigos struktūra (angl. *access structures*), adresavimo struktūra (angl. *addressing structures*), informacijos išdėstymo struktūra (angl. *data distribution structure*) ir kt. Apie Mykolo Miežinio *Lietuviszkai-latviszkai-lenkiszka-rusiszko* žodyno lietuviškus ir latviškus sinoniminius bei variantinius augalų vardus kalbėjo Solvita Labanauskienė (Lietuvių kalbos institutas). Ji atskleidė, kad rasti lietuviškų augalų vardai paplitę tiek aukštaičių, tiek žemaičių tarmėse, tad, matyt, augalų vardus M. Miežinis rinko iš gyvosios kalbos, dirbdamas įvairiose Lietuvos ir Latvijos vietovėse. Asta Mitkevičienė (Lietuvių kalbos institutas) gvildeno literatūros žanrų ir kūrinių rūšių pavadinimus 1918–1940 m. lietuvių literatūros mokslo darbuose. Tyrėja aptarė tarpukariu (nepriklausomos Lietuvos laikmečiu) lietuviškai išleistose literatūros teorijos, lietuvių literatūros istorijos, visuotinės ir užsienio literatūros istorijos knygose vartotus vienažodžius literatūros žanrų ir kūrinių rūšių pavadinimus. Baigiamasis Reginos Kvašytės (Šiaulių universitetas) konferencijos pranešimas buvo skirtas latvių rašytojos Anos Saksės (Anna Sakse) knygos *Pasakos apie gėles* lietuviškai versijai. Ji atkreipė dėmesį į kalbos atitikmenis ir ypatybes, verčiant latvių literatūrinės pasakas į lietuvių kalbą.

LU Latvių kalbos instituto direktorė I. Jansonė apie J. Endzelyną kalbėjo kaip apie mokslininką, kuris rūpinosi mokslo kalba, jos sistema. To siekti palinkėjo ir kiekvienam konferencijos dalyviui. Šios konferencijos pranešimų tezių rinkinys paskelbtas internete.

Gauta 2015-08-14

Solvita Labanauskienė  
Lietuvių kalbos institutas  
P. Vileišio g. 5, LT-10308 Vilnius  
E. paštas solvita.labanauskiene@lki.lt

# Naujausi lietuviški terminų žodynai

---

**JOLANTA GAIVENYTĖ-BUTLER**

*Lietuvių kalbos institutas*

2014 m.

**Aiškinamasis aprangos terminų žodynas:** daugiau kaip 6000 terminų lietuvių, anglų, vokiečių, prancūzų ir rusų kalbomis / [Stanislovas Algimantas Ratautas, Eugenija Strazdienė, Ada Gulbinienė]. – Kaunas: Technologija, 2014. – 603, [1] p. – Tiražas 50 egz. – ISBN 978-609-02-1042-0 (jr.).

Verčiamajame aiškinamajame žodyne pateikta daugiau kaip 6000 aprangos gaminius, jų savybes, medžiagas, konstravimą, gamybos technologiją ir kitus su apranga susijusius dalykus įvardijančių terminų. Žodynas skirtas ne tik aprangotyros specialistams, gamybininkams, verslininkams, aukštųjų ir profesinių mokyklų dėstytojams bei studentams, specialiosios literatūros rengėjams bei redaktoriams, bet ir visiems besidomintiems aprangos terminija. Leidinio rengimą rėmė Valstybinė lietuvių kalbos komisija pagal Valstybinės kalbos vartojimo ir ugdymo 1996–2005 m. programą. Sandara abėcėlinė lizdinė. Įdėta neteiktinų terminų taisymų. Lietuviški terminai sukirciuoti. Yra diskutuotinų terminų, tikslintinų apibrėžčių ir kitų kalbų atitikmenų. Gale įdėtos anglišku, vokišku, prancūzišku ir rusišku terminų rodyklės. Žodyno aprobatą: „Valstybinė lietuvių kalbos komisija neprieštarauja“.

**Aiškinamasis elektrotechnikos ir elektronikos gaminių terminų žodynas:** 4200 terminų [lietuvių, anglų, prancūzų, vokiečių, ispanų, rusų kalbomis] / Angelė Kaulakienė, Jonas Matukas, Vilius Palenskis, Vytautas Jonas Valiukėnas, Pranas Juozas Žilinskas. – Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos centras, Vilniaus universitetas, 2014. – 671, [1] p. – Tiražas 500 egz. – ISBN 978-5-420-01738-8 (jr.).

Šiame žodyne pateikiami ir apibrėžiami elektronikos, elektrotechnikos ir artimų sričių gaminius įvardijantys terminai, įdėti terminų atitikmenys penkiomis kalbomis. Leidinys skirtas šių sričių specialistams, profesinių mokyklų moksleiviams, kolegijų ir universitetų studentams bei dėstytojams. Žodyno rengimą rėmė Vilniaus universitetas ir Valstybinė lietuvių kalbos komisija pagal Valstybinės kalbos norminimo,

vartojimo, ugdymo ir sklaidos 2006–2015 m. programą. Sandara abėcėlinė lizdinė. Lietuviški terminai sukirčiuoti. Gale įdėtos abėcėlinės rodyklės anglų–lietuvių, prancūzų–lietuvių, vokiečių–lietuvių ir rusų–lietuvių kalbomis. Žodyno aprobatą: „Valstybinė lietuvių kalbos komisija neprieštarauja“.

**Aiškinamasis medienos terminų žodynas:** 3020 terminų lietuvių, anglų, vokiečių, prancūzų, rusų kalbomis / [rengimo grupė: Algirdas Enrikas Barkauskas, Jonas Gydas, Antanas Kajalavičius, Gintaras Keturakis, Bronislovas Papreckis, Ramunė [i.e. Ramutė] Vingelienė, Jonas Klimavičius]; [atsakingasis redaktorius Bronislovas Papreckis]. – 3-ioji patais. ir papild. laida. – Kaunas: Technologija, 2014. – 325, [1] p. – Tiražas 200 egz. – ISBN 978-609-02-1041-3 (įr.).

Trečiasis verčiamojo aiškinamojo žodyno leidimas papildytas 1100 terminų, pridėti prancūzų kalbos atitikmenys, patikslintos ir papildytos antrajame leidime pateiktos apibrėžtys, atsakyta kai kurių nebevartojamų terminų. Žodyną rengė KTU Medienos technologijos katedros darbuotojai, jo rengimą rėmė Valstybinė lietuvių kalbos komisija pagal Valstybinės kalbos norminimo, vartojimo, ugdymo ir sklaidos 2006–2015 m. programą. Leidinys skirtas miškų ūkio ir medienos pramonės specialistams, šių sričių aukštųjų ir aukštesniųjų mokyklų studentams ir dėstytojams, medienos verslo ir prekybos darbuotojams. Sandara abėcėlinė lizdinė. Įdėta netekintų terminų taisymų. Lietuviški terminai sukirčiuoti. Gale įdėtos anglišku, vokišku, prancūzišku ir rusišku terminų rodyklės. Žodyno aprobatą: „Valstybinė lietuvių kalbos komisija neprieštarauja“.

**Anglų–lietuvių kalbų aviacijos terminų žodynas = English–Lithuanian dictionary of aviation** / Nijolė Ona Žegūnienė; Vilniaus Gedimino technikos universitetas. – Vilnius: Technika, 2014. – 119, [1] p. – Tiražas [50] egz. – ISBN 978-609-457-625-6.

Verčiamojo žodyno anotacijoje ir pratarmėje rašoma, kad jame pateikta apie 5000 aviacijos terminų, tačiau tik dalis antraštinių žodžių laikytini terminais. Kai kur greta lietuviškų atitikmenų ar vietoje jų pateiktas trumpas paaiškinimas. Šis mokomasis leidinys skirtas aviacijos specialybių studentams ir aviacijos specialistams. Lietuviški žodžiai nekirčiuoti. Sandara abėcėlinė. Rodyklių nėra. Žodynas turi terminografinių trūkumų.

**Dažniausiai vartojamų biomedicinos terminų ir sąvokų aiškinamasis žinynas (medikams):** vadovėlis / sudarytojai Antanas Praškevičius, Romualdas Gailys, Rasa Banienė, Laima Ivanovienė, Ilona Sadauskienė,

Liutauras Labanauskas. – Kaunas: Lietuvos sveikatos mokslų universiteto Leidybos namai, 2014. – 494, [1] p.: iliustr. – Tiražas 2000 egz. – ISBN 978-9955-15-313-9 (įr.).

Terminų žinyne išsamiai aiškinami pagrindiniai, dažniausiai vartojami biomedicinos mokslo ir tyrimų metodų, ypač laboratorinių, terminai. Greta lietuviškų terminų pateikti jų angliški atitikmenys. Yra iliustracijų. Sandara abėcėlinė. Terminai nekirčiuoti. Gale pateikti priedai, kuriuose paaiškintas SI priešdėlių vartojimas, apibrėžti pagrindiniai SI sistemos dydžių vienetai, įdėti nesisteminių vienetų, pagrindinių fizikinių konstantų, pagrindinių ir išvestinių SI sistemos vienetų, SI priešdėlių, cheminių elementų, aminorūgščių sąrašai, svarbiausios kraujo, šlapimo ir likvoro orientacinės biocheminės normos, kūno masės vertinimo ir maisto produktų kaloringumo lentelės. Rodyklių nėra.

**NATO sąjungininkų bendrosios priimančiosios šalies paramos doktrinos, kolektyvinių mokymų ir pratybų direktyvos terminai, santrumpos ir akronimai** / Mobilizacijos departamentas prie [Lietuvos Respublikos] krašto apsaugos ministerijos. – Vilnius: [Lietuvos Respublikos krašto apsaugos ministerija], 2014. – 25, [1] p. – Tiražas 200 egz. – ISBN 978-609-412-061-9.

Leidinyje pateiktos organizacijų pavadinimų ir terminų angliškos santrumpos, jų angliški bei lietuviški paaiškinimai. Pratarmės, sandaros aiškinimo, rodyklių nėra. Lietuviški terminai nekirčiuoti.

**Parlamentinis žodynelis = Parliamentary glossary = Glossaire parlementaire = Parlamentsbegriffe:** [daugiau kaip 1000 sąvokų lietuvių, anglų, prancūzų ir vokiečių kalbomis] / [Lietuvos Respublikos Seimas]. – Papild. ir patais. leid. – Vilnius: Lietuvos Respublikos Seimo kanceliarija, 2014. – 252, [1] p. – Tiražas 1000 egz. – ISBN 978-609-95533-3-7.

Nors 2013 m. išleisto žodynelio naujas leidimas papildytas ir pataisytas, leidinio gale įdėti anglų–lietuvių, prancūzų–lietuvių ir vokiečių–lietuvių kalbų verčiamieji žodyneliai klaidinančiai pavadinti „Sąvokos, Definitions, Définitions, Begriffsbestimmungen“ – apibrėžčių šiame leidinyje nėra.

**Studijų kokybės terminų žodynas** / Kęstutis Pukelis, Antanas Smetona; Vilniaus universitetas. – Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2014. – 106, [1] p. – Tiražas 300 egz. – ISBN 978-609-459-364-2.

Aiškinamajame verčiamajame žodyne pateikta apie 280 su studijų kokybe susijusių terminų ir jų atitikmenys anglų kalba. Prie daugelio terminų greta apibrėžties įdė-

ta pastaba, kurioje pateikti komentarai ar platesni paaiškinimai. Pratarinėje gan išsamiai aptarta terminų atranka ir darninimas. Leidinys skirtas mokslininkams, tyrinėjantiems įvairias aukštojo mokslo sistemos sritis, politikams, kuruojantiems aukštąjį mokslą, mokytojams ir dėstytojams, studentams ir abiturientams, žiniasklaidos darbuotojams ir visiems besidomintiems aukštojo mokslo kokybe ir jos sąvokomis. Sandara abėcėlinė. Lietuviški terminai sukirčiuoti. Gale įdėta anglų–lietuvių kalbų abėcėlinė rodyklė ir lietuviškų terminų rotacinė rodyklė.

**Trumpas aiškinamasis lektologijos sąvokų žodynas** [Elektroninis išteklius] / sudarytoja Violeta Stasėnaitė; Šiaulių valstybinė kolegija. – Šiauliai: Šiaulių valstybinė kolegija, 2014. – Pastabos: Skelbinys turi puslapių formatą: 61 p.: iliustr., portr., schem. – ISBN 978-609-415-079-1.

Žodyne išsamiai aiškinami lektologijos terminai, pristatomi šios srities specialistai. Elektroninis leidinys skirtas studentams, studijuojantiems bibliotekininkystės, komunikacijos ir informacijos mokslus. Yra iliustracijų, į žodyno tekstą įterptų aforizmų apie knygas ir skaitymą. Paaiškinta kai kurių terminų kilmė. Kai kurie terminai sukirčiuoti. Sandara abėcėlinė.

**Vertimo studijų žodynas** / Lionginas Pažūsis, Nijolė Maskaliūnienė, Rasa Darbutaitė, Rasa Klioštoraitytė, Dalia Mankauskienė, Irena Miškinienė, Markas Paura; [specialieji žodyno redaktoriai Lionginas Pažūsis, Nijolė Maskaliūnienė]. – [Vilnius]: [Lodvila], [2014]. – 207, [1] p. – Tiržas 120 egz. – ISBN 978-609-8150-00-1 (jr.).

Žodyną parengė VU Filologijos fakulteto Vertimo studijų katedros darbuotojai pagal projektą „Aukštos kvalifikacijos vertėjų rengimo kokybės gerinimas ir plėtra“. Verčiamajame aiškinamajame žodyne pateikti pagrindiniai vertimo terminai. Dalis vertimo tyrimuose vartojamų terminų, ypač vertimo žodžiu terminai, surinkti ir leksikografiškai pateikiami pirmą kartą. Greta lietuviško termino įdėti jo angliški, itališki, prancūziški, vokiški ir rusiški atitikmenys bei apibrėžtys. Nemažai terminų aiškinami išsamiau. Paaiškinta kai kurių terminų kilmė. Lietuviški terminai sukirčiuoti. Gale įdėtos terminų rodyklės lietuvių–anglų, lietuvių–vokiečių, lietuvių–prancūzų, lietuvių–italų, lietuvių–rusų, anglų–lietuvių, vokiečių–lietuvių, prancūzų–lietuvių, italų–lietuvių, rusų–lietuvių kalbomis.

Gauta 2015-09-07

Jolanta Gaivenytė-Butler  
Lietuvių kalbos institutas  
P. Vileišio g. 5, LT-10308 Vilnius  
E. paštas jolantagb@lki.lt

# Valentinai Skujiniai atminti

(1937.X.2–2015.IV.27)



Tarp skausmo, ašarų, juokų  
Yr daug gyvenimo takų,  
Bet jie visi žmonių minias  
Į pilį bendrąją suves.

(Putinas, eil. „Bendroji pilis“, 1913 m.)

---

## STASYS KEINYS

*Lietuvių kalbos institutas*

2015 metų balandžio 30 dienos vidurdienį gimtosios Rygos žemei Miško kapuose (Meža kapi) buvo atiduotas žymios latvių kalbininkės ir žymiausios bei darbščiausios pastarųjų dešimtmečių terminologės Valentinios Skujinios (Valentīna Skujiņa) kūnas. Tarp daugybės kapą padengusių puokščių ir aplinkui sustatytų vainikų bei krepšelių bendro žvakių žiedo nušviestos žibėjo ir lietuviškų baltų rožių akys, atvežtos iš Vilniaus mūsų terminologijų Albinos Auksoriūtės ir Angelės Kaulakienės, kurių širdys liepė važiuoti toloką kelią palydėti geros lietuvių terminologų pažįstamos ir bendražygės į amžinatvę.

V. Skujiniai buvo didelė mokslininkė, gimtosios latvių kalbos kultūros ugdytoja ir savo tėvynės mylėtoja. Būdama paprasta, draugiško būdo, kalbi, puiki organizatorė, be to, gera dainininkė ir kelionių mėgėja, ji turėjo daugybę pažįstamų tiek gimtajame krašte, tiek svetur. Nereta viešnia ji



būdavo ir Lietuvoje, dalyvaudama baltistų kongresuose, mokslo įstaigose ir aukštosiose mokyklose rengiamose mokslinėse konferencijose ir kituose kalbos renginiuose. Be to, Pabaltijo terminologus ir kalbos kultūrininkus vienijo nuo 1976 iki 1990 metų kas dveji treji metai paeiliui Vilniuje, Taline ir Rygoje rengti bendri teoriniai ir metodiniai seminarai; pagrindinė poros įvykusių rygiškių seminarų rengėja buvo Valentina (taip vien vardais tarpusavyje vadintis buvo įprasta ne tik tuose seminaruose).

Į mokslo kelią V. Skujinia stojo dar tebesimokydama Latvijos universiteto latvių kalbos ir literatūros specialybės paskutiniame (penktame) kurse 1959 metais, kai buvo priimta dirbti Latvijos mokslų akademijos Kalbos ir literatūros institute. Baigusi universitetą, gana greitai ji gavo nekuomet nepabaigiamų latvių terminologijos darbų barą, prie kurio buvo pridėta ir nuolatinio rūpinimosi reikalaujanti kalbos kultūra. Šią dvilypę našą V. Skujinia išvermingai nešė penkiasdešimt su viršum metų, pereinama institute tarnybos kalbai pakopas nuo laborantės iki Terminologijos ir kalbos kultūros grupės vadovės, o Latvijai atgavus nepriklausomybę, – Latvių kalbos instituto Terminologijos skyriaus vadovės pareigų. Kartu nuo 1961 m. ji buvo Latvijos mokslų akademijos Terminologijos komisijos mokslinė sekretorė, nuo 1992 m. – pirmininko pavaduotoja, o nuo 1999 m. – tos komisijos pirmininkė.

Nuosekliai į kalną kilo ir V. Skujinios mokslinio pripažinimo kelias. 1969 metais apginta filologijos mokslų kandidato disertacija „Tehnisko žinātņu terminu veidošana latviešu valodā“ („Latvių kalbos technikos mokslų terminų kūrimas“). 1993 metais išleistoje teorinėje monografijoje *Latviešu terminoloģijas izstrādes principi* („Latvių terminologijos tvarkymo principai“) plačiai išgildinti vidiniai kalbos ir tarpkalbiniai bei glaustai apžvelgti nekalbiniai terminologijos kūrimo ir tvarkymo pamatai, remiamasi minėtosios Terminologijos komisijos darbais per keturiasdešimt metų (iš jų trisdešimt tuomet joje jau buvo dirbusi pati autorė), taip pat per tą laiką išleistais įvairių sričių terminų žodynais, biuleteniais ir kitais leidiniais. Už šį pamatinį apibendrinamąjį latvių terminologijos darbą tais pačiais metais V. Skujiniai buvo suteiktas habilituotos filologijos mokslų daktarės laipsnis. 1994 metais V. Skujinia buvo išrinkta Latvijos mokslų akademijos nare korespondente, o po trejų metų – tikrąja akademijos nare (2000–2012 metais ir Akademijos senato nare). Be to, nuo 1995 metų V. Skujinia buvo Tarptautinio terminologijos tyrimo instituto (IITF) Vienoje ir keleto kitų Latvijos ir tarptautinių institucijų narė.

V. Skujinia buvo labai darbšti ir veikli mokslininkė. Nors svarbiausia teorinio ir praktinio darbo kryptis per visus mokslinės veiklos metus buvo latvių terminologija, daug laiko ji skyrė latvių kalbos kultūrai, jos kaip valstybinės kalbos įtvirtinimui bei kokybei (keliolika metų buvo valstybinės kalbos komisijų narė), mokslo ir dalykinei kalbai. Mokslininkės darbų mastą lengva suprasti vien žinant, kad, be minėtų disertacijos ir monografijos, ji parašė dar keletą svarbių knygų – latvių kalboje vartojamų lotyniškų ir graikiškų žodžių dalių žodyną (1999 m.), studiją apie XVII amžiaus latvių raštijos veikėjo Georgo Mancelio žodyno *Lettus* (1638 m., tai pirmas latvių kalbos žodynas) ir rinkinio *Phraseologia Lettica* dūrinius (2006 m.), pora knygų skirta oficialiųjų dalykinių raštų latvių kalbai (1993; 1999, 2003, 2014 m.), mokslo leidiniuose ir bendrojoje periodikoje paskelbta apie 600 mokslo ir mokslo populiarinamųjų (kalbos kultūros, terminologijos ir kitų sričių) straipsnių bei straipsnelių (dalis jų išspausdinta Lietuvos, Austrijos, Danijos, Estijos, Kanados, Rusijos, Vokietijos ir kitų šalių bei tarptautiniuose mokslo leidiniuose). Beje, turbūt aktyvus bendradarbiavimas periodinėje spaudoje bei rūpinimasis jos kalba bus lėmęs, kad kalbininkė V. Skujinia buvo priimta į Latvijos žurnalistų sąjungą.

Didžiulis yra V. Skujinios įnašas į latvių leksikografiją. Ji yra viena iš pirmo vienatomio norminamojo aiškinamojo latvių kalbos žodyno (*Latviešu valodas vārdnīca*, I leidimas 1987 m.) autorių. Ypač našiai ji darbovosi terminų žodynų rengimo bare – jos pavardė kaip autorės, bendraautorės, mokslinės redaktorės ar recenzentės, ekspertės įrašyta apie septyniose dešimtyse įvairių sričių latvių kalbos terminų žodynų, ji vadovavo didelių ekonomikos bei vadybos ir pedagogikos žodynų rengimui. Kartu su šiais minėtinas V. Skujinios vadovauto kolektyvo parašytas nemažas aiškinamasis verčiamasis pagrindinių kalbotyros terminų žodynas (*Valodniecības pamatterminu skaidrojošā vārdnīca*, 2007 m.) su anglų, vokiečių ir rusų kalbų atitikmenimis. Pridurtina, kad nemažai kalbininkės laiko paėmė Mokslų akademijos Terminologijos komisijos rekomenduojamų įvairių sričių terminų biuletenių rengimo, Latvijos Respublikos standartų derinimo ir kiti praktiniai terminologijos darbai.

Nepaprastą V. Skujinios kaip mokslininkės aktyvumą liudija dalyvavimas su pranešimais gausiose mokslinėse konferencijose tiek Latvijoje, tiek kitose šalyse, konferencijų organizavimas, jų tezių bei medžiagos, taip pat mokslo straipsnių rinkinių rengimas ir redagavimas. Labai įdomus ir, be

abejo, naudingas ne tik latviams yra V. Skujinio sumanytas ir redaguotas nuo 2002 m. leidžiamas terminologijos praktikos dalykams skirtas Mokslų akademijos Terminologijos komisijos leidinys *Terminologijas Jaunami* („Terminologijos naujienos“. Seniai tokio leidinio ar leidinuko reikėtų ir mums!). Beje, įžymioji latvių terminologė nuo 1998 iki 2012 metų buvo ir mūsiškės *Terminologijos* (5–19 knygų) redaktorių kolegijos narė.

Savo terminologės ir kalbos kultūrininkės misiją apie tris dešimtmečius V. Skujinia atlikinėjo taip pat talkindama aukštosioms Latvijos mokykloms – Latvijos universitete, Liepojos pedagogikos akademijoje (universitete), Rygos technikos universitete ir Latvijos žemės ūkio universitete. Liepojoje 1999 metais jai buvo suteiktas profesorės vardas. Pagrindiniai pedagogės V. Skujinio dėstomi dalykai buvo terminologija, kalbos kultūra, be to, tarpais dėstyta dalykinė kalba ir stilistika.

Už nuopelnus latvių terminologijai ir kalbos kultūrai V. Skujiniai, be kitų apdovanojimų, buvo paskirtos Latvijos mokslų akademijos Janio Endzelyno (2001 m.), Tarptautinio terminologijos informacijos centro (INFOTERM) Eugeno Viusterio (2006 m.) ir Latvijos mokslų akademijos bei akcinės bendrovės „Grindeks“ fondo premijos, pastaroji su „Aukso pelėdos“ („Zelta pūce“) garbės ženklu (2007 m.).

Atsisveikindami su bendražyge, Latvių kalbos instituto kolegos rašė: „Mus paliko žymi kalbininkė – įžymi latvių terminologė ir terminotyros teoretikė, daugelio terminų žodynų autorė, kalbos kultūros ir praktikos darbininkė, nuoširdi ir atjauti kolegė, energingas ir darbštus žmogus, savo gyvenimą atidavęs latvių kalbai ir tautai.“

Ilgai šaunią bendražygę, bičiulę ir talkininkę geru žodžiu minės, jos terminologijos darbais naudosis Lietuvos terminologai, ilgai Velionės gėdės, jos pačios laiško žodžiais, terminologinės jaunystės draugai, kuriuos mielai prisimenanti. Deja, kaip rašė Vincas Mykolaitis-Putinas (eil. „Fantazijos III“, 1925 m.),

Libera! – Libera! – ak, neprikelsi  
To, kam gyvybėj mirtis karaliauja,  
To, kam iš saulės palinkę šešėliai  
Gedulo kryžiais paženkliino kaktą.

# Nurodymai autoriams

1. Straipsniai spausdinami lietuvių, anglų, ir rusų kalbomis. Visi pagrindinių skyrių straipsniai recenzuojami dviejų recenzentų.

2. Pageidautina, kad straipsniai būtų perrašyti ne žemesne kaip *MS WinWord 2000* versija arba *rtf* formatu. Pagrindinis tekstas turi būti surinktas *Palemono* šriftu. Jei kirčiuotoms raidėms panaudoti specialūs kompiuteriniai šriftai, jų rinkmenos turi būti pridedamos.

3. Prieš tekstą nurodomas nesutrumpintas autoriaus vardas ir pavardė, jo darbovietė (institucija), straipsnio antraštė ir ne mažiau kaip trijų esminių žodžių sąrašas. Teksto pabaigoje pateikiamas autoriaus adresas ir / ar el. pašto adresas, nurodoma straipsnio įteikimo data.

4. Pavyzdžiai išskiriami kursyvu, kai reikia – ir retinimu; pusjuodžiu šriftu nerašomi. Žodžių reikšmės nurodomos kiekvienai kalbai būdingos konfigūracijos dvigubomis kabutėmis.

5. Lietuviškame tekste kitų kalbų asmenvardžiai pateikiami pagal Valstybinės lietuvių kalbos komisijos 1997 m. birželio 19 d. nutarimą Nr. 60 (5–9).

6. Literatūra, kuria remiamasi, nurodoma tekste skliausteliuose: autorius, publikacijos metai ir po dvitaškio puslapis; jei nurodomas ne autorius, o publikacijos (žodyno ar pan.) raidinis ar kitoks sutrumpinimas, po jo taip pat pateikiami metai; žodynų abėcėlinės vietos puslapiai nenurodomi.

7. Leidinių pavadinimai tekste rašomi kursyvu, straipsnių – kabutėse. Straipsnyje pirmą kartą minint autorių, pateikiamas visas vardas. Būtinai išvados. Straipsnio gale pateikiamas literatūros sąrašas, jame nurodoma ne tik vieta, kur publikacija spausdinta, bet ir leidyklos pavadinimas. Straipsnių nurodomi puslapiai (nuo–iki). Prieš literatūros sąrašą gali būti dedamas ir šaltinių sąrašas.

8. Pagrindinių skyrių straipsniai turi turėti vieną arba dvi santraukas kitomis kalbomis. Santraukos apimtis 1500–2000 spaudos ženklų. Santraukų nereikia nepagrindinių skyrių straipsniams.

# Guidelines for Contributors

1. Articles are published in Lithuanian, English or Russian. All articles of the main sections are reviewed by two reviewers.

2. It is requested to present articles in *MS WinWord 2000* or later versions, or in *rtf* format. The main body of the text should be typed in Times New Roman. If special fonts are used, their files should be presented.

3. Before the text the full first name and surname of the contributor, the contributor's workplace (institution) the title of the article and not less than three key words should be indicated. At the end of the text the contributor's address and/or e-mail address and the date when the article is presented should be indicated.

4. Examples should be italicized; when necessary, spacing could be expanded; examples should not be put in bold type. Word meanings should be given in inverted commas of a configuration appropriate to a particular language.

5. Literature cited in the text should be presented in brackets: author's name, year and after a colon – page number; if not an author, but a literal or other abbreviation of a publication (dictionaries etc.) is used; a year should also be indicated. Page numbers of dictionaries need not be indicated.

6. The titles of publications should be presented in Italics and titles of articles – in inverted commas. When mentioning a person in the article for the first time both first name and the surname should be given. Conclusions are required.

7. There should be a list of references at the end of the article. References should indicate both the location and the publishing house. Pages of articles should be indicated (from – to). Before the references a list of sources could be presented.

8. Articles of the main sections should have summaries (1500–2000 characters).

# Требования к авторам

1. Статьи печатаются на литовском, английском и русском языках. Каждая статья основных разделов рецензируется двумя рецензентами.

2. Желательно статьи получить в версии не ниже *MS WinWord 2000* или в формате *rtf*. Основной текст должен быть набран шрифтом *Times New Roman*. Если использованы специальные компьютерные шрифты, нужны их файлы.

3. Перед текстом дается несокращённые имя и фамилия автора, место работы (институция), заглавие статьи и не меньше чем три ключевые слова. После текста указывается адрес институции и / или адрес эл. почты автора и дата отправки статьи в редколлегию журнала.

4. Примеры выделяются курсивом, когда нужно – и разрядкой; полужирным шрифтом не пишутся. Значения слов даются в кавычках каждому языку свойственной конфигурации.

5. Ссылки на литературу даются в скобках: автор, год публикации и после дробиточия – страница; если указывается не автор, а буквенное или другое сокращение публикации (например, словаря), то за ним также дается год; страницы для алфавитных словарей не указываются.

6. Заглавия в тексте пишутся курсивом (а не в кавычках), а названия статей – в кавычках. Обязательны выводы. В статье первый раз упоминая автора приводится полное его имя.

7. В конце статьи дается список литературы, в котором указывается не только место, где публикация напечатана, но и название издательства. Нужно указание страниц статей (от и до). Перед списком литературы возможен и список источников.

8. Статьи основных разделов должны иметь одно или два сокращения на других языках издания. Объем сокращения – 1500–2000 печатных знаков.



## **TERMINOLOGIJA 22**

Redaktorė *Aldona Kaluiniene*

Angliškus tekstus redagavo ir į lietuvių kalbą vertė *Jolanta Gaivenytė-Butler*

Redakcijos kompiuterinė rengyba *Adelė Noreikaitė*

Dailininkas *Jokūbas Jacovskis*

Maketavo *Nijolė Juozapaitienė*

SL 655. Tiražas 300 egz.

Išleido Lietuvių kalbos institutas, P. Vileišio g. 5, LT-10308 Vilnius

Spausdino UAB *Petro ofsetas*, Naujoji Riononių g. 25C, LT-03153 Vilnius